MUZEJ ĐAKOVŠTINE ĐAKOVO

ZBORNIK MUZEJA ĐAKOVŠTINE 14

Đakovo, 2019.

IZDAVAČ:
Muzej Đakovštine Đakovo

ZA IZDAVAČA:
Borislav Bijelić

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK:
Borislav Bijelić

UREDNIŠTVO:
Željko Lekšić, Branko Ostajmer, Vladimir Geiger,
Ivana Dević, Jelena Boras, Borislav Bijelić

UREDNIČKI SAVJET:
Stanko Andrić, Mato Artuković, Luka Marijanović, Branka Migotti,
Jasminka Najcer Sabljak, Ivan Šestan

RECENZENTI U OVOM BROJU ZBORNIKA:
dr. sc. Silvija Ćurak, dr. sc. Stanko Andrić, dr. sc. Marina Kovač,
mr. sc. Borislav Bijelić, mr. sc. Danijel Zec, dr. sc. Vladimir Geiger,
dr. sc. Branko Ostajmer, dr. sc. Suzana Leček, dr. sc. Stipica Grgić

LEKTURA I KOREKTURA:
Hrvoje Miletić

PRIJEVOD SAŽETAKA:
Tea Tosenberger

RAČUNALNA OBRADA I TISAK:
Hardy, Đakovo

NAKLADA:
250 primjeraka

ISSN 1334-772

Fotografija na naslovnici: Revers medalje pape Benedikta XVI. iz 2011. godine

Sadržaj

ČLANCI

Jelena Boras: *Pregled dosadašnjih arheoloških istraživanja u Đakovu – prilog proučavanju urbane matrice srednjovjekovnog i novovjekovnog Đakova* 7

Željko Lekšić: *Historijat Terezijanske kasarne u Đakovu* 41

Branko Ostajmer: *Upravni činovnik Milan (Mile) Kramarić (uz poseban osvrt na đakovačke godine)* 59

Vladimir Geiger i Branko Ostajmer: *Nostrifikacija i zamjena austrougarskih krunskih novčanica u Kraljevstvu Srba, Hrvata i Slovenaca (1918. – 1921.): primjer trgovišta i kotara Đakovo* 107

Mirko Ćurić: *Vjera Biller – avangardna umjetnica đakovačkih korijena* . 141

Tihonija Zovko: *Đakovačke novine „Istina" 1946. Prilog proučavanju povijesti đakovačkog novinstva* 171

Borislav Bijelić: *Đakovo i Đakovština na stranicama Glasa Slavonije 1945.-1952. godine* 185

Valerija Živković: *Govor Koritne* 227

GRAĐA

Vladimir Geiger: *Osnivanje i pravila „Srpske ratarske čitaonice" u Bračevcima 1920. godine* 263

Ivica Miškulin, Nikolina Vuković, Marija Rotim: *Izvješće o radu i potrebama home care - kućne njege u I.C.G. samostan Đakovo (prilog istraživanju izbjegličke problematike u izbjegličkom centru Gašinci)* 275

KRITIKE, OCJENE, PRIKAZI, REAGIRANJA

Borislav Bijelić: *Izdanja Muzeja Đakovštine 1959. - 2018.* (Marina Vinaj) 287

Jelena Boras: *Vodič kroz stalni postav arheologije* (Hrvoje Miletić) 290

Mato Katalenić: *Škola u Budrovcima – od pučke do poduzetničke škole* (Borislav Bijelić) 292

Pavao Matija Sučić biskup bosanski ili đakovački i srijemski (11. siječnja 1767.-13. travnja 1834.) (Tihonija Zovko) 295

Kamo ide istočna Hrvatska? (Tihonija Zovko) 298

Mirko Ćurić: *Vjera Biller – umjetnica u zenitu oluje* (Anja Bijelić) 302

Margareta Turkalj Podmanicki: *Barokna sakralna arhitektura Đakovačko-osječke nadbiskupije* (Borislav Bijelić) 304

Tamara Bjažić Klarin: *Ernest Weissmann: Društveno angažirana arhitektura, 1926.–1939.* (Branko Ostajmer) 306

AKTIVNOSTI MUZEJA ĐAKOVŠTINE

Izvješće o radu Muzeja Đakovštine za 2017. godinu (Borislav Bijelić) 313

Izvješće o radu Muzeja Đakovštine za 2018. godinu (Borislav Bijelić) 330

IN MEMORIAM

Marinko Zirdum (Vlado Filić) 345

Upute suradnicima 349

Autori priloga u ovom broju Zbornika 351

ČLANCI

Pregled dosadašnjih arheoloških istraživanja u Đakovu – prilog proučavanju urbane matrice srednjovjekovnog i novovjekovnog Đakova

UDK 902.2(497.5 Đakovo)“653/654“
Izvorni znanstveni rad

Jelena Boras
Muzej Đakovštine

Članak donosi pregled rezultata arheoloških istraživanja, rekognosciranja i ostalih terenskih analiza provedenih na prostoru užeg centra grada Đakova, s naglaskom na razdoblje srednjega vijeka. Ovakav rad pokušava korelirati nove spoznaje s teorijskom podlogom od prije poznatom iz povijesnih izvora, a koji se tiču Đakova u srednjovjekovnom i novovjekovnom razdoblju. U rad su uključene i glavne točke konzervatorskih istraživanja provedenih na objektima unutar biskupskog dvora u Đakovu.

Ključne riječi: Đakovo, srednji vijek, arheologija, urbanizacija, novi vijek

Podaci o srednjovjekovnom Đakovu iz povijesnih izvora

Za dvadeset godina obilježiti ćemo okruglih 800 godina od najstarijeg pisanog spomena Đakova. Ovoliki se životni vijek mjeri prema povijesnim izvorima, točnije prvom pisanom spomenu njegovoga imena i to u darovnici

hercega Kolomana (1208. - 1241.) iz 1239. godine kojom bosanskom biskupu Ponsi i njegovim nasljednicima na biskupskoj stolici poklanja Đakovo i Bleznu, posjede koji se nalaze sjeverno od Save, u kraju koji je prirodnom barijerom razdvojen od dotadašnjeg područja bosanske biskupije, i to na teritoriju druge države. Tu istu povelju potvrđuje kralj Bela IV. 1244. godine, a u njoj navodi posjede koje je već do tada bosanska biskupija uživala, što je vrlo važan podatak o srednjovjekovnoj topografiji.[1] Prateći dalje dostupne povijesne izvore dolazimo do 1252. godine kada bosanski biskup izdaje povelju u Đakovu, što implicira da ovdje, makar možda i privremeno, boravi.[2] Najbogatija zbirka srednjovjekovnih povijesnih izvora su upravo povelje koje izdaje stolni kaptol bosanske biskupije, pri čemu se navodi datum, mjesto izdavanja te određene osobe ključne za sadržaj povelje i svrhu. Najveća zbirka povelja koje se tiču prostora Đakova i Đakovštine čuva se u Mađarskom državnom arhivu (*Magyar Nemzeti Levéltár*), a većina ih je dostupna za pretraživanje i iščitavanje putem interneta.[3] Osim povelja, sljedeća vrsta povijesnih izvora su sačuvana pisma između kancelarija u kojima saznajemo važne informacije, kao npr. da se gradi srednjovjekovna katedrala u Đakovu 1344. godine,[4] da se Đakovu 1406. godine dodaje pridjev *castrum* iz čega bi se (prema mišljenjima nekih autora)[5] dalo zaključiti da je gradnja utvrde u Đakovu do tog trenutka bila završena. Naposljetku, prema pismu Ivana Tahyja, saznajemo da Đakovo još nije bilo zauzeto od strane osmanske vojske dvije godine nakon Mohačke bitke[6], nego se to dogodilo nešto kasnije, oko 1536. godine.[7] Osmanska je uprava nad Đakovom trajala oko 150 godina kontinuirano do 1687. godine te još nekoliko idućih godina uz prekide. Đakovo je bilo zauzeto od strane habsburške vojske pa vjerojatno ponovno osvojeno od strane osmanske. U razdoblju između završetka osmanske uprave i početka habsburške nastao je jedan od najvrijednijih povijesnih izvora za đakovačku povi-

1 Krunoslav DRAGANOVIĆ, „Povijesni osvrt na biskupije na području Bosne i Hercegovine", u: *Opći šematizam katoličke crkve u Jugoslaviji*, ur. Krunoslav Draganović et. al., Sarajevo, 1974., 334.

2 Ive MAŽURAN, „Đakovo i Bosansko - đakovačka biskupija od 1239. do 1536. godine." *Diacovensia*, 3/1995, br. 1, 152.

3 https://archives.hungaricana.hu/en/charters/ Pristupljeno 11. 9. 2019.

4 MAŽURAN, 1995., 115 .

5 *Isto*, 1995., 120.

6 *Isto*, 1995., 146.

7 *Isto*, 1995., 151.

jest, a to je slikovni prikaz Đakova iz 1697. godine kojega je načinio austrijski vojni topograf Nicolas Sparr de Bensdorf (Slika 10.), sudionik vojnog pohoda protiv osmanske vojske, koji je služio pod zapovjedništvom princa Eugena Savojskog.[8] Ovaj crtež prikazuje četverokutnu utvrdu sa pet kula, od kojih se ulazna nalazi na istočnom zidu. Ispred nje se nalazi trokutasti bastionski otočić (ravelin), kanalom odvojen od naselja, koje se u nepravilnom obliku prostire istočno ispred utvrde. I samo naselje je zaštićeno zemljanim nasipom s južne, sjeverne i istočne strane, s dva prolaza koja se nalaze sa sjeverne i južne strane. Na slici su vidljiva i tri objekta s visokim uskim tornjevima koji se gotovo sa sigurnošću mogu interpretirati kao minareti, što bi podrazumijevalo da su spomenuti objekti islamske sakralne građevine. Jedna se sačuvala do danas, te je pretvorena u župnu crkvu Svih svetih, dok druge dvije više ne postoje. Džamija ili sakralni objekt koji se nalazio južno od utvrde, smješta se na prostor današnjeg Strossmayerovog perivoja, a pretpostavlja se da je srušena u prvoj polovici 20. stoljeća. Postoje i fotografije njezinih ruševnih ostataka prije nego li je u potpunosti uklonjena (Slika 15.). Treći spomenuti objekt bio je smješten u naselju uz utvrdu (trgovištu ili podgrađu), a smatra se da se nalazio na današnjem Trgu J. J. Strossmayera jer se u pisanim izvorima iz 19. stoljeća navodi kako je biskup Nikola Ogramić[9] (1669. - 1701.) porušio džamiju i sagradio sebi privremeni dvor[10] na čijem je mjestu kasnije nastao franjevački samostan. Osim temeljite obnove katedrale, tijekom 18. stoljeća bastionski otočić je zatrpan, a utvrda se počela oblikovati u biskupovu rezidenciju jer je pomicanjem glavnih bojišta prema istoku cijeli sklop izgubio fortifikacijsku i stratešku važnost.[11] U 19. stoljeću, prilikom gradnje današnje katedrale, srednjovjekovno - barokna katedrala je srušena i zatrpana. Srušen

8 Original se čuva u Kriegsarchiv, Wien, Kartensammlung, H III C 107 ß, 2. Band Karte Nr 5., *Atlas Marchs und Campementen der kayserl. Haubt Armee in Hungarn unter Commando Prince Eugenio von Savoye den 12. July bis den 6. November Anno 1697.* Postoji nekoliko verzija ovog crteža, s razlikama u detaljima, no osnova je ista. François Nicolas Sparr de Bensdorf nacrtao je prikaze Slavonskog Broda, Sombora, Petrovaradina, Sente, Sarajeva, prijelaz preko Dunava kod Zmajevca i Batine te bitku kod Sente. Sve navedeno je objavljeno u: Milan STEPANOVIĆ, *Bitka kod Sente – slika slavne istorije*, Sombor, 2019.

9 Ogranić, kod E. Gašića.

10 Dragan DAMJANOVIĆ, „Srednjovjekovno-barokna đakovačka katedrala i njezina sudbina.", *Radovi - Zavod za hrvatsku povijest*, Vol. 40, 2008., 160.

11 Maja ŠUNJIĆ i Marko SINOBAD, „Trg J. J. Strossmayera – istraživanja 2011. – 2014. godine", u: *In villa que vocatur Diaco – rezultati arheoloških istraživanja u Đakovu*, aut. Jelena Boras, Muzej Đakovštine, Đakovo, 2018., 25.

je i sjeverni zid utvrde te je obrambeni jarak koji se nalazio ispred njega zapunjen.[12] 1880-ih godina, jedini sačuvani zid utvrde – zapadni, temeljito je obnovljen[13] i danas je jedini vidljivi ostatak srednjovjekovnog Đakova.

Arheološka i ostala istraživanja tijekom druge polovice XX. i početka XXI. stoljeća

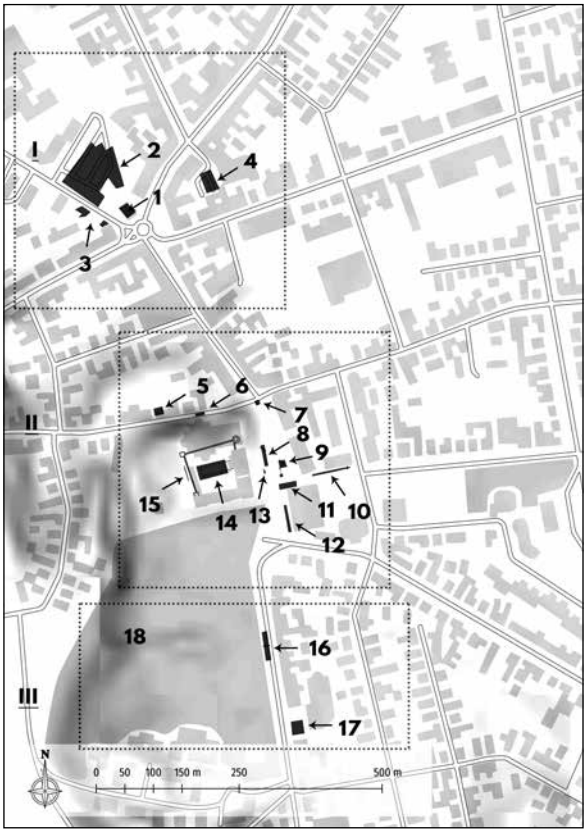

Slika 1. Plan Đakova - prostorni pregled svih istraživanja koja ovaj rad obrađuje

12 Zna se i točan datum: 18. travanj 1866. g. Vidi u: Matija PAVIĆ i Milko CEPELIĆ, *Biskup Josip Juraj Strossmayer – biskup bosansko-djakovački i sriemski. God. 1850.-1900.*, Đakovo: Biskupski ordinarijat, reprint 1994., 330.

13 Dragan DAMJANOVIĆ, „Arhitekt Josip Vancaš i katedrala s biskupskim sklopom u Đakovu", *Scrinia Slavonica, 8/2008, 174.-188.*

Prva arheološka istraživanja u Đakovu su bila amaterskog karaktera i teško da bi se u današnjem smislu i mogla svrstati u znanstvenu analizu. Krajem 19. i početkom 20. stoljeća zaljubljenici u prošlost su pokušali dati svoju interpretaciju izgleda Đakova u prošlosti, a jedan takav crtež potječe od inženjera Radoslava Franjetića. On je ispravno pretpostavio da je utvrda bila u obliku pravokuta s četiri ugaone kule, ali je srednjovjekovno-baroknu katedralu krivo orijentirao.[14]

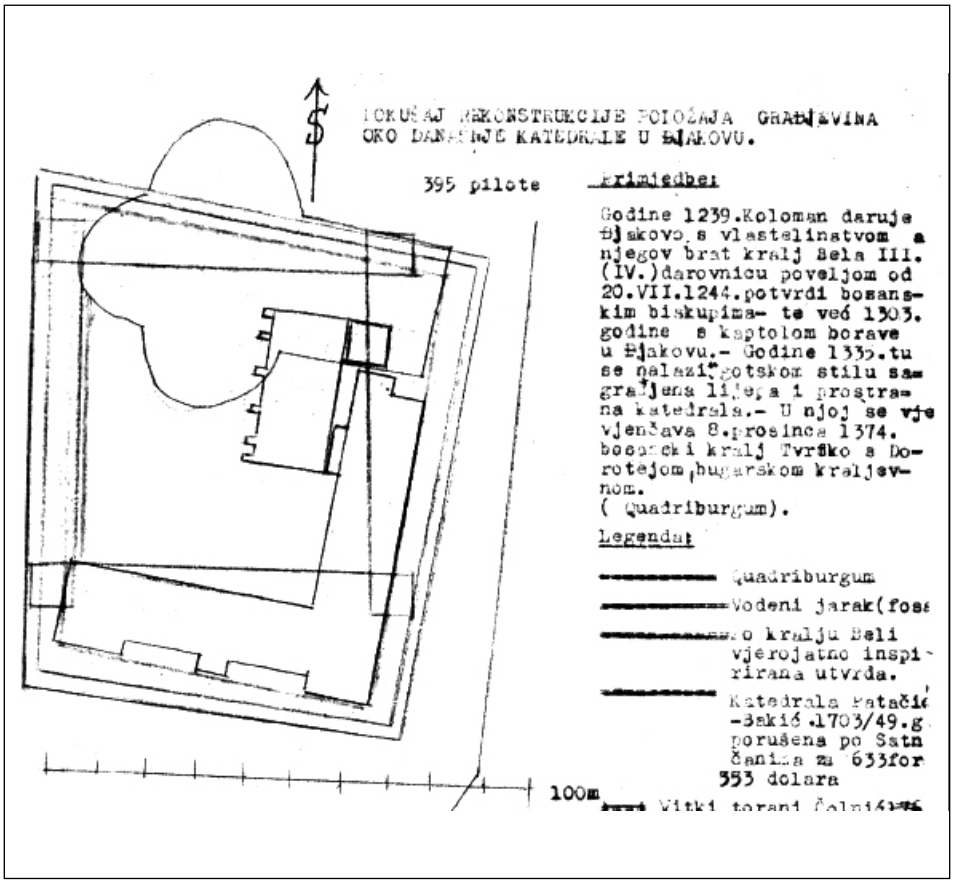

Slika 2. Crtež R. Franjetića s početka 20. stoljeća

14 Crtež je pohranjen u Muzeju Đakovštine, u spisu *Rukopisi iz povijesti Đakova i Đakovštine*, str. 51.

Prva prava istraživanja nisu provedena sve do 60-ih godina 20. stoljeća kada je kustosica Muzeja Đakovštine Branka Raunig[15] provela zaštitno istraživanje uz zgradu crkve Svih svetih[16] te prije izgradnje hotela „Palas" 1966. godine (današnja ulica Bana Jelačića). Uz crkvu Svih svetih, u uskom rovu (Slika 3, oznaka 1), je pronašla nekoliko skeletnih ukopa te ostatke kamene i drvene arhitekture. Upravo je tada otvorila prve srednjovjekovne grobove u središtu Đakova, za koje se kasnije ispostavilo da su dio arheološke cjeline – groblja iz ranog srednjega vijeka, koja ni danas nije do kraja istražena. Sonda koju je B. Raunig istraživala nalazila se sa zapadne strane crkve, a iskopana je prilikom zemljanih radova za kanalizaciju. U sondi su otkrivena dva zida. Prvi se nalazio uz zapadni rub sonde, temelji su mu bili kameni, a iznad temelja je bilo sačuvano 14 redova ciglenog zida građenoga ciglom dimenzija 30 - 33 x 19 - 20 x 7 cm. Ovaj je zid ustanovljen u dužini od 5,4 m, širine 0,5 m te ukupne visine 1,3 m. Smjer mu je paralelan sa zapadnim zidom župne crkve. Drugi zid dotiče na sjevernom rubu prethodni dio, no u izvješću nije jasno navedeno u kakvom su točno prostornom odnosu. Ovaj drugi zid je izgrađen od kamena u kojega su bile ugrađene masivne drvene grede. Dvije su grede iskopane i dokumentirane u dimenzijama 2,5 x 0,3 x 0,25 m. Tri grede su bile postavljene uspravno na zapadni zid župne crkve. Grede su povezane željeznim čavlima koji su bili dugi 45 - 50 cm. U zaključku izvještaja, B. Raunig pretpostavlja da je riječ o temeljima minareta nekadašnje džamije koji se obično nalazio s desne strane ulaza u objekt. Kasnija arheološka i konzervatorska istraživanja župne crkve potvrdila su ovu pretpostavku[17].

15 Branka Raunig je bila kustosica u Muzeju Đakovštine od 1963. do 1971. godine, kada je prešla raditi u Muzej Pounja u Bihaću, gdje je dugi niz godina obnašala dužnost ravnateljice. Iz njezinih terenskih bilješki i zapisa iščitava se velika briga za arheološke spomenike u Đakovu i Đakovštini, ali i velika poduzetnost. Nešto više o njezinim bilješkama i opisima vidi u: Jelena BORAS, *In villa que vocatur Diaco – rezultati arheoloških istraživanja u Đakovu*, Đakovo, 2018.

16 Branka RAUNIG, *Podaci o iskopavanju rova za kanalizaciju pored župne crkve, sa otkrivenim temeljima minareta džamije*, stručno izvješće, Đakovo, 1965. Pohranjeno u Muzeju Đakovštine.

17 Istraživanja je vodio Regionalni zavod za zaštitu spomenika u Osijeku 1988. godine, a voditelj je bio Zvonko Bojčić.

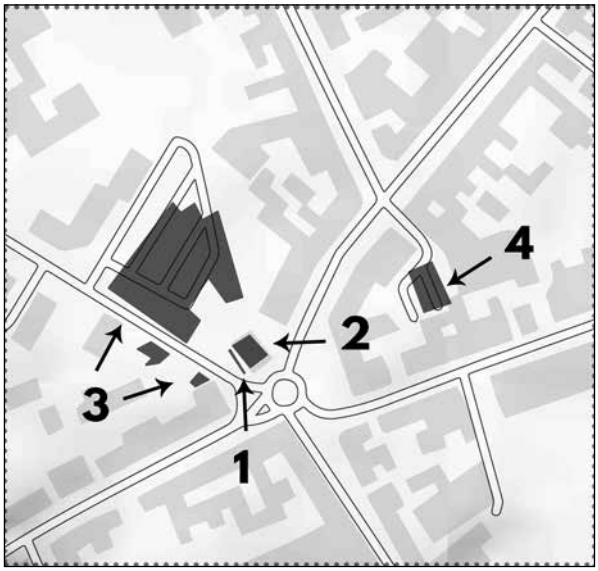

Slika 3. Prva istražna cjelina u Đakovu grupirana oko današnje crkve Svih svetih

Na prostoru kasnijeg hotela „Palas" također je B. Raunig prikupila materijal prilikom zemljanih radova 1966. godine (Slika 3, oznaka 4). Materijal koji potječe s ovog položaja vrlo je uniforman: riječ je o kompletu gotovo identičnih keramičkih pećnjaka širokog izvijenog oboda koji se mogu okvirno datirati u kasni srednji vijek. Ovakav ansambl identičnih i nekorištenih pećnjaka mogao bi ukazivati da je objekt na ovoj lokaciji bio neka vrsta keramičarske radionice. Dokumentacija s istraživanja nije pronađena pa danas ne znamo je li pri iskopavanju pronađeno još stambenih ili radioničkih objekata. Stoga je nezahvalno donositi zaključke o stupnju urbanizacije ovog dijela srednjovjekovnog Đakova bez adekvatnih informacija.

Najopsežnije iskopavanje u Đakovu provedeno je na mjestu današnjeg parkirališta koje se nalazi sjeverozapadno uz župnu crkvu Svih svetih (Slika 3, oznaka 3), u razdoblju od 1995. do 1997. godine.[18] Istraživanjem je obuhva-

18 Istraživanje je provedeno u suradnji Muzeja Đakovštine, Državne uprave za zaštitu kulturne i prirodne baštine – povjerenstvo u Osijeku, te Odsjeka za arheologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu. Istraživanja su provedena jer je prvobitna namjera bila izgradnja poslovnog centra i hotela, od čega se odustalo. Detaljnije o istraživanjima: Krešimir FILIPEC, *Dvanaest stoljeća Đakova*, Zagreb: Odsjek za arheologiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, 2012.; Krešimir FILIPEC, *Srednjovjekovno groblje i naselje Đakovo - Župna crkva*, Zagreb: Centar za ranosrednjovjekovna istraživanja Zagreb – Lobor, 2012.; Krešimir FILIPEC, „Đakovo – Župna

ćena sjeverna, sjeveroistočna i zapadna periferija groblja te stambeni dio, čiji početak K. Filipec prema materijalu, datira u 8. stoljeće na temelju određenih ulomaka keramičkih posuda, dok bi se stambeni objekti, tj. istražene strukture mogle datirati u 11. stoljeće.[19] Ukupno je istraženo 486 ukopa sa dodatnih 40 ostataka kostura iz grobnih cjelina koje su nekada u prošlosti uništene, a K. Filipec procjenjuje da je to tek jedna četvrtina ukupne površine.[20] Groblje ima odlike tipičnih ranosrednjovjekovnih groblja na redove, kakva su postojala i u široj okolici Đakova.[21] U ukopima koji se mogu kronološki datirati kao najstariji, prilagan je nakit u vidu s-karičica, o-karičica ili običnih karičica.[22] Ovakav nakit je rasprostranjen kroz cijelu Panonsku nizinu. Od 12. stoljeća nadalje mogu se datirati trojagodne naušnice, filigranski nakit na kojemu se vidi utjecaj s bizantskog teritorija te lijevano prstenje ponekad ukrašeno ukovanim staklenim zrnom.[23] U razdoblje kada se prema povijesnim izvorima datira premještanje biskupske stolice iz Bosne u Đakovo, K. Filipec stavlja početak posljednje faze ukopavanja na ovom groblju. Riječ je o grobovima koji su dublje ukopavani nego li oni u prijašnjim fazama te su vidno siromašniji prilozima od prethodnih. Novi grobovi preslojavaju starije a primjećuje se i tendencija gušćeg ukopavanja prema jugu, gdje K. Filipec smatra da bi se trebala nalaziti župna crkva.[24] Istraživanjem nije pronađen nikakav sakralni objekt koji bi se mogao pripisati ovome razdoblju ili identificirati kao crkva. Kronološki najnoviji nalaz s ovoga groblja jest denar s likom Vladislava II. Jagelovića (1490. - 1516.).[25] Prema osmanskim popisima stanovništva broj

crkva, arheološko iskopavanje srednjovjekovnog groblja", *Obavijesti Hrvatskog arheološkog društva* XXVII/3, Zagreb, 1995., 56-58.; Krešimir FILIPEC, „Istraživanje srednjovjekovnog groblja u Đakovu 1995. i 1996. godine", *Opuscula Archaeologica* 20, Zagreb, 1996., 189-197; Krešimir FILIPEC, „Đakovo – župna crkva, treća godina zaštitnih arheoloških iskopavanja", *Opuscula Archaeologica* 21, Zagreb, 1997., 239-242; Mario ŠLAUS i Krešimir FILIPEC, „Bioarchaeology of the medieval Đakovo cemetery; Archaeological and anthropological evidence for ethnic affiliation and migration", *Opuscula Archaeologica* 22, Zagreb, 1998., 129-139.

19 FILIPEC, *Dvanaest stoljeća Đakova*, 25.

20 *Isto*, 30.

21 Osijek – Bijelo Brdo, Vukovar – Lijeva bara, Županja – sv. Petar u Zdencima, Vinkovci – Meraja, Borinci – Crkvište itd.

22 Za karičice se pretpostavlja da su nošene upletene u kosu, pričvršćene ili obješene o vrpcu, vidi: FILIPEC, *Dvanaest stoljeća Đakova*, 35.

23 FILIPEC, *Dvanaest stoljeća Đakova*, 36; Spomenuta trojagodna naušnica iz groba 146 nošena je kao sljepoočničarka, dakle, u ovom se slučaju predmet nosio na način prilagođen lokalnoj modi.

24 *Isto*, 44.

25 *Isto*, 44.

kršćana se smanjuje do 1565. godine kada je u gradu više muslimana nego kršćana, no prisutni su tijekom cjelokupnog trajanja osmanske uprave nad Đakovom.[26] Moguće je da se i tijekom prve polovice 16. stoljeća nastavilo ukopavati pokojnike na ovome mjestu, najvjerojatnije one koji su bili kršćanske vjeroispovijesti no, nakon izgradnje džamije[27] vjerojatnost da je istovremeno uz nju postojalo kršćansko groblje drastično opada.

U ovome trenutku postavlja se pitanje na koje se sve strane groblje širi, tj. gdje su mu granice u današnjem tlocrtu Đakova. Na ovo pitanje se pokušalo odgovoriti geofizičkim istraživanjima 2005. godine kada se na pet lokacija provelo mjerenje georadarom. Sonda koja se nalazila sjeverozapadno od crkve Svih svetih ukazala je na anomalije koje su interpretirane kao grobovi. Sonde koje su smještene u ulici Vij. k. A. Stepinca, južno od ceste (današnje dvorište banke i restorana) pokazale su anomalije koje se interpretiraju kao strukture od čvrstih materijala pri čemu se jedna tumači kao zid, a dvoje kao polukružne strukture. Sonda koja se nalazila jugoistočno od crkve Svih svetih (na kolniku, uz fontanu na kružnom toku) također upućuje na ostatke arhitekture, dok sonda u ulici S. Radića nije rezultirala mjerenjima koja bi se mogla tumačiti niti kao grobovi niti kao ostaci arhitekture.[28] Ako prihvatimo ovu interpretaciju, čini se da se groblje ne prostire ulicom S. Radića. Ostale krajnje granice kao i lokacija župne crkve su nam nepoznati.

Prilikom obnove župne crkve Svih svetih[29] provedena su arheološka istraživanja pri čemu je iskopan jedan rov unutar crkve te dva uz vanjske zidove: uz jugozapadno i sjeveroistočno pročelje (Slika 3, oznaka 2). Uz jugozapadno pročelje pronađeni su temelji minareta, zvonika i sakristije[30] ispod čega se nalazilo nekoliko grobova, koji su smješteni ispod temelja džamije. Takvo stanje upućuje na činjenicu da prije džamije ovo nije bio kršćanski sakralni

26 Više o osmanskim popisima stanovništva vidi u: Nenad MOAČANIN, *Slavonija i Srijem u razdoblju osmanske vladavine*, Hrvatski institut za povijest - podružnica za povijest Slavonije, Baranje i Srijema, Slavonski Brod, 2001.

27 Okvirno se vrijeme izgradnje džamije, današnje crkve Svih svetih, datira u drugu polovicu 16. stoljeća; vidi u: Tone PAPIĆ i Božica VALENČIĆ, *Župna crkva Svih Svetih u Đakovu, Republički zavod za zaštitu spomenika kulture*, Zagreb, 1990.

28 Goran SKELAC, „*Izvještaj o geofizičkim istraživanjima na lokaciji Đakovo - Centar"*, Zagreb, 2005.

29 Nepokretno kulturno dobro, oznaka dobra Z – 1642 (Ministarstvo kulture).

30 Sakristija je sagrađena 1819. a srušena 1884. godine. Vidi u: PAPIĆ i VALENČIĆ, 1990., 28.

objekt[31], no kako se ispod i uokolo građevine nalazi srednjovjekovno groblje, za očekivati je i crkvu u blizini.

Druga istražna cjelina u Đakovu koncentrirana je oko današnjeg Trga J. J. Strossmayera[32]. Istraživanja su podijeljena u 11 sondi[33] koje su prikazane na slici 4 (oznake od 5 do 15).

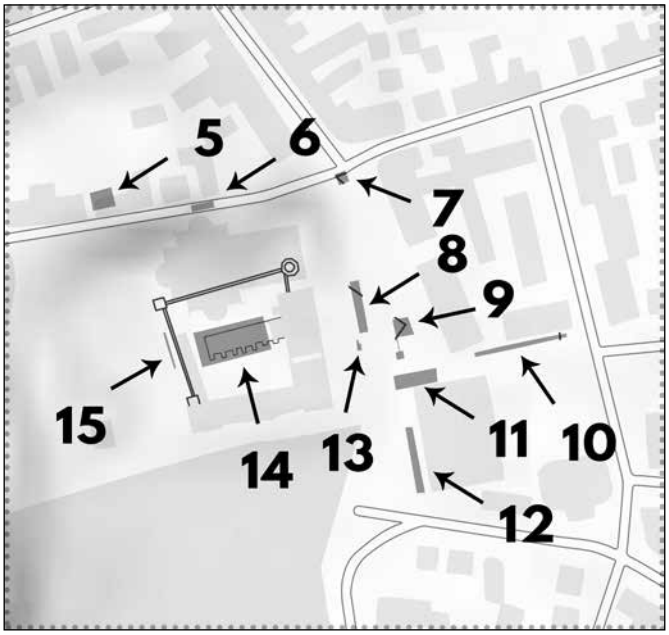

Slika 4. Druga istražna cjelina u Đakovu grupirana oko Trga J. J. Strossmayera

31 Često se u literaturi spominje da je Ibrahim pašina džamija bila prvo crkva sv. Lovre koju su Osmanlije prenamijenili u islamski sakralni objekt. Rezultati ovog arheološkog istraživanja upućuju na drugačiji zaključak pošto su temelji džamije izgrađeni na starijem, srednjovjekovnom groblju (detaljnije: PAPIĆ i VALENČIĆ, 1990., 40) Druga vrlo važna činjenica jest sama orijentacija objekta koji je usmjeren SI – JZ i gotovo savršeno prati kiblu, tj. pravac koji pokazuje prema svetom mjestu islama, gradu Meki te ujedno smjer prema kojemu se vjernici okreću kako bi vršili vjerske obrede i molitve. Korištenjem qGIS programa moguće je izračunati podatke za Đakovo, koji se odnose na smjer pravca prema Meki i odstupanje središnje osi danađnje građevine, tj. crkve, od te osi. Smjer Meke se nalazi 137 stupnjeva od sjevera, dok je središnja os crkve Svih svetih pravac koji se kreće 143 stupnja od sjevera, što je odstupanje od ukupno osam stupnjeva, tj. 1/45 od ukupnog kruga.

32 Nepokretno kulturno dobro – kulturno povijesna cjelina, oznaka dobra Z-3371 (Ministarstvo kulture).

33 Vrlo vrijedna istraživanja obavljena su tijekom 2018. i 2019. godine u dvorištu biskupskog dvora pri čemu su otkriveni vrijedni elementi srednjovjekovno-barokne katedrale no, čiji rezultati nisu uključeni u ovaj rad zbog ranog stupnja obrade materijala i podataka.

Da je na ovom položaju postojala utvrda, vidljivo je i danas po ostacima zida koji je sa zapadne strane zatvarao spomenuti kompleks. Do 18. travnja 1866. godine postojao je i sjeverni zid na čijem se zapadnom rubu nalazila pravokutna kula. Srušen je prilikom izgradnje temelja za novu, današnju, katedralu, a slikovno je prikazan i na likovnom djelu nepoznatog autora koje se čuva u biskupskom dvoru u Đakovu (Slika 16.).[34] Na katastarskom prikazu Đakova iz 1863. godine (Slika 16.) oba zida su ucrtana zajedno sa sjeverozapadnom pravokutnom kulom te jugozapadnom pravokutnom kulom koja je spajala zapadni zid utvrde s južnim krilom biskupskog dvora, a koja je tijekom XX. stoljeća srušena.[35] Na planu se vidi i sjeveroistočna kula koja je prikazana kao osmerokutna, čime odudara od ostale četiri, što je vidljivo i na spomenutom akvarelu te na Sparrovom prikazu Đakova[36]. Na akvarelu je vidljivo da se (s točke gledišta) odmah iza sjeveroistočne osmerokutne kule nalazi zvonik barokne katedrale, koji nije ucrtan na katastarski plan što bi upućivalo na zaključak da je zvonik srušen prije 1863. godine, no izvori upućuju da se to dogodilo oko 1866. godine[37]. Prema crtežu na zaglavlju cehovskog lista (Slika 14.) koji prikazuje Đakovo u 18. ili 19. stoljeću (gledano sa zapadne strane), vidi se zapadni srednjovjekovni zid, ali se niti jedna ugaona kula ne razaznaje[38]. Isto tako, na karti biskupije Đakovačko - srijemske iz 1826. u podnožju stoji crtež srednjovjekovno - barokne katedrale i biskupskog dvora

34 O točnom datumu rušenja zida i kule te zatrpavanju jarka govore I. PAVIĆ i M. CEPELIĆ, 1994., 330.

35 Kula se još razaznaje na fotografijama iz 1896. i 1936. godine. Moguće da je srušena tijekom izgradnje sanitarnog čvora pripojenog južnom krilu biskupovog dvora. T. Papić primjećuje da je posljednji kontrafor na zidu drugačiji od ostalih pa je mišljenja da je i taj kontrafor načinjen tijekom 20. stoljeća, kada i sanitarni čvor. Osim toga, ako se usporedi Vancašev nacrt iz 19. stoljeća na kojemu je prikazan 21 zubac kruništa i 20 mašikula, primjećuje se da ih danas ima manje: 20 zubaca i 19 mašikula čime nedostaje oko 1,5 m zida. Vidi: Tone PAPIĆ, „Srednjovjekovni obrambeni zid u sklopu nadbiskupskog dvora u Đakovu - konzervatorska studija", Osijek, 2012., 23.

36 Detaljnije o ovom katastarskom snimku: Mirko MARKOVIĆ, *„Đakovo i Đakovština"*, *Zbornik Đakovštine* br. 1, JAZU, Centar za znanstveni rad Vinkovci, knj. III, Zagreb, 1976., 189.

37 D. Damjanović je u arhivu biskupije izdvojio spise u kojima se navodi da je toranj srušen 1866. godine, nakon čega je je sagrađen provizorni toranj od drveta koji je služio do izgradnje tornjeva nove katedrale. Vidi u: DAMJANOVIĆ, 2008., 166.

38 Zaglavlje cehovskog lista objavljeno je u: Andrija ŠULJAK, *Đakovo – biskupski grad*, Biskupski ordinarijat, Đakovo 1979., 13; DAMJANOVIĆ, 2008.: 166.

te zgrade koja se nalazi prislonjena sa sjeverne strane na katedralu. No, niti jedan zid niti kula nisu prikazani.[39]

Prvo istraživanje u ovoj cjelini je vodio Regionalni zavod za zaštitu spomenika u Osijeku, a voditelj iskopavanja je bio Zvonko Bojčić. Istraživanje je vođeno 1992. godine. Kako se tada samo nagađalo o položaju i veličini srednjovjekovno - barokne katedrale, iskopano je pet sondi od kojih su tri obuhvatile zidove i temelje sakralnog objekta. Kronološki niz slojeva ustanovljenih iskopavanjem, bez radiometrijske datacije, smješta se u vrijeme između kraja 13. i početka 19. stoljeća. Najstariji, gotički sloj završavao je na 3,5 metra dubine, a hodna površina ovog sloja nalazila se na 2,30 metra dubine. Ukupno su se mogle razlikovati četiri arhitektonske faze objekta: dvije gotičke faze koje pripadaju srednjovjekovnom sloju te dvije barokne faze koje potječu iz posttursko vremena i pripadaju baroknoj obnovi, pregradnji i nadogradnji srednjovjekovnog objekta. Unutar katedrale je pronađeno dosta ukopa i zajedničkih grobnica koje je teško decidirano pripisati određenom razdoblju no, voditelj istraživanja Z. Bojčić neke od njih pripisuje turskom razdoblju zbog stratigrafskog položaja i načina ukopavanja. Istraživanje nije pokazalo nikakve islamske arhitektonske intervencije unutar sačuvanih ostataka zidova, što je u suprotnosti s pisanim izvorima koji govore o prenamjeni katedrale u *„časnu tvrđavsku džamiju”*.[40] Istraživanjem je otkriven barokni portal koji je stajao na zapadnim ulaznim vratima u katedralu, te stariji, gotički portal, koji se nalazio sa sjeverne strane lađe.[41] Vrlo je vjerojatno da mjesto pronalaska ovog gotičkog portala nije i izvorno mjesto na kojemu je stajao zbog načina na koji je ugrađen u kasnije, barokne zidove te zbog položaja pošto je dekoracija portala okrenuta prema unutrašnjosti zgrade, a ne prema vanjskoj strani, kako su portali inače i postavljeni. Z. Bojčić je mišljenja da, ukoliko se portal izvorno nalazio na pronađenom mjestu, ne predstavlja

39 „*Mappa dioecesium Bosnensis seu Diakovariensis et Syrmiensis : cura et impensis Emerici Caroli Raffay / ductu shematismi diocesiani de A. 1826. mapparum Demtrii Goeroeg et Ioannis Lipszky ; incidente Francisco Karacs”*. Vidi više u: Brankica MALIĆ i Stanislav FRANGEŠ, „The Map of the Bosnia or Đakovo and Syrmia Diocese”, *Tehnički vjesnik,* 26/2019, br. 3, 801-806.

40 Evlija ČELEBI, *Putopis - odlomci o jugoslavenskim zemljama*. Sarajevo, Tuzla: Sarajevo - Publishing; R&R., 1996, 240; Više o izvorima u kojima se navodi da je katedrala prenamijenjena u džamiju vidi kod D. DAMJANOVIĆ, 2008., 156.

41 Svi podaci s ovog istraživanja preuzeti su iz: Zvonko BOJČIĆ, „*Izvještaj o izvršenim arheološkim istraživanjima u biskupskom dvoru u Đakovu”*, stručno izvješće, Osijek: Zavod za zaštitu spomenika kulture, Regionalni zavod u Osijeku, 1992.

glavni ulaz u crkvu nego prolaz u neku drugu zgradu ili prostoriju.[42] Zvonik srednjovjekovne katedrale se nalazio sa zapadne strane u nastavku lađe. Takva gradnja pokazuje odlike romaničke graditeljske tradicije, a jednostavnost ukazuje na karakteristike redovničke arhitekture pa ju Z. Bojčić smješta na kraj 13. stoljeća. Drugoj građevinskoj fazi pripada spomenuti gotički portal te gotički prozor koji se nalazi na apsidi svetišta[43], a koji je danas dio biskupovog oratorija. Njegova prisutnost upućuje i na činjenicu da su zidovi srednjovjekovne katedrale bili poprilično očuvani, uzevši u obzir visinu na kojoj se nalazi. Prema tome, moguće je da je istočni dio objekta, čiji je segment biskupov oratorij, sagrađen u drugoj fazi koja se okvirno datira u početak 15. stoljeća. Gdje se nalazila srednjovjekovna kripta još uvijek nije točno utvrđeno niti arheološkim istraživanjima niti izvorima. Unutar katedrale je pronađeno nekoliko opeka koje bi se moglo datirati u vrijeme antike no, kako je riječ o graditeljskim elementima, a ne o antičkom sloju, vjerojatnija je pretpostavka da su s drugog mjesta donesene i ugrađene u zgradu[44].

Sljedeća faza objekta datira se u barokno vrijeme kada su ostaci srednjovjekovne katedrale nadograđeni i adaptirani u baroknu katedralu. Ona isprva nije obuhvaćala punu površinu srednjovjekovne građevine, nego se čini da se isprva uredio samo svetišni dio. Prema gotičkim spolijama koje su ugrađene u zid i prema lošoj kvalitetni gradnje iščitava se siromaštvo naručitelja gradnje i brzina radova. Temelji baroknog portala, koji se nalazio na zapadnom ulazu lađe (na mjestu gdje je stajao srednjovjekovni zvonik, koji u baroknoj fazi nije obnovljen), pripisuju se vremenu biskupa Petra Bakića[45] kojemu se pripisuje dogradnja cijelog broda katedrale, ali u gabaritima srednjovjekovne[46]. Njegova intervencija ujedno čini posljednju, četvrtu, fazu objekta. Ujedno je i razina poda podignuta za oko 50 cm, načinjen je pod od kamenih ploča te su zidovi ukrašeni freskama.[47] Sedam kontrafora s južne strane zida je dao sagra-

42 BOJČIĆ, 1992., 3.

43 Neki autori prozor smještaju u vrijeme kasne romanike: Danko DUJMOVIĆ i Vjekoslav JUKIĆ, „Počeci bosanske biskupije", *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu*, Vol. 3 (XLIII), 127 – 133 (128).

44 BOJČIĆ, 1992., 2.

45 DAMJANOVIĆ, 2008.: 161.

46 Istraživanjima 2012. godine pronađena su dva ulomka za koja se smatra da po vrsti kamena i obradi pripadaju postamentima baroknom portalu. Na jednom ulomku stoji godina 1743., koja odgovara vremenu biskupa Bakića.

47 BOJČIĆ, 1992., 3.

diti biskup Matej Franjo Krtica (1773. - 1805.) zbog propadanja zida.[48] Objekt je orijentiran u smjeru istok – zapad, s 15° otklona prema sjeveroistoku. Dug je 40 m (bez srednjovjekovnog zvonika), svetište je širine 9,30 m, a lađa 11,5 m. Debljina zidova iznosi 1,10m[49].

Dvadeset godina nakon ovog istraživanja provedeno je novo arheološko istraživanje, kada je sonda postavljena uz srednjovjekovni zid. Voditelj istraživanja je ponovno bio Z. Bojčić u ime Muzeja Slavonije u Osijeku, a radovi su provedeni u sklopu konzervatorskih poduhvata s ciljem restauracije zida. Ustanovljeno je da su temelji zida na dubini od 2,70 m, ispod čega se nalazila sterilna zemlja. Zid je građen opekom veličine 31 x 15 x 5 cm, vezanom slojem maltera. Na dubini od 1,50 m pojavljuje se istak koji vjerojatno označava razinu hodne površine, ispod kojega je gradnja neravna i nepažljiva. Vanjska lica zida su uredno građena slaganjem cigli dok je unutrašnjost zapunjena lomljenom ciglom te zalivena malterom zbog čvrstine. Raspored zidanja ima karakteristike tipičnog gotičkog veza (dužnjak-veznjak-dužnjak-veznjak), no javljaju se i odstupanja u tom ritmu. Ukupna debljina zida iznosi 1,20 m. Primjećuje se i nekoliko različitih faza ili intervencija u stratigrafiji zida, na temelju čega se smatra da je još u srednjem vijeku došlo do nadogradnje zida, na što bi mogle upućivati i radiokarbonske analize. Naime, prilikom konzervatorskih radova 2012. godine izdvojena su dva uzorka drvenih greda pri čemu se jedna nalazila u donjem dijelu zida, a druga u zupcima kruništa. Mjerenja apsolutnokronološke starosti su pokazala da se donji uzorak može datirati u raspon između 1410. i 1449. godine, dok se gornji datira u vrijeme između 1446. i 1620. godine. T. Papić u svom elaboratu[50] zaključuje da se

48 D. DAMJANOVIĆ, 2008.,165; Već je ranije u tekstu spomenuto da je sa sjeverne strane barokne katedrale postojala izdužena zgrada, naslonjena na sam objekt, koja je ujedno pridržavala zidove sa sjeverne strane.

49 BOJČIĆ, 1992., 2; J. BORAS, 2018., 41.

50 Tone PAPIĆ, *„Srednjovjekovni obrambeni zid u sklopu nadbiskupskog dvora u Đakovu - Glavni arhitektonski projekt”*, Osijek, 2014. i T. Papić, *„Konzervatorska studija – srednjovjekovni obrambeni zid u sklopu nadbiskupskog dvora u Đakovu”,* Osijek, 2012.; U sklopu glavne studije nalaze se i sljedeći prilozi: Dragan DAMJANOVIĆ, *„Đakovačka biskupska tvrđa i njezina obnova u 19. stoljeću”*. Povijesna studija, Osijek: Konzervatorski odjel u Osijeku, 2012.; Damir KLEČINA, *„Izvješće o stanju konstrukcije zida (Đakovo)”,* Stručno izvješće, Osijek: Fibra d. o.o., 2012.; Vladimir SIGMUND, Ivica GULJAŠ, Mirjana BOŠNJAK - KLEČINA, i Zlatko HRSTIN. n.d., *„Elaborat o stanju materijala i konstrukcije turskog zida u Biskupiji Đakovo”*, Elaborat, Osijek: Konzervatorski odjel u Osijeku, 2012.; Zvonko BOJČIĆ, *„Izvješće o rezultatima probnog sondiranja u nadbiskupskom dvoru Đakovo”*, Stručno izvješće, Osijek: Konzervatorski odjel u Osijeku, 2012.

utvrda gradila na prijelazu iz 14. na 15. stoljeće. Isto tako da je bila obnavljana na prijelazu s 15. na 16. stoljeće. Istraživanjima 2012. godine ustanovljena je i kronološka slika kontrafora koji su krajem 19. stoljeća nadozidani kako se bedem ne bi urušio. Osim kontrafora ugrađene su i zatege na oba lica zida.[51] Temelji kontrafora sežu do 1 m dubine gdje su im kao temelj ili podloga postavljene kamene spolije, koje voditelj istraživanja tumači kao dovratnike. Na jednom ulomku se iščitavao natpis „..ANCTORUMQVE ARIS ERE..'' (Slika 12.) nakon čega slijedi lom. Nakon što su svi ulomci izvađeni i premješteni u dvorište Spomen Muzeja biskupa J. J. Strossmayera uočen je ulomak rađen od istog kamena, istom tehnikom uklesivanja te s natpisom čija su slova dimenzijama i stilom identična kao na prethodnom ulomku te su smještena na istoj visini plohe. Na natpisu stoji:'' ..IT MDCCXXXXIII'' (Slika 13.). Po svim parametrima se čini da je ovo nastavak prethodnog ulomka[52], ali je apsolutno kronološki zanimljiv zbog uklesane godine 1743. što bi upućivalo na godinu posvete. Ako pretpostavimo da su ovi ulomci, koji su pronađeni pod kontraforom, skinuti s ulaznog portala barokne katedrale (kojemu prema vrsti kamena odgovaraju), a uzevši u obzir činjenicu dobivenu povijesnim izvorima da je biskup Bakić nadogradio katedralu upravo do tog dijela, ovi bi nam ulomci dali i točnu godinu kada je prostor posvećen. U zaključnim razmatranjima konzervatorske studije T. Papić iznosi mišljenje da je donji dio bedema do visine od 5,75 m izgrađen u 14./15. stoljeću dok je gornji dio zida na kojemu je smješteno krunište s prijelaza 15. na 16. stoljeće.[53] Spomenuti kontrafori sagrađeni su krajem 19. stoljeća, o čemu postoje povijesni izvori. Zanimljivost ove opsežne studije je ujedno i zaključak gdje T. Papić navodi da su stajali obrambeni jarci ispred istočnog i južnog bedema no, da ispred sjevernog i zapadnog takva graba nije mogla postojati zbog plitkosti temelja te zbog konfiguracije terena. Ne isključuje mogućnost da je jarak bio odmaknut od samog bedema[54]. Naime, 1993. godine su provedena geotehnička istraživanja tla unutar biskupskog dvora koja su obuhvatila pet sondi dubine 12 m te 16 sondi uz temelje zgrada. Sonde uz temelj dvora pokazala su da je sloj nasipa dubok između 4 i 4,5 m u dijelovima gdje su podrumi, te 2,5 do 3,1 m dubine u dijelovima gdje ne postoji podrum. Dvije sonde koje su postavljene

51 KLEČINA, 2012., 1.

52 Vrlo je velika mogućnost da nedostaje samo jedno slovo na prijelomu i to „X''.

53 PAPIĆ, 2014., 2.

54 PAPIĆ, 2012., 40.

strateški na mjesta gdje se očekivao opkop, imale su nasip dubine 2 metra (što je prosječna dubina nasipa cijelog dvorišta). Srednjovjekovni građevinski sloj se može iščitati u podrumskom dijelu te u temeljnim zidovima dvora no, nije jasno radi li se o dijelovima zida utvrde ili o dijelovima prostorija koje su bile naslonjene na zidine, a slična se situacija može vidjeti i u nadzemnom dijelu istočnog krila dvora, tj. određeni se zidovi mogu pripisati srednjovjekovnom razdoblju.[55]

Prilikom obnove središnjeg đakovačkog trga, najvažnija ciljana arheološka istraživanja poduzeta su od strane Ministarstva kulture. Njihova prva sonda koju obrađujemo se nalazila istočno od biskupskog dvora (slika 4, oznaka 8). Istraživanje je provedeno 2011. godine u sklopu sondažnih istraživanja prije temeljite rekonstrukcije trga. Na sjevernom dijelu sonde, čija je dužina bila 28,5 m, pronađen je jarak koji se pružao u smjeru sjeverozapad – jugoistok, na čijem dnu se nalazio 21 hrastov kolac, ostatak palisade. Debljina kolaca se kretala od 15 do 25 cm. U nasipu jarka je pronađen i novac sultana Sulejmana II. (datira se u 1688. godinu) koji ukazuje na mogućnost da je Đakovo nakon zauzimanja od strane austrijske vojske 1687. godine ponovno, ali kratkotrajno, dospjelo pod osmansku vlast.[56] Otkriveni segment jarka pripada obrambenom otočiću koji se vidi na Sparrovom crtežu, a koji je zatrpan početkom 18. stoljeća, vjerojatno prestankom vojne opasnosti te gubitkom obrambene uloge.[57]

Iste je godine, od strane iste institucije, istražena još jedna sonda, koja se nalazila na križanju Trga J. J. Strossmayera sa ulicom L. Botića (Slika 4, oznaka 7). Sonda je bila veličine 7 x 7 m, a u njoj su pronađena dva jarka koja se spajaju u sjeverozapadnom rubu sonde. Jedan jarak se pružao u smjeru istok – zapad s blagim otklonom u istočnom dijelu prema jugoistoku, dok je drugi išao smjerom sjeverozapad – jugoistok. U ovoj je sondi pronađen i osmanski stremen[58] te skeletni ostaci konja. Važan pronalazak bili su i ljudski

55 PAPIĆ, 2012., 25.

56 Osmanska protuofenziva na čelu s velikim vezirom Mustafom Köprülü 1689. godine osvojila je Srbiju i dijelove Slavonije te Ugarske. Moguće da je i Đakovo u tom pohodu ponovno zauzeto no, 1697. osmanska uprava u Đakovu više ne postoji.

57 Više o istraživanju u: Marko SINOBAD, „Đakovo – Trg J. J. Strossmayera. *Hrvatski arheološki godišnjak* Vol. 8 (2011), Zagreb, 2012., 18-22.; Isti, *Izvještaj o probnom arheološkom istraživanju na Trgu J. J. Strossmayera u Đakovu.* Stručno izvješće, Zagreb: Ministarstvo kulture, 2011.

58 Dio konjske opreme.

ukopi, a dobivene su i informacije da su se u zadnjih 50-ak godina ljudski ostaci pronalazili i južno od ove sonde.[59]

Sljedeće 2012. godine istraživana je još jedna sonda (Slika 4, oznaka 9) kojom se pokušalo pronaći položaj obrambenog otočića. Sondom je istražen njegov južni dio u dužini od 13 m te sjeverni dio u dužini od 5 m. Sondom je obuhvaćen spoj ova dva dijela i ukupno 83 palisadna kolca u samom dnu jarka. Temeljem istraživanja iz prethodne 2011. godine te ovim istraživanjem iz 2012. godine može se utvrditi minimalna dužina sjevernog jarka bastionskog otoka koja iznosi 32,5 m. Na sjeverozapadnom dijelu sonde pronađeno je ukupno 9 ljudskih ostataka, od kojih je osam orijentirano u smjeru JZ (glava) - SI (noge), dok je jedan pravilno orijentiran u smjeru I - Z, a glave su svim pokojnicima položene blago u desnu stranu. Prema nalazima se datiraju u prvu polovicu 17. stoljeća, a voditeljica istraživanja Maja Šunjić, smatra da je najvjerojatnije riječ o pokojnicima islamske vjeroispovjesti[60]. Tomu u prilog govori i blizina Hasan - pašine džamije (na mjestu današnjeg bogoslovnog sjemeništa), jer je malo vjerojatno da su se kršćani pokapali uz islamski sakralni objekt. Ovi grobovi su i važni za odgovaranje na pitanje tko je izgradio ravelin krajem 17. stoljeća. Naime, ravelin je presjekao ove grobove, a ukoliko prihvatimo pretpostavku da pripadaju osmanskoj populaciji, nije logično da osmanska uprava uništava vlastito groblje kako bi iskopala obrambeni bastion, koji inače nije svojstven osmanskom načinu ratovanja. Čini se vjerojatnijom pretpostavka da je iskopavanje ravelina učinjeno po naredbi austrijskih generala u vrijeme njihovog prvog zauzimanja Đakova 80-ih godina 18. stoljeća. Apsolutnokronološki datumi dobiveni radiometrijskim analizama kolaca iz palisade pokazuju da drvo nije starije od 1640. godine, s dobivenim rasponom vjerojatnosti od 1680. - 1955.[61] Istraživanje na ostatku prostora je, u dubljim slojevima, rezultiralo i nalazima koji se mogu datirati u 14. i 15. stoljeće.[62]

---

59 SINOBAD, 2011., 13.

60 Maja ŠUNJIĆ, *„Izvještaj o probnom arheološkom istraživanju na Trgu J. J. Strossmayera u Đakovu"*, Stručno izvješće, Zagreb: Ministarstvo kulture, 2012., str 17.

61 *Isto*, str 13.

62 *Isto*, str. 27; Maja ŠUNJIĆ, „Đakovo – Trg J. J. Strossmayera.» *Hrvatski arheološki godišnjak* Vol. 9 (2012.): 20-23.

Posljednje istraživanje koje je provedeno na Trgu J. J. Strossmayera prije obnove bila je uska sonda u prolazu prema Cesarčevoj ulici i gradskoj tržnici. Istraživanje je provedeno 2014. godine (slika 4, oznaka 10). U sondi je otkriven još jedan segment jarka koji se pružao u smjeru sjever - jug. Bio je širok 3,5 m, a dubok (u odnosu na svojedobnu hodnu površinu) 2 m. Na zapadnom obodu jarka pronađene su rupe od 11 kolaca. Moguće je da je jarak nastao u kasnom srednjem vijeku, ali je zasigurno korišten tijekom osmanske uprave i predstavlja istočni rub naselja, tj. podgrađa[63].

Tijekom 2009. i 2010. godine otvorene su dvije sonde na prostoru trga, jedna zapadno, a druga sjeverno uz zgradu bogoslovnog sjemeništa (Slika 4, oznake 11 i 12), također u okviru pripremnih radova prije rekonstrukcije trga. Radove je obavljala arheologinja Linda Bednjanec u ime tvrtke Gaea d. o. o.. Istraživanjem nisu pronađeni ljudski ukopi, kakvi su tijekom 2011. i 2012. godine pronađeni tek nekoliko desetaka metara sjevernije, što bi značilo da se groblje nije prostiralo do ove sonde ili je uništeno gradnjom franjevačkog samostana i kasnije zgrade sjemeništa. Manji dio nalaza pripada predturskom vremenu, 15. i 16. stoljeću, dok većina potječe iz ranog novog vijeka. Istraženi su i temelji franjevačkog samostana koji je izgrađen 1753. godine te kanalizacijski sustav s lučnim nadvojem.[64]

Ostala istraživanja na trgu nisu rezultirala značajnijim srednjovjekovnim nalazima. Istraživanjem iz 2016. godine kada su otvorene dvije manje sonde u ulici L. Botića (Slika 4, oznaka 5), a koje je prethodilo izgradnji umirovljeničkog doma, nisu pronađeni stariji nalazi od ranog novog vijeka.[65]

Posljednje istraživanje na trgu obavljeno je 2017. kada je strojem uništen arhitektonski sklop i to na dva mjesta: istočno pred biskupskim dvorom (Slika 4, oznaka 13) i sjeverno uz katedralu, u ulici L. Botića (Slika 4, oznaka 6). Istraživanjima je istraženo zidano okno s lučnim nadvojem, koje vjerojatno pripada istom sustavu kao i pronađeno okno iz 2009./2010. godine. Debljina zidova iznosila je oko 0,80 m, a visina od popločenja do središnje točke

63 Marko SINOBAD, *„Izvještaj o probnom arheološkom istraživanju na Trgu J. J. Strossmayera u Đakovu*". Stručno izvješće, Ministarstvo kulture, Zagreb, 2014.

64 Linda BEDNJANEC, „Đakovo – Trg J. J. Strossmayera.», *Hrvatski arheološki godišnjak* Vol 7 (2010.), Zagreb, 2011., 25-27; Linda BEDNJANEC, *„Izvještaj o arheološkom istraživanju na Trgu J. J. Strossmayera u Đakovu"* Stručno izvješće, Gaea-obrt za pripremne radove na gradilištu, Zagreb, 2010.

65 Istraživanje je vodila tadašnja kustosica Muzeja Đakovštine. Vidi u: Ana GRBEŠA, *„Arheološko istraživanje u ulici Luke Botića u Đakovu"*, stručno izvješće, Muzej Đakovštine, 2016.

luka iznosila je 2 m. Vanjski zidovi ove stukture istraženi su 2011. godine. Ustanovljeno je da su zidovi presjekli sjeverni jarak ravelina, što znači da su kronološki mlađi od ravelina pa ih se okvirno datira u 18. stoljeće. Sonda u Botićevoj ulici pozicionirana je uz strukturu koja je očigledno pripadala kanalizacijskom sustavu i to vjerojatno iz vremena gradnje katedrale ili neposredno nakon toga. Ova je struktura već bila uništena i to sredinom 20. stoljeća kada je probijena betonskom cijevi. U profilima sonde nalazili su se debeli slojevi zatrpavanja, nastali najviše tijekom izgradnje katedrale, kada je i obrambeni jarak s ove strane utvrde poravnat.[66]

U svim istraženim sondama koje su pozicionirane na trgu, na dubini oko 2 m navire voda što uvelike otežava bilo kakvo istraživanje ili ga u potpunosti sprječava. Većina nalaza s trga potječe iz 18.-19. stoljeća dok su srednjovjekovni nalazi dosta rijetki. Zanimljivost su svakako grobovi koji su pronađeni gotovo na cijelom trgu, a koji se pripisuju osmanskom vremenu. Ovakvi podaci su u raskoraku sa Sparrovim crtežom posttursko Đakova, gdje se ne primjećuje prostor groblja. Istočno i sjeverno od bastionskog otočića, u podgrađu ispred utvrde, prostire se ulica s nizovima kuća. Već je spomenuto da je istočni rub ovog podgrađa ustanovljen u sondi koja je istraživana 2014. godine, a nalazi se ispred dvorišta bogoslovnog sjemeništa. Uzmemo li u obzir i dva jarka istražena na križanju Botićeve ulice i Trga J. J. Strossmayera, vidljivo je da je riječ o poprilično malom prostoru koje je zauzimalo posttursko podgrađe. Još uvijek je otvoreno pitanje njegove južne granice jer arheološka istraživanja nisu obuhvatila i ovaj prostor.

Posljednja istražna cjelina smještena je južno od utvrde, oko današnjeg Strossmayerovog perivoja. Ovdje je provedeno samo jedno arheološko iskopavanje (Slika 5, oznaka 17) i to na mjestu današnjeg studentskog doma teološkog fakulteta u Đakovu. Provedeno je 2009. godine, a pronađeno je nekoliko manjih objekata koji se datiraju u kasni srednji vijek no, većina njih pripada vremenu od 16. - 18. stoljeća[67].

---

66 Jelena BORAS, *„Preliminarni izvještaj o sondažnim arheološkim iskopavanjima na Trgu J. J. Strossmayera u Đakovu 2017. godine"*, Muzej Đakovštine, Đakovo, 2017.

67 Tomislav HRŠAK, *„Izvješće o zaštitnom arheološkom istraživanju na lokaciji Studentski dom – Đakovo",* Stručno izvješće, Osijek: Arheološki muzej u Osijeku, 2009.

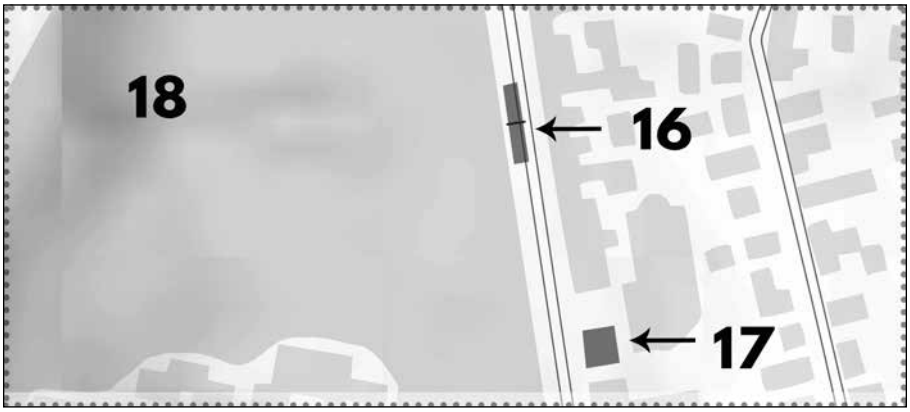

Slika 5. Treća istražna cjelina u Đakovu, grupirana južno od središnjeg trga, oko Strossmayerovog perivoja

Prilikom obnove kolnika u Preradovićevoj ulici 2017. godine obavljen je arheološki nadzor prilikom kopanja rova za kanalizaciju. U rovu su bile vidljivi tragovi pravilnih stijenki vjerojatno opkopa koji se pružao u smjeru istok – zapad (Slika 5, oznaka 16). Dno opkopa nije ustanovljeno jer iskop za kanalizaciju nije išao dublje od 1,70 m. Stijenke su se s južnog oboda stepenasto spuštale prema dnu, dok se sjeverni obod blaže uspinjao. Širina opkopa od oboda do oboda iznosi 12,50 m. Ovaj se opkop vizualno nastavlja uspon i padinu koji su vidljivi u perivoju, a na čijem se kraju nalazi pozornica, pa je zasigurno riječ o istoj cjelini. Kada je točno ova struktura izgrađena gotovo je nemoguće pretpostaviti zbog činjenice da je otkrivena prilikom arheološkog nadzora, a ne iskopavanja. No, svakako je riječ o umjetnoj tvorevini.[68]

U blizini zapadnog ruba ovog opkopa stajala je tzv. Turska kula koja je uklonjena polovicom 20. stoljeća (slika 5, oznaka 18). Vidljiva je na arhivskim fotografijama, naslikana je na jednom likovnom radu[69] i ucrtana je u katastarski plan Đakova 1863. godine. Kustosica Muzeja Đakovštine, B. Raunig, u svojem terenskom dnevniku donijela je bitne podatke o ovoj strukturi, iako ju ni ona nije vidjela. Navodi da je srušena oko 1947. godine, da je bila 5 - 6 m u promjeru. Segment građevine koji se protezao prema sjeveroisto-

68 Jelena BORAS, *„Stručni izvještaj o provedenom arheološkom nadzoru prilikom zemljanih radova na obnovi kolnika državne ceste D46"*, Muzej Đakovštine, Đakovo, 2018.

69 Naslikao ju je Iso Jung 1919. godine, naslov rada je *„Turska tamnica u Đakovu u biskupskom perivoju",* a čuva se u Muzeju Đakovštine.

ku bio je dug oko 15 m, dok je dio prema jugozapadu bio dug između 7 i 8 m. U literaturi se ovaj objekt poistovjećuje s džamijom koja je prikazana na Sparrovom crtežu, a za koju se smatra da je bila Kaston - pašina[70]. Kako je objekt srušen, danas je teško preciznije pokušati odrediti njegovu starost i namjenu. Njegov položaj u odnosu na konfiguraciju terena je nacrtao W. Schultz - Tanklitz 1945. godine[71]. Dosadašnje informacije o ovome dijelu Đakova daju nam naslutiti obrise urbanizacije i svakako bi buduća istraživanja trebalo usmjeriti na ovaj prostor.

Rezultati i nepoznanice

Arheološkim istraživanjima i konzervatorskim studijama znanost je obogaćena novim spoznajama o srednjovjekovnom, osmanskom i postosmanskom Đakovu, iako i dalje postoje velike nepoznanice o vremenu nastanka određenih objekata te urbanizaciji. Sustavno arheološko istraživanje veće površine trga svakako bi donijelo još važnih informacija o veličini ili izgledu srednjovjekovnog Đakova no, takva prilika nije iskorištena u sklopu radova prije rekonstrukcije trga, nego su se istraživanja svela na ciljane sonde, pa je konačna slika poprilično segmentarna. Najviše informacija dobiveno je arheološkim i konzervatorskim istraživanjima koja su provedena unutar nekadašnje utvrde i neposredno uz nju.

Najraniji arheološki nalazi potječu s prostora oko današnje župne crkve, gdje je naseljavanje zabilježeno već u 8. stoljeću, a pokopavanje nešto kasnije oko 11. stoljeća. Tako rani nalazi na prostoru trga i nekadašnje utvrde do sada nisu pronađeni, nego tek iz kasnijih razdoblja s najvećom koncentracijom između 14. i 16. stoljeća. K. Filipec je mišljenja da je ranosrednjovjekovno Đakovo nastalo upravo na ovom prostoru, a nakon što su se bosanski biskupi doselili u Đakovo počelo se formirati urbano naselje oko mjesta gdje je nekada bila utvrda i katedrala[72], što arheologija i potvrđuje. Prema radiokarbonskim analizama, utvrda se počela graditi početkom 15. stoljeća, a na prijelazu iz 15.

---

70 Branka RAUNIG, *Terenski dnevnik*, Arhiv Muzeja Đakovštine.

71 O ovom crtežu je pisao Vladimir GEIGER, „Skica ostataka kasnosrednjovjekovnih utvrda u Đakovu W. Schutza iz 1945. godine", *Revija Đakovački vezovi* 34, Đakovo, 2000., 33.

72 Krešimir FILIPEC, „Urbani razvoj Đakova u srednjem vijeku", *Povijesni prilozi* Vol. 44, 80; Krešimir FILIPEC, „Povijest prije povijesti ili o povijesti Đakova prije pisanog spomena", *Revija Đakovački vezovi*, Đakovo, 2014.,55-57.

u 16. stoljeće bila je obnavljana. Vrlo je vjerojatno da se prvo gradila srednjovjekovna katedrala koja pokazuje kasnoromaničke odlike[73], a tek nakon nje utvrda. I na Sparrovom crtežu vidljivo je da ulaz smješten na istočnoj strani utvrde nije na sredini istočnog zida, nego nešto više na južnoj strani zida. T. Papić u konzervatorskoj studiji također primjećuje nesimetričnost današnjeg istočnog krila biskupskog dvora u odnosu na postavljena ulazna vrata.[74] Kako je već navedeno, utvrda je bila u obliku nepravilnog četverokuta, s ukupno pet kula. Četiri kule su bile kvadratičnog presjeka (ulazna, sjeverozapadna, jugozapadna te jugoistočna) dimenzija približno 6 x 6 ma (oko 3 – 3,5 m isturene pred zidovima), dok je sjeveroistočna kula imala osmerokutnu osnovu, u promjeru od oko 10 m. Na zidovima se nalazila stražarska staza izvedena u obliku drvene konzolne konstrukcije, čiji su ostaci utori za nosive drvene grede na zapadnom zidu, a po fotografijama jugozapadne kule s kraja 19. i prve polovice 20. stoljeća vidljivo je da je krunište zida u istoj ravnini kao i krunište na kuli pa se postavlja pitanje jesu li kule bile u ravnini sa zidovima ili su bile višlje od njih, kako to Sparrov crtež sugerira.[75] O nadstrešnici stražarske staze i krovištima kula može se zaključivati samo na temelju analogija.

U kakvom je odnosu istočno krilo biskupskog dvora, koje je počeo graditi biskup Josip Antun Ćolnić (1751.- 1773.) na istočni zid utvrde, do danas nije sasvim jasno. Konzervatorske sonde rađene na pročelju nisu ustanovile elemente zida na vanjskim gabaritima pročelja biskupskog dvora no, kako je zgrada znatno šira od srednjovjekovnog zida, nije jednostavno očitati čak i proširenje tlocrta gdje je nekada stajala ulazna kula. Svakako bi detaljnija povijesno – umjetnička studija biskupskog dvora koja bi kronološki raščlanila tlocrtne elemente današnjeg stanja i ciljano sondirala pojedine zidove

73 Ulomak kapitela s isprepletenim zmajevima koji potječe vjerojatno iz srednjovjekovne katedrale čak se datira u 13. stoljeće. Vidi u: Vladimir P. GOSS, *Stotinu kamenčića izgubljenog raja: romanička skulptura u muzejima i zbirkama između Save i Drave.* Zagreb, 2007., str 26, 94. Još o kapitelu u: Josip BRUNŠMID, „Kameni spomenici Hrvatskoh narodnog muzeja u Zagrebu, dio II'', *Vjesnik Hrvatskog arheološkog društva* 12, Zagreb, 1912., 129-197 (143); Dijana VUKIČEVIĆ – SAMARŽIJA, *Gotička arhitektura u Slavoniji*, Zagreb, 1986., 17 i 68; Kapitel je bio zazidan u sjeverni zid barokne katedrale kao spolija: Dragan DAMJANOVIĆ, *Đakovačka katedrala*, Matica Hrvatska, Zagreb, 2009., 16; Drugi ostatak iz srednjovjekovne katedrale je nadgrobna ploča biskupa koja se datira u 15. stoljeće.

74 Tone PAPIĆ, *Biskupski dvor - ulazno pročelje*. Konzervatorska studija, Osijek: Konzervatorski odjel u Osijeku, 2003., 3.

75 PAPIĆ, 2012.,40. T. Papić ujedno navodi da je sjeveroistočna kula, zbog veličine, mogla služiti kao utočišna.

unutar dvora, donekle odgovorila na ova pitanja.[76] Malo je vjerojatno da se srednjovjekovni zid rušio prije izgradnje dvora, prvenstveno jer je gradnja obavljana u etapama. Nakon biskupa Ćolnića, južno krilo rezidencije izgradio je tek biskup Mirko Karlo Raffay (1816. - 1830.).[77] Ubrzo nakon njega, 1863. načinjen je katastarski plan Đakova, na kojemu je ucrtan položaj zapadnog i sjevernog zida i na kojemu se vide tri kule, i kako je već navedeno, vide se gabariti barokne katedrale. Elementi na ovom katastarskom prikazu, zajedno sa segmentima opkopa sa istraživanja iz 2011., 2012., 2014. i 2017. godine ujedno su i jedini koje sa sigurnošću možemo naznačiti, a prikazani su na Slici 6.

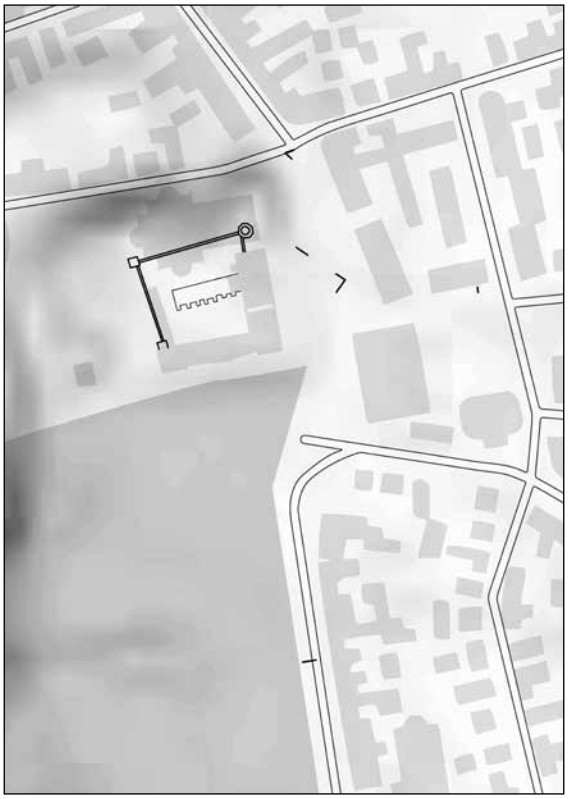

Slika 6. Arhitektonski ostaci istraženi ili potvrđeni u izvorima

76 U konzervatorskoj studiji iz 2012. g. T. Papić navodi da se u prizemlju, ispod biskupovog oratorija, u sačuvanom dijelu srednjovjekovno - barokne katedrale, vide ostaci polustupova s kapitelima koji su nosili svodna rebra te dijelovi špalete prozora (str. 40).

77 Emerik GAŠIĆ, *Kratki povijesni pregled biskupija Bosansko - đakovačke i Srijemske*, Državni arhiv u Osijeku, 2000., 75.

Bastionski otok ili ravelin je nastao dosta kasnije od srednjovjekovnog dijela, što je dokazano i istraživanjem i radiokarbonskim analizama. M. Šunjić i M. Sinobad su mišljenja da je on djelo habsburške vojske[78] , o čemu moguće govori i spis Caraffine i Mayerove komisije iz 1698. godine.[79] U ravelinu su palisadni kolci postavljeni na dno jarka. Dva jarka koja su istražena na križanju ulice L. Botića i trga nisu imala tragove palisadnih kolaca, dok je segment jarka istražen 2014. godine, sjeverno od dvorišta bogoslovnog sjemeništa, imao palisadne kolce postavljene na unutrašnjem obodu, tj. na zapadnoj strani jarka. Takvim je i prikazan jarak, tj. bedem koji je štitio naselje na Sparrovom crtežu. Sparr je prikazao i opkope oko utvrde, a zbog perspektive vide se samo južni i istočni, a kako je već spomenuto T. Papić ostavlja otvorenom mogućnost da opkopi nisu postojali sa zapadne i sjeverne strane zbog konfiguracije terena[80]. Milko Cepelić i Ivan Pavić navode za sjeverni opkop da je zapunjen prilikom gradnje katedrale, a kako je u tom dijelu počela navirati voda, moralo se zabiti 395 balvana kako bi se temelji učvrstili.[81] Istraženi opkopi odraz su kasnosrednjovjekovne graditeljske tradicije, a u zapuni opkopa koji je istražen 2011. g (križanje Botićeve ulice i trga) pronađen je kasnosrednjovjekovni materijal i stremen koji se datira u 16. stoljeće, na temelju čega se zaključuje da je opkop iskopan svakako prije dolaska Osmanlija.[82] Opkopi se spominju i u tužbi Đakovčana na biskupa Bakića iz 1743. godine kada se spominje da je ubio devet svinja koje su *zalutale u šanac oko dvora*[83].

Ujedno ostaje neodgovoreno pitanje položaja srednjovjekovnog franjevačkog samostana. Do danas nismo u mogućnosti sa sigurnošću govoriti gdje se točno nalazio. Iz izvora nam je poznato da je sagrađen sredinom 14. stoljeća, nakon što je papa Klement VI. 1347. odobrio da se ustroji samostan u Đakovu sa crkvom ili kapelom te s uređenim zasebnim grobljem[84], dakle prije pretpostavljenog vremena izgradnje utvrde no, vjerojatno nakon izgradnje ka-

78 ŠUNJIĆ i SINOBAD, 2018., 25.

79 *Djakovo spada medju tvrdje koje je general Starhemberg projektirao* vidi u: Radoslav LOPAŠIĆ, „Slavonski spomenici za XVII. viek : pisma iz Slavonije u XVII. vieku (1633.-1709.).» *Starine* Vol. 30, 1902., 1-176 (149).

80 PAPIĆ, 2012., 40.

81 CEPELIĆ I PAVIĆ, 1994., 330.

82 ŠUNJIĆ i SINOBAD, 2018., 21.

83 Josip BÖSENDORFER, *Kako je došlo do slavonskog urbara 1756. godine?*, RAD Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti Knj. 106, 1931., 251.

84 MAŽURAN, 1995., 115; Detaljnije o franjevcima u Đakovu vidi u: Emanuel HOŠKO, „Višestoljetno djelovanje franjevaca u Đakovu (1347. – 1806.)", *Diacovensia,* vol. 3 (1), 1995., 373 -394.;

tedrale. Mišljenja su podvojena o tome je li stajao unutar utvrde ili izvan nje. U izvorima se spominje i groblje uz samostan[85] pa je manja vjerojatnost da je samostan stajao unutar utvrde. Franjevački samostan spominje se i u oporuci plemića Ivana Marinova iz 1432. godine gdje ostavlja bosanskoj crkvi dio svojih dobara *za njegov ukop fratrima i klaustru za njegovu dušu*[86]. Isto tako, činjenica da se kasniji, barokni, franjevački samostan nalazio na mjestu današnjeg bogoslovnog sjemeništa ne znači nužno da je na istom mjestu prethodno stajao i srednjovjekovni, jer je prošlo više od 150 godina između odlaska i povratka franjevaca u Đakovo. Arheološka istraživanja oko zgrade sjemeništa nisu rezultirala naznakama o blizini srednjovjekovnog samostana niti ukazala na postojanje groblja koje bi bilo starije od onog iz osmanskog vremena. Izvori također, navode da je franjevački samostan zapaljen 1551. godine od strane kalvinista[87] i vjerojatno je nakon toga i groblje prestalo biti u funkciji. Grobovi koji su pronađeni prilikom istraživanja srednjovjekovno-barokne katedrale pripisuju se osmanskom razdoblju te kasnijem baroknom razdoblju.[88] Pitanje lociranja srednjovjekovnog samostana, do pronalaska konkretnijih informacija treba ostaviti otvorenim.

Koje su se još zgrade nalazile unutar utvrde, također nije poznato. Pretpostavlja se da je riječ o biskupskom dvoru, kanoničkom recinktu (zgradi u kojoj su boravili kanonici stolnog kaptola) te o prostorijama u kojima je boravila vojna posada utvrde. Ništa od navedenog nije arheološki potvrđeno niti spominjano u izvorima, pa se pretpostavke iznose na temelju analogija.[89] Biskupova kuća u Đakovu se spominje još 1252. godine u ispravi[90] no, bez pobliže odrednice lokacije. T. Papić u utvrdu smješta još i krstionicu, klaustar u sklopu kojega je biskupski palas, kapitularnu dvoranu, knjižnicu i riznicu.[91]

---

85 Vidi kod S. ANDRIĆ, *Potonuli svijet: rasprave o slavonskom i srijemskom srednjovjekovlju*. Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest - podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, 2001., 222.

86 Stanko ANDRIĆ, „Oporuka splitskog plemića Ivana Marinova, načinjena u Đakovštini 1432. godine", *Revija Đakovački vezovi* 35, Đakovo, 2001., 46-47.

87 FILIPEC, 2013., 77; Josip BÖSENDORFER, *Crtice iz slavonske povijesti s osobitim obzirom na prošlost županija: Križevačke, Virovitičke, Požeške, Cisdravske baranjske, Vukovske i Srijemske te kr. i slob. grada Osijeka u sredjem i novom vijeku.* Vinkovci, 1994. (pretisak iz 1910.), 331.

88 BOJČIĆ, 1992., 2.

89 T. Papić u konzervatorskoj studiji iz 2012. povlači paralele na temelju: Alain ERLANDE – BRANDENBURG, *Katedrala*, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 1997.

90 FILIPEC, 2013., 76; MAŽURAN, 1995., 109.

91 T. Papić, Konzervatorska studija 2012. – crtež Srednjovjekovno Đakovo na prijelazu XV./XVI. stoljeće.

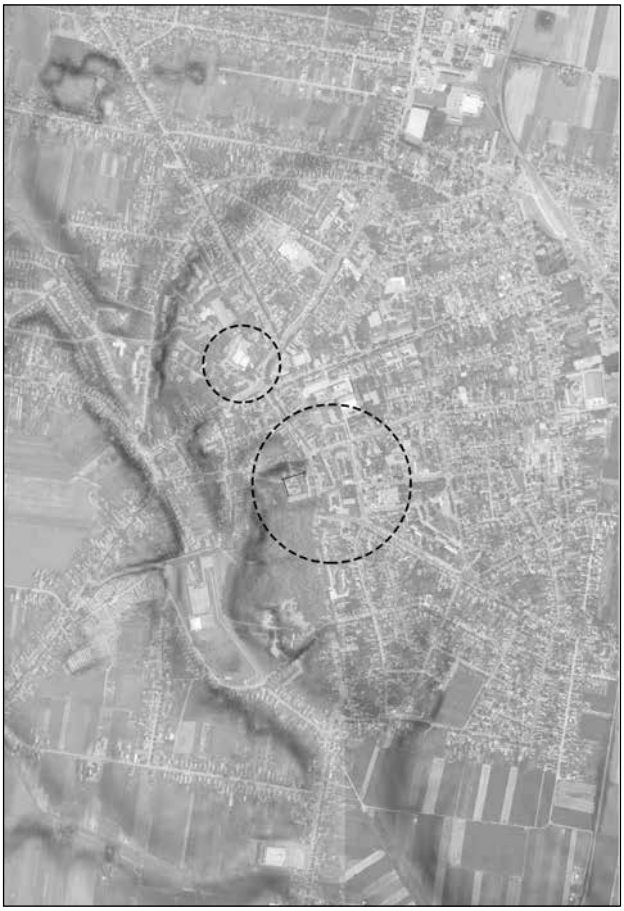

Slika 7. Jezgre srednjovjekovnog Đakova na podlozi digitalne ortofotografije Đakova i reljefne podloge: ranija jezgra je unutar manjeg kruga, dok je kasnija (utvrda i trgovište) unutar većeg kruga

Još jedna nepoznanica jest lokacija župne crkve sv. Lovre, koja se spominje u izvorima 1396. godine.[92] Često se u literaturi spominje da je današnja župna crkva Svih svetih bila izvorno crkva sv. Lovre koju su Osmanlije prenamijenili u džamiju, a đakovački biskupi u katoličku crkvu. Kako je već spomenuto, istraživanja unutar i oko župne crkve pokazala su da je građevina izvorno sagrađena kao džamija.[93] Pošto se uz položaj zgrade župne cr-

92 MAŽURAN, 1995., 127.

93 PAPIĆ i VALENČIĆ, 1990., 40.

kve otkrilo starije srednjovjekovno groblje, koje je bilo u funkciji više od pet stoljeća, svakako bi se mogla očekivati i srednjovjekovna crkva u njegovoj neposrednoj blizini. Velika je vjerojatnost da bi ta crkva bila spomenuta, crkva sv. Lovre, no do danas ostaci koji se na taj način mogu interpretirati nisu pronađeni. Isto tako, nije nam poznato komu je bila posvećena crkva u sklopu franjevačkog samostana te kako je reguliran odnos u srednjemu vijeku između biskupije, župe i samostana.

Najstarija jezgra srednjovjekovnog naselja formira se oko današnje župne crkve Svih svetih već oko 8. ili 9. stoljeća, dok se najstariji grobovi datiraju u 10. stoljeće. Đakovo postaje biskupsko vlasništvo od polovice 13. stoljeća, a nedugo potom i boravište. Upravo se iz tog razloga formira druga jezgra - trgovište s urbanijim karakterom i to 400–tinjak metara južnije od jezgre ranosrednjovjekovnog naselja. Riječ je o povišenom položaju, na rubu grede (Slika 7). Povijesno - umjetničke analogije ukazuju na mogućnost da je katedrala sagrađena još u 13. ili 14. stoljeću. Radiokarbonska datiranja drvenih greda koje su ugrađene u zapadni zid utvrde upućuju na datume iz 15. st. s naznakama obnove na prijelazu 15. na 16. stoljeće. Arheološki nalazi s područja trgovišta nisu stariji od 14. stoljeća, što podupire pretpostavku da se jezgra oko katedrale i utvrde razvijala dosta kasnije od naselja koje je postojalo oko župne crkve. U sačuvanim povijesnim izvorima iz 1387. godine Đakovo se spominje kao *civitas*, a iz 1406. kao *castrum*, što se uzima kao krajnji datum izgradnje utvrde[94], iako su radiokarbonski datumi nešto kasniji. No, to ne isključuje mogućnost da je prije zidane, kojoj pripada sačuvani analizirani zid, postojala drvena utvrda[95]. Od početka 15. stoljeća na prostoru Đakovštine sve su učestaliji pljačkaški pohodi turskih akindžija[96], razumljivo je da se javila potreba za izgradnjom čvrste fortifikacije. Već od 1463. godine, nakon pada Bosanskog kraljevstva, jedino što dijeli biskupsko imanje i Osmansko carstvo je rijeka Sava.[97]

---

94 FILIPEC, 2013., 78.

95 Zlatko KARAČ, „Srednjovjekovne utvrde gradine i gradišta na području Đakovštine - rekognosciranje i topografija lokaliteta." U Ascendere historiam: *Zbornik u čast Milana Kruheka, autor Marija Karbić,* Zagreb, 2014., 405.

96 MAŽURAN, 1995., 128.

97 S. Andrić prenosi pismo biskupa Matije od Varde koji 1486. godine iz Đakova piše bratu slijedeće *"...mi obitavamo blizu granice s Turcima i sada nas ne štiti ništa osim Save, pa ako se ona zaledi, nama odavde nema uzmaka"*. Vidi u: „Rijeka Sava kao protuturski bedem (do pada

Izvori spominju da su Đakovo posjećivale i srednjovjekovne ugledne ličnosti pa se tako bilježi posjet bana i kasnijeg kralja, Tvrtka I. 1355. godine[98], kralja Ludovika I. Anžuvinca 1357. godine[99], kraljice Marije s majkom Elizabetom Kotromanić u pratnji Nikole Gorjanskog 1386. godine[100], Žigmunda Luksemburškog 1394.,1398., 1405., 1408. te 1410. kada mu je pratnja bila supruga Barbara Celjska[101]. Osim toga, bosanski se biskupi spominju kao izaslanici ili sudionici u pregovorima u različitim kraljevstvima i na raznim dvorovima[102], a 1526. poginuo je biskup Juraj kao sudionik Mohačke bitke[103]. O trgovačkom karakteru stanovništva govore različite kovane monete pronađene istraživanjem na trgu i groblju kao npr. denar rimsko - njemačkog cara Rudolfa II. (1576. - 1608.), poltorak poljskog kralja Sigismunda III. (1587. - 1632.), novac njemačkog slobodnog grada Nürnberga (1694.)[104], mletački pikolo (1178. - 1192.) i frizatik iz 12. stoljeća[105]. U raščlanjivanju srednjovjekovnih tipova naselja, Đakovo se po svim parametrima može smjestiti među gradove. Karakteristike takvih naselja su urbana fizionomija (bedemi, ulice, trgovi, gusta naseljenost), postojanje više od jedne crkve, barem jedan samostan prosjačkih redova, možda i neke druge crkvene ustanove te stanovništvo koje se bavi obrtom i trgovinom.[106] Tijekom 14. stoljeća na prostoru Vukovske županije pet naselja ima status grada: Eng i Vukovar kao kraljevski, Gorjani i Ilok kao vlastelinski i Đakovo kao biskupski[107]. Đakovo je bilo sjedište vlastelinstva čiji je gospodar i upravitelj bio biskup. Vlastelinstvo se protezalo na prostoru sjeverno od rijeke Save, a obuhvaćalo je Đakovo i bližu

Bosne).*"* U Znanstveni skup *„Rijeka Sava u povijesti"*, ur. Branko Ostajmer, Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest- Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, 2015., 233.

98 MAŽURAN, 1995., 117.

99 *Isto*, 118.

100 *Isto*, 125.

101 *Isto*, 131.

102 *Isto*, 117.

103 Andrija ŠULJAK, Uzgoj rasnih konja na vlastelinstvu bosansko – đakovačkih i srijemskih biskupa (1374. – 1506. – 2006.), *Diacovensia* XIV (2006.), I, 85.

104 ŠUNJIĆ i SINOBAD, 2018., 25, 27.

105 Krešimir FILIPEC, „Srednjovjekovno groblje i naselje Đakovo - Župna crkva", Zagreb: Centar za ranosrednjovjekovna istraživanja Zagreb – Lobor, 2012., 151-152.

106 Danijel JELAŠ, „Tipologija srednjovjekovnih gradskih naselja u donjem međurječju Drave i Save", *Povijesni zbornik* 5, 2012., str. 19.

107 Danijel JELAŠ, *Rekonstrukcija srednjovjekovne urbane mreže Vukovske županije na temelju analize centralnih funkcija*. Zagreb: Doktorska disertacija, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2018., 19.

okolicu, Posavinu od Zadubravlja do Gundinaca i Sikirevaca. Na vlastelinstvu su postojala još dva kaštela: jedan u Garčinu te drugi u mjestu Arky (kraj današnjeg sela Jaruge) od 1407. godine.[108]

Eventualni procvat graditeljskih aktivnosti u srednjovjekovnom Đakovu može se smjestiti u drugu polovicu i kraj 14. stoljeća, jer je do početka 15. stoljeća sagrađena katedrala, (moguće i) utvrda, franjevački samostan te župna crkva sv. Lovre. Istovremeno su naselje i groblje oko današnje crkve Svih svetih i dalje bili u funkciji. Arheološkim je istraživanjima ustanovljen i horizont nalaza koji se datiraju u 14. i 15. stoljeće na prostoru nekadašnjeg trgovišta, tj. na mjestu današnjeg Trga J. J. Strossmayera, čime se i ovaj prostor može uklopiti u urbanizacijsku sliku srednjovjekovnog Đakova koja je u ovakvom obličju postojala do dolaska Osmanlija. Iz predosmanskog vremena potječe i opkop koji je pronađen u sondi na križanju ulice L. Botića i Trga J. J. Strossmayera, dok ostale granice trgovišta ne možemo sa sigurnošću pratiti.

Zaključak

Ovu analizu možemo zaokružiti konstatacijom da se srednjovjekovno Đakovo sastojalo od utvrđenog dijela, trgovišta te naselja. Trgovište se sastojalo od središnjeg prostora za potrebe sajmova (trg), vrlo vjerojatno jednog stambenog dijela s kućama, i bilo je s barem dvije strane (sjeverne i zapadne) odvojeno od ostatka urbanog tkiva Đakova[109] opkopom ispunjenim vodom te možda i drvenom palisadom koja se nalazila na vrhu unutrašnjeg oboda opkopa.[110] U trgovište se često smješta i franjevački samostan s grobljem no, ova pretpostavka još nije dokazana. Ovaj dio grada je igrao središnju ulogu, s obzirom na činjenicu da se u Đakovu održavao tjedni sajam u srednjovjekov-

108 Stanko ANDRIĆ, „Crkvene strukture predturske Slavonije." U *Slavonija, Baranja i Srijem. Vrela europske civilizacije,* prvi svezak, ur: Stanko Andrić, Josip Bratulić, Stjepan Ćosić, Ivana Iskra Janošić i Krešimir Nemec, Zagreb: Ministarstvo kulture Republike Hrvatske i Galerija Klovićevi dvori, 263.; Stanko ANDRIĆ, „Rijeka Sava kao protuturski bedem (do pada Bosne)." U: *Znanstveni skup „Rijeka Sava u povijesti"* (2013.; Slavonski Brod), ur. Branko Ostajmer, Hrvatski institut za povijest- podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, Slavonski Brod, 2015., 209.

109 Pri tome se misli na opkop oko utvrde koji je stajao zapadno od prostora trgovišta te iskopani segment na križanju ulice L. Botića sa Trgom J. J. Strossmayera

110 Što je ustanovljeno i u segmentu opkopa prilikom istraživanja 2014. godine, no bez konkretne kronološke determinacije.

nom razdoblju. I za vrijeme osmanske uprave održavali su se i tjedni i godišnji sajmovi[111] pa prostor nije izgubio na funkciji i važnosti. Na ovom mjestu svakako zbunjuje činjenica da je poprilično velik dio ovog trgovišta zauzimalo osmansko groblje, koje je presjekao krajem 17. stoljeća obrambeni otok – ravelin. Na Sparrovom crtežu unutar trgovišta stoji cijela stambena ulica, tj. jedine kuće koje se vide na crtežu su upravo ove koje su unutar trgovišta, a prikazuje Đakovo nakon što su ga Osmanlije napustile, a habsburška vojska osvojila. Mažuranova procjena broja stanovnika Đakova oko 1680. godine kreće se između 3 000 i 5 000 stanovnika[112], a ratno izvješće 1688. navodi tek 13 naseljenih kuća[113]. Prema popisu 1702. godine spominje se oko 500 do 600 stanovnika[114] pa je svakako moguće da su, uslijed tolikog smanjenja broja stanovnika, preostali žitelji Đakova podigli kuće na prostoru trgovišta i nad osmanskim grobljem, jer je ovaj dio, za razliku od ostatka naselja, bio zaštićen opkopima.

Srednjovjekovna utvrda se sastojala sasvim sigurno od katedrale i vrlo vjerojatno biskupskog dvora. O ostalim zgradama možemo tek nagađati. Ukoliko je postojala stalna vojna posada u utvrdi, također bi bilo najsmislenije tražiti i njezin smještaj unutar ova četiri zida. Moguće da je riječ o zgradama ili prostorijama koje su bile prigrađene na zidine, o čemu postoje određene naznake uočene prilikom konzervatorskih studija biskupskog dvora. Treći dio Đakova, naselje, sastojalo se od stambenih objekata, groblja i vrlo vjerojatno župne crkve, koja još nije pronađena. Govoriti o radioničkim ili drugim specijaliziranim dijelovima naselja zasad je još preuranjeno, barem do budućih istraživanja.

111 JELAŠ, 2018., 256, tablica 17.

112 Ive MAŽURAN, *Popis naselja i stanovništva u Slavoniji 1698. godine.* Osijek: JAZU, Radovi Zavoda za znanstveni rad u Osijeku, 1988.,24.

113 Marin SRAKIĆ, „Ponovna uspostava i uređenje vlastelinstva bosansko - đakovačke biskupije." U *Peti znanstveni sabor Slavonije i Baranje*. Sv. 1 : zbornik radova, Vinkovci, 22. i 23. listopada 1987., ur: Dušan Čalić i Đuro Berber, 151-163. Osijek: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1991: 154.

114 MARKOVIĆ, 1976., 177.

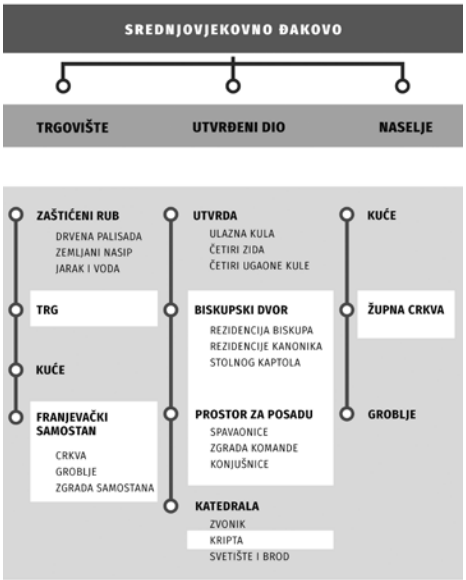

Slika 8. Shematski prikaz elemenata srednjovjekovnog Đakova (bijelom bojom su naznačeni elementi koji još uvijek nisu arheološki potvrđeni)

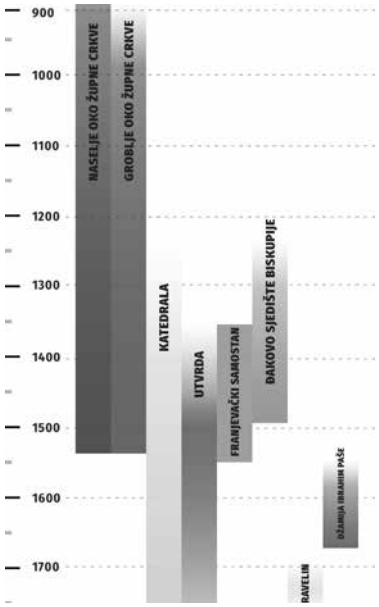

Slika 9. Vremenska lenta određenih elemenata prema izvorima i arheološkim istraživanjima

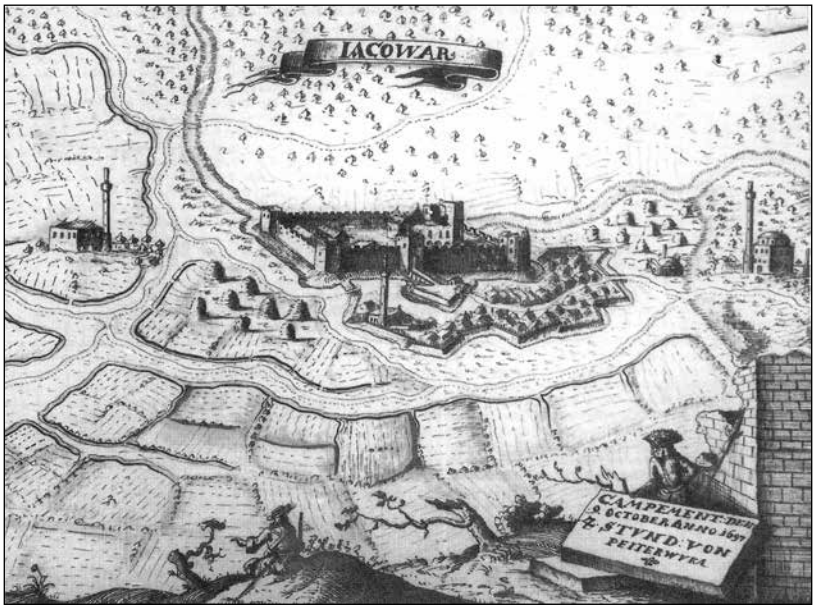

Slika 10. Plan Đakova iz 1697. godine, kojega je načinio austrijski vojni topograf Nicolas Sparr de Bensdorf (Kriegsarchiv, Beč, Kartensammlung, H III C 107 ß, 2. Band Karte Nr 5)

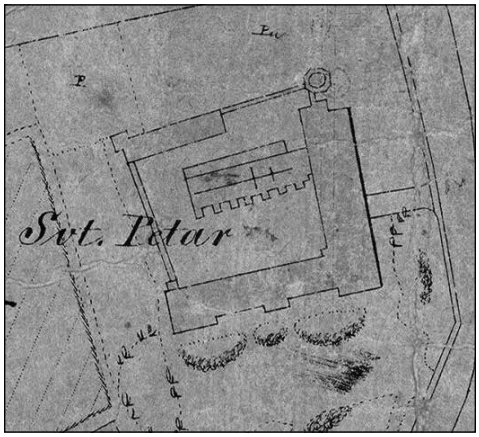

Slika 11. Detalj katastarskog plana Đakova iz 1863. g (Izvor: Muzej Đakovštine)

Slika 12. i 13. Ulomci s natpisom o posveti i godinom koji su bili ugrađeni kao spolije ispod kontrafora (Foto: Jelena Boras)

Slika 14. Zaglavlje cehovskog lista (objavljeno u: Andrija ŠULJAK, „Đakovo – biskupski grad››, Biskupski ordinarijat, Đakovo 1979., 13; DAMJANOVIĆ, 2008: 166)

Slika 15. Fotografija ruševnih ostataka u Strossmayerovom perivoju nastala prije nego li je objekt potpunost uklonjen (Izvor: Muzej Đakovštine)

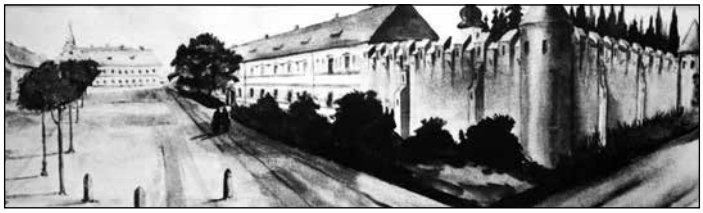

Slika 16. Akvarel nepoznatog autora koji se čuva u biskupskom dvoru u Đakovu

SUMMARY

Jelena Boras

OVERVIEW OF THE EXISTING RESEARCH IN ĐAKOVO – CONTRIBUTION TO THE STUDY OF THE URBAN MATRIX OF THE MEDIEVAL AND THE MODERN PERIOD

Many researches had been conducted in the area of the town of Đakovo, but very little results are available to the interested public. The aim of this paper was to consolidate all the new insights and offer an overview of the new and important results, as well as to indicate the sense in which they change or complement the existing theoretical background. The area of the city centre of Đakovo has been divided into three research units and in total 18 archaeological research were processed, which helped to establish the size and chronology of the medieval and baroque cathedral, and to more precisely determine the location of the medieval moats around the settlement and the modern period island for the bastion. During conservation works the medieval wall was analyzed and two sets of absolute chronological dates pointing out the time of construction and reconstruction of the wall were obtained. Medieval Đakovo consisted of a fortified part with the cathedral encircled with a moat, the suburbium or the market town which was also very likely encircled by protective moats, and of a settlement located around 400 meters north of the two sites mentioned. Right next to the settlement there was a graveyard which was used until the middle of the 15th century. A painting dating from 1697 is the best evidence of the urbanization of the ottoman Đakovo. Based on archeological research it was established that an ottoman graveyard was located in the area of the today's J.J. Strossmayer square. It was devastated towards the end of the 17th century when the island for the bastion was dug. Post-ottoman Đakovo was developing also in the area of the today's central square, from which it spread outside the protective moats. In the 18th century the mentioned moats and the island for the bastion were not needed anymore because the immediate danger of the war had passed, and they buried them so as to create a space which would enable the proper functioning of the town. During the 18th and 19th century the walls of the fort were gradually brought down or they were incorporated into the wings of the episcopal palaces, because the fort itself had lost its function, and only its west wall had survived until today.

Key words: Đakovo, medieval period, archaeology, urbanization, modern period

ZBORNIK MUZEJA ĐAKOVŠTINE (2019.) str. 41-57

Historijat Terezijanske kasarne u Đakovu

UDK 355.6(497.5 Đakovo)“18/19“
Izvorni znanstveni rad

Željko Lekšić
Đakovo

U članku se opisuje nastanak i izgradnja zgrade koju su Đakovčani nazivali Terezijanskom kasarnom. Izgradnja zgrade započeta je u prvoj polovici 18. stoljeća. Opisuje se i namjena zgrade, kao i njezini korisnici i vlasnici nakon što je vojska napustila kasarnu krajem 19. stoljeća. Zgrada je srušena 1986. godine, radi izgradnje nove upravne zgrade nekadašnjeg Poljoprivredno industrijskog kombinata Đakovo.

Ključne riječi: Đakovo, kasarna, PIK Đakovo

1. Ukratko o ulici u kojoj je bila smještena kasarna

Konjanička kasarna sagrađena je u prvoj polovici 18. stoljeća na kraju grada uz desnu stranu puta prema Osijeku. Nakon gradnje kasarne, nizale su se kuće u osječkom sokaku, sada Ulica bana Jelačića, od župne crkve sve do kasarne. Po kasarni su Đakovčani prozvali ulicu „Kasarnička”. U prvoj polovici 19. stoljeća počele su se graditi kuće uz cestu prema Osijeku i iza kasarne. Početkom pedesetih godina 19. stoljeća, kada je vršena numeracija kuća, zabilježene su s lijeve strane ulice kuće broj 348 do 354, te kuća broj 458, odnosno osam kuća. Na desnoj strani iza kasarne još nije bilo ni jedne kuće.

Mirko Marković u svome radu o Đakovu i Đakovštini, u kojem je prikazan plan iz 1863. godine, navodi samo kuće broj 348 i 349 (on ih označava brojevima 2 i 3).[1] Međutim, pored ovih, u to vrijeme postojale su i kuće broj 350-354 te 458[2], koje Marković ne navodi. Da su postojale, dokazuje i numeracija kuća, jer su ove kuće obuhvaćene numeracijom koja je obavljena ranije. Ubrzo nakon numeracije sagrađene su između kuća broj 352 i 353 kuće broj 485 i 486.

U 19. stoljeću, vjerojatno od početka širenja ulice, zvala se Šedivijeva ulica, a naziv je dobila po stolaru Franji Šediviju (1843.-1908.). Ulica je vjerojatno nastala parcelacijom i prodajom njegovog zemljišta na zapadnom dijelu ulice. Krajem 19. stoljeća ulica se smatrala nastavkom sadašnje ulice bana Jelačića, koja se nekoć zvala ulica Bana Khuen Héderváryja, te se tako zvala i ova ulica.[3] Nakon što je sadašnja ulica Bana Jelačića dobila taj naziv, nije nam poznato da li je i ova ulica dobila isti naziv. Poslije Drugog svjetskog rata prvi dio ulice od župne crkve do kasarne dobio je naziv Maršala Staljina, a od kasarne nadalje Nazorova ulica.[4]

Do iza 1878. godine u ulici je bio drvored jablanova, koji se protezao od početka ulice sve do mosta na Jošavi, kada je posječen po nalogu tadašnje podžupanije.[5] Bili su posađeni za vrijeme biskupa Kukovića između 1836. i 1840. godine. Sječu je navodno zahtjevala sigurnost ljudi, obzirom da su munje i gromovi često udarali u jablanove.[6]

---

1 Mirko MARKOVIĆ, Đakovo i Đakovština, *Zbornik Đakovštine* br. 1, JAZU, Centar za znanstveni rad Vinkovci, knj. III., Zagreb, 1976., 193.

2 Kbr. 458 nalazila se između kbr. 353 i 354.

3 Vidljivo na planu grada iz 1899. godine, kojeg je načinio ing. Gašhy. Mjerilo 1:1950. Na planu stoji: „Prerisao iz katastra: indikatio: mapah te povečano sa mjerila 1:1280 na 1 : 1950 mt: U Đakovu 25. ožujka 1899. Ing. Gašhy". Plan je, izgleda, nekoć stajao uramljen na zidu u zgradi općinskog poglavarstva, a sada se nalazi u Muzeju Đakovštine. Civilni mjernik Vinko Gašy, rodom iz Požege, umro je 1915. u Musiću u dobi od 63 godine, a sahranjen je na đakovačkom groblju.

4 *Đakovština*, Glasilo Narodne fronte za kotar i grad Đakovo, god. II., br. 10, Đakovo, 12. 1. 1946., 4.

5 Milko CEPELIĆ, *Djakovačka groblja*, Đakovo, 1916., 21.

6 Isto, 22. Tu je Kukoviću, Zagrepčaninu, uzor mogao biti zagrebački biskup Maksimilijan Vrhovac koji je puno truda uložio u poljepšanje Vlaške ulice koja je vodila do današnjeg parka Maksimir, pa je tako i s južne strane ulice zasađen drvored jablana. Lelja DOBRONIĆ, *Biskupski i kaptolski Zagreb*, Zagreb 1991., 105.

Iza kasarne je 1867. godine sagrađen mlin „Sloga", a ubrzo iza njega i drugi mlin.

Poslije Prvog svjetskog rata na bivšem biskupijskom zemljištu na kraju ulice isparcelirana su brojna gradilišta za koloniste. Taj se dio grada i danas zove Dračice po istoimenoj šumi koja je nekoć dosezala do nadomak grada, a iskrčena je sredinom 19. stoljeća.

Dvadesetih godina 20. stoljeća kasarna je podijeljena, a istočni dio je srušen, te su na tome mjestu sagrađene kuće. Posljednji dio kasarne srušen je u razdoblju od 1986. do 1988. godine, a na tome dijelu sagrađena je jedna od nekoć najljepših modernih zgrada u gradu, nekadašnja upravna zgrada Poljoprivredno industrijskog kombinata Đakovo.[7]

Pored kasarne nekoć je bio općinski pašnjak. Jednim dijelom, južno od kasarne, preuređen je u općinski park, a dijelom u sajmište, istočno od kasarne.

2. Izgradnja kasarne

Umjesto sadašnje zgrade u ulici Vladimira Nazora broj 2 nalazila se nekoć tzv. Terezijanska kasarna. U naslovu ne navodimo riječ „vojarna", koja bi zasigurno bila pravilnija, i to iz razloga što su je Đakovčani nekoć i nazivali „Terezijanska kasarna", što je uočljivo i iz starog tiska. Nazivali su je kasarnom i nakon što se vojska odavde povukla, a zgrada dobila drugu namjenu. Tada je uglavnom korištena za skladišta. Zgrada je nazivana „Terezijanskom kasarnom" prema carici Mariji Tereziji, koja je vladala od 1740. do 1780. godine i za vrijeme čije vlasti je navodno kasarna sagrađena. Međutim, više izvora jasno ukazuje da je gradnja vojarne započeta, a zasigurno u velikoj mjeri i dovršena prije stupanja Marije Terezije na prijestolje. Obzirom da se gradnja bila oduljila ili se pak odvijala u etapama, građanima je zasigurno ostalo u sjećanju da se gradila za vrijeme njene vladavine, zanemarujući vrijeme prije toga.

Prije nego li je kasarna srušena, bila je jedna od najstarijih zgrada u Đakovu. Istočna polovica srušena je dvadesetih godina dvadesetog stoljeća, a zapadna polovica u drugoj polovici osamdesetih godina 20. stoljeća.

7 Do kraja 1997. godine naziv tvrtke je bio Poljoprivredno industrijski koncern Đakovo d.d., a par godina prije toga Poljoprivredno industrijski kombinat Đakovo d.d.

Zgrada je imala oblik pravokutnika, a nalazila se na prostoru koji je sada omeđen ulicama Vladimira Nazora na zapadu, Ivana Mažuranića na sjeveru, Jure Kaštelana na istoku i Petra Katančića na jugu.

Prema najstarijim zapisima od oslobođenja od osmanske vlasti 1687. godine, u Đakovu je bila vojna posada od trideset vojnika Nijemaca na čelu s lajtnantom (poručnikom), koja je bila smještena u drvenoj kući u utvrdi.[8] Srednjovjekovna utvrda nalazila se nekoć na mjestu gdje su sada biskupijski dvor i katedrala. Od nje je do danas ostao samo dio zapadnog zida. Od 1687. godine pa sve do kraja šezdesetih godina 19. stoljeća u Đakovu je bila stalna vojna posada, dakle oko 180 godina. To dokazuje da je Đakovo imalo prilično važan položaj, kao mjesto na pola puta od granice s osmanskim carstvom do Osijeka, a također na pola puta od Broda do Osijeka.

Zbog prisutnosti vojne posade, u Đakovu su boravili brojni stranci. Stoga se u matičnim knjigama rođenih đakovačke Rkt. župe iz 18. stoljeća uočavaju brojna strana prezimena.[9] U literaturi se često navodi da je veliki ulazak stranaca, odnosno Nijemaca, u Đakovo bio za vrijeme biskupa Antuna Mandića početkom 19. stoljeća, međutim izgleda da je ulazak stranaca, zahvaljujući vojnoj posadi, bio znatno ranije. Na Đakovo, koje je na prijelazu iz 18. u 19. stoljeće imalo samo oko 1000 stanovnika, vojna posada imala je priličnog utjecaja na grad, a osobito na razvoj obrta.

Prema nekim podacima, gradnja vojarne započeta je 1737. godine ili još ranije, u ono vrijeme izvan grada uz desnu stranu puta prema Osijeku, odnosno prema šumi Dračice (od preko 160 jutara, koja je iskrčena 1870/71. godine). Prema navodima Mirka Markovića, vojarna je dovršena krajem 18. stoljeća, odnosno oko 1778. godine.[10] Vojarnu spominje kronika vukovarskih grofova Eltz, kada su 1737. godine za njeno zidanje morali dati 1325 zlatnih forinti, koje nisu mogli isplatiti, nego samo 900 forinti.[11]

---

8 Tade SMIČIKLAS, *Dvijestogodišnjica oslobođenja Slavonije*, dio II, Zagreb, 1891., 308; Josip BÖSENDORFER, *Crtice iz slavonske povijesti s osobitim obzirom na prošlost županija: križevačke, virovitičke, požeške, cisdravske baranjske, vukovarske i srijemske te kr. i slob. grada Osijeka u srednjem i novom vijeku*, Osijek, 1910., 357.

9 Željko LEKŠIĆ, „Strani doseljenici u Đakovu prije biskupa Mandića (1806.-1815.)", *Godišnjak Njemačke narodnosne zajednice 1996. (VDG Jahrbuch 1996)*, Zagreb, 1996., 79-83.

10 M. MARKOVIĆ, *Đakovo i Đakovština,* 192 i 193.

11 A. E. BRLIĆ, *P*utovanja u Đakovo potkraj XVIII i početkom XIX stoljeća, *Đakovački vezovi, Prigodna revija 1974.*, Đakovo, 1974., 13.

Zgrada nekadašnje kasarne na mapi iz 1902. godine.

Gradnja se odvijala za vrijeme sekvestracije, odnosno kada je od biskupa Petra Bakića upravu nad vlastelinstvom bila preuzela komora, a crkvenu upravu pečuški biskup. Vlastelinstvom je upravljao prefekt Andrija Kečkemet pod nadzorom komore. Biskup Bakić je bio odsutan iz Đakova 14 godina, a vratio se 1742. godine.

Vojarnu je gradilo đakovačko vlastelinstvo, a gradnjom su rukovodili upravitelji vlastelinstva Andrija Kečkemet, a nakon njega Aleksandar Josip Gvarišeti. Gradnja se bila oduljila zbog nedostatka novca. Poznato nam je da se Gvarišeti žalio Zemaljskoj upravi 1740. godine da vlastelinstva Nuštar, Vukovar i Erdut nisu podmirila svoj dug đakovačkoj vojarni.[12]

12 *Rješenja zemaljske uprave za Slavoniju 1738-1742*, Historijski arhiv u Osijeku, Osijek, 1970., 232.

Bilo je i sporova zbog neisplaćivanja novca. Tako se građevinski poduzetnik Ivan Šalacki sporio 1738. godine sa đakovačkim vlastelinstvom radi isplate za obavljene tesarske poslove u gradnji đakovačke vojarne, ali je bio odbijen sa zahtjevom uz obrazloženje da se iz izvještaja bivšeg prefekta Đakova Kečkemeta od 14. veljače 1737. godine jasno vidi da je u potpunosti isplaćen.[13]

Georg Schenk, kovački majstor iz Đakova, tužio je 1738. godine đakovačko vlastelinstvo radi isplate plaće zarađene u konjičkoj vojarni (Cavallerie Casarme).[14] Vlastelinstvo je izgubilo spor, ali dug nije platilo, te je rješenjem zemaljske uprave 1739. godine naređeno upravitelju vlastelinstva Gvarišetiju da plati dug u roku od 14 dana, ili će biti kažnjen pljenidbom kako bi ubuduće bolje poštovao njemu upućene naredbe.[15]

Vojarna nije bila dovršena ni 1745. godine, jer nailazimo na podatak da je biskup Bakić te godine pobirao namet „za gradnju vojarne u Đakovu".[16]

U to vrijeme, u tek osnovanoj Virovitičkoj županiji (koja je bila razdijeljena na virovitički, osječki i đakovački kotar), bilo je šest vojarni, koje su imale svog nadzornika (sa plaćom od 50 do 100 forinti).[17] Izvjesni Martin Ižegram tražio je mjesto nadzornika đakovačke vojarne 1739. godine.[18] Međutim, nije nam poznato da li je udovoljeno njegovom zahtjevu, odnosno tko je tada izabran za nadzornika.

Nije nam poznato kada je završena gradnja vojarne i kada se vojska u nju uselila. Prilikom izrade tzv. Jozefinskih mapa o vojarni je zapisano: „Sjeveroistočno se izvan naselja nalazi solidno izgrađena vojarna".[19] To je zapisano 1782. godine, te je to najstariji zapis o dovršetku vojarne kojeg imamo. U svojoj knjizi o đakovačkim grobljima Cepelić spominje neku Anu Daškofikin pl. Blumenberg, kapetanicu, koja je umrla u Đakovu 1778. godine.[20] Ona je zasigurno bila supruga zapovjednika vojarne, te nam je to potvrda o postojanju vojske u Đakovu u to vrijeme. Prema najstarijim zapisima od oslobođenja

13 Isto, 22-23.
14 Isto, 53-54.
15 Isto, 122-123.
16 J. BÖSENDORFER, *Crtice iz slavonske povijesti*, 352.
17 Isto, 345.
18 *Rješenja zemaljske uprave za Slavoniju 1738-1742*, 95.
19 *Hrvatska na tajnim zemljovidima 18. i 19. stoljeća, Virovitička županija*, Zagreb, 2002., 287.-288.
20 M. CEPELIĆ, *Djakovačka groblja*, 12.

od osmanlijske vlasti 1687. godine, u Đakovu je bila vojna posada od trideset vojnika Nijemaca na čelu s lajtnantom (poručnikom), koja je bila smještena u drvenoj kući u utvrdi.[21] Od 1687.godine je zasigurno kontinuirano u Đakovu postojala stalna vojna posada. To dokazuje da je Đakovo imalo prilično važan položaj, kao mjesto na pola puta od granice s osmanskim carstvom do Osijeka, a također na pola puta od Broda do Osijeka.

U drugoj polovini 18. i početkom 19. stoljeća nadzornik vojarne bio je Josip pl. Kozić (ili Kožić) od Jerebiča. Jerebič je mjesto kod Velike Gorice. Zapisnik općine Osijek-Tvrđa iz 1786. godine spominje ga kao upravitelja đakovačke vojarne.[22] On je Đakovčanima ostao poznat po tome što je s lijeve strane župne crkve u Đakovu 1814. godine dao podignuti kameniti križ, a 1837. godine je župnoj crkvi poklonio oveće zvono saliveno u Pečuhu.[23] Taj kameniti križ stoji i danas uz sada bivšu župnu crkvu, a zvono je skinuto za vrijeme Prvog svjetskog rata. Obitelj Kožić imala je kuću u đakovačkoj glavnoj ulici, na mjestu gdje je mnogo kasnije sagrađena katnica Dragutina Hagera (uz općinsku zgradu).

Sredinom 19. stoljeća nadzornik vojarne bio je Dragutin Brauneis (1822.-1862.).

Negdje u blizini vojarne, odnosno „s druge strane kasarne", kako navodi biskup Ćolnić u autobiografiji, on je u 18. stoljeću dao zasaditi mnogo stabala duda, a nakon pisma carice Marije Terezije 1765. godine, kojim se traži unapređenje proizvodnje svile.[24]

Nakon ugušenja mađarske bune 1849. godine, u Đakovu je harao tifus, najprije među građanstvom, a u kolovozu stao je tifus obarati vojnike po vojarni i po tamo smještenoj bolnici i to tako da ih je mjeseca kolovoza umrlo 26, rujna 38, listopada 97, studenog 40, a prosinca 9 vojnika.[25] Zapovjednik bolnice bio je poručnik Franjo Halla.

---

21 T. SMIČIKLAS, *Dvijestogodišnjica oslobodjenja Slavonije*, 308; J. BÖSENDORFER, *Crtice iz slavonske povijesti*, 357.

22 Stjepan SRŠAN, *Zapisnik općine Osijek-Tvrđa od 1770 do 1786 godine*, Osijek, 1992., 415 i 419.

23 FRANJO HIGY-MANDIĆ, „Župna crkva sv. Đurđa u Đakovu, Jeka od Osijeka", *Hrvatski zabavnik i kalendar za god. 1919.*, 134.

24 Marin SRAKIĆ, „Autobiografija Josipa Antuna Čolnića, biskupa bosanskog ili đakovačkog", *Glasnik arhiva Slavonije i Baranje 1*, Historijski arhiv u Osijeku, Osijek, 1991., 48.

25 M. CEPELIĆ, *Djakovačka groblja*, 38.

Bilo je ovdje vojnika iz raznih pukovnija i od raznih naroda iz cijelog carstva. Ranije su se vojnici sahranjivali na đakovačkom groblju, ali kada je zavladala epidemija tifusa dodijeljen je vojsci za njihovo groblje komad Dračice, koje je 11. rujna 1849. godine kao „Novo vojničko groblje" blagoslovljeno i odmah u njega sahranjeno četiri umrla vojnika.[26]

To je vojničko groblje bilo kod sadašnje ekonomije Štrosmajerovac, a zapušteno je nakon odlaska vojske šezdesetih godina 19. stoljeća.

Kada je ban Jelačić 11. svibnja 1849. godine na proputovanju boravio u Đakovu, posjetio je i vojarnu, gdje je tada već ležalo mnogo bolesnih vojnika. Tom prigodom je zapisano: „Ban je pošao u vojarnu, gdje je ležalo mnogo bolestnih vojnika, a da se onda jošte nije znalo, od čega boluju. Jelačić je polazio od postelje do postelje, pa tješio bolestnike. Kad je pri tom jednoga zapitao, kako mu je, odgovorio je vojnik: „Ta odmah sam zdraviji, kad sam opet kod nas ugledao zdrava tebe, svietli bane!"[27] Napomenimo i to da je ban Jelačić bio u Đakovu i prethodne godine, odnosno 22. srpnja 1848. godine.[28] Godine 1849. bila je bolnica i u biskupijskom sjemeništu.

Prilikom instalacije biskupa Strossmayera sljedeće godine, odnosno 29. rujna 1850. godine, biskupa su pred dvorom dočekali uz narod i konjanici ovdašnje regimente.[29] Konjanici iz ovdašnje vojarne dočekali su 30. lipnja 1851. godine i visokog gosta nuncija nadbiskupa Michele Viale-Prela. O toj je prigodi Mato Topalović napisao: „Tako nam opkružen na susret mu izišavšimi najboljimi momci od stojećih ovdje u posadi konjanika, Car-Franjo-Josip ulana, s jašećim naprijed samim gosp. zapovjednikom ovdašnjeg odjeljenja, konjaničkim satnikom Stregenom (...)".[30]

Iz zapisnika pjevačkog društva „Sklad" saznajemo da je još 1868. godine bila smještena vojska u vojarni, jer je na bal 16. veljače te godine bio pozvan „i sav oficirski kor mjesne konjaničke posade."[31] Uskoro je vojska napustila vojarnu.

---

26 Isto, 39.

27 [Rudolf HORVAT] *Rat Hrvata s Magjarima godine 1848.-9.*, Zagreb, 1902., 358-359.

28 Matija PAVIĆ, *Biskupijsko sjemenište u Djakovu. 1806.-1906.*, Đakovo, 1911., 195.

29 Mato TOPALOVIĆ, „Instalacija biskupa Strossmayera"; u Ferdo ŠIŠIĆ, *Josip Juraj Strossmayer, dokumenti i korespondencija*, knjiga I, JAZU, Zagreb, 1933., 130.

30 Mato TOPALOVIĆ, „Nuncij Viale-Prela u Djakovu i u Beogradu"; u F. ŠIŠIĆ, *Josip Juraj Strossmayer, dokumenti i korespondencija*, 458.

31 Mato HORVAT, *Spomenica hrvatskog pjevačkog društva „Sklad"-"Preradović" u Đakovu 1863-1939*, Đakovo, 1939., 42.

Zgrada nekadašnje kasarne pedesetih godina 20. st., sa dijelom parka u kojem je postavljena statua Ive Lole Ribara

Dio zgrade nekadašnje kasarne šezdesetih godina 20. st. Na slici je vidljivo nadozidano skladište na kat.

Kada je sredinom 19. stoljeća vršen popis i numeracija kuća, vojarna je dobila broj 475.

Kada je 1856. godine vršeno osnivanje gruntovnih knjiga, odnosno tzv. gruntovnih napisnika, zemljišna čestica na kojoj je bila vojarna dobila je broj 1, a na planu je napisano „Kasarna", kao i na kasnijem planu iz 1902. godine. Tada je ustanovljena površina vojarne od 1 kj 1415 čhv.[32] Kada su se 1879. godine podaci iz tzv. gruntovnih napisnika prenosili u nove zemljišne knjige, čestica broj 1 upisana je u zemljišno knjižni uložak broj 28 kao vlasništvo „Županije Virovitičke".

Veliki potres koji je zadesio Đakovo 24. ožujka 1884. godine nanio je u Đakovu velike štete. Najviše su stradale javne zgrade, a među njima podžupanijska zgrada i vojarna.[33]

Godine 1887. bio je određen stalni smještaj „6. eskadrone c. kr. 8. husarske pukovnije u trgovištu Đakovo (...) u tamošnjoj županijskoj sgradi, 'kasarni' zvanoj", koja je stigla u Đakovo početkom rujna 1887. godine.[34] Dolazak vojske poklapa se s održavanjem sjednice Sabora od 5. rujna 1887. godine, kojem je đakovačka opozicija uputila prosvjed protiv izbora Mirka Hrvata.[35] Zasigurno dolazak vojske nije u vezi zasjedanja Sabora. Međutim, nešto ranije, za izbore 15. lipnja 1887. godine, radi očuvanja reda iz Osijeka su došle u Đakovo dvije satnije vojnika 78. pješačke pukovnije, koji su zatvorili sve ulice koje su vodile prema biralištu.[36]

Općina Đakovo je zatražila od županijske oblasti da joj dodjeli vojarnu radi smještaja eskadrone na vrijeme od 20 godina, što je županija i prihvatila uz uvjet da općina vojarnu na vlastiti trošak adaptira i dogradi. Općini je ponuđen i zajam, a zastupstvo općine Đakovo je na sjednici od 23. prosinca 1887. godine odlučilo prihvatiti ponuđeni zajam.[37] Općina Đakovo je rado

32 Jedno katastarsko jutro imalo je 1600 četvorna hvata. Preračunato u metrični mjerni sustav površina kasarne je iznosila 1 ha 0844 m^2.

33 Gjuro PILAR, *Djakovački potres dne 24. ožujka 1884.*, Preštampano iz LXXVIII. knjige *Rada*, JAZU, Zagreb, 1886., 27.

34 *Izvješće kr. podžupana županije virovitičke* ob uredovnom djelovanju kr. županijske oblasti virovitičke i područnih joj kr. kotarskih oblastih za vrieme od 1. siečnja do 31. prosinca 1887., Osijek, 1889., 51. Glede oznake husarske pukovnije za napomenuti je da smo u matičnoj knjizi umrlih rkt. župe Đakovo pronašli upis smrti vojnika-ulana „pukov. br. 12 6. eskadrona".

35 Rudolf HORVAT, *Slavonija*, Povjesne rasprave, crtice i bilješke, Knjiga I., Zagreb, 1936., 55.

36 Isto, 54.

37 *Izvješće kr. podžupana županije virovitičke*, Osijek, 1889., 51.

prihvatila smještaj stalne vojne posade, budući da bi za đakovačke obrtnike bila stalan izvor prihoda, a osim toga bio bi uklonjen teret ukonačivanja vojske kod žitelja. Tokom 1888. godine je pitanje smještaja eskadrone husarske pukovnije povoljno riješeno time što je vojarna adaptirana tako „da je sada ciela eskadrona u njoj smještena, ter joj je stoga svojstvo područne vojarne i s time skopčani stalan prihod osiguran."[38] Isto tako osigurano je vježbalište i strelište na pašnjaku kraj vojarne.

U vojarni je trebala biti jahačka škola. Međutim, prema obavijesti vojničkog upraviteljstva «tlo prostora je suviše ilovito i duboko pa osobito zimi prekomjerno otegoćuje izobraživanje čete", te je stoga ministarstvo zemaljske obrane dopisom od 9. kolovoza 1889. bilo odredilo da općina trgovišta Đakovo ili ustupi drugi prikladni prostor ili ako je moguće da uz shodnu naknadu sadašnji prostor pošljunči.[39] Iste godine je jahalački prostor ošljunčen.[40]

Navedena eskadrona nije dugo bila smještena u Đakovu.

3. Korištenje kasarne nakon povlačenja vojske

Nakon što je zgrada prestala služiti za smještaj vojske krajem osamdesetih ili početkom devedesetih godina 19. stoljeća, zgrada je služila raznoj svrsi. Tu su bila skladišta, a bili su privremeno smješteni i uredi kotarske oblasti za vrijeme izgradnje nove zgrade kotara u Satničkoj ulici. U to je vrijeme ova zgrada je već bila dotrajala, a kako saznajemo iz jednog izvještaja, uredske prostorije kotara su bile „neshodne te pretiesne", a „dolaskom jedne stranke do kot. predstojnika smetano je sedam osoba u radu (...)."[41] Uredi kotarske oblasti ovdje su bili smješteni do 1897. godine, kada je bila dovršena nova zgrada kotara.

Županija je na dražbi održanoj dana 2. srpnja 1895. godine prodala vojarnu općini Đakovo za 13.001 forinti, koja je stupila u prosjed 16. rujna 1895. godine.[42]

---

38 *Izvješće upravnoga odbora županije virovitičke*, Osijek, 1889., 55-56.

39 *Izvješće kr. podžupana županije virovitičke*, Osijek 1890., 56.

40 Isto, 57.

41 *IX. Izvješće upravnog odbora županije virovitičke*, Osijek, 1895., 62.

42 Općinski sud u Đakovu, Zemljišno knjižni odjel (dalje: ZKO), Zbirka isprava (dalje: ZI) br. Z-1735/1896. Ugovor od 20. prosinca 1895. god.

Ovdje je neko vrijeme bila gradska klaonica prije nego li je sagrađena nova u sadašnjoj ulici Slavka Tomerlina, gdje se i danas nalazi. U jednom izvješću za 1907.godinu navodi se da „u Đakovu još nije podignuta klaonica, prem sadanja u jednoj bivšoj kasarni, bez vode i kanalizacije ne odgovara higijenskim zahtjevima."[43] Krajem 1911. godine bila je dovršena nova klaonica, te je tada klaonica preseljena iz vojarne.

Godine 1913. obavljeni su neki popravci, te u izvješću za 1913.godinu nalazimo podatak da je izvršen „opravak oružničke vojarne u Đakovu troškom od K 850."[44]

Početkom dvadesetih godina 20. stoljeća zgrada je već bila u prilično lošem stanju. Ozbiljno se razmišljalo o njenom rušenju. Tada se u đakovačkom tisku mogao pročitati sljedeći članak:

„Kad se ovako uredi onaj prazni prostor oko stare kasarne, treba samu zgradu kasarne porušiti i materijal ili prodati ili upotrebiti za gradnju koje opć. zgrade, a prazno gradilište upotrebiti u svrhu rasprodaje kao i ostalog zemljišta oko kasarne, samo ovdje treba udariti veću cijenu za gradilište, a ipak uz pogodnosti za one koji će u roku od jedne godine početi graditi uz obvezu, da će graditi jednokatne kuće.

Zgrada se kasarne po mojem mnijenju ne bi nikako smjela prodati dosadanjem zakupniku, jer bi ova na pola ruševina ostala i nadalje na ruglo Đakova i služila za magazine, što baš nikako ne pristaje usred najprometnije ulice, već ako dosadanji zakupnik[45], koji je milijonar treba skladišta, neka gradi i to izvan mjesta. U mjestu se bezuvjetno treba zabraniti gradnja magazina.

Prigodom uređenja onog diela Đakova ima se preudesiti i općinski park, jer taj se bezuvjetno ima pridržati i urediti, da bude u istinu odmaralište, a ne sajmište, te upravu nad njim povjeriti vještaku, a trošak uzdržavanja osigurati proračunom."[46]

---

43 *XXII. Izvješće upravnog odbora županije virovitičke*, Osijek, 1908., 57.

44 *XXVIII. Izvješće upravnog odbora županije virovitičke*, Osijek, 1914., 150.

45 Zakupnik je bila tvrtka tt. Goldberger i Gutman. Tvrtka je osnovana 1908. god. pod nazivom Komisionalna radnja hranom i zemaljskim proizvodima Goldberger i Guttman, Djakovo, članovi su bili Jakob Goldberger i Izidor Guttman. Usp. Upisi tvrdka, *Narodne novine*, god. LXXIV., br. 202, Zagreb, 2. 9. 1908., 9.

46 "Jedno načelničko pitanje", *Đakovačke pučke novine*, Đakovo, 27. 11. 1920.

4. Dioba i rušenje kasarne

Godine 1921. općina je prepolovila bivšu vojarnu, te odlučila pristupiti prodaji. Zapadni dio prodan je Gospodarskoj voćarskoj, povrtlarskoj i vinogradarskoj zadruzi „Vesna". Naime, nakon licitacije održane 1. svibnja 1921. godine, općina Đakovo je na sjednici održanoj 9. svibnja iste godine donijela odluku o sklapanju kupoprodajnog ugovora s navedenom zadrugom zajedno sa starom vojarnom" za 1.550.000 Kr.[47] Zadruga nije mogla stupiti u posjed prije 1. srpnja 1921. godine, do kada objekat drži u najmu tt. Goldberger i Guttman.[48]

Ubrzo je zadruga zapala u teškoće, te je rasprodala svoju imovinu. Iz tiska saznajemo da je od 10. do 17. veljače 1925. god. izvršena prodaju zaliha dasaka i građe, buradi i drugog.[49] Godine 1925. posjed je podijeljen[50], te južni dio prodan trgovcu Maksu Krakaueru (k.č.br. 1/3 sa 1203 čhv), a sjeverni, Izidoru i Milanu Guttmanu (k.č.br. 1/2 sa 590 čhv), koji su ovdje držali skladišta za žito. Krakauer je ubrzo svoj posjed prodao trgovcima žitaricama Židovima Josipu Frank (Đakovo, 1898.) i Luji Frank (Đakovo, 1899.). Bili su to sinovi Mayera Franka, velikog đakovačkog trgovca žitaricama.[51] Guttmanov dio stare vojarne je 1928. godine postao vlasništvo Zadružne gospodarske banke d.d. podružnica Đakovo, a 1933. godine je i taj dio postao vlasništvo Frank Josipa i Luje. Josip Frank je ovdje i stanovao, i to u sjevernom dijelu nekadašnje vojarne (do mlina „Sloga"), a Lujo Frank je stanovao u općinskoj kući u Đakovu.[52] Josip Frank je bio zadnji predsjednik židovske bogoštovne općine, i to od 1931. do 1941. godine.[53] Obojica su stradali u holokaustu za vrijeme Drugog svjetskog rata.

---

47 ZKO, ZI br. Z-2471/1921. Ugovor od 12. svibnja 1921. god. Ugovor su na strani općine potpisali dr. Antun Niderle, gradonačelnik i odbornici Dragan Devčić i Antun Pavić, a na strani zadruge Marko pl. Štriga i Franjo Stanković.

48 Isto.

49 *Narodni list*, god. III., br. 45, Đakovo, 8. 11. 1924., 3.

50 ZKO, ZI br. Z-2758/1925. Nacrt diobe.

51 Opširnije o obitelji Frank vidi: Branko OSTAJMER, „Obitelj Frank i njihova prisutnost u životu grada Đakova", *Zbornik Muzeja Đakovštine*, Đakovo, 2015., 71.-98.

52 Mato HORVAT, *Građa za kulturnu prošlost Đakova, koja se odnosi na đakovačke Židove i one iz Vrpolja*, Vrpolje, 1981., rukopis, 11

53 Isto, 4.; Branko OSTAJMER, *Dr. Mato Horvat i njegov rukopis* „Građa za kulturnu prošlost Đakova koja se odnosi na đakovačke Židove i one iz Vrpolja", *Zbornik Muzeja Đakovštine*, Đakovo, 2011., 208.

Istočnu polovicu je općina nešto kasnije odlučila prodavati. Jedan dio, odnosno jednu parcelu, od općine je 1925. godine kupio Atanasije Subotić, jedan dio geodet Ivan Šolc (1890.-1977.) i supruga Ljubica (1897.-1973.), dio su 1927. godine kupili Ivan i Magdalena Kraus, dio Josip Bosak i Julijana Kurz. Oni su na dijelu nekadašnje vojarne, nakon rušenja objekata, sagradili svoje kuće. Zapadna polovica vojarne uspjela se održati još preko šezdeset godina.

Prema zemljišnim knjigama, za vrijeme Drugog svjetskog rata od Frankovih je imovina oduzeta, te prenijeta u vlasništvo NDH.[54] Od NDH je cijelu polovicu vojarne, koja je ostala nakon diobe, kupila „Agraria" njemačka nabavna i prodajna zadruga s.o.j. Osijek („Agraria" deutsche Zentaral Ein- und Verkaufsgenossenschaft m.l.H. Esseg).[55] Poslije Drugog svjetskog rata vojarna je od „Agrarije" konfiscirana, te je prenešena u vlasništvo tadašnje države i ubrzo vraćeno ranije zemljišno knjižno stanje, odnosno upisano je vlasništvo Frankovih, a da bi ubrzo bilo prenijeto na Općenarodnu imovinu temeljem tadašnjeg Zakona o nacionalizaciji privatnih privrednih poduzeća.[56]

Na bivšem posjedu Frankovih, razvila se „Đakovština", poduzeće za promet i preradu žitarica, koje je od 1964. godine u sastavu Poljoprivrednog kombinata Đakovo. Ovdje je bio pogon za promet i preradu žitarica, koji je imao i sušare. Tako je izbio požar 2. veljače 1966. godine, u kojem su izgorjele tri stabilne i dvije pokretne peći za sušenje, zgrada sušare, odnosno dio stare vojarne, i manje od 30 vagona kukuruza.[57] Požar je bio prouzrokovan eksplozijom rezervoara nafte na jednoj pokretnoj sušari.

Uz sjeverni zid bivše vojarne do Nazorove ulice sagrađena je 1950-ih godina katnica poduzeća „Koteks", koje se bavilo otkupom koža.[58] Ona je srušena 1988. godine, a sada se ovdje nalazi parkiralište.[59] Do Mažuranićeve ulice sagrađena je zgrada Zavoda za zapošljavanje i kuća obitelji Milaković.

---

54 ZKO, ZI br. Z-261/1943.

55 ZKO, ZI br. Z-856/1943.

56 ZKO, ZI br. Z-59/1949.

57 „Izgorjela sušara", *Đakovački gospodarski list*, god. XII., br. 489/66, Đakovo, 18. 2. 1966., IV.

58 Vanjske mjere objekta bile su 16 × 8 metara, a ključ objekta 20,7 × 7,20 metara.

59 Iako je zgrada davno srušena, a „Koteks" dobio u zamjeni zemljište u ind. zoni Jug u Preradovićevoj ulici, još uvijek (2019. god.) se kč.br. 1329/31 u površini od 522 m² vodi u zemljišno knjižnom ulošku (dalje: zk. ul.) 4095 kao Općenarodna imovina, s pravom trajnog korištenja Koteks poduzeće za promet kožom i vunom Osijek. Za napomenuti je da postoje tri kat. čestice iste oznake.

Preostali zapadni dio vojarne srušen je 1986. godine kada je započeta izgradnja zgrade Agroinženjerskog centra (dalje: AIC) Poljoprivredno industrijskog kombinata Đakovo (dalje: PIK Đakovo), osim jednog manjeg jugoistočnog dijela, do parka, koji je ostao služiti kao skladište građevnog materijala, te je srušen 1988. godine.

Građevinski materijal koji se mogao iskoristiti nakon rušenja, prodavan je na javnom nadmetanju, održanom 14. srpnja 1986. godine.[60]

4. Izgradnja nove zgrade na mjestu nekadašnje kasarne

Zgradu AIC-a PIK-a Đakovo projektirao je inžinjer Milan Grozdanić iz đakovačkog poduzeća Đakovo-projekt. Direktor kombinata u vrijeme izgradnje bio je Josip Garvanović. Izgradnja je dovršena u listopadu 1988. godine, kada su u nju uselile razne službe, koje su do tada bile smještene u gradu na više lokacija. Najveći broj službi i zaposlenika uprave, kao i ured direktora, bio je smješten u zgradi nekadašnjeg kotara u Starčevićevoj ulici, u kojoj se sada nalazi Muzej Đakovštine.

Nakon uspostave samostalne hrvatske države, postepeno je dolazilo do raspada PIK-a Đakovo i odvajanja pojedinih njegovih dijelova. Poslije raspada kombinata, zgrada AIC-a je ostala u vlasništvu tvrtke Đakovština d.d., pravnom slijedniku kombinata i služila je kao upravna zgrada, a zbog viška prostora dio se iznajmljivao. Uprava Đakovštine d.d. je odlučila renovirati jednu zgradu u industrijskoj zoni za potrebe uprave, te su službe odavde iselile u novu upravnu zgradu u ulici Električne centrale dana 30. rujna 2000. godine. Potom je zgrada AIC-a predana Ministarstvu financija na ime duga. Od tada se ova zgrada uglavnom nije koristila, osim manjeg dijela podrumskih prostorija koje je koristilo KUD „Tena". Privremeno su od 7. 11. 2005. god. do listopada 2006. god. u prizemlju zgrade imali urede Hrvatski zavod za zdravstveno osiguranje i Hrvatski zavod za mirovinsko osiguranje, dok se renovirala njihova zgrada u Preradovićevoj ulici br. 13. Uslijed brojnih krađa (lim, radijatori, parket…) zgrada je uvelike devastirana, a tome je naročito doprinijelo skidanje limova s krova, te je voda prodirala sve do podruma.

60 Oglas PIK-a Đakovo, urudžbeni zapisnik broj 6920/86-1 od 11. 7. 1986. godine.

Nakon devastacije i KUD „Tena" je napustilo svoje prostorije, kao zadnji korisnik zgrade.

U veljači 2019. godine sklopljen je ugovor između Grada Đakova i Ministarstva financija, kojim se zgrada predaje Gradu Đakovo, uz neke uvjete.[61] Ubrzo je izvršen i prijenos prava vlasništva na Grad Đakovo.[62] Novi vlasnik je u lipnju 2019. godine ogradio ovaj prostor, zasigurno zbog predstojećih radova.

Sada se na prostoru gdje je bila kasarna nalazi zgrada nekadašnjeg AIC-a PIK-a Đakovo, zatim kuće obitelji Ludban i dječji vrtić (u bivšoj zgradi geodete Šolca) u Mažuranićevoj ulici, te kuće obitelji Tiborc (na bivšem Subotićevom), Dumenčić (na bivšem Krausovom, te poslije Tettmannovom posjedu) i Kovačić u ulici Petra Katančića.

5. Općinski park

Kao što smo naveli, južno od kasarne nekoć je bio općinski pašnjak. Dio je preuređen u općinski park, a dio se koristio kao sajmište. To je vidljivo i na planu grada iz 1899. godine gdje stoje natpisi „Perivoj" i „Sajmište".[63] Perivoj je vremenom bio zapušten, te je neko vrijeme služio i kao svinjska pijaca. Dio pašnjaka je nakon osnivanja „Hrvatskog sokola" korišten kao vježbalište, te su građani taj prostor prozvali „Sokolana". Sajmište je dvadesetih godina 20. stoljeća premješteno nešto sjevernije (gdje su sada silosi), a zemljište parcelirano i prodano za gradilišta.

Oko 1930. godine park je uređen i ograđen, a Atanasije Subotić, trgovac-daščar, koji je stanovao u blizini, dao je materijal za ogradu (čiji su zadnji ostaci uklonjeni 1988. godine prigodom obnove parka), te je park na sveča-

61 M. MUŠKIĆ, "Nakon godina propadanja i devastiranja napokon se traži rješenje za Mimozu!", *Đakovački list*, Informativni mjesečnik Grada Đakova, god. 2, br. 6, veljača 2019., 6.

62 ZKO, zk. ul. 7803 k.o. Đakovo; ZI br. Z-1111/2019. Upis prava vlasništva Grada Đakova izvršen je na temelju Ugovora o darovanju broj 37-03/2019, kl: 940-01/18-03/2832; ur.br. 536-03-02-01/05-19-17 od 01. 02. 2019., Odluke o izmjeni odluke o darovanju Gradu Đakovu poslovne zgrade Đakovštine („Mimoza") Vlade Republike Hrvatske od 26. 07. 2018., Odluke o darovanju Gradu Đakovu poslovne zgrade Đakovštine („Mimoza") broj kl:940-01/11-03/16; ur.br. 5030120-11-1 od 29. 09. 2011. i Mišljenja Općinskog državnog odvjetništva u Osijeku, Stalna služba u Đakovu broj: M-DO-4001/2019 od 18. 01. 2019.

63 Vidljivo na planu grada iz 1899. godine, kojeg je načinio ing. Gašhy, n. dj.

nom otvorenju otvorio gradonačelnik dr. Antun Niderle. O tome događaju svjedoči i fotografija, na kojoj je vidljivo da je nazočilo tridesetak Đakovčana.[64]

U parku je u studenom 1952. godine[65] postavljen spomenik Ive Lole Ribara, rad hrvatskog kipara Tome Rosandića. Otkriću spomenika nazočio je i dr. Ivan Ribar, nekadašnji đakovački odvjetnik i političar, a tada predsjednik Prezidijuma Narodne skupštine FNRJ.[66] Spomenik nije ovdje dugo stajao. Krajem pedesetih godina 20. stoljeća premješten je u središte grada ispred nove zgrade kotarskog suda koja je sagrađena 1959. godine, a početkom devedesetih kip je ponovo postavljen na staro mjesto u parku.

Park je ponovo uređen 1988. godine, nakon izgradnje AIC-a, odnosno upravne zgrade nekadašnjeg PIK-a Đakovo.

SUMMARY

Željko Lekšić

DETAILED DESCRIPTION OF THE THERESIAN BARRACKS IN ĐAKOVO

The construction of the building which inhabitants of Đakovo named the Theresian barracks begun in the first half of the 18th century. After the military had left the barracks at the end of the 19th century, the building was bought by the county government of Đakovo. Since then the building was used for various purposes. It housed the local slaughterhouse until the new one was built in 1911. The biggest part served as a warehouse. After the barracks were split in two parts during the 1920s, the eastern part was divided into plots and sold as building plots. The west part existed until 1986, when the remaining part of the building was demolished with the aim of building a new administration building of the former Agricultural Industrial Conglomerate Đakovo (PIK), which was finished in 1988. The Conglomerate left the building in 2000 and handed it over to the Ministry of Finance. The building is now abandoned and devastated, and the new owner, the town of Đakovo, plans to renovate it and use it for a different purpose.

Key words: Đakovo, barracks, PIK Đakovo

64 Fotografiju je načinio đakovački fotograf Viktor Pejak. Fotografija je objavljivana u đakovačkom tisku nekoliko puta.

65 Spomenik je svečano otkriven 23. 11. 1952. god., povodom tadašnjeg Dana Republike, koji se slavio 29. 11.

66 Primjerak plakata kojim je oglašeno otkrivanje spomenika čuva se u Muzeju Đakovštine (inv. br. 863).

Upravni činovnik Milan (Mile) Kramarić (uz poseban osvrt na đakovačke godine)

UDK 342.9-05 Kramarić, M.
Izvorni znanstveni rad

Branko Ostajmer
Hrvatski institut za povijest, Zagreb

Autor u radu donosi životopis pravnika i upravnog činovnika Milana (Mile) Kramarića (Ogulin, 1864. - Zagreb, 1930.), pri čemu se s naročitom pozornošću prati Kramarićeva upravna i druga djelatnost u Đakovu u kojem je službovao u dva navrata (1891.-1892., 1908.-1917.), pri čemu je u svakom pogledu značajniji drugi boravak koji, pored ostaloga, pada u dramatično vrijeme svjetskoga rata. Kao rijetko koji upravni činovnik, Kramarić je u Đakovu susretan s gotovo pa općim uvažavanjem o čemu najzornije svjedoči iznimna, umjetnički izrađena diploma kojom su ga Đakovčani ispratili 1917. godine.

Ključne riječi: Milan (Mile) Kramarić, Đakovo, Prvi svjetski rat, lovstvo

Uvod

Upravna karijera Milana (Mile) Kramarića (Ogulin, 1864. - Zagreb, 1930.), pravnika s diplomom Zagrebačkoga sveučilišta, trajala je gotovo četrdeset godina i uglavnom se odvijala u različitim gradovima Slavonije i Sri-

jema, no vrhunac je ipak dosegla u Zagrebu, u godinama 1926.-1927., kada je Kramarić u vrlo složenim okolnostima obnašao dužnost velikoga župana.[1] Zbog dugih godina provedenih u upravnoj službi, kao i zbog drugih vidova djelatnosti i osobnih sklonosti (napose lovačka strast), Kramarićevo ime relativno često susrećemo u onodobnoj periodici, kao i u objavljenim i neobjavljenim izvorima. U historiografiji i publicistici je, međutim, slabo prisutan. Kronološki gledano, važno je istaknuti da je bio uvršten u leksikon *Ko je ko u Jugoslaviji* iz 1928. godine,[2] ali ne i u *Narodnu enciklopediju srpsko-hrvatsko-slovenačku* (sv. I–IV, Zagreb 1925.-1929.) niti u *Znamenite i zaslužne Hrvate te pomena vrijedna lica u hrvatskoj povijesti od 925-1925* (Zagreb, 1925.). Kramarić nije našao mjesta ni u abecedarijima leksikonā i enciklopedijā objavljenih tijekom narednih osamdesetak godina, sve do *Hrvatskoga biografskog leksikona* i razmjerno kratkog, ali preglednog i pouzdanog životopisa kojeg je napisala Mira Kolar-Dimitrijević.[3] Ista autorica ujedno je i jedina koja se u svomu znanstvenom radu doticala Kramarićeve osobe, konkretno njegova upravljanja Zagrebačkom oblašću.[4]

Okvir životopisa Milana Kramarića, sa svim osnovnim biografskim podatcima te sa svim podatcima o napredovanju u službi, dobro nam je poznat zahvaljujući podatcima objavljivanima u službenom (ponajprije *Narodne novine*) i drugom novinstvu, a napose zahvaljujući Kramarićevu službenom činovničkom dosjeu koji je sačuvan u Hrvatskom državnom arhivu u Zagrebu.[5] Uz upotrebu drugih izvora, uključujući i nešto usmene predaje koja

---

1 Pri izradi ovog rada svojim sugestijama i podatcima pomogli su mi Darija Alujević, Borislav Bijelić, Ante Grubišić, Željko Lekšić, Zdravko Puškarić te nadasve Darko Mergenthaler. Koristim i ovu prigodu da im se zahvalim.

2 *Ko je ko u Jugoslaviji*, Beograd - Zagreb 1928., 73. Kratak životopis objavljen u ovom leksikonu sadrži tek osnovne podatke: „Rodj.[en] 1864. u Ogulinu. Šk.[ola]: Pravni fakultet u Zagrebu. Veliki župan zagrebačke oblasti u penziji. Adr.: Akademički Trg 4. Tel. 16-23."

3 Mira KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, „Kramarić, Mile", u: *Hrvatski biografski leksikon*, sv. 8, Zagreb 2013., 55.-56.

4 Mira KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, *Radićev sabor. Zapisnici Oblasne skupštine Zagrebačke oblasti*, Zagreb 1993. Nije pretjerano reći da postoji i čitava galerija osoba iz hrvatske povijesti koje su (zasad) privukle isključivo pozornost Mire Kolar-Dimitrijević.

5 HR-HDA-890, Banovina Hrvatska, personalni dosje 5181 (Mile Kramarić). Dosje, pored ostaloga, u izvorniku ili prijepisu sadrži većinu odluka o imenovanju Kramarića na različite dužnosti, kao i prijepise odluka o njegovim promaknućima u plaćevnim razredima, plaći i slično. Jedan dio ovih dokumenata u izvorniku se čuva u Povijesnoj zbirci Zavičajnoga muzeja u Ogulinu; ti dokumenti potječu iz osobne Kramarićeve ostavštine. Njegov unuk, Darko Mergenthaler, darovao ih je pred nekoliko godina djedovu rodnom gradu, odnosno mjesnom muzeju.

živi u Kramarićevoj obitelji (unuk), u mogućnosti smo načiniti prilično obiman i cjelovit Kramarićev životopis koji značajno osvjetljuje događaje i ozračje mjestā u kojima je službovao, uključujući i Đakovo s okolicom.

Etape karijere do drugog dolaska u Đakovo (1908.)

Milan (Mile)[6] Kramarić rođen je u Ogulinu 28. rujna 1864. godine, kao - kako se navodi u njegovu osobniku - Hrvat i rimokatolik.[7] Roditelji su mu bili Tomo Kramarić, gruntovničar, i Antonija rođ. Grabušek.[8] Gimnaziju je završio u Senju 1885. godine.[9] Nakon toga upisao je Gospodarsko-šumarsko učilište u Križevcima, ali već nakon prve godine odustao je od tog studija te upisao pravo na Zagrebačkom sveučilištu (Sveučilište Franje Josipa I.).[10] U tomu pozivu snašao se puno bolje te je studij uspješno dokončao 1891. godine.[11] Kako je bilo i uobičajeno u to doba, jedan dio studija pohađao je i izvan Hrvatske, u Beču.[12] Mnogo godina kasnije, u prigodnom biografskom tekstu bilo je navedeno da se Kramarić tijekom studija zauzimao za prava studenata te da je bio i predsjednik Društva za potporu ubogih pravnika.[13] U nekrologu Kramariću, objavljenom u zagrebačkim *Novostima*, bilo je navedeno kako se on već u đačkoj dobi isticao kao „patriota" te da je kao i „sva tadanja mladež bio […] odgojen u političkom duhu dr. Ante Starčevića".[14]

---

6 Usporedno se u izvorima pojavljuju obje inačice, najčešće u obliku Mile, tako i prilikom smrti. U spomenutom personalnom dosjeu naveden kao Mile T. Kramarić.

7 HR-HDA-890, Banovina Hrvatska, personalni dosje 5181, Službenički list.

8 HR-HDA-89, Banovina Hrvatska, personalni dosje 5181, Vjenčani list Mile Kramarića i Matilde Kuster.

9 U popisu maturanata naveden je kao Milan Kramarić. Bogdan DIKLIĆ, „Nastavnici, učenici, maturanti i direktori Senjske gimnazije i COUO 'Vladimir Ćopić' od 1839-1989 godine", *Senjski zbornik*, XVI/1989, br. 1, 88.

10 Jaroslav ŠUGH, „† Mile Kramarić umirov. veliki župan županije zagrebačke", *Posavski lovac* (Vinkovci), god. VII., br. 12, prosinac 1930., 221.

11 Tri državna ispita, koja su označavala i uspješan završetak studija, položio je 23. srpnja 1887., 16. svibnja 1890. i 26. svibnja 1891. Zavičajni muzej Ogulin, Povijesna zbirka, svjedodžbe Mile Kramarića o položenim državnim ispitima.

12 HR-HDA-89, Banovina Hrvatska, personalni dosje 5181, Osobnik.

13 „Naš novi veliki župan", *Hrvatska metropola* (Zagreb), god. II., br. 23, 19. VI. 1926., 1.

14 „Mile Kramarić", *Novosti* (Zagreb), god. XXIV, br. 330, 29. XI. 1930., 5.

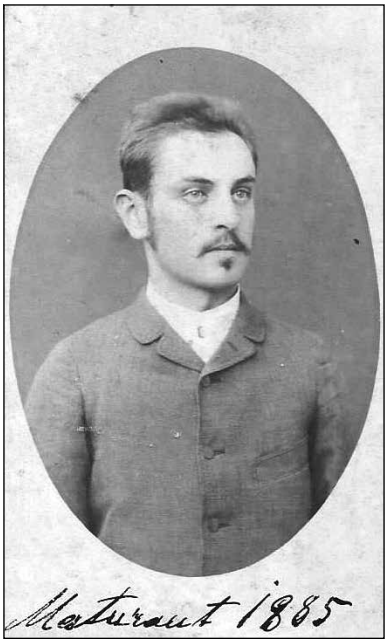

Mile Kramarić kao maturant 1885. godine (Zavičajni muzej Ogulin)

Po svršetku studija stupio je u upravnu službu; rješenjem od 2. prosinca 1890. hrvatski ban Dragutin Khuen-Héderváry imenovao ga je kao „svršenog pravnika" perovodnim vježbenikom pri Zemaljskoj vladi u Zagrebu (službeni naziv: Kraljevska hrvatsko-slavonsko-dalmatinska zemaljska vlada).[15] U banovoj odluci od 2. prosinca 1890. pred Kramarića je bio postavljen i uvjet da preostali, treći državni ispit mora položiti do kraja svibnja 1891., što će Kramarić i ostvariti (v. bilješku 11), a istovremeno je kao prvo mjesto službe mladom vježbeniku određen Bjelovar.[16] Iz kasnijega službeničkoga lista (1926.) vidimo da je Kramarić vladao hrvatskim i njemačkim jezikom, da je vojsku odslužio 1885. godine (ne stekavši čina) te da nije imao nikakvih odlikovanja.[17]

15 „Službeno", *Narodne novine* (Zagreb), god. LVI., br. 280, 5. XII. 1890., 1.; HR-HDA-890, Banovina Hrvatska, personalni dosje 5181, Službenički list.

16 Dana 11. prosinca 1890. Kramarić je u Bjelovaru položio zakletvu i stupio na dužnost. HR-HDA-890, Banovina Hrvatska, personalni dosje 5181, Imenovanje Milana Kramarića besplatnim perovodnim vježbenikom, Zagreb 2. prosinca 1890., prijepis.

17 HR-HDA-890, Banovina Hrvatska, personalni dosje 5181, Službenički list.

Vježbenik zagrebačke vlade na službi u Bjelovaru Kramarić je bio tek dva mjeseca i rješenjem od 30. siječnja 1891. premješten je ka kotarskoj oblasti u Đakovu, uz podjelu „adjutuma" (dodatak plaći u naravi).[18] Krajem 1891. godine bilo je i službeno objavljeno da je Kramarić od strane Zemaljske vlade za Bosnu i Hercegovinu imenovan privremenim perovodnim vježbenikom te dodijeljen kotarskoj oblasti u Sarajevu,[19] međutim iz nekog razloga došlo je do poništenja te odluke i Kramarić je ostao u Đakovu. Krajem ožujka 1892. uslijedila je odluka o premještaju iz „službenih" obzira ka kotarskoj oblasti u Daruvaru,[20] no i taj je premještaj bio obustavljen. Neposredno potom, rješenjem od 15. ožujka 1892., Kramarić je bio premješten u Slatinu i dodijeljen tamošnjoj kotarskoj oblasti.[21] U Slatini je ostao tri godine, i u tom periodu napredovao je u službi tako što je u travnju 1893. imenovan kotarskim pristavom II. razreda.[22]

Sljedeće Kramarićevo mjesto službovanja bio je Donji Miholjac, kamo je premješten rješenjem od 14. veljače 1895., također u svojstvu kotarskoga pristava. Iduće godine, rješenjem od 15. travnja 1896., Kramarić je imenovan upraviteljem miholjačke kotarske oblasti, da bi 28. travnja 1898. bio imenovan županijskim perovođom.[23]

Nakon osam godina upravne službe Kramarić je dosegao rang kotarskoga predstojnika, a istovremeno je uslijedio povratak u Slatinu: rješenjem od 6. prosinca 1898. imenovan je kotarskim predstojnikom u tom podravskom trgovištu. Idućih deset godina upravljao je kotarevima Slatina (1898.-1902.), Virovitica (1902.-1906.), Nova Gradiška (1906.-1908.) te Krapina (najkraće, od siječnja do srpnja 1908.).[24] Nakon kratkotrajnog izbivanja iz Slavonije, odnosno Virovitičke županije (sa sjedištem u Osijeku), Kramarića je vlada rješenjem od 27. srpnja 1908. vratila nazad te ponovno, nakon šesnaest godina, u Đakovo, ovoga puta u svojstvu kotarskog predstojnika.[25]

---

18 HR-HDA-890, Banovina Hrvatska, personalni dosje 5181, Službenički list; Isto, Podjela adjutuma i premještaj Milana Kramarića u Đakovo, Zagreb 30. siječnja 1891., prijepis.

19 „Službene viesti", *Vjesnik županije virovitičke* (Osijek), god. I., br. 1, 1. I. 1892., 7.

20 „Premještenje", *Vjesnik županije virovitičke* (Osijek), god. I., br. 5, 1. III. 1892., 39.

21 „Osobne viesti", *Vjesnik županije virovitičke* (Osijek), god. I., br.7, 1. IV. 1892., 55.; HR-HDA-890 (Banovina Hrvatska), personalni dosje 5181, Službenički list.

22 „Osobne viesti", *Vjesnik županije virovitičke* (Osijek), god. II., br. 8, 15. IV. 1893., 63.

23 HR-HDA-890, Banovina Hrvatska, personalni dosje 5181, Službenički list.

24 HR-HDA-890, Banovina Hrvatska, personalni dosje 5181, Službenički list.

25 HR-HDA-890, Banovina Hrvatska, personalni dosje 5181, Službenički list.

Kotarski predstojnik u Đakovu 1908. - 1917.

Drugo Kramarićevo službovanje u Đakovu potrajalo je gotovo devet godina i nije bilo samo najduže njegovo službeno zadržavanje u jednom mjestu, nego je i uopće posrijedi jedan od neobično dugih kotarskih predstojništava toga doba. Tih devet godina predstavljaju politički burno, vrlo nestabilno vrijeme što je i službu upravnih činilo vrlo zahtjevnom, pri čemu ni vođenje đakovačkoga kotara nije bilo iznimka. Obilježje tog vremena su kratkotrajne vlade (od 1908. do izbijanja Prvoga svjetskog rata 1914. godine na banskoj su se časti izmijenili Pavao Rauch, Slavko Cuvaj, Nikola Tomašić i Ivan Skerlecz), a naročiti ton toj nestabilnosti davala su neustavna razdoblja (komesarijati) te sve češći politički atentati.

Posjetnica Mile Kramarića (zbirka Dragutina Rogoza, Đakovo)

Mahom sva obilježja političkoga života na hrvatskoj nacionalnoj razini bila su vidljiva i na lokalnom đakovačkom i đakovštinskom području. Jugoslavenska politička misao bivala je sve snažnijom, naročito važan impuls dobila je sa srpskim uspjesima u Balkanskim ratovima (1912.-1913.), a njezin ključni predstavnik u Đakovu bio je odvjetnik dr. Ivan Ribar (1881.-1968.). U tim đakovačkim političkim okršajima Ribar je bio sklon sve one koji nisu dijelili njegove nazore promatrati kao jedinstvenu protunarodnu cjelinu. U povelikom svom korpusu memoarskih tekstova, nastalih uglavnom nakon 1945. godine, kada velika većina aktera o kojima je pisao, uključujući i Kramarića, više nije bila među živima, Ribar je među svim tim „mađaronima", „frankofurtimašima", „frankovcima" i „klerikalcima" važno mjesto čuvao i za predstojnika Kramarića. No, evo jednoga karakterističnog Ribarova viđenja đakovačkih predratnih političkih prilika:

„Što su se više otezali razgovori predstavnika stranaka sa Škerlecom[26] u cilju rješavanja teške krize, koju je izazvao Komesarijat u Hrvatskoj, to su i međusobni stranački odnosi postali sve više neodrživi. U Đakovu je krivnja ležala u prvom redu na frankofurtimašima, koji su pod utjecajem svojih nezasitnih i bolesnih ambicija vjerovali, da im je moguće doći do odlučujuće riječi – do većih položaja samo ako će klevetama i rovarenjem što prije razbiti jedinstvo udružene opozicije. Glavni njihov mentor bio je brat Lovre Radičevića[27] zvani Ađigalame, vlastelinski činovnik. On je bio glavna njihova veza sa biskupskim dvorom a Marijan Heržić također vlastelinski činovnik glavna veza sa mađaronima. Materijalnu i moralnu podršku imali su od biskupa[28], a policijsku zaštitu od predstojnika kotara[29] što im je omogućivalo da naopako djeluju na […][30] naše građane i seljake.[31] A i neki državni činovnici žalibože i neki učitelji, bili su u njihovoj službi,[32] da ne govorim o općinskim bilježnicima, glavnim stupovima mađaronske vlasti. Kotarski pristav Turkalj zvani Žužu frankovac aktivno ih je pomagao, razumije se sa znanjem kotarskog predstojnika[33]. Jednako i kotarski inženjer Franjetić[34].”[35]

Kako je vidljivo iz ovih redaka (a i ostali se Ribarovi zapisi bitno ne razlikuju), kod Ribara ne nalazimo konkretne zamjerke zbog nekog sasvim

26 Ban Ivan Skerlecz (1873.-1951.), kraljevski komesar i ban 1913.-1917.

27 Dr. Lovro Radičević (1868.-1959.) bio je istaknuta osoba đakovačkoga političkog života uoči Prvoga svjetskog rata, a njegova prisutnost u Đakovu izravno je povezana s dolaskom Ivana Krapca na čast đakovačkoga biskupa (1910.). Kao i Krapac, bio je svećenik Zagrebačke nadbiskupije (i kanonik), a doktorat crkvenog prava polučio je u Budimpešti. Na izborima 1910. i 1911. bio je u Đakovu kao pristaša unionističkoga bana Nikole Tomašića (ban od 1910. do 1912.) izabran za zastupnika u hrvatskom Saboru (prvi put kao član tzv. Osječke grupe, drugi put kao član Tomašićeve Stranke narodnog napretka).

28 Biskup Ivan Krapac (biskup od 1910. do 1916.).

29 Mile Kramarić.

30 Dvije riječi nečitke.

31 Na ovom mjestu prekriženo: „Zaštitu od kotarskog predstojnika Kramarića i opć. komesara Potočnjaka”.

32 Na ovom mjestu prekriženo: „da spomenem učitelja i ravnatelja škole u Đakovu Žerava”.

33 Kramarić.

34 Građevinski inženjer Radoslav Franjetić (1881.-1959.).

35 HR-DAZG-853, Osobni fond Ivan Ribar, kut. 4, br. 387, nenaslovljeno.

određenog Kramarićeva političkog čina, nego su posrijedi ničim potkrijepljene zamjerke najopćenitijega karaktera. Uistinu, Kramarićevo je držanje pri izborima i drugim političkim okršajima bilo suzdržano, ali vjerojatno nije odobravao politiku Ivana Ribara (i Hrvatsko-srpske koalicije), što je Ribaru tada i kasnije, u memoarskim tekstovima, bilo dovoljno za negativan prikaz Kramarića. O političkim prilikama u Đakovu uoči rata bit će dalje nešto više riječi.

Veliki rat

Sarajevski atentat (28. lipnja 1914.) bio je povod političkoj krizi koja je mjesec dana kasnije bacila gotovo čitavu Europu i velik dio svijeta u dugotrajan i okrutan rat. I Mile Kramarić je kao upravitelj đakovačkoga kotara bio izložen širokoj lepezi političkih, vojnih, ekonomskih i socijalnih problema kojima je, koliko je god bilo u njegovoj moći, nastojao stati na kraj, a uočljivo je kako je on već u trenutku objave ratnoga stanja bio svjestan da rat neće biti kratkoga vijeka te je aktivnim mjerama nastojao otklanjati ili barem umanjivati raznovrsne ratne poteškoće.

Jedan od najvećih izazova koji je bio postavljen pred Kramarića uslijedio je na samom početku rata, a bile su to protusrpske demonstracije koje su u Đakovu buknule po objavi rata Kraljevini Srbiji. Kao i u većem broju drugih hrvatskih urbanih središta, u Đakovu se 1. srpnja navečer okupilo oko tisuću prosvjednika koji su ulicama i trgovima u središtu Đakova bučno prosvjedovali protiv Srbije i Srba općenito. Tom prigodom bila je zapaljena jedna srpska zastava, a bijesna masa uzela je za metu neke kuće i radnje uglednijih mjesnih Srba (porazbijani prozori, a neke su kuće i ozbiljnije oštećene). Naposljetku je došlo i do sukoba s malobrojnim redarstvom, a nekoliko hitaca bilo je izmijenjeno između prosvjednika i Srba. Kako bi zaveo red, Kramarić je te večeri uputio mjesno oružništvo (četiri pripadnika) u pomoć redarstvu, a ujedno je iz Osijeka pozvao dodatnih dvanaest oružnika. Na taj su način, uz mnogo muke i uz više povrijeđenih s jedne i druge strane, prosvjednici do 22 sata biti suzbijeni te je zaveden red kojeg je nadziralo deset redarstvenika te šesnaest oružnika. Kramarić je ujedno uveo i više sigurnosnih mjera (zatvaranje gostiona, zabrana okupljanja i slično).[36] Valja, međutim, napomenuti da se ranije istoga dana u đakovačkoj okolici zbio još jedan izgred: pravoslavni

36 HR-HDA-78, Predsjedništvo Zemaljske vlade, kut. 854, 3699-1914.

žitelji iz Velikoga Nabrđa nasrnuli su na katoličke žitelje susjednoga Malog Nabrđa koji su se išli odazvati pozivu na regrutaciju (bilo je tom prilikom i puščanih hitaca). Kako bi primirio prilike, Kramarić je zamolio pomoć od županijskih vlasti iz Osijeka. Županija je poslala jednu satniju 28. domobranske pukovnije te je i ondje do večeri zavladao „podpuni mir".[37]

Idućih dana đakovački se predstojnik oslanjao na županijske vlasti u Osijeku, a u Đakovo je pozvan i državni odvjetnik iz Osijeka (bio je to dr. Viktor Alexander). Odgovarajući na nalog Zemaljske vlade od 2. srpnja, Kramarić je sutradan izvijestio da su sve poduzete sigurnosne mjere usuglašene s podžupanom u Osijeku te da je noć 2./3. srpnja protekla mirno.[38] Novih nemira nije bilo niti idućih dana pa je virovitički veliki župan već 7. srpnja sa zadovoljstvom izvijestio Zemaljsku vladu kako u Đakovu vlada „podpuni mir", da su u pojačanoj oružničkoj postaji ostala tek četiri oružnika, a da će i oni uskoro biti opozvani.[39] Iako je bilo učinkovito, Kramarićevo djelovanje u prvim danima rata nije bilo svima po volji, pa je početkom rujna bio prijavljen Ugarskom domobranskom okružnom zapovjedništvu u Zagrebu pod optužbom da je suviše popustljiv spram srpskoga stanovništva i drugih „nelojalnih elemenata" u Đakovštini, odnosno da se ogrješuje o „sigurnost i red". Nakon provedene istrage te su optužbe bile odbačene.[40]

S druge strane, i Ivan Ribar se tužio na Kramarića, ali iz sasvim suprotnoga kuta. Ako je vjerovati njegovim kasnijim očitovanjima, Ribar je o đakovačkim protusrpskim izgredima bio obaviješten u Zagrebu i putem napisa u tisku te je sa stranačkim kolegama kod bana Ivana Skerlecza zahtijevao sudski progon („frankovačkih") poticatelja đakovačkih izgreda, ali također i progon đakovačkoga kotarskog predstojnika Mile Kramarića.[41]

Tijekom duge četiri ratne godine đakovačka kotarska oblast na čelu s Kramarićem veliku je pozornost posvećivala i humanitarnom radu. Gotovo da nije bilo humanitarne priredbe u koju na bilo koji način ne bi bila uključena đakovačka kotarska oblast, ali i Mile Kramarić osobno, kao i drugi članovi njegove obitelji (supruga i dvije kćeri). Prije svega, Kramarić je već uoči objave rata, u vrijeme mobilizacije, a naročito po izbijanju rata, nazreo poteš-

37 HR-HDA-78, Predsjedništvo Zemaljske vlade, kut. 871, 4605-1914.
38 HR-HDA-78, Predsjedništvo Zemaljske vlade, kut. 854, 3639-1914.
39 HR-HDA-78, Predsjedništvo Zemaljske vlade, kut. 854, 3851-1914.
40 HR-HDA-78, Predsjedništvo Zemaljske vlade, kut. 871, 4605-1914.
41 „Odgovor 'Slogi' odnosno g. Špiletku", *Glas slobode* (Đakovo), god. III., br. 63, 18. I. 1920., 2.

koće koje će izazvati izostanak muškaraca koji su pošli na bojišta, tim prije što se išlo ususret žetvi. Stoga je želio potaknuti stanovništvo na solidarnost i uzajamno pomaganje u teškim vremenima. Već 1. kolovoza objavio je poziv kojim je potaknuo sve „iole za rad sposobno" stanovništvo da zajedničkim snagama obavi žetvu te na taj način pomogne onim obiteljima koje su bile pogođene mobilizacijom, odnosno nadoknadi manjak muške radne snage. Njegov javni proglas glasio je:

> „Uslijed proglašenja djelomične, a danas sveopće spreme, otišli su i otići će mnogi vojni obvezanici iz ovooblasnog područja, da ispune svoju svetu vojničku dužnost, dok su kod kuće ostavili ženu i nejaku dječicu, a da nijesu dospjeli svoj mukotrpni rad od cijele godine dovršiti i spremiti žetvu usjeva. Iz mnogih kuća sa velikim posjedom otišla je u vojsku najjača radna snaga, a kod kuće ostali su nemoćni starci i dječica.
> Uslijed nestašice radne snage napredovat će žetva i vršidba sporo, a mnogima bi i propali usjevi, ako im ne priteknu u pomoć susjedi, znanci, prijatelji i suseljani.
> Ova oblast zabrinuta za te sirote i znajući za kobne posljedice, ako im usjevi propadnu, poziva ovim sve žiteljstvo svojega područja, da iz svih sila prione i uznastoji spasti ovogodišnju ljetinu i to tim načinom, da se uzajamno potpomognu u tome radu, tj. da kod kuće preostali, koji su iole za rad sposobni, dovrše žetvu, vršidbu i spremanje plodina danas kod jednoga, sjutra kod drugoga, kako je to naš narod činio u prijašnja vremena. Ova oblast uvjerena je, da će ovooblasno žiteljstvo, gdje iz čovjekoljublja, gdje iz samilosti ovom pozivu se najspremnije odazvati i time mnogi siroticu spasti od teže bijede, a moguće i najveće – glada.
> U protivnom slučaju bit će ova oblast prisiljena upotrebiti najstrože mjere, da se ovaj poziv izvrši.
>
> Kr. kotarska oblast
> U Djakovu, dne 1. kolovoza 1914.
> Upravitelj – vladin tajnik:
> Kramarić."[42]

42 „Ne dajmo da se zapusti seljačko dobro!", *Narodna obrana* (Osijek), god. XIII., br. 177 [178!], 5. VIII. 1914., 1. Usp. Branko OSTAJMER - Vladimir GEIGER, „Dobrotvorna djelatnost đakovačkih društava i ustanova tijekom Prvoga svjetskog rata", *Scrinia Slavonica*, 14/2014, 164.-165.

Nadalje treba biti spomenuto da je već početkom rata Kramarić prikupio više od šest tisuća kruna namijenjenih vojnicima na Jugozapadnom (talijanskom) ratištu na Soči,[43] a nije manje važno ni njegovo sudjelovanje u radu đakovačke podružnice Crvenog križa, jedne od najstarijih takvih organizacija u Hrvatskoj i Slavoniji (osnovana 1900. godine). Novinar osječke *Hrvatske obrane* Rikard Hafner u izvješću o đakovačkom Crvenom križu istaknuo je da Kramarić „velikom revnošću unapredjuje interese društva". Uz Kramarića, u organizaciji su aktivno sudjelovale i supruga Matilda te kći Vera, koje su služile i kao bolničarke u Bolnici Crvenoga križa.[44] Aktivna u Crvenom križu bila je i druga Kramarićeva kći, Mira, koja je 1916. godine zbog tih svojih zasluga bila odlikovana srebrnom počasnom kolajnom Crvenog križa s ratnom dekoracijom.[45]

Odlazak iz Đakova

Gotovo cjelokupnu drugu polovinu 1915. godine - od konca svibnja do sredine prosinca - Kramarić je izbivao iz Đakova budući da mu je vlada povjerila dužnost zamjenika vladina povjerenika u Vukovaru (za Srijemsku županiju). Imenovanje je uslijedilo 25. svibnja, a razrješenje uslijedilo 15. prosinca 1915., nakon čega se Kramarić vratio u Đakovo i ponovno preuzeo predstojničku dužnost.[46] Misija u Vukovaru nesumnjivo je predstavljala izraz povjerenja zagrebačke Zemaljske vlade budući da je posrijedi bila veoma zahtjevna zadaća; Srijemska županija bila je prostor složenih nacional-

43 Franjo] H.[IGY] MANDIĆ, „Trgovište Djakovo", u: *Odlomak iz djela Zlatna knjiga naroda hrvatskoga*, s. l., s. a., 15. Usp. B. OSTAJMER - V. GEIGER, „Dobrotvorna djelatnost", 167.

44 R. H. [RIKARD HAFNER], „Bolnica 'Crvenoga križa' u Djakovu", *Hrvatska obrana* (Osijek), god. XIV., br. 12, 16. I. 1915., 3. O đakovačkoj bolnici Crvenog križa vidjeti više u: Usp. Branko OSTAJMER - Vladimir GEIGER, „Bolnica Crvenog križa u Đakovu 1914.-1917.", *47. Đakovački vezovi. Revija 2013.*, Đakovo 2013., 60.-63.

45 „Odlikovanja kod 'Crvenoga križa'", *Hrvatska obrana* (Osijek), god. XV., br. 127, 3. VI. 1916., 3.

46 HR-HDA-890, Banovina Hrvatska, personalni dosje 5181, Službenički list; Isto, Ivan Skerlecz - Milanu Kramariću, Zagreb, 15. prosinca 1915. (prijepis). Usp. *XXX. Izvješće upravnoga odbora Županije virovitičke i kr. podžupana iste županije o uredovnom djelovanju pomenutoga odbora, kr. županijske oblasti u Osijeku te područnih kotarskih oblasti a za vrijeme od 1. siječnja do 31. prosinca 1915. Podneseno u jesenskoj skupštini Županije virovitičke godine 1916.*, Osijek 1916., 28. Na potonjem mjestu navodi se da je dekret o ponovnom namještenju u Đakovu potjecao od 20. prosinca 1915.

no-političkih odnosa, multietnički kraj koji je, između ostaloga, bio jedini prostor Kraljevine Hrvatske i Slavonije koji je tijekom Prvoga svjetskog rata bio izložen izravnim ratnim djelovanjima (godine 1914. srpska vojska provalila je kratkotrajno preko rijeke Save, zauzela dio istočnoga Srijema te bila s oduševljenjem dočekana od strane znatnog dijela domaćega srpskog stanovništva; kada se desetak dana kasnije srpska vojska bila prinuđena povući, tisuće srijemskih Srba pošle su s njom u zbjeg, a tisuće drugih bile su kasnije izložene internacijama i drugim oblicima odmazde).[47] I iz same odluke o imenovanju, potpisane po banu dr. Ivanu Skerleczu, vidljivo je koliko su složene bile prilike u Srijemu i kakva su očekivanja bila postavljena pred Kramarića:

> „[…] Ovdašnjim dekretom od 27. srpnja 1914. broj 4279 Pr. imenovao sam u smislu §. 4. naredbe glede iznimnih mjera za slučaj rata velikog župana županije srijemske, Imbru pl. Hideghethy-a, vladinim povjerenikom za županiju srijemsku i grad Zemun sa sjedištem u Vukovaru.
>
> Gledom na obsežnost s tom službom spojenih agenda, obnalazim Poglavitost Vašu ovime imenovati zamjenikom rečenog vladinog povjerenika za županiju srijemsku i grad Zemun.
>
> Što se ovime znanja radi priopćuje Poglavitosti Vašoj uz poziv, da se rečenom vladinom povjereniku bezodvlačno na razpolaganje staviti izvoli. […]”[48]

Kramarić je Đakovo napustio 16. lipnja, a đakovačko je građanstvo, po svemu sudeći, njegov premještaj u Vukovar smatralo trajnim pa je već tom prigodom dalo oduška svojoj naklonosti, odnosno žalosti zbog njegova odlaska. Prema izvješću osječke *Hrvatske obrane*, Kramarića je do đakovačke željezničke postaje otpratilo mnoštvo građana (kotarsko, sudsko, porezno i drugo činovništvo, seljaštvo, predstavnici društava i korporacija, školska mladež s učiteljstvom…), a prigodnim ga je govorom pozdravio načelnik Stjepan Barlović. U istom je izvješću bilo rečeno da je Kramarić „umio […] svojom

47 Više o ratnim prilikama na području Srijema u zborniku radova *Srijem u Prvom svjetskom ratu 1914.-1918*., gl. ur. Stjepan Prutki, Vukovar - Osijek 2016.

48 HR-HDA-890, Banovina Hrvatska, personalni dosje 5181, Ivan Skerlecz - Milanu Kramariću, Zagreb, 25. svibnja 1915. (prijepis).

čvrstom pa ipak blagom rukom upravljati svojim kotarom, svesti sve u pravu kolotečinu", pa da u „čitavom valjda kotaru nema duše, koja ne bi poznavala i uz to poštovala i ljubila svojega 'Milu'".[49]

No, kako je već rečeno, krajem godine, s primirenjem prilika na tlu Srijema, uslijedio je i Kramarićev povratak u Đakovo, a tamošnje ga je građanstvo tom prilikom, prema saznanju *Hrvatske obrane*, „oduševljeno dočekalo".[50] Godine 1916. dodijeljen mu je i naslov viteza Reda Franje Josipa,[51] čime su zasigurno vrednovane njegove zasluge u ratnom vremenu.

Za razliku od istočnoga Srijema, prilike u Đakovu i okolici u središnjem ratnom razdoblju bile su razmjerno mirne. Naravno, Đakovštinci su također stradavali na dalekim ratištima, pritisak ratne oskudice i ratne propagande bivao je sve snažniji, ali bojišnica je ipak bila daleko, etnička slika nije ni izdaleka bila složena kao, primjerice, u Srijemu, a političkoga života, uslijed čitavoga niza (ratnih) razloga, zapravo jedva da je i bilo. Oni koji su bili kritični spram ratnih napora Austro-Ugarske Monarhije - a najistaknutiji predstavnik takvih u Đakovu bio je Ivan Ribar - nisu imali druge nego prigušiti svoju političku djelatnost. S obzirom na slučaj s Kramarićem iz „vrućega" ljeta 1914., možemo pretpostaviti da je i on utjecao na takvu političku stabilnost u trgovištu Đakovo i đakovačkom kotaru. U takvim okolnostima došlo je početkom 1917. godine i do Kramarićeva premještaja ka županijskoj oblasti u Osijeku. Rješenje o premještaju potpisano je 12. siječnja 1917.[52] Međutim, iako se i u Kramarićevu „Službeničkom listu" navodi da je od toga dana službovao pri županijskoj upravi u Osijeku, znamo da je do premještaja, odnosno napuštanja Đakova uistinu došlo nešto kasnije. Konačan nalog o premještaju izdao je virovitički veliki župan Ivan Adamović, nakon telefonskog usuglašavanja sa zagrebačkom vladom:

---

49 „Odlazak g. županij. tajnika Kramarića iz Djakova", *Hrvatska obrana* (Osijek), god. XIV., br. 145, 21. VI. 1915., 2.

50 „Premještenje", *Hrvatska obrana* (Osijek), god. XV., br. 5, 8. I. 1916., 2.

51 *Imenik dostojanstvenika, činovnika i javnih službenika kraljevina Hrvatske i Slavonije 1918. Izdala kr. hrv.-slav.-dalm. zemaljska vlada*, u Zagrebu 1918., 8.

52 HR-HDA-890, Banovina Hrvatska, personalni dosje 5181, Službenički list; Isto, Premještaj Milana Kramarića iz Đakova k županijskoj oblasti u Osijeku, Osijek 23. siječnja 1917., prijepis.

„[…] Temeljem telefonske naredbe predsjedništva Zemaljske vlade, a u savezu s mojim otpisom od 23. siječnja, rješavam vas sa danom 24. ožujka 1917. dosadašnje službe kod kr. kotarske oblasti u Đakovu uz poziv da odmah po preuzeću tamo premještenog upravitelja oblasti krenete na novo odredište. Ugodna mi je dužnost ovom prilikom izraziti Vam kao upravitelju djakovačke kr. kotarske oblasti moje potpuno priznanje. […]”[53]

Bilo kako bilo, od kraja ožujka Kramarić je službovao u Osijeku da bi mu godinu dana kasnije, 5. ožujka 1918., bila povjerena i uprava Virovitičke županije. Slijedom te odluke, 16. rujna 1918. uslijedilo je i imenovanje podžupanom iste županije, potpisano od strane tadašnjega bana Antuna Mihalovića.[54] Na toj je dužnosti i u tom činovničkom rangu Kramarić je uskoro dočekao kraj rata, rasulo Austro-Ugarske i stvaranje Države Slovenaca, Hrvata i Srba (29. listopada 1918.), odnosno stvaranje Kraljevstva Srba, Hrvata i Slovenaca (1. prosinca 1918.).

Što zbog dugih, gotovo devet godina provedenih u Đakovu, što zbog svoga blagog, susretljivog karaktera, Kramarićev odlazak iz Đakova, po svemu sudeći, nije lako pao ni njemu ni velikoj većini Đakovčana, pa je taj oproštaj protekao u svečanim okolnostima i uz sudjelovanje brojnoga građanstva, što je također fenomen kojega je vrijedno popratiti s nešto više pozornosti. Prije svega, važno je istaknuti da svečani ritualni oproštaji s upravnim činovnicima nisu bili ništa novog niti rijetkog u to vrijeme. Uz počasti te riječi zahvale bili su ispraćani i kotarski predstojnici, veliki župani te drugi činovnici i u vrijeme Dragutina Khuen-Héderváryja, ali dakako da je u takvim priredbama vrlo često bilo mnogo toga službeno „izrežiranoga” i da nije svaka takva priredba doista predstavljala potvrdu dobroga upravljanja i(li) omiljenosti pojedinog činovnika. Takva praksa usiljenih, od strane upravnoga aparata organiziranih oproštaja od odstupajućih činovnika izazivala je s pravom podsmjehe i prijekore u redovima hrvatske oporbe, pa je tako, primjerice, zagrebačka *Hrvatska* 1902. godine, kroz pero svoga đakovačkog dopisnika, prosvjedovala:

53 HR-HDA-890, Banovina Hrvatska, personalni dosje 5181, veliki župan Ivan Adamovich - Milanu Kramariću, Osijek, 16. ožujka 1917., prijepis.

54 HR-HDA-890, Banovina Hrvatska, personalni dosje 5181, Službenički list; Isto, Imenovanje Milana Kramarića podžupanom Virovitičke županije, Zagreb 29. rujna 1918., prijepis.

„Proti ovoj zarazi morali bi ustati svi neodvisni elementi hrvatski, jer kud je sama po sebi absurdna, tuda je i štetonosna po javne prilike."[55]

Mile Kramarić prilikom odlaska iz Đakova, 1917.
(Muzej Đakovštine Đakovo)

Konkretan đakovački slučaj iz 1917. iz više razloga bez imalo dvojbe možemo protumačiti kao iskren, neusiljen izraz zahvalnosti i poštovanja spram čovjeka koji je kroz dugo razdoblje i u nesklonim prilikama na zadovoljstvo najvećega dijela građanstva upravljao kotarom. Prije svega, Kramarić je bio činovnik koji je i prethodnim mjestima službovanja ostavljao dobru uspomenu te redovno bivao ispraćan na sličan topao način (primjerice, u Donjem Miholjcu 1899.[56] i Slatini 1902.[57]). Nadalje, bučni i masovni ispraćaji kotarskih predstojnika po svršetku njihove službe nisu bili redovna pojava u

55 D.[ragutin?] N.[ANICINI?], „Družtveni odnošaji u Djakovu", *Hrvatska* (Zagreb), br. 34, 11. II. 1902., 1.-2. Doduše, u ovom konkretnom slučaju dopisnik *Hrvatske* „promašio" je metu, budući da je za povod izabrao đakovački ispraćaj kotarskog predstojnika Zvonimira Žepića, o čemu više dalje u tekstu.

56 „Oproštaj sa kr. kot. predstojnikom g. Kramarićem", *Vjesnik županije virovitičke* (Osijek), god. VIII., br. 3, 1. II. 1899., 22.-23.

57 „Oproštaj sa kotarskim predstojnikom gosp. Kramarićem", *Vjesnik županije virovitičke* (Osijek), god. XI., br. 5, 1. III. 1902., 44.

Đakovu. Godine 1902. predstojnik Zvonimir Žepić (1863.-1932., predstojnik u Đakovu 1894.-1902.) bio je toplo ispraćen, čak i uz sudjelovanje oporbenih elemenata što je bila izrazita rijetkost te potvrda njegova poštenog, nepristranog predstojničkog djelovanja, ali bilo je nezamislivo da bi, primjerice, Slavko Cuvaj (1851.-1931.), koji je na krajnje bezobziran način sredinom 1880-ih upravljao onodobnom đakovačkom podžupanijom, bio ispraćen na približno sličan način.

Bilo kako bilo, Kramarić se od Đakovčana i Đakovštinaca naposljetku oprostio 2. travnja 1917., o čemu je narednih dana izvijestio veći broj listova.

Prema dopisniku *Vjesnika županije virovitičke*, potpisnom tek znakom „-y", bio je to dan koji će ostati „u trajnoj uspomeni kako gradjanstvu trga Djakovo, tako i činovništvu i narodu cijeloga ubavoga kotara djakovačkoga". Svečanost je bila priređena u dvorištu đakovačke kotarske oblasti, a u izvješću je bilo istaknuto sljedeće:

> „Prostrano dvorište kr. kotarske oblasti vrvilo je od gradjanstva, činovništva i čestitih seljaka naših, koji pohrliše da se oproste od muža, koji je punih osam i pol godina stojao na čelu našega kotara, a prije toga (god. 1890. i 1891.) jednu i pol godinu ovdje kao kotarski pristav službovao.
>
> Uspjeh njegova patriotična rada vidljiv je u cijeloj upravi: lijepo uredjene ceste, provedena kanalizacija, komasacija zemljišta, mnoge podignute škole itd. živi su i trajni svjedoci njegove uprave kotarom djakovačkim.
>
> Upravnik, strog ali pravedan, bio je svakomu, bilo gradjanu ili seljaku, bokcu ili bogatašu, bio je u svako doba pristupačan; bio je narodu, može se punim pravom reći - pravi otac i prijatelj."[58]

Od Kramarića su se, kako je bilo uobičajeno, oprostile različite profesionalne i društvene skupine te slojevi kotarskoga pučanstva, predstavljani po nekoj istaknutijoj osobi iz svojih redova. Tako se u ime općinskog zastupstva i građanstva trgovišta Đakovo govorom oprostio načelnik Stjepan Barlović, u

58 „Oproštaj s kotarskim upraviteljem župan. tajnikom Kramarićem",*Vjesnik županije virovitičke* (Osijek), god. XXVI., br. 9, 1. V. 1917., 69.

ime činovništva kotarske oblasti kotarski pristav Đuro Turkalj, u ime učiteljstva Više pučke škole dr. Franjo Higy-Mandić, u ime općinskoga činovništva općinski bilježnik iz Drenja Mato Sekulić te u ime seljaštva seljak Nikola Kovačić iz Tomašanaca. Potonji je Kramariću ujedno predao i „narodni dar" - briljantni prsten s diplomom. Uzvraćajući na te govore, Kramarić se svima zahvalio i zamolio da ga zadrže u toploj uspomeni, „kao što će i on zadržati milo Djakovo i narod kotara djakovačkog vazda u dragoj uspomeni". Na odlasku je načelniku Barloviću predao 200 kruna, namijenjenih za đakovačko ubožište.[59]

Naposljetku, najrječitija potvrda iskrenosti i neusiljenosti đakovačke manifestacije iz 1917. godine jest sačuvana umjetnički izrađena diploma koju su Đakovčani uručili Kramariću 1. travnja. Diploma, veličine 31 x 46 centimetara, u središnjem dijelu sadrži prigodnu posvetu, s lijeve strane posvete je crtež katedrale kao simbola Đakova, dok donju trećinu diplome ispunjava impresivan niz potpisa Đakovčana koji su uzeli udjela u ovoj svečanosti i koji su, kako saznajemo iz teksta posvete, sudjelovali u prikupljanju sredstava za kupnju „narodnog dara" Kramariću - prstena s briljantom:

Narodni dar kotara Djakovo

Velemožnom gospodinu Mili Kramariću, kr. žup. tajniku

U znak osobite odanosti, štovanja i ljubavi, koju žiteljstvo kotara djakovačkoga prema Vašoj Velemožnosti goji, daruje Vam prigodom rastanka na uspomenu zaslužnoga službovanja u kotaru djakovačkom, ovaj s briljantom urešeni prsten.

U Djakovu, dne 1. travnja 1917.

Koliko se može razabrati, diploma ukupno sadrži 63 potpisa od kojih je velika većina čitljiva, odnosno može ih se identificirati. Potpisi su ispisani u šest stupaca, s tim da je uočljivo kako je diploma na potpis najprije ponuđena pripadnicima višeg građanstva i svećenstva, a potom i obrtnicima, sitnijim trgovcima… Uglavnom, popis Kramarićevih poštovatelja obuhvaća gotovo sve značajne sudionike đakovačkoga političkoga, društvenog, gospodarskog,

59 *Isto*.

kulturnog i duhovnog života u proljeće 1917. godine, bez razlike etničke, vjerske ili političke pripadnosti, i jedva da se može pronaći značajniju javnu osobu čijeg potpisa ne nalazimo na diplomi. Dakako da ima i takvih, a jedan je, očekivano, dr. Ivan Ribar, koji je u to vrijeme, koliko znamo, boravio u Đakovu te njegova odsutnost zasigurno nije slučajna. Jedna osoba od koje bismo očekivali da će biti potpisana, i za koju ne znamo iz kojeg je razloga izostala, jest dr. Antun Švarcmajer, odvjetnik i dugogodišnji predratni načelnik.

Uglavnom, evo i najpoznatijih potpisnika. Iz redova svećenstva potpis su stavili biskup dr. Anđelko Voršak (apostolski protonotar nakon smrti biskupa Krapca), protonotar i kanonik Milko Cepelić, kanonik Mihovio (Mijat) Senc i prof. msgr. Antun Akšamović; od odvjetnika tu su dr. Matija Belić, dr. Fran Zaviška i dr. Žiga Spitzer; posjednik i političar Stjepan Barlović (načelnik u vrijeme Prvoga svjetskog rata); ljekarnici Hugo Fuchs i Milan Goršetić; učitelji Franjo Higy (Higij) Mandić i Stjepan Tomić; činovnici Josip Aurel Crepić i Đuro Turkalj; šumarnici Julijo Bönel i Rudolf Maraković; trgovci i obrtnici Mavro Wamoscher, Edo Brod, Rudolf Boda, Mayer Frank (ujedno i predstojnik Židovske općine), Joco Stanišić, Josip Hager, Leopold Šipps…

Kako je već napomenuto, diploma je urešena i crtežom Đakovačke katedrale, a u donjem desnom kutu crteža smješten je i potpis „S. Armano". Posrijedi je nesumnjivo Štefa (Štefanija) Armano, učiteljica i slikarica koja je nedugo prije, 1916. godine, bila imenovana učiteljicom Više pučke škole u Đakovu.[60] Izrada diplome darovane Kramariću ukazuje na njezin umjetnički talent i ambiciju, sa čim su očito i Đakovčani bili dobro upoznati, pa napomenimo da je Š. Armano nedugo potom svojoj slikarskoj ambiciji i udovoljila, upisavši akademske godine 1917./1918. godine slikarstvo na zagrebačkoj Višoj školi za umjetnost i umjetni obrt (danas Akademija likovnih umjetnosti).[61] Armano je zasigurno u cijelosti izradila diplomu, uključujući i ispis teksta posvete te raznovrsne dekorativne elemente.[62]

---

60 „Promjene u statusu pučkoškolskoga učiteljstva", *Službeni glasnik kr. hrv.-slav.-dalm. zem. vlade, odjela za bogoštovlje i nastavu* (Zagreb), kom. II., 29. II. 1916., 78.

61 Štefa (Štefanija) Armano rođena u Zagrebu 1888. godine gdje je i preminula 1978. godine. U Donaciji Josipa Kovačića sačuvano je šest njezinih djela. *Donacija Josipa Kovačića - Hrvatske slikarice rođene u XIX st.*, ur. Lea Ukrainčik, Zagreb veljača 1988., 13.

62 Zahvaljujući napose Kramarićevu unuku Darku Mergenthaleru, diploma se sačuvala te se nakon gotovo pa punog stoljeća vratila u Đakovo te postala dijelom inventara Muzeja Đakovštine.

Diploma za Milu Kramarića, 1917. (Muzej Đakovštine Đakovo)

Ivan Ribar je Kramarićev odlazak iz Đakovo doveo u vezu sa smrću biskupa Ivana Krapca (15. srpnja 1916.), odnosno u kontekst potpunog rasula Krapčeva kruga pouzdanika o kojemu Ribar, dakako, nije mislio ništa dobro i koje je najčešće nazivao „mađaronima" i/li „frankofurtimašima":

> „Smrću biskupa Krapca razišla se za uvijek koterija[63] po onoj narodnoj: nesta pića nesta razgovora. Jedino što su još mogli i htjeli da učine, bilo je, da su dugo u dubokoj koroti lili gorke suze za 'velikim čovjekom', kako su oni zvali biskupa Krapca. Ali suze nisu koristile za održanje političkih pozicija. Najbolji njegov poštovatelj i žalilac bivši mađaronski narodni zastupnik Đakova Lovro Radičević zaboravio je brzo Đakovo, a tako i njegov brat zvani Adžigalama. Frankovac Vladimir Frank javni bilježnik u Đakovu, uskoro je također umro, a njegov vjerni prijatelj sudac Lav Hoić, premješten je po molbi u Zagreb. Pretstojnik kotarske oblasti Kramarić također je premješten, a mjesto njega je došao slabi i neuki (Antun) Mitrović."[64]

63 Koterija (franc. *coterie*: družba), prisno povezan krug ljudi koji spletkama ostvaruju osobne, uskogrudne ciljeve i tako štite svoje skupne probitke; klika, družina.

64 Ivan RIBAR, „Đakovo nekada i sada", *Đakovački list* (Đakovo), god. br. 259, 18. X. 1958., 3.

Prvo umirovljenje

S velikim prevratom koji se zbio krajem 1918. godine (svršetak Prvoga svjetskog rata, slom Austro-Ugarske Monarhije i stvaranje jugoslavenske države - Kraljevstva/Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca) stubokom se izmijenio cjelokupan život u hrvatskim zemljama, pa tako i svaka pojedinačna ljudska sudbina. O tome kakva je bila uloga upravnoga činovnika (podžupana) Mile Kramarića u tim događajima, kakvi su bili njegovi osobni politički pogledi, te kakav je općenito bio njegov svjetonazor, danas vrlo malo toga pouzdano znamo i uglavnom tek možemo nagađati. Ono što je nedvojbeno znamo jest da se u Osijeku nije zadržao dugo po proglašenju jugoslavenskog ujedinjenja. Već 29. ožujka 1919. bio je premještan u Bjelovar, također u svojstvu podžupana.[65] Zacijelo nećemo pogriješiti ako taj premještaj pripišemo želji novih vlastodržaca da u iznimno važnoj, etnički složenoj sredini kakva je bila Osijek raspolažu s upravnicima od većega povjerenja.

Službeni podatci dalje govore da je Kramarić u Bjelovaru ostao do 14. lipnja 1921. kada je bio premješten k zagrebačkoj Pokrajinskoj upravi za Hrvatsku i Slavoniju, odnosno k njezinu Odjeljenju za socijalnu skrb,[66] no treba naglasiti da je već i dva mjeseca ranije, 16. travnja 1921., također kraljevskim ukazom, za podžupana Bjelovarsko-križevačke županije bio imenovan Bogdan Cvijanović, a Kramarić ujedno bio stavljen „do dalnje odredbe na dopust".[67] U Zagrebu nije proveo niti godinu dana budući da je 3. ožujka 1922. godine bio umirovljen, s time da je 4. travnja iste godine konačno razriješen dužnosti.[68] Ovih nekoliko podataka navode nas na zaključak da je Kramarić bio nepouzdan kadar u očima jugoslavenskih monarhističkih vlasti te da je bio jedan od mnogih hrvatskih upravnih činovnika koji su najprije bili marginalizirani a potom i prijevremeno umirovljeni (Kramariću je u trenutku umirovljenja bilo 57 godina). U smjeru takva zaključka vodi nas i njegova kasnija reaktivacija, o čemu će dalje biti više riječi.

---

65 HR-HDA-890, Banovina Hrvatska, personalni dosje 5181, Službenički list.

66 HR-HDA-890, Banovina Hrvatska, personalni dosje 5181, Službenički list.

67 HR-HDA-890, Banovina Hrvatska, personalni dosje 5181, Obavijest bana Hrvatske i Slavonije dr. Tomislava Tomljenovića - Milanu Kramariću, o stavljanju na dopust, Zagreb, 25. travnja 1921., prijepis. U Kramarićevoj obitelji sačuvana je i usmena predaja koja kaže da je njegova marginalizacija nakon oko 1920. godine, pored ostaloga, bila i posljedica njegova suprotstavljanja odnošenju izvjesnih sagova iz Bjelovara u Beograd, što se, premda nemamo potvrde u dostupnim/korištenim izvorima, ne može isključiti.

68 HR-HDA-890, Banovina Hrvatska, personalni dosje 5181, Službenički list.

Bjelovarske godine

Nakon umirovljenja, Kramarić se vratio iz Zagreba u Bjelovar i ondje se aktivno uključio u društveni i politički život. Pored ostaloga, već 1923. godine bio je gradski zastupnik, a imao je i namjeru poraditi na razvitku lovstva na tom području; uzeo je u zakup lovišta te bio biran za predsjednika tamošnjeg lovačkog društva. Ali i kao lovac se već od 1922. u Bjelovaru suočavao s nepovjerenjem beogradskoga unitarističkog režima. Znakovit je slučaj oduzimanja lovačkih pušaka Kramariću kao osobi sumnjivog političkog držanja, čega se on prisjećao s neskrivenim ogorčenjem:

> „Godine 1922. kao umirovljenom podžupanu, prem sam bio predsjednikom lovačkog udruženja i zakupnikom grada Bjelovara i općine Gudovac, pobrala mi je 'Obznana'[69] puške, zabraniv mi lovlenje i s tudjom puškom. Šetao sam sa psom i štapom, po svojem lovištu, gledajući kako po državu 'neopasni odabrani', bez dozvole nas zakupnika love. Šutio sam i bio sretan, da uživam čisti zrak u lijepoj naravi, jer prijave nas 'protudržavnih' nisu bile uvažene."[70]

Kramarićeve bjelovarske godine 1922.-1926., a napose njegov politički rad, ostaju nedovoljno poznate i jasne te ta važna etapa njegova života i dalje čeka svog istraživača. Nedvojbeno je da je kao umirovljenik napokon imao mogućnost otvorenije izražavati svoja politička uvjerenja te se vrhunac te političke aktivnosti zbio sredinom 1926. godine kada je u složenim i neobičnim okolnostima bio izabran za bjelovarskoga gradonačelnika, na kojoj se dužnosti zadržao tek nekoliko dana.[71]

---

69 *Obznana* je naredba Vlade Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca od 29. prosinca 1920. kojom je zabranjena djelatnost Komunističke partije Jugoslavije, a njezine su odredbe 2. kolovoza 1921. dodatno pooštrene donošenjem *Zakona o zaštiti javne bezbednosti i poretka u državi*. Očito su na temelju potonjeg Zakona i Kramariću bile oduzete njegove puške.

70 Mile KRAMARIĆ, „Uspomene 50-godišnjeg lova", *Lovačko-ribarski vjesnik*, XXXVIII/1929, br. 4, travanj 1929., 197.

71 U literaturi nalazimo i podatak o Kramariću kao Vladinom povjereniku u Bjelovaru (Željko KARAULA, „Gradski načelnici Bjelovara (1871-1945.)", *Cris*, 13/2011, br. 1, 212.), što očito nije točno, a nije ni logično znamo li da su povjerenicima bile imenovane isključivo osobe od punog povjerenja beogradske vlade.

U svakom slučaju, tijekom tih godina Kramarićev politički interes bio je ograničen na bjelovarske komunalne teme i djelovao je isključivo u okviru lokalnoga političkog života. U tom okviru vrlo često, pa i u vrijeme mjesnih izbora, ne djeluju čvrste stranačke organizacije nego formalno neovisne skupine građana, otkuda potječu i određene nedoumice oko Kramarićeve stranačke pripadnosti, odnosno naklonosti. Prema nekim navodima Kramarić je isprva bio član Samostalne demokratske stranke Svetozara Pribićevića, da bi se potom pridružio Hrvatskoj zajednici,[72] hrvatskoj oporbenoj stranci koja djeluje od 1919. do 1926. godine. No, čini se da je Kramarić u Bjelovaru ipak bio naročito blizak Hrvatskoj republikanskoj seljačkoj stranci (HRSS; od 1925. Hrvatska seljačka stranka - HSS). Zagrebački tjednik *Hrvatska metropola*, u tekstu nastalom 1926., prilikom Kramarićeva imenovanja zagrebačkim velikim županom, i napisanom od strane dobro upućene osobe, izravno je povezao Kramarićev bjelovarski politički rad s Hrvatskom (republikanskom) seljačkom strankom:

> „Kako nije u Zagrebu imao stan, vratio se je u Bjelovar [1922. godine - op. B. O.], gdje je javno sudjelovao u politici Hrvatske seljačke stranke, obavljao gotovo sve časti kod hrvatskih društava, bio grad. [skim] zastupnikom i kod zadnjih gradskih izbora nosiocem liste hrvatskog udruženog gradjanstva i konačno izabran gradskim načelnikom, na kojoj se je časti zahvalio, kad je imenovan velikim županom u Zagrebu."[73]

Vrijedni fragmenti o Kramarićevim političkim nazorima, sačuvani u njegovom službenom dosjeu, kao i uvid u bjelovarsko novinstvo te neke druge izvore, potvrđuju ocjenu *Hrvatske metropole*.

Brojni dokumenti sačuvani u njegovu osobnom službenom dosjeu potvrđuju da je obitelj u Bjelovaru živjela u prilično oskudnim uvjetima, ovisna isključivo o skromnoj Kramarićevoj mirovini, zbog čega je on tražio mogućnost za dodatnim izvorom prihoda (a sve govori da je i dalje bio u snazi i sposobnosti). U tom smislu naročito je važna Kramarićeva molba za dopu-

72 Mira KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, „Elementi županijskog sustava u samoupravama oblasti 1927-1929. godine", u: *Hrvatske županije kroz stoljeća*, ur. Ivo Goldstein, Zagreb 1996., 114.

73 „Naš novi veliki župan", *Hrvatska metropola* (Zagreb), god. II., br. 23, 19. VI. 1926., 1.

štenje zastupanja u pravnim pitanjima pred bjelovarskim upravnim oblastima iz rujna 1923., upućena Odjeljenju za unutarnje poslove Pokrajinske upravi za Hrvatsku i Slavoniju. U molbi se požalio na imovinske prilike, istaknuvši da se od mjesečne mirovine u iznosu od 1150 dinara „ne dade […] živjeti" (skrbio je za suprugu, kćer-udovicu te unuku). Pozvavši se na svoju političku i stručnu neporočnost (32 godine službe bez ijedne disciplinske istrage), Kramarić je molio priliku da poštenim radom olakša egzistenciju svoje obitelji:

> „[…] Moram i hoću, da zaradim, na pošteni način, bar onoliko, da zvanju svome, pristojno proživim sa obitelji, još do smrti svoje.
>
> Ne želim nepošteno i protuzakonito zaradjivati, a niti bi to bilo dostojno mene, kao podžupana u m.[iru], Bjelovarčana, sada grad.[skog] zastupnika, ovdje obće poznatu ličnost, pa želim, da legitimnim načinom poslužim svojim znanjem onima, koji će u mene potražiti pomoć kod oblastih. Spremu imam, osjećam volju za rad u uprav.[nim] predmetima, pa molim Gospodina kr. namjestnika, da bi mi izvolio podjeliti pravo zastupanja stranaka pred uprav.[nim] oblastima u gradu Bjelovaru, što će biti u interesu i upravne službe i stranaka, koje danas, radi visokog honorara, koji odvjetnici traže, ne mogu takove uzimati. […]"[74]

Zagrebačke vlasti zatražile su mišljenje o Kramarićevoj molbi od Petra Zreleca, velikog župana Bjelovarsko-križevačke županije, a njegovo je mišljenje, poslano 8. listopada 1923., još zanimljivije od sâme Kramarićeve molbe. Zrelec je, naime, uložio puno truda kako bi Kramarića prikazao u krajnje negativnom svjetlu, kako u političkom, tako i u stručnom pogledu. S obzirom da su posrijedi bili politički neistomišljenici, takav Zrelecov postupak ne čudi, ali ton županova dopisa daje naslutiti da su u pozadini možda bili i osobni animoziteti. Dopis sadrži mnoge ničim neargumentirane te neprovjerljive optužbe, poluistine pa i nedvojbene neistine, a zbog važnosti i slikovitosti sadržaja donosim ga tek uz kraća kraćenja:

74 HR-HDA-890, Banovina Hrvatska, personalni dosje 5181, Mile Kramarić, Molba za pravo zastupanja u upravnim poslovima pred upravnim oblastima, Bjelovar, 26. rujna 1923.

„[…] Mišljenja sam, da je umirovljeni kr. podžupan Mile Kramarić, u prvom redu usljed posvemašnjeg pomanjkanja upravne spreme nesposoban,[75] a radi protudržavnog vladanja nevrijedan, da mu se podjeli pravo zastupanja u upravnim poslovima pred upravnim oblastima.

U dokaz istaknutog mog mišljenja navest ću sljedeće:

Kramarić ima da zahvali svoje napredovanje u upravnoj službi jedino okolnosti, što je kao interesirani lovac za vrijeme Austro-Ugarske službovao u mjestima koja su ležala u interesnoj sferi poznatih lovovlasnika i lovozakupnika grofova Majlath, Jankovich, Normanni i t. d.

Ni danas nije u tim mjestima zaboravljeno, kako je Kramarić kao lovac-predstojnik postupao u zaštićivanju umišljenih [*sic!*] lovskih prava spomenutih grofova, oštećujući male zemljoposjednike napose u dosudjivanju odšteta za štete počinjene po divljači.

Naravski da je Kramarić tim svojim postupkom postao miljenac grofova i naglašivan kao nenadoknadiv na tim mjestima te je ostao na kotaru sve dotle, dok ga ovi grofovi namjestiše na stolicu podžupana u Bjelovaru.

Kao podžupan ostao je i dalje lovac te radi vječnog izbivanja iz ureda nazvan od svojih podredjenih županijskim lovcem.

Nesposobnost njegovu dokazuju nalazi po njemu upisani u kontrolnim knjigama o pregledavanju općinskog poslovanja. Iz tih nalaza proizlazi, da on kao viši upravni činovnik i kontrolni organ nije razlikovao općinske glavne knjige od općinskog blagajničkog dnevnika, te porezne glavne knjige od propisnika i uplatnika i t. d. (Gjurgjevac obć.[inska] kontrolna knjiga i t. d.) što su dotični općinski činovnici sami konstatovali i svojim opaskama popratili izvrgavajući kritici njegovo totalno neznanje.

Kad bi sadanji naš šef odelenja zavirio u te manjkave nalaze, koji su većinom sadržavali pohvale općinskim činovnicima, a samom se pregledbom poslovanja uvjerio o upravo krupnim nedostacima koji

75 Tvrdnja je svakako neobična s obzirom na Kramarićevu diplomu zagrebačkoga Pravoslovno-i državoslovnog (Pravnog) fakulteta i njegovo golemo iskustvo.

još od onih vremena datiraju, shvatio bi odmah da su te kontrole obavljene po neupućenoj osobi na brzu ruku, po kazivanju nekih sa lovačkom puškom na ramenu.

Sadanji županijski tajnici ove kr. županijske oblasti Marijan Marjanović i Stjepan Mrkša suglasno tvrde, da je on u svakoj zgodi kao glavar županijske oblasti, pokazivao posvemašnje neznanje i nepoznavanje upravnih zakona i propisa kao u uprave uopće u tolikoj mjeri, da je to medju činovnicima izazivalo ne samo začudjenje nego i zgražanje i da je time izgubio svaki ugled i autoritet što ga je kao glavar županije trebao da ima.

Notorno je u gradu Bjelovaru, da u njegovoj kući - on kao i članovi njegove porodice ostentativno nazivaju Srbe u obće, a napose Srbijance oficire i vojnike Vlašine i Vlašurine.[76]

U početku postanka ove naše države izkazivao se kao pristaša demokratske partije a iskočiv iz iste nudio se za člana hrvatskoj republikanskoj seljačkoj stranci, kojoj po svome nazivanju kao separatista i Srbofob pripada, pa kad ga vodja ovdašnjih Radićevaca Dr. Ivan Lebović, odvjetnik u Bjelovaru, nije primio za člana, utekao se t. z. hrvatskoj zajednici.

Za sve ovo što sam ovdje naveo preuzimam ličnu odgovornost, pa kako Kramarića radi pomanjkanja upravne spreme smatram posve nesposobnim, a radi neispravnog državljanskog vladanja nevrijednim, da vrši zastupanje u upravnim poslovima, i da tim zastupanjem dodje u položaj da sije medju seljačtvom još više mržnju naspram Srba, častim se natpisu povratiti pod ./. priležeći dekret zamolbom da se isti opozvati izvoli.

U protivnom slučaju morao bi na Kramarića protegnuti nadzor radi protudržavljanskog djelovanja, kao što ga po opetovanom naredjenju predsjedničkog ureda pokrajinske uprave, jednako vršim nad umirovljenim sudbenim vjećnikom Hinkom Vukovićem."[77]

---

76 Ovaj odlomak predstavljao je, dakako, napose tešku optužbu i u zagrebačkoj Pokrajinskoj upravi bio je podvučen crvenom bojom.

77 HR-HDA-890, Banovina Hrvatska, personalni dosje 5181, Veliki župan Bjelovarsko-križevačke županije - Pokrajinskoj upravi za Hrvatsku i Slavoniju, Odjeljenju za unutarnje poslove, Bjelovar, 8. listopada 1923.

Naposljetku, najzanimljivije od svega u ovoj epizodi bilo je to što su zagrebačke vlasti potpuno zanemarile mišljenje župana Zreleca te izašle u susret Kramarićevoj molbi, a to, pak, mnogo govori i o Zrelecu i svim njegovim objedama. Pokrajinska uprava dodijelila je Kramariću pravo zastupanja u upravnim poslovima pred upravnim oblastima sa sjedištem u Bjelovaru,[78] a Zreleca je o tomu obavijestila, uz sljedeću napomenu:

> „Mile Kramarić umirovljen je kao podžupan, pošto protiv njega nije disciplinski postupak u tečaju nema razloga da mu se zamoljena dozvola uskrati. Razumijeva se samo po sebi, da spada u dužnost Vašu, da i bez posebnoga ovdješnjega poziva vodite strogi nadzor radi protudržavnoga djelovanja ne samo nad Milom Kramarićem i Hinkom Vukovićem, već i nad svakim drugim svoga područja […]"[79]

Dvije godine kasnije, prilikom mjesnih izbora održanih 9. lipnja 1925., Kramarić se prometnuo među središnje osobe bjelovarskoga političkog života. Na tim su izborima, naime, mjesni oporbeni Hrvati nastupili s dvjema listama; jedna, pod nazivom Hrvatsko građanstvo, bila je bliža Hrvatskoj zajednici, dok je druga imala poduži naziv - Hrvatsko socijalistički napredni blok trgovaca, obrtnika, radnika i seljaka te je bila bliska Hrvatskoj republikanskoj seljačkoj stranci. Nositelj potonje liste bio je Mile Kramarić. Dvije liste nisu imale bitnih ideološko-političkih razilaženja, ali nisu uspjele postići dogovor oko zajedničke izborne liste. Građanska lista računala je na popularnost Hrvatske zajednice u gradskim sredinama (pa tako i u bjelovarskoj) te je stoga odbijala Kramarićevoj listi dati polovinu mjesta na listi (jedna od njihovih misli vodilja bila je da na gradskim izborima trebaju odlučivati građani). Rezultati su ih, međutim, demantirali, budući da je njihova lista dobila 376 glasova, a lista predvođena Kramarićem tek sedam glasova manje (369).[80] Stoga su liste u gradskom zastupstvu dobile po sedam mandata i očekivale

78 HR-HDA-890, Banovina Hrvatska, personalni dosje 5181, Pokrajinska uprava za Hrvatsku i Slavoniju, Odjeljenje za unutarnje poslove, koncept otpisa Mili Kramariću.

79 HR-HDA-890, Banovina Hrvatska, personalni dosje 5181, Pokrajinska uprava za Hrvatsku i Slavoniju, Odjeljenje za unutarnje poslove, koncept otpisa Mili Kramariću, Zagreb 13. listopada 1923.

80 „Koga ćemo birati?", *Nezavisnost* (Bjelovar), god. XIX., br. 22, 30. V. 1925., 1.-2.; „Rezultat gradskih izbora", *Nezavisnost* (Bjelovar), god. XIX., br. 24, 13. VI. 1925., 3.

skladnu suradnju, ali režim je odlagao konstituiranje takve, sebi neprihvatljive vlasti.

Veliku promjenu u političkom životu jugoslavenske države predstavljao je zaokret Stjepana Radića s početka 1925. godine, kada je Radićeva Hrvatska (republikanska) seljačka stranka priznala Vidovdanski ustav i dinastiju Karađorđevića te zajedno s Nikolom Pašićem i njegovom Narodnom radikalnom strankom sastavila novu vladu. Iako je taj zaokret u dijelu hrvatske političke javnosti dočekan s nezadovoljstvom, Radić je došao u priliku provesti barem dio svog programa, a ujedno utjecati i na kadrovsku politiku u Hrvatskoj. U tom okviru uslijedilo je i ponovno uspostavljanje Mile Kramarića u upravnu službu.

U vrijeme kada su već daleko bili odmakli pregovori oko Kramarićeve reaktivacije, u Bjelovaru su održani novi mjesni izbori (travanj 1926.). Tom su prilikom hrvatske stranke, poučene iskustvom iz prethodne godine, nastupile složno. Hrvatska seljačka stranka, Hrvatska federalistička seljačka stranka te Hrvatska stranka prava zajedno su istaknule jednu kandidacijsku listu kojoj je na čelu bio Kramarić.[81] O nositelju liste bjelovarska je *Nezavisnost* uoči izbora pisala biranim riječima:

> „G. Mile Kramarić jedan je od najboljih naših upravnih činovnika. Čovjek, koji upravne poslove pozna u tančine, a koga je toliko godišnja praksa učinila spremnim da rješavanje najzamršenijih upravnih pitanja. Pored toga Mile Kramarić opće je poznat kao čovjek vanredno susretljiv i u svakom pogledu požrtvovne prirode.”[82]

Kramarićeva lista ostvarila je pobjedu na izborima, premda zacijelo manje uvjerljivu negoli se očekivalo: od ukupno 1817 izbornika koji su izašli na izbore, njegova lista dobila je 884 glasa te naposljetku 12 gradskih mandata (od ukupno 24).[83]

Bilo je to dovoljno za formiranje gradske vlasti, a naposljetku je, na sjednici od 1. lipnja 1926., Mile Kramarić bio izabran i za gradonačelnika

81 „Pred gradske izbore”, *Nezavisnost* (Bjelovar), god. XX., br. 14, 2. IV. 1926., 3.

82 „U predvečerje gradskih izbora”, *Nezavisnost* (Bjelovar), god. XX., br. 15, 10. IV. 1926., 2.

83 „Gradski izbori”, *Nezavisnost* (Bjelovar), god. XX., br. 16, 17. IV. 1926., 3.

Bjelovara. Povjerenje mu je ukazalo 16 gradskih zastupnika.[84] Međutim, tek nekoliko dana kasnije objelodanjeno je Kramarićevo imenovanje velikim županom Zagrebačke oblasti, potpisano još 20. travnja, pa je on zahvalio i odstupio s gradonačelničke dužnosti.

Zagrebački veliki župan

Koliko se može razaznati iz fragmentarnih podataka sačuvanih u obiteljskom nasljeđu, krajem 1925. i početkom 1926. vodili su se dugotrajni politički razgovori, pa i borbe raznih moćnih struja, oko ponovnog vraćanja Kramarića u službu. Kramarić je u to vrijeme figurirao kao mogući novi bjelovarski gradonačelnik, potom kao veliki župan u Karlovcu, da bi naposljetku bilo odlučeno da preuzme upravu Zagrebačke oblasti.[85] Nakon brojnih neispunjenih obećanja, Kramarić je bio nepovjerljiv i odbijao je primati čestitke dok ne dobije potpisanu odluku o imenovanju. O tim događajima i ozračju svjedoči i jedno pismo Kramarićeve supruge Matilde, upućeno kćeri Miri:

> „Otišao tata na zabavu društva 'Golub' kao eventualni budući kako ovdje stalno računaju - načelnik - recimo bar gradski otac, jer do svega toga može se i još što drugo zbiti. […] Pred 8 dana došao Mičulin[86] iz Zagreba i veli stalno[87] je da će tata doći u Karlovac kao 'veliki', kad tamo za 2 d.[ana] došla povjerljiva peršona i najavljuje tati da je već dekret poslan na potpis i on mu može već čestitati za velikog [župana] u Zagrebu. Da je bila borba izmedju obih 'jakih' str.[anaka][88] i da su konačno pobijeđeni. Zatim od um.[irovljenog]

84 „Izbor gradskoga načelnika", *Nezavisnost* (Bjelovar), god. XX., br. 23, 5. VI. 1926., 2.

85 Uredbom o podjeli zemlje na oblasti iz travnja 1922. Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca podijeljena je na 33 oblasti. Takvo upravno uređenje opstojalo je do 1929. godine.

86 Možda je posrijedi Robert Mišulin.

87 U značenju: sigurno, izvjesno.

88 Podrazumijeva se nadmetanje između Hrvatske seljačke stranke i Narodne radikalne stranke oko položaja zagrebačkoga župana, što je naposljetku razriješeno popuštanjem radikala. O tome više i iz oporbenog samostalno-demokratskog očišta vidjeti u: „Novi zagrebački župan", *Riječ* (Zagreb), god. XXII., br. 129, 10. VI. 1926., 1.

> vel.[ikog] ž.[upana] Trnskia[89], on je kod Prpića[90] totum factum, najozbiljnije čestitke - kako se raduje. Tata mu zgodno odgovorio: da kak sve ostale čestitke već kroz godinu i pol idu u koš, nek oprosti, i njegova bu tamo prispjela…"[91]

No, ovoga puta glasine su se doista pokazale točnima i Kramarić je kraljevskim ukazom od 20. travnja 1926. bio imenovan velikim županom Zagrebačke oblasti. Zakletvu je položio 10. lipnja iste godine.[92]

Kramarićevo imenovanje bilo je mahom toplo dočekano u zagrebačkoj sredini. Mjesni tjednik *Hrvatska metropola* istaknuo je da je novi čelnik Oblasti osoba vrijedna položaja zagrebačkoga velikog župana, i da je on osoba „koja garantira da će znati sva naša prava i sve naše interese pravedno provadjati i zastupati." U nastavku teksta o novom se županu pisalo sličnim biranim riječima i on je pozdravljen kao „svoj medju svojima". Poslije osam godina teških prilika i nametanja osoba koje su prvenstveno predstavljale ljude od povjerenja beogradskog režima, Kramarić je predstavljao toliko žuđenu promjenu:

> „Nije potrebno isticati, da činjenica, što na tome mjestu sjedi pošten i deklarirani Hrvat, ugodno se dojmi svih nas, koji se ponosimo tim imenom i pod hrvatskom zastavom prolazimo kroz život.
>
> U onim otmjenim odajama bivših banova, u odajama, gdje su odigrani mnogi teški i svečani momenti historije hrvatske, morala bi biti domena samo onih ljudi, koji osjećaju za svoju Hrvatsku, koji ju nesebično ljube i koji se ne stide njezinog imena - pa i u najtežim časovima.

---

89 Dragan (Dragutin) vitez Trnski (Karlovac, 1863. - Zagreb, 1943.), upravni činovnik. Službovao kao kotarski predstojnik u više kotareva (Brod na Savi, Nova Gradiška), kasnije kao veliki župan Požeške županije (1913.-1917.) i upravitelj Srijemske županije, jedno vrijeme obnašao i dužnost upravitelja Odjela za bogoštovlje i nastavu Zemaljske vlade.

90 Vjerojatno Milan Prpić (1874.-1954.), industrijalac i istaknuti pristaša te podupiratelj Hrvatske seljačke stranke.

91 Pismo od 13. veljače 1926., prijepis dijela pisma u vlasništvu Darka Mergenthalera.

92 HR-HDA-890, Banovina Hrvatska, personalni dosje 5181, Službenički list; Isto, Odluka o imenovanju županom Zagrebačke oblasti (od 20. travnja 1926.), Beograd 8. lipnja 1926., prijepis; „Zagrebačkim velikim županom imenovan je g. Mile Kramarić", *Jutarnji list* (Zagreb), god. XV., br. 5150, 10. VI. 1926., 5.

> […]
> Tko zna što to znači trideset i dvije godine ustrajati u državnoj službi a da kroz to vrijeme nije nikada iznevjereno hrvatstvo, taj će znati i cijeniti dobro riješeno pitanje popunjenja veliko-županske stolice u Zagrebu baš sa ličnošću g. Mile Kramarića."[93]

U istomu, anonimno objavljenom članku (potpisan tek s „Uredništvo"), bio je naglašen i povoljan dojam kojeg je Kramarić ostavio u mjestima svog službovanja, a naročito je bilo izdvojeno Đakovo:

> „Kako je lijepe uspomene ostavilo službovanje našeg novog velikog župana u prijašnjim mjestima njegovog djelovanja, ilustrira nam najbolje činjenica, da je djakovačko gradjanstvo kod oproštaja sa svojim tadanjim kotarskim predstojnikom g. Kramarićem - poklonilo mu umjetnički izradjenu diplomu i briljatni (*sic!*) prsten."[94]

Nisu, međutim, svi Kramarićevo imenovanje dočekali s takvom blagonaklonošću. Zagrebačka *Riječ*, glasilo tada oporbene Pribićevićeve Samostalne demokratske stranke, nabacila se mnoštvom optužbi na novoga župana, ali i u ovom slučaju, kao i u ranije spomenutom slučaju Ivana Ribara, bile su posrijedi najopćenitije objede koje su se zasnivale isključivo na činjenici da je Kramarić bio dijelom upravnog sustava za trajanja Austro-Ugarske (pritom je naglasak bio stavljen na đakovačke godine Kramarićeve službe), odnosno te objede nisu bile potkrijepljene niti jednim konkretnim podatkom. Bilo je, dakako, pomalo i licemjerno da Pribićević i njegovi pouzdanici 1926. godine nekome predbacuju upotrebu nasilja u političkom životu, ali evo ulomaka iz tog uvodnika *Riječi*:

> „Tko je Mile Kramarić? Nekadašnji madžaron, kasnije frankovac, danas radićevac. Ostao je, dakle, može se reći na istoj političkoj liniji, dosljedan uvijek protiv opće nacijonalne linije. I nekada u propaloj Austro-Ugarskoj i danas u novoj nacijonalnoj državi. Penzionisan kao podžupan u Bjelovaru on je kasnije bio radićevski načelnik gra-

93 „Naš novi veliki župan", *Hrvatska metropola* (Zagreb), god. II., br. 23, 19. VI. 1926., 1.
94 *Isto*.

> da Bjelovara (poslije zajedničara g. Labaša[95]). Pred kratko vrijeme odrekao se načelničije, očekujući imenovanje za vel.[ikog] župana. Vjeran sluga svih antinacijonalnih režima u bivšoj Austro-Ugarskoj, i Rauchova[96] i Cuvajeva[97], on je vršio sva nasilja, koja su režimi željeli. Tako je on bio onaj koji je proveo nasilni izbor madžarona dra Lovre Radičevića u hrvatski sabor protiv kandidata koalicije i svih ostalih opozicijonih stranaka. Ušavši još u republikansku Radićevu stranku, on je od madžarona i frankovca, dakle od ćesarevca, par excellence postao preko noći republikanac, i to mu je jamačno najveća odlika, zbog koje ga sada radićevci proturaju na važno mjesto zagrebačkog oblasnog velikog župana. […] Radićevci među svojim ljudima nisu mogli naći nikoga drugoga, nego jednog poznatog eksponenta austromadžarskih vlasti držeći, da će takav čovjek najbolje služiti njihovim stranačko-političkim interesima."[98]

Kramarićevi bjelovarski poštovatelji odlučno su sa stranica *Nezavisnosti* odbacili optužbe Pribićevićeva lista, nazvavši ih „poznatim, otrcanim i uvijek istim frazama", te ustvrdivši da je velik dio iznesenih navoda „naprosto izmišljen, a drugi dio zlonamjerno iskrivljen". Istaknute su još jednom Kramarićeve ljudske i stručne vrline, a u pogledu optužbe zbog Kramarićeve navodne uloge u izboru Lovre Radičevića na saborskim izborima u Đakovu bilo je rečeno sljedeće:

> „Gosp. Mile Kramarić nikada nije bio madžaron, a ni frankovac. On je kao upravni činovnik doduše služio za vrijeme i Khuena i Cuvaja i Raucha, za njegovog predstojnikovanja izabran je zaista dr. L. Radičević u Đakovu, no Lovro Radičević pripadao je tada grupi Neuman[99], Papratović[100], Pinterović[101] i bio je protiv kandidata

95 Ladislav pl. Labaš (1856.-1928.), prvak bjelovarske organizacije Hrvatske zajednice.

96 Pavao Rauch (1865.-1933.), hrvatski ban 1908.-1910.

97 Slavko Cuvaj (1851.-1931.), hrvatski ban i kraljevski komesar 1912.-1913.

98 „Novi zagrebački župan", *Riječ* (Zagreb), god. XXII., br. 129, 10. VI. 1926., 1.

99 Dragutin Neuman (1856.-1911.), osječki političar oporbenih pogleda, pristaša biskupa Strossmayera, često na razmeđu stoljeća nazivan „vođom osječkih Hrvata".

100 Franjo Papratović (1871.-1929.), osječki odvjetnik i političar, rođeni Đakovčanin, blizak suradnik Dragutina Neumana.

101 Ante Pinterović (1865.-1940.), osječki odvjetnik i političar, blizak suradnik Dragutina Neumana.

hrvatsko srpske koalicije u kojoj je bilo i starih madžarona te nije kandidirao kao madžaron. Kramarić je cijelo to vrijeme bio samo korektan i valjan činovnik, a kod provođenja izbora nije pomišljao na to, da bi upotrijebio nasilje. G. Kramarić nije sa izbornog prostora dao ukloniti niti jednog glasača, a eksponenti PP[102] režima tjerali su čuvare kutija po žandarmima iz glasačke sobe, a predsjednicima biračkog odbora nijesu uručivali dekrete. To su nasilja!"[103]

Mile Kramarić kao zagrebački veliki župan, rad Jose Bužana (Zavičajni muzej Ogulin)

Citiranom navodu malo se toga može nadodati jer uglavnom je doista sve bilo točno. Lovro Radičević je na saborskim izborima u Đakovu krajem listopada 1910. doista nastupio kao član tzv. Osječke grupe predvođene Dragutinom Neumanom te se tek nešto kasnije pridružio novoj unionističkoj stranci bana Nikole Tomašića (Stranka narodnog napretka). Međutim, na novim izborima koji su uslijedili već 1911. godine Radičević je u Đakovu istupio kao član unionističke Stranke narodnog napretka (i ponovno pobijedio). Nadalje, teško se može reći da je Kramarić kao kotarski predstojnik „proveo" Radičevićev izbor jer iz novinstva i drugih izvora proizlazi da je on,

102 „PP" označava kraljevsku vladu kojoj su na čelu bili Nikola Pašić i Svetozar Pribićević 1924.-1925.

103 „Na jedan nestvarni napadaj 'Riječi'", *Nezavisnost* (Bjelovar), god. XX., br. 24, 12. VI. 1926., 2.

barem javno, držao odmak od sučeljenih kandidata. U tom smislu zanimljiv je primjer Radičevićeva kandidiranja u Đakovu 1910. godine. Prema pisanju vinkovačke *Svjetlosti*, glasila Hrvatsko-srpske koalicije, predizborni sastanak provladinih pristaša sazvao je trgovac Adolf Kohn koji je tom prigodom, ne mogavši se „oteti khuenovskom načinu postavljanja kandidata" pozvao predstojnika Kramarića da predloži kandidata. Međutim, Kramarić se oglušio na taj poziv pa je Radičevića predložio netko drugi.[104]

Kramarićev zagrebački županski mandat bio je obilježen ponajprije suradnjom sa Stjepanom Radićem, jer očigledno je kako je bio naklonjen Radiću i njegovoj politici. Kao čelni čovjek Zagrebačke oblasti pružao je podršku Radiću i njegovoj Hrvatskoj seljačkoj stranci koja je na izborima za Oblasnu skupštinu dobila većinu. Radiću, kao predsjedniku Oblasnoga odbora Zagrebačke oblasne skupštine, Kramarić je omogućio razvijanje političkog programa i tako je posredno utjecao na jačanje samouprave.[105]

Prema Miri Kolar-Dimitrijević, Kramarićeva županska suradnja sa Stjepanom Radićem kao predsjednikom Oblasnog odbora Zagrebačke oblasti predstavljala je trn u oku Narodnoj radikalnoj stranci, zbog čega je u lipnju 1927. uslijedila i njegova smjena.[106] Naime, u veljači 1927. došlo je do istupa Stjepana Radića i Hrvatske seljačke stranke iz koalicije s Nikolom Pašićem i njegovom Narodnom radikalnom strankom, odnosno do pada radikalsko-radićevske vlade čime se Radić ponovno našao u oporbi.

Potonja Kramarićeva smjena bila je posve očekivana jer jasno je bilo da on, sa svojim političkim profilom, nije mogao u službi za duže vrijeme nadživjeti Pašić - Radićevu vladu; kada je Radić izašao iz vlade i vratio se u oporbu, idućih je mjeseci uslijedila i sječa njemu sklonih kadrova, pa je tako umirovljen i Mile Kramarić, no ovoga puta - trajno. Skinut je s položaja velikoga župana ukazom od 14. lipnja 1927., točno dan prije raspisivanja novih parlamentarnih izbora. Njegovim nasljednikom imenovan je dr. Bogdan Stopar, član Demokratske stranke, te se njegovo imenovanje tumačilo potporom

104 „Munkačka kandidatura u Djakovačkom kotaru", *Svjetlost* (Vinkovci), god. VI., br. 43, 23. X. 1910., 5. Uz spomenute izbore iz 1910. i 1911., za Kramarićeva đakovačkog predstojničkog mandata bili su održani još jedni saborski izbori (1913. godine) i na njima je bez protukandidata za saborskog zastupnika bio izabran dr. Ivan Ribar.

105 M. KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, „Kramarić, Mile", 56.

106 Mira KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, *Radićev sabor. Zapisnici Oblasne skupštine Zagrebačke oblasti*, Zagreb 1993. Vidjeti također: Mira KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, „Stjepan Radić i Podravina u vrijeme oblasnih samouprava od 1927. do 1928.", *Podravina*, 4/2005, br. 7, 53.

toj stranci uoči izbora.[107] Ta promjena umnogome je otežala rad Oblasnog odbora Zagrebačke oblasti i Radića osobno kao njegova predsjednika, jer Stopar je, za razliku od Kramarića, zaustavljao svaku inicijativu koja bi potekla od Radića i Odbora.[108]

Smrt

Umirovljenje iz lipnja 1927. predstavljalo je i konačan kraj Kramarićeva političkog puta, dok je životni put potrajao još tri daljnje godine. Preminuo je u Zagrebu 28. studenoga 1930. te je pokopan na zagrebačkom groblju Mirogoj. Njegova smrt bila je popraćena u većem broju hrvatskih listova, a njegov politički rad, kao i njegova osobnost, bili su visoko vrednovani.

Prema zagrebačkom *Jutarnjem listu*, Kramarićeva je smrt odjeknula

> „zaista bolno u krugovima svih onih, koji su ga poznavali, kao i onih, koji su dolazili sa njima u dodir u službenom poslu. Jer Mile Kramarić, kao državni činovnik, spadao je u red onih naših čestitih, spremnih i odličnih ljudi, kojima je karakter i poštenje bilo prirodjeno, zapravo duboko usadjeno u dušu."

U daljnjem tekstu istoga članka donesen je pokojnikov životopis, uz ukratko pobrojana mjesta njegova službovanja te uz uobičajene posmrtne pohvale.[109]

I zagrebački dnevnici *Novosti* i *Obzor* su se toplim i pohvalnim riječima oprostili od Kramarića, a zanimljivo je da su objavili identičan tekst. Pored ostaloga, u tom je tekstu bilo rečeno da se pokojnik posvetio pravu računajući da će upravo tako najbolje moći pomoći svom narodu, a da je tijekom karijere tu svoju predanost i potvrdio:

> „On je tu svoju zavjetnu misao savjesno provodio te je narodu bio kao upravni činovnik svuda učitelj, pomagač i otac. Svojom blagom ćudi i blagim srcem osvajao je svakoga s kim je dolazio u društveni

107 Paulina RADONIĆ VRANJKOVIĆ, „Gradski i parlamentarni izbori u Zagrebu 1927. godine", *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest*, 40/2008, 252.

108 M. KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, „Stjepan Radić i Podravina", 53.

109 „Mile Kramarić", *Jutarnji list* (Zagreb), god. XIX., br. 6762, 29. XI. 1930., 6.

ili službeni saobraćaj. Zbog toga su ga postavljali na mjesta, koja su iziskivala veliki takt i uvidjavnost. Povjeravane su mu takodjer delikatne misije. Naročito ako je trebalo narod miriti. Kod toga je uvijek nastojao, da sve sporove riješava u narodnu korist. Radi toga svoga rada bio je često denunciran i doživio neugodnosti. Kada je 1927. [1926.! - op. B. O.] godine stupio u vladu Stjepan Radić, pozvan je bio Kramarić na odgovorno mjesto velikog župana u Zagrebu. Na toj kao i na svim drugim svojim pozicijama stekao je obljubljenost kao malo koji javni trudbenik. Narod je svoju ljubav pokazivao javnim manifestacijama u znak žaljenja što je napuštao njih - drugamo premješten. Tako je u Djakovu odlikovan od gradjanstva pisanom diplomom, a od naroda prstenom. To su pokojniku bila najmilija odlikovanja."[110]

U istom broju *Novosti* su kratko izvijestile i o sućuti koju je vijest o Kramarićevoj smrti izazvala u Bjelovaru. Naglašene su njegove bjelovarske političke zasluge te osobni ugled, a bilo je navedeno i da su na zgradi gradskog poglavarstva te zgradi bivše županije istaknute crne zastave.[111]

U bjelovarskom tjedniku *Nezavisnost* od Kramarića se povećim tekstom objavljenim na čelu lista oprostio autor potpisan inicijalima D. P. Kako se iz teksta može razabrati, posrijedi je bila osoba koja je pokojnika dobro poznavala, poštovala te bila generaciju mlađa (dijelilo ih je oko 25 godina). Ovaj nam nekrolog je zanimljiv i vrijedan jer donosi ocjenu dobro upućene osobe o Kramariću kao upravnom činovniku čija se karijera odvija pod vladama koje su pretežno uživale slab ugled kod širih narodnih slojeva, uključujući i onu valjda najozloglašeniju - Khuenovu. Autor ističe da je Kramarića prvi put upoznao kao student, i to u Đakovu oko 1908. godine, te navodi:

„Sreli smo se s njim prviput oko 1908 godine u Đakovu. On je bio kotarski predstojnik, a mi studenti akademičari - zadojeni revolu-

110 „Mile Kramarić", *Novosti* (Zagreb) god. XXIV, br. 330, 29. XI. 1930., 5.-6.; „† Mile Kramarić", *Obzor* (Zagreb), god. LXXI., br. 275, 29. XI. 1930., 3. Ovaj tekst, objavljen u *Novostima* i *Obzoru*, sačuvan je među osobnim Kramarićevim dokumentima pohranjenima u ogulinskom Zavičajnom muzeju; tekst pisan pisaćim strojem razlikuje se u nekim detaljima od ovog nekrologa i vjerojatno je posrijedi izvornik toga novinskog članka.

111 „Mile Kramarić", *Novosti* (Zagreb) god. XXIV, br. 330, 29. XI. 1930., 6.

cionarnim duhom tadašnjega vremena koji se naročito očitovao u spontanoj opoziciji svemu i svakomu što je predstavljalo vlast. Bilo je osobito značajno da je pokojni Kramarić već onda, iako na čelu oblasti u kojoj je toliko hrvatske opozicionalne energije stajalo u borbi sa madžaronskim unionistima, umio zadržati iskrene simpatije narodnih ljudi. Mi smo ga smatrali našim narodnim čovjekom. A to je Kramarić uistinu bio cijeloga svoga života. U najteže doba Khuenove vlade kada su mnogi politički činovnici najpokornije stavili svoje sposobnosti u službu protunarodnih nastojanja nudeći svoju revnost i ondje gdje ih nije nitko zvao, Mile Kramarić podržavao je najintimnije veze s najistaknutijim narodnjacima - spreman da ih u svaki čas zaštiti od eventualnih denuncijacija i da im - kao pravi prijatelj - bude u pomoći. - I to svoje čestito, rodoljubivo djelovanje on je, kao rijetko tko, znao zaodjenuti vedrom prirodnošću pa je i u slučajevima najtežih sukoba, gdje je on trebao da bude posrednik ili pače sudac, sve svršavalo bez žučljivih razračunavanja i svađa. Nasuprot svojih pretpostavljenih Kramarić je kao čovjek otvoren i bistar znao se postaviti u položaj čuvara općega dobra i znao je naročitim taktom svojim uvjeriti, gdje je bilo od potrebe, da nastojanja nacionalnih elemenata nisu ni za koga opasna, a nasuprot nižih od sebe on je kao čovjek pun srca i osjećaja umio da postupa toplo, pravedno i do krajnosti obazrivo."[112]

Vrijedan je spomena i jedan manji nekrolog koji je bio objavljen i u Virovitici, jednomu od mjesta Kramarićeva službovanja. Anonimni suradnik *Virovitičkoga hrvatskog glasnika* pisao je:

„Prekjučer preminuo je u Zagrebu višegodišnji virovitički kotarski predstojnik g. Mile Kramarić, koji je ovdje u najgorje Khuenovo crno doba bio pravi ljubimac naroda, jer je bio uzor činovnik, ali nikada štreber, kao gotovo svi njegovi kolege u ono doba u našoj domovini."[113]

112 D. P., „† Mile Kramarić", *Nezavisnost* (Bjelovar), god. XXIV., br. 49, 6. XII. 1930., 1.

113 „† Mile Kramarić", *Virovitički hrvatski glasnik* (Virovitica), god. V., br. 50, 30. XI. 1930., 3

U nastavku je bio iznesen Kramarićev životopis te je za naredni broj lista najavljen i opširniji osvrt, ali od toga nije bilo ništa.

Kramarić je pokopan 30. studenoga na zagrebačkom groblju Mirogoj uz prisutnost velikog broja znanaca i poštovatelja. Opijelo je vodio pokojnikov stari znanac dr. Lovro Radičević[114] uz asistenciju drugih svećenika, a s Kramarićem su se, između ostalih, posljednji put pozdravili ban Savske banovine dr. Josip Šilović, zagrebački gradonačelnik dr. Stjepan Srkulj, pomoćni biskup zagrebački dr. Dominik Premuš i kanonik msgr. Janko Barle. U zagrebačkom *Jutarnjem listu* bilo je izviješteno i o Kramarićevu pokopu pa je tako, pored ostalog, istaknuto i sljedeće:

> „Bez pompe i sjaja, gotovo skromno, onako kakav je bio i za svojeg života, sahranjen je danas [30. XI. - op. B. O.] prije podne na Mirogoju bivši veliki župan zagrebačke oblasti Mile Kramarić. Njegovom pokopu nije prisustvovao golem broj službenih predstavnika, ali zato znatan broj onih, koji su sa njim dugo saradjivali, oni koji su ga poznavali, voljeli i poštovali. Svi ti, došli su, da se još po posljednji put oproste sa tijelom čovjeka, koji se oduvijek isticao kao odličan Hrvat i besprikorno dobar državljan, a nadasve kao odličan pošten državni činovnik."[115]

Obitelj

U vrijeme dok je službovao kao kotarski pristav u Slatini, Mile Kramarić vjenčao se 27. XI. 1893. u rimokatoličkoj crkvi u Bjelovaru s Matildom (Mathilda) Kuster (Vrginmost, 14. III. 1874. - Zagreb, 18. X. 1969.), kćeri sudbenoga vijećnika Josipa Kustera i Marije rođ. Ferlin.[116] Ta je, ženidba,

114 Bliskost Kramarića i prethodno već spominjanog Radičevića potvrđuje i podatak prema kojemu je zagrebački kanonik umjesto vijenca na Kramarićev odar darovao 500 dinara u humanitarne svrhe (na račun zagrebačkoga Doma milosrđa). „Mjesto vijenca na odar blagopokojnog vel. župana u miru Mile Kramarića", *Večer* (Zagreb), god. XI., br. 3004, 29. XI. 1930., 2.

115 „Jučer je sahranjen Mile Kramarić", *Jutarnji list* (Zagreb), god. XIX., br. 6764, 1. XII. 1930., 3. Usp. još: „Danas će biti pokopan Mile Kramarić", *Jutarnji list* (Zagreb), god. XIX., br. 6763, 30. XI. 1930., 9; „Pokop velikog župana Mile Kramarića", *Jutarnji list* (Zagreb), god. XIX., br. 6765, 2. XII. 1930., 4.

116 „Vjenčanje", *Narodne novine* (Zagreb), god. LIX., br. 272, 27. XI. 1893., 4; HR-HDA-890, Banovina Hrvatska, personalni dosje 5181, Vjenčani list Mile Kramarića i Matilde Kuster.

pored ostaloga, usmjerila Kramarića prema Bjelovaru kao jednom od tri ključna mjesta ključna života i rada (uz Zagreb i Đakovo).

U braku su Mile i Matilda Kramarić imali dvije kćeri, Vjeru i Miru. Kći Vjera (Vera) (Slatina, 29. IX. 1894.[117] - Zagreb, 15. III. 1978.) udala se za 1917. godine za Josipa Barišića, ravnatelja dobara Zagrebačkoga kaptola.[118] U braku su imali jednu kćer, Boženu (Enka). Josip Barišić preminuo je nedugo po kćerinu rođenju, 21. listopada 1918., u Selima kod Siska. Bilo mu je tek 27 godina[119] i bio je tek jedna od mnogih žrtava španjolske gripe. Vjera se poslije ponovno udala, za liječnika Roberta Gorskog († 1963.), i u tom braku nije bilo djece. Njihova kći Božena (1918.-2013.) bila je u braku s inženjerom šumarstva i sveučilišnim profesorom Ninoslavom Lovrićem (Tuzla, 1907. - Zagreb, 1990.) i u braku nisu imali djece. Svi su pokopani na mirogojskom groblju.

Druga kći Mira (Donji Miholjac, 12. VI. 1896. - Zagreb, 14. X. 1976.) udala se za odvjetnika te svestrana i vrsnog sportaša dr. Pavla Mergenthalera (Valpovo, 1891. - Beč, 1931.), i u braku su imali sina Darka (Osijek, 1925.).[120]

Lovac

Jedna od stalnosti u životu Milana Kramarića bila je i ljubav spram prirode, odnosno lovačka strast. Mnogi, a naročito u suvremenom dobu, smatraju da se te dvije ljubavi i strasti međusobno isključuju, ali raspolažemo s više fragmentarnih podataka koji nam kazuju da Kramarić nije bio nemilosrdni lovac koji bi težio što većemu broju trofeja, nego da je bio među onima - u to vrijeme rijetkima - koji su sustavno radili na unapređenju i razvoju lovstva, odnosno na očuvanju brojnoga stanja divljači te uopće hrvatske faune. To je, pored ostaloga, podrazumijevalo i suzbijanje pogubnoga krivolovstva te uopće podizanje lovačke svijesti. Ne manje važno, strast prema lovu predstavljala je osobit vid Kramarićeve društvenosti što je sigurno utjecalo na njegovu omiljenost među (đakovačkim) građanstvom.

---

117 HR-HDA-890, Banovina Hrvatska, personalni dosje 5181, Službenički list.

118 „Vjenčanje", *Hrvatska obrana* (Osijek), god. XVI., br. 270, 26. XI. 1917., 3.

119 „† Josip Barišić", *Vjesnik županije virovitičke* (Osijek), god. XXVII., 21, 1. XI. 1918., 166.

120 O Pavlu Mergenthaleru, Mergenthalerima i valpovačko-osječkom socijalnom miljeu te građanske obitelji vidjeti više u: Ante GRUBIŠIĆ, „Zlatno doba pučana i baruna", *Glas Slavonije* (Osijek), god. 98, br. 30818, 7. i 8. VII. 2018., prilog *Magazin* (br. 893), 16.-17.

Pored ostaloga, Kramarić je uz oslonac na tadašnju zakonsku regulativu pridonosio unapređenju lovstva tako što je uzimao udjela u stručnoj izobrazbi lovočuvara („nadziratelja lova") i drugih odgovornih za zaštitu životinjskog fonda. Na primjer, u listopadu 1895., kada su kod kotarske oblasti u Donjem Miholjcu bili održavani ispiti za nadziratelje lova, Kramarić je bio predsjednik Povjerenstva.[121] Svoje poglede na lov sažeo je jednom prilikom ovako:

> „Medjutim kod lovca ne odlučuje nikad broj ubijene divljači, već način lova, dobro gadjanje i drugo, a ja nikada nisam bio lovac, koji sam se trgao za lovove, u kojim padne 1000-2000 komada na dan ili dva, jer se to ne zove zabava, već mrcvarenje divljači i sebe."[122]

Kao lovac, Kramarić je imao sreću da je tijekom svoje službe u Slavoniji i Srijemu službovao i u područjima koja su obilovala bogatim lovištima, pri čemu se zacijelo izdvaja Donji Miholjac, odnosno veleposjed grofa Ladislava Mailátha (ta je lovišta rado posjećivao i prestolonasljednik Franjo Ferdinand, kao i brojni drugi pripadnici monarhijskoga plemstva i časničkoga zbora). Povrh svega, Kramarić je kao razmjerno visoki upravni činovnik, odnosno kao pripadnik društvene elite uživao i osobite povlastice i mogao je loviti i ondje gdje „obični" lovci nisu.

Nadalje, Kramarić je, po svemu sudeći, bio i dobar poznavatelj hrvatske faune, a živost tog njegova interesa ogleda se i u dugogodišnjoj suradnji s tadašnjim Naravnoslovnim odjelom Zemaljskoga narodnog muzeja u Zagrebu (kasnije Narodni zoološki muzej, danas Zoološki odjel Hrvatskoga prirodoslovnog muzeja) kojemu je darovao brojne primjerke ptica i sisavaca. Mnoge od tih primjeraka poslao je i tijekom svog službovanja u Đakovu, pa su nam i ti podatci značajni kao prilog poznavanju tadašnje đakovačke/đakovštinske faune.[123]

---

121 „Gradjansko - obrtnička čitaonica. – Vrieme i pošast. – Lovački izpiti", *Vjesnik županije virovitičke* (Osijek), god. IV., br. 21, 1. XI. 1895., 167.

122 M. KRAMARIĆ, „Uspomene 50-godišnjeg lova", 121.

123 Vidjeti, na primjer: Ervin RÖSSLER, „Popis ptica hrvatske faune koje su prispjele 'narodnom zoološkom muzeju' do konca godine 1900.", *Glasnik Hrvatskoga naravnoslovnoga družtva*, XIV/1902, 20.-22., 25.-32., 34., 38.-39., 43.-45., 48., 50., 54., 58., 61., 65., 78. Darovi M. Kramarića (i drugih) bili su sustavno bilježeni i na stranicama onodobnoga tiska i taj bi segment Kramarićeva interesa i rada zaslužio daljnja istraživanja te zaseban rad. Zasad tek napominjem da su neki od tih primjeraka koje je darovao Kramarić i danas dio stalnog postava Hrvatskoga prirodoslovnog muzeja.

Godine 1925. u je Zagrebu je održana Prva opća lovačka izložba na kojoj su sudjelovali izlagači s prostora tadašnje jugoslavenske države te je bilo izloženo više od 4000 eksponata. Mile Kramarić sudjelovao je na izložbi u dvostrukom svojstvu, kao izlagač te član izložbene porote (povjerenstva).[124]

Ugled što ga je Mile Kramarić uživao u hrvatskim lovačkim krugovima potvrđen je i u trenutku njegove smrti koja je bila popraćena s dva lovačka nekrologa.

U *Posavskom lovcu*, stručnom glasilu koje je izlazilo u Vinkovcima (podnaslov *Ilustrovani mjesečnik za lov, ribarstvo, kynologiju, oružarstvo i tragoslovlje: Nezavisno stručno glasilo lovaca Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca*), od Kramarića se oprostio vlasnik i urednik toga lista Jaroslav Šugh, inače umirovljeni šumarski nadzornik. Šugh je pokojnika predstavio kao „jednog od najboljih među najboljima iz naših zelenih redova", kao „odličnog lovca, ispravnog uzgajaća (*sic!*) i čuvara divljači, druga zlatna srca i predanog borca za napredak i procvat lovarstva". Istaknuto je, nadalje, da je lov bio najdraža Kramarićeva zabava, kao i to da je svoj službeni položaj redovno koristio kako bi se izborio za probitke lovstva. Uz navođenje nekoliko biografskih podataka, na samom je kraju upućena molitva sv. Hubertu (da primi pokojnika u svoje okrilje).[125]

Kratak nekrolog objavljen je i u zagrebačkom *Lovačko-ribarskom vjesniku* te su ondje ukratko istaknute pokojnikove zasluge za razvitak lovstva u Hrvatskoj. Spomenut je, pored ostaloga, njegov udjel pri organiziranju lovaca bjelovarskoga kraja te bilo naglašeno da je zahvaljujući njemu u kotarevima u kojima je službovao bio poštivan lovni zakon.[126] Naposljetku valja spomenuti da je Kramarić o svojim lovačkim iskustvima objavio i više tekstova na stranicama *Lovačko-ribarskoga vjesnika*.[127]

---

124 M. KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, „Kramarić, Mile", 56.; Krešimir KRAPINEC - Marijan GRUBIŠIĆ - Kristijan TOMLJANOVIĆ - Igor KOVAČ, „Uloga lovačkih izložbi te njihov značaj u valorizaciji stupnja razvijenosti lovstva pojedine zemlje s posebnim osvrtom na Hrvatsku", *Ekonomska i ekohistorija*, V/2009, br. 5, 20., 30.

125 Jaroslav ŠUGH, „† Mile Kramarić umirov. veliki župan županije zagrebačke", *Posavski lovac* (Vinkovci), god. VII., br. 12, prosinac 1930., 221.

126 „† Mile Kramarić", *Lovačko-ribarski vjesnik* (Zagreb), god. XXXIX., br. 12, prosinac 1930., 584.

127 Odlomci iz jednog takvog teksta, značajni za upoznavanje lovstva u Đakovštini na razmeđu stoljeća, donose se u prilogu ovog rada.

Zaključak

Pravnik i upravni činovnik Milan (Mile) Kramarić (Ogulin, 1864. - Zagreb, 1930.) rođen je u Ogulinu, ali osobni i profesionalni razlozi vodili su ga kasnije u drugim smjerovima. Tri njegove najznačajnije radne i životne sredine bile su Bjelovar, Đakovo i Zagreb. U Bjelovaru je, pored ostaloga, pronašao i životnu ljubav; u Đakovu je proveo najduži period u svojoj upravnoj karijeri (ispresijecanoj čestim premještajima, kako je tada bilo i uobičajeno); u Zagrebu je pod kraj života ostvario vrhunac karijere te zadobio svojevrsnu zadovoljštinu nakon preranog umirovljenja, a u istom je gradu pronašao i konačan mir. Kramarićeva trideset i sedam godina duga upravna karijera, kao i njegov životopis u cjelini, predstavljaju važan doprinos boljemu poznavanju političke povjesnice svih mjesta u kojima je službovao, naročito od vremena kada je dosegnuo rang kotarskog upravitelja, odnosno kotarskog predstojnika. Njegov životopis nam ujedno ukazuje koliko su doista složene bile hrvatske političke prilike i odnosi krajem 19. i početkom 20. stoljeća te upozorava kako se treba kloniti svakog poopćavanja.

Iako je bio kotačić u zloglasnom upravnom aparatu zloglasnoga Dragutina Khuen-Héderváryja, pod čijom je upravom služio prvih trinaest godina, a kasnije i u upravnom aparatu također ne baš omiljenih banova i komesara Pavla Raucha, Nikole Tomašića ili Slavka Cuvaja, Kramarić je u svim sredinama u koje ga je profesionalni put nanio uspijevao steći povjerenje i naklonost najvećega dijela pučanstva, uključujući i one oporbenih političkih nagnuća. Njegovi premještaji u pravilu su bili popraćeni svečanim priredbama u mjestima koje je napuštao, a naročito je upečatljiv bio njegov odlazak iz Đakova 1917. godine. Kada se prigodni novinski tekstovi, nastali u tim prigodama i prepuni hvale na Kramarićev račun, pročiste od uobičajenih fraza i pretjerivanja te usporede s karijerama drugih činovnika njegova ranga (uključujući i one nepopularne, krajnje revne sluge režima), uočljivo je da se Kramarić ne uklapa u prilično uvriježenu, krajnje negativnu sliku o onodobnom (Khuenovu) činovniku i uočljivo je da ti kotarski predstojnici i drugi upravni činovnici ne predstavljaju monolitnu cjelinu, nego da među njima postoje mnoge, manje ili veće razlike. Drugi izvori potvrđuju taj dojam te nam podastiru sliku Kramarića kao sposobnog i pomirljivog upravitelja koji se nastoji postaviti nepristrano u žestokim političkim borbama, naročito onim izbornim, a to mu je nastojanje i oporba vrednovala tako što ga je uglavnom zaobilazila u svojim prosvjedima i optužbama. Povremene, zapravo rijetke optužbe o Krama-

rićevu „mađaronstvu" ili o nasilnim metodama kojima se navodno služio kao upravitelj bile su posve uopćene, lišene bile kakve konkretne potkrjepe te ih valja sagledavati u okviru oštrih političkih suprotstavljenosti.

Kramarićeva poratna marginalizacija i umirovljenje 1922. godine mnogo nam govore o njegovu političkom profilu, tim prije što nam njegove bjelovarske „umirovljeničke" godine pokazuju u kakvoj je još snazi bio. Oslobođen službeničkih okova, na pragu šezdesete godine po prvi se put uključuje u politički život, a izbor za bjelovarskoga gradonačelnika 1926. godine tek je jedna u nizu potvrda njegovih znanja, sposobnosti i političke nepokolebljivosti. Prepoznao je to i Stjepan Radić te je Kramarić očito bio (i) njegov izbor za važno mjestu velikoga župana Zagrebačke oblasti (1926.-1927.). Taj povratak u službu mogao je potrajati tek koliko i neprirodni politički savez Radića i Nikole Pašića - vrlo kratko, ali i tih nepunih godinu dana bilo je dovoljno da Kramarić i u zagrebačkoj sredini ostavi povoljan dojam. Da je bilo tako, najbolje se pokazalo ujesen 1930., kada je bio ispraćen na vječni počinak.

PRILOG

Mile Kramarić, „Uspomene 50-godišnjeg lova"

Lovačko-ribarski vjesnik, XXXVIII/1929, br. 4, travanj 1929., 192.-193., 196.-197.

[…]

U Djakovu sam službovao 1891.-1892. kao vježbenik. Bijaše nas 20 zakupnika u društvu. U istinu bilo nas je lovaca 7, ostali plaćali su svoj dio zakupnine i ostalih troškova mjesečno sa 5 for., zadovoljni, da dobiju od nas po kojega zeca, trčku i šljuku. Lovište bijaše prazno, jer je bilo dosta krivolovaca u Djakovu i okolici. Lovili smo brakircima[128].

128 Vrsta lovačkog psa.

Kraj Djakova, u zaraslom tada potoku Jošavi, bilo je dosta divljih pataka i bekazina. Onamo smo rado polazili svake nedjelje, a medju nama je uvjek bio, pokojni sada, stari sudac T., koga nazivaše svi u kotaru „tata"[129]. On prem nije bio lovac, nosio je pušku, rado je onamo polazio, da bude u naravi u slobodi, uz čašu dobra vina, uz gajdaša, kolo ljepih djevojaka i snaša. Rastapao se tata od milja, kad zapjevasmo mi mladji: „Na Jošavi usred blata, sudac tata, ribu hvata." Zabave i šale bijaše uvijek više, nego lova, jer nam uz ostalo, miris janjetine, nije dozvoljavao, da se udaljimo od cilja, stare Jošavske birtije. Po desetak raca i bekazina bio je rezultat popodnevnog lova nas trojice lovaca, a veselica je trajala do zore.

Uspio sam ovdje, da smo lov sa brakircima napustili, osim u gustim planinskim šumama, te lovili sa ptičarima i pogoničima. Uspješno sam lovio sa ušarom, jer bijaše pernate divljači sila. Ondje sam ubio pred ušarom jednoč velikog crnog gavrana, a jednoč orla štekavca. Onih godina ubio sam ondje rijetku crnu rodu, bijelu čaplju, kod sela Majara bjeloglava lešinara, kod Semeljaca u ožujku veliku sovu ušaru, k tome, još po koju redju pticu močvaricu, što sam sve slao redovno u zoološki muzej zagrebački.

[…]

Godine 1908.-1917. služio sam u kotaru Djakovo, dakle 9 godina. Uz druge zakupnike bio sam i ja članom lovač. društva. Biskupsko vlastelinstvo imalo je izlučeno svoja lovišta, a uzakupljeno jedino opć.[ina] Selce. Meni bijaše dozvoljeno loviti posvuda.

Prigodom nove dražbe lovišta 1915. dostalo je vlastelinstvo ista lovišta, koja je i prije u zakupu držalo, dočim je udruženje lovaca iz općine Semeljaca i Vrbice od dotadanjega zakupnika grofa Khuena iz Nuštra. Ta lovišta bila su puna plemenite divljači. Uz krasne jelene bilo je ljepih srnaca, dosta zeceva, a mnogo fazana i trčaka. Pogodovale su divljači branjevine od 1-30 godina stare. Po dogovoru bijaše u društvu 5 Hrvata i 5 „Švaba", kod obadvijuh općina. Sloga bijaše kod njih prava, a kakova je kod svih lovaca, kad se radi o ubijanju divljači, a ne odgoju i gajenju. Lovovi su priredjivani često, osim što su zakupnici, sa prijateljima podzakupnicima dnevno lovili, gdje su i na što su htjeli. Nisu koristile ništa opomene i pouke mog prijatelja šumara

129 Pravnik Stevan (Stevo, Stjepan) Tatomirović (? – Ilok, 1898.), u Đakovu službovao kao kotarski sudac do 1893. kada je premješten u Osijek.

Grünwalda[130] i moje. Svrha bijaše svakom lovcu čim veći rezultat. Pucalo se dramkinjama na jelene, rezultat je bio, da su ranjeni jeleni prešli granicu lovišta i bili za lovca izgubljeni. Ja sam u prve 2 godine ondje ubio 3 jelena, 5 srnaca, dosta zeceva i fazana, te surog orla. Ova uzor lovišta postala su za 3 godine prazna, a valjda su takova i danas, prem ne znam, tko je zakupnikom sada, usljed nove dražbe. Lovišta društva djakovačkoga bila su dobra, prem je bilo dosta borbe sa okolišnim zvjerokradicama i krivolovcima, specialno vincilirima, a ponješto i djakovačkom gospodom, dočim su biskupska lovišta bila slabija, jer je ondje lovio, to je gospodin bio.

Ljepe lovove imali smo u biskupskim lovištima u proljeću na šljuke, a streljci, ponajviše gospoda vlastelinstva, pucali su loše. Bilo je ljepo i veselo, jer je izvrstne gulaše i čevape priredjivao naš dobri, sad blagopokojni šaljivdjija Marko Štriga, koji se je pobrinuo i za dobru kapljicu. On i naš drug Francek ulovili su redovno - jopca[131]. U vlastelinska lovišta dolazili su jeleni, divlje svinje iz susjednih lovišta grofa Normanna[132], pa je kadkad i po koji komad ubijen.

U Osijeku sam bio godine 1917. i 1918. kao podžupan, gdje sam vrlo rijedko lovio, jer me je zatekao, uz veliki i odgovorni posao, god. 1918. prevrat, kadno je potučena sva visoka divljač, koja je na hiljade brojila u vlastelinskim lovištima.

[…]

Bibliografija

Arhivski izvori

HR-DAZG-853: Državni arhiv Zagreb, Osobni fond Ivan Ribar

HR-HDA-78: Hrvatski državni arhiv Zagreb, Predsjedništvo Zemaljske vlade

130 Josip Grünwald (1881.-1948.), od 1912. do 1915. šumarski referent pri Kotarskoj oblasti Đakovo. Oskar PIŠKORIĆ, „Josip Grünwald", *Šumarski list,* CXVI/1992, br. 11-12, 554.-558.

131 Podvalu, šalu.

132 Velikaška obitelj Normann-Ehrenfels, vlasnici valpovačkoga vlastelinstva.

HR-HDA-890: Hrvatski državni arhiv Zagreb, fond Banovina Hrvatska, personalni dosje 5181 (Mile Kramarić)

Muzej Đakovštine Đakovo, Povijesna zbirka

Zavičajni muzej Ogulin, Povijesna zbirka

Novinstvo

Hrvatska (Zagreb)

Hrvatska metropola (Zagreb)

Hrvatska obrana (Osijek)

Jutarnji list (Zagreb)

Narodna obrana (Osijek)

Narodne novine (Zagreb)

Nezavisnost (Bjelovar)

Novosti (Zagreb)

Posavski lovac (Vinkovci)

Riječ (Zagreb)

Službeni glasnik kr. hrv.-slav.-dalm. zem. vlade, odjela za bogoštovlje i nastavu (Zagreb)

Svjetlost (Vinkovci)

Večer (Zagreb)

Virovitički hrvatski glasnik (Virovitica)

Vjesnik županije virovitičke (Osijek)

Literatura

XXX. Izvješće upravnoga odbora Županije virovitičke i kr. podžupana iste županije o uredovnom djelovanju pomenutoga odbora, kr. županijske oblasti u Osijeku te područnih kotarskih oblasti a za vrijeme od 1. siječnja do 31. prosinca 1915. Podneseno u jesenskoj skupštini Županije virovitičke godine 1916., Osijek 1916.

Diklić, Bogdan, „Nastavnici, učenici, maturanti i direktori Senjske gimnazije i COUO 'Vladimir Ćopić' od 1839-1989 godine", *Senjski zbornik*, XVI/1989, br. 1, 71.-110.

Donacija Josipa Kovačića - Hrvatske slikarice rođene u XIX st., ur. Lea Ukrainčik, Zagreb 1988.

Grubišić, Ante, „Zlatno doba pučana i baruna", *Glas Slavonije* (Osijek), god. 98, br. 30818, 7. i 8. VII. 2018., prilog *Magazin* (br. 893), 16.-17.

Hrvatske županije kroz stoljeća, ur. Ivo Goldstein, Zagreb 1996.

Imenik dostojanstvenika, činovnika i javnih službenika kraljevina Hrvatske i Slavonije 1918. Izdala kr. hrv.-slav.-dalm. zemaljska vlada, Zagreb 1918.

Karaula, Željko, „Gradski načelnici Bjelovara (1871-1945.)", *Cris*, 13/2011, br. 1, 206.-217.

Ko je ko u Jugoslaviji, Beograd - Zagreb 1928.

Kolar-Dimitrijević, Mira, „Kramarić, Mile", u: *Hrvatski biografski leksikon*, sv. 8, Zagreb 2013., 55.-56.

Kolar-Dimitrijević, Mira, *Radićev sabor. Zapisnici Oblasne skupštine Zagrebačke oblasti*, Zagreb 1993.

Kolar-Dimitrijević, Mira, „Stjepan Radić i Podravina u vrijeme oblasnih samouprava od 1927. do 1928.", *Podravina*, 4/2005, br. 7, 47.-80.

Kramarić, Mile, „Uspomene 50-godišnjeg lova", *Lovačko-ribarski vjesnik*, XXXVIII/1929, br. 4, travanj 1929., 191.-198.

Krapinec, Krešimir - Grubišić, Marijan - Tomljanović, Kristijan - Kovač, Igor, „Uloga lovačkih izložbi te njihov značaj u valorizaciji stupnja razvijenosti lovstva pojedine zemlje s posebnim osvrtom na Hrvatsku", *Ekonomska i ekohistorija*, V/2009, br. 5, 5.-43.

Ostajmer, Branko - Geiger, Vladimir, „Bolnica Crvenog križa u Đakovu 1914.-1917.", *47. Đakovački vezovi. Revija 2013.*, Đakovo 2013., 60.-63.

Ostajmer, Branko - Geiger, Vladimir, „Dobrotvorna djelatnost đakovačkih društava i ustanova tijekom Prvoga svjetskog rata", *Scrinia Slavonica*, 14/2014, 159.-192.

Piškorić, Oskar, „Josip Grünwald", *Šumarski list,* CXVI/1992, br. 11-12, 554.-558.

Radonić Vranjković, Paulina, „Gradski i parlamentarni izbori u Zagrebu 1927. godine", *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest*, 40/2008, 249.-274.

Ribar, Ivan, „Đakovo nekada i sada", *Đakovački list* (Đakovo), god. br. 259, 18. X. 1958.

Rössler, Ervin, „Popis ptica hrvatske faune koje su prispjele 'narodnom zoološkom muzeju' do konca godine 1900.", *Glasnik Hrvatskoga naravnoslovnoga družtva*, XIV/1902, 11.-90.

Srijem u Prvom svjetskom ratu 1914.-1918., gl. ur. Stjepan Prutki, Vukovar - Osijek 2016.

SUMMARY

Branko Ostajmer

ADMINISTRATIVE OFFICER MILAN (MILE) KRAMARIĆ
(WITH A SPECIAL FOCUS ON HIS YEARS IN ĐAKOVO)

In his paper the author presents the resume of the administrative officer Milan (Mile) Kramarić (Ogulin, 1864 – Zagreb, 1930), with a special focus on his administrative and other activities in Đakovo, where he worked on two occasions (1891-1892, 1908-1917), whereby his second period of service, which he carried out in the dramatical period of the world war, was in all respects more significant. Kramarić was met with respect that the administrative officers only rarely received, which is attested by an exceptional diploma which he received from the inhabitants of Đakovo before his departure in 1917.

Key words: Milan (Mile) Kramarić, Đakovo, First World War, hunting

Nostrifikacija i zamjena austrougarskih krunskih novčanica u Kraljevstvu Srba, Hrvata i Slovenaca (1918. – 1921.): primjer trgovišta i kotara Đakovo

UDK 336.7(497.5 Đakovo)"1918/1921"
Izvorni znanstveni rad

Vladimir GEIGER
Hrvatski institut za povijest, Zagreb
Branko OSTAJMER
Hrvatski institut za povijest, Zagreb

Pitanje nostrifikacije (žigosanja i markiranja) i zamjene austrougarskih krunskih novčanica u Kraljevstvu Srba, Hrvata i Slovenaca, 1918. – 1921. godine, jedno je od najzanimljivijih, ali i najvažnijih pitanja naše ne tako davne prošlosti. Kako je nostrifikacija i zamjena austrougarskih krunskih novčanica provedena u trgovištu i kotaru Đakovo moguće je rekonstruirati i prilično točno prikazati ponajprije na temelju brojnih članaka objavljenih u *Glasu slobode*, listu koji je u to vrijeme izlazio u Đakovu.

Ključne riječi: Kraljevstvo SHS, nostrifikacija i zamjena austrougarskih krunskih novčanica, Đakovo

U novoosnovanom Kraljevstvu SHS među prvim gospodarskim i političkim pitanjima bila su valutna unifikacija i osnivanje središnje emisijske ban-

ke. U nesređenim prilikama i provizornim rješenjima Prilvilegovana narodna banka Kraljevine Srbije, koja je i dalje postojala, obavljala je do osnutka Narodne banke Kraljevine SHS u siječnju 1920. godine emisijsku ulogu, te je izdavala novac nove države. Neodgodivo je bilo rješavanje pitanja vrijednosti i pariteta, te zamjene, odnosno povlačenja iz optjecaja različitog novca zatečenog na području Kraljevstva SHS, ponajprije austrougarskih kruna, koje su bile najzastupljenije, kao i srpskih dinara, crnogorskih perpera, bugarskih leva i njemačkih maraka, te drugih valuta zatečenih u znatno manjim količinama. Provedena je nostrifikacija novčanica Austro-Ugarske Monarhije, Njemačke i Bugarske, a zatim i njihova zamjena i povlačenje iz optjecaja. Uz mnogobrojne poteškoće, tehničke i političke naravi, napose po pitanju nostrifikacije austrougarskih kruna i utvrđivanja vrijednosti nostrificiranih kruna prema dinaru, njihova je zamjena i povlačenje iz optjecaja obavljeno tijekom veljače i ožujka 1920. godine. Potpuna, pak, unifikacija novca u Kraljevstvu, odnosno Kraljevini SHS obavljena je krajem 1921. godine.[1]

---

1 Usp. *Народна Банка 1884 – 1934*, Завод за израду новчаница - Топчидер, [Београд] [1934.], 103.-110., 139.-144.; Miodrag UGRIČIĆ, *Novčani sistem Jugoslavije*, Zavod za izdavanje udžbenika Socijalističke Republike Srbije, Beograd 1967., 95.-103.; Vitomir SOKOLOVIĆ, „Papirni novac Jugoslavije 1918.-1976. I deo - Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca – Aleksandar I kralj, Srba, Hrvata i Slovenaca 1918.-1929. I.1. Žigosanje i markiranje neprijateljskog novca. Problem unifikacije novčanog saobraćaja", *Филателиста* / *Filatelista*, XXVIII, br. 170, Beograd 1977., 32.-35. i Vitomir SOKOLOVIĆ, „Papirni novac Jugoslavije 1918.-1976. I deo - Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca 1.2. Usvajanje dinara za jugoslovensku valutu. Zamena austrougarskih i mađarskih kruna", *Филателиста* / *Filatelista*, XXIX, br. 175, Beograd 1978., 19.-24.; Holm SUNDHAUSSEN, „Die jugoslawische Währungsreform von 1920: Zur Interdependenz ökonomischer und politischer Integrationsprobleme in einem multinationalen Staat", *Österreichische Osthefte*, Jg. 27, Heft 1, Wien 1985., 19.-39.; Јован ХАЏИ-ПЕШИЋ, *Новац Краљевине Југославије 1918-1941.*, Народна банка Југославије, Београд 1995., 9.-31.; Vladimir GEIGER, „Nostrifikacija Austro-Ugarskih novčanica nakon I. svjetskog rata u Kraljevini SHS", u: *1. međunarodni numizmatički kongres u Hrvatskoj* [*12.-15. listopada 1995. Opatija / 1st International Numismatics Congress in Croatia, October 12-15, 1995.*, *Opatija*]. *Zbornik radova*, gl. ur. Gjuro Krasnov, Hrvatsko numizmatičko društvo Zagreb – Numizmatički studio Dobrinić & Dobrinić Opatija, Zagreb – Opatija 1996., 41.-46.; Boris KRŠEV, *Finansijska politika Jugoslavije 1918-1941*, Prometej, Novi Sad 1998., 64.-74., 110.-114.; Верољуб ДУГАЛИЋ, *Народна банка 1884-1941*, Југословенски преглед, Београд 1999., 121.-146., 164.-173.; Ivan M. VECIĆ, *Finansijska politika Kraljevine SHS 1918-1923.*, Stubovi kulture, Beograd 2003., 121.-130.; Иван М. БЕЦИЋ, *Министарство финансија Краљевине Југославије 1918-1941*, Институт за савремену историју, Београд 2012., 357.-367.; Goran NIKOLIĆ, *Kurs dinara i devizna politika Kraljevine Jugoslavije 1918-41.*, Stubovi kulture, Beograd 2003., 77.-83., 163.-164.; Жељко СТОЈАНОВИЋ, *Новчанице Народне банке 1884-2004*, Југословенски преглед, Београд 2004., 44.-51.; Boris N. KRŠEV, „Monetarna politika i problem unifikacije novca u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca (1918-1923)", *Civitas*, MMXII, br. 3, Novi Sad 2012., 113.-

Nakon propasti Austro-Ugarske Monarhije u novonastalim državama i u državama koje su baštinile teritorij bivše Austro-Ugarske Monarhije trebalo je izvršiti monetarno razdvajanje između država nasljednica, zamjenu austrougarskih kruna valutama država nasljednica i likvidaciju Austrougarske banke. Reguliranje ovih pitanja konačno je utvrđeno člankom 206. Ugovora o miru s Austrijom 10. rujna 1919. u Saint Germainu i člankom 189. Ugovora o miru s Mađarskom 4. lipnja 1920. u Trianonu. Odredbe koje su se odnosile na nostrifikaciju i zamjenu kruna i likvidaciju Austrougarske banke propisale su da države nasljednice u roku od dva mjeseca provedu obilježavanje zatečenih krunskih novčanica na svom području te da se u roku od 12 mjeseci izvrši zamjena kruna u valute država nasljednica, prema paritetu koje one utvrde.[2]

U Kraljevstvu SHS bilo je u optjecaju najviše austrougarskih kruna, valute koja je dugi niz godina u područjima koji su bili u sastavu Austro-Ugarske Monarhije služila za materijalni temelj svih prava, ugovora, uloga na štednju itd. U Srbiji i Crnoj Gori rješenje pitanja vrijednosti i zamjene austrougarske krune zanimalo je samo imaoce krunskih novčanica, ali u ostalim područjima Kraljevstva SHS zadiralo je u ukupne pravne i materijalne odnose građana. Vladala je velika neizvjesnost u pogledu načina na koji će se riješiti problem kruna. Značajno je bilo pitanje unutarnje vrijednosti krune, odnos krune prema drugim valutama, te način prijelaza od tog dijelom obezvrijeđenog novca ka zdravoj valuti. Prva mjera Kraljevstva SHS u rješavanju valutnog pitanja bila je naredba ministra financija od 12. prosinca 1918. o zabrani unosa austrougarskih kruna iz inozemstva u novčanicama više od 1000 kruna. Naime, u nekim područjima bivše Austro-Ugarske Monarhije, napose u Austriji i Mađarskoj, došlo je do velike inflacije, što je prouzročilo devalvaciju krune. Zatim je 25. prosinca 1918. naređeno nostrificiranje žigosanjem krunskih novčanica, da bi se tako spriječilo daljnje unošenje krunskih novčanica, i utvrdila

124.; Ivan M. BECIĆ, „Za dinar ili za krunu – ko je dobio, a ko izgubio", *Istorija 20. veka*, XXXI, br. 2, Beograd 2013., 41.-58.; Boško MIJATOVIĆ, „Zamena austrijskih kruna za dinare 1920. godine", *Istorija 20. veka*, XXXII, br. 1, Beograd 2014., 27.-50. i Boško MIJATOVIĆ, „Zamena austrijskih kruna za dinare 1920. godine (2. deo)", *Istorija 20. veka*, XXXII, br. 2, Beograd 2014., 75.-89. I ondje navedena literatura.

2 Usp. *Народна Банка 1884 – 1934*, 141.; H. SUNDHAUSSEN, „Die jugoslawische Währungsreform von 1920: Zur Interdependenz ökonomischer und politischer Integrationsprobleme in einem multinationalen Staat", 25.; Zmago JELINČIČ, *Dinarsko kronska serija / Dinar crown series*, Samozaložba [Zmago Jelinčič], Ljubljana 1997., 2.; J. ХАЏИ-ПЕШИЋ, *Новац Краљевине Југославије 1918-1941.*, 21.; В. ДУГАЛИЋ, *Народна банка 1884-1941*, 167.-169.; I. M. BECIĆ, „Za dinar ili za krunu – ko je dobio, a ko izgubio", 48.

količina kruna u zemlji. Samo žigovima nostrificirane austrougarske novčanice imale su ubuduće obilježje redovnog platežnog sredstva. Žigosanjem koje je zaključeno 31. siječnja 1919. utvrđeno je, prema podatcima Prilvilegovane narodne banke Kraljevine Srbije, da u zemlji ima 5.323 milijuna kruna, od toga u Hrvatskoj i Slavoniji 1.949.000.000 kruna i u Dalmaciji 163.000.000 kruna.[3]

Ubrzo je postalo jasno, da je žigosanje novčanica bilo nedostatna nostrifikacija, i pristupilo se potkraj 1919. i početkom 1920. godine markiranju ranije ispravno žigosanih krunskih novčanica. Naime, brzina kojom je žigosanje bilo obavljeno išla je na štetu tehničkih zahtjeva. Žigosanje je osim od strane Ministarstva financija Kraljevstva SHS izvedeno i od mnogobrojnih i raznih nadleštava, ponajprije banaka i štedionica, poreznih ustanova, kotarskih oblasti, općinskih poglavarstava, vojnih ustanova, i drugih ovlaštenih, a i mnogobrojnih neovlaštenih ustanova i pojedinaca. Žigovi su često upotrebljavani proizvoljno, na različitim mjestima novčanice, u različitim bojama i oblicima, a bilo ih je i na stranim jezicima, njemačkom, mađarskom i talijanskom. Oblik i veličina korištenih žigova bili su različiti (kružni, elipsasti, kvadratni, pravokutni, romboidni i dr.), i boja također (crna, plava, crvena, ljubičasta, zelena, i dr.), prema tome kakva se tinta za žigove našla pri ruci. Neispravno žigosanje i krivotvorenje mnogobrojnih žigova bilo je vrlo jednostavno i moglo se lako izvesti. Ponekad su žigosane i austrougarske krunske novčanice koje nisu više bile važeće.[4]

---

3 Usp. *Народна Банка 1884 – 1934*, 139.-140.; M. UGRIČIĆ, *Novčani sistem Jugoslavije*, 98.-101.; V. SOKOLOVIĆ, „Papirni novac Jugoslavije 1918-1976. I deo - Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca – Aleksandar I kralj, Srba, Hrvata i Slovenaca 1918-1929. I.1. Žigosanje i markiranje neprijateljskog novca. Problem unifikacije novčanog saobraćaja", 32.-34.; H. SUNDHAUSSEN, „Die jugoslawische Währungsreform von 1920: Zur Interdependenz ökonomischer und politischer Integrationsprobleme in einem multinationalen Staat", 23.-25.; J. ХАЏИ-ПЕШИЋ, *Новац Краљевине Југославије 1918-1941.*, 11.-12., 21.-24.; V. GEIGER, „Nostrifikacija Austro-Ugarskih novčanica nakon I. svjetskog rata u Kraljevini SHS", 41.-43.; B. KRŠEV, *Finansijska politika Jugoslavije 1918-1941*, 64.-66.; B. ДУГАЛИЋ, *Народна банка 1884-1941*, 172.; I. M. BECIĆ, *Finansijska politika Kraljevine SHS 1918-1923.*, 124.-127.; И. М. БЕЦИЋ, *Министарство финансија Краљевине Југославије 1918-1941*, 360.-363.; G. NIKOLIĆ, *Kurs dinara i devizna politika Kraljevine Jugoslavije 1918-41.*, 77.-79., 163.-164.; Ж. СТОЈАНОВИЋ, *Новчанице Народне банке 1884-2004*, 44.-47.; I. M. BECIĆ, „Za dinar ili za krunu – ko je dobio, a ko izgubio", 48-49.; B. MIJATOVIĆ, „Zamena austrijskih kruna za dinare 1920. godine", 28.-31., 34.-35.

4 Usp. *Народна Банка 1884 – 1934*, 141.; V. SOKOLOVIĆ, „Papirni novac Jugoslavije 1918-1976. I deo - Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca – Aleksandar I kralj, Srba, Hrvata i Slovenaca 1918-1929. I.1. Žigosanje i markiranje neprijateljskog novca. Problem unifikacije novčanog sa-

Kako se rješenje o zamjeni žigosanjem nostrificiranih kruna odlagalo ukazala se potreba za tehnički savršenijom oznakom krunskih novčanica, koja se ne bi mogla lako krivotvoriti kao različiti žigovi. Čehoslovačka je vlada umjesto žigova stavljala na krunske novčanice markice. Tom rješenju pribjegla je i vlada u Beogradu, naloživši da se sve do tada žigosane krunske novčanice moraju i markirati. U tu svrhu izrađene su posebne markice (biljezi) s natpisom: *Kraljevstvo Srba Hrvata i Slovenaca*, te su bile lijepljene na ispravno žigosane novčanice od 1.000, 100, 50, 20 i 10 kruna (novčanice od 1 i 2 krune bile su izuzete od markiranja). Markice za markiranje krunskih novčanica i postupak markiranja bili su točno propisani. Prilikom markiranja, po uzoru na Čehoslovačku, bilo je zadržano po 20% od vrijednosti svake novčanice. Država je pridržavanje postotaka opravdavala time da želi „umanjiti cirkulaciju nota" i da će tako porasti kupovna moć novca, iako je i nadalje puštala u optjecaj znatne količine krunskih novčanica. Na pridržanu svotu izdavane su potvrde, koje su nakon unifikacije novca trebale biti isplaćene, ali država to obećanja nije ispunila. Potkraj 1920-ih godina zakonski je određeno da se 20% krunskim potvrdama mogu podmirivati porezi državi, ali je znatan dio ovih potvrda ostao neiskorišten i uslijed inflacije izgubio svaku vrijednost. Markiranje je počelo 26. studenog 1919., a dovršeno je 11. siječnja 1920. godine. Kasnije je omogućeno i naknadno markiranje do 10. ožujka 1920. godine. Istovremeno, pojavile su se i mnogobrojne krivotvorine markica za markiranje, a napose markica za novčanicu od 1000 kruna. Krivotvorene markice na krunskim novčanicama po naređenju ministra financija Kraljevstva SHS bile su precrtavane crvenom tintom, i takve novčanice nisu uzimane na zamjenu. Ukupna svota markiranih krunskih novčanica iznosila je 5.686,606.730 ili za 363,606.730 kruna više nego što je prvotno žigosano. Naime, za toliki iznos povećao se je ukupni optjecaj krunskih novčanica (ne

obraćaja", 34.; J. ХАЏИ-ПЕШИЋ, *Новац Краљевине Југославије 1918-1941.*, 24.; V. GEIGER, „Nostrifikacija Austro-Ugarskih novčanica nakon I. svjetskog rata u Kraljevini SHS", 43.; B. KRŠEV, *Finansijska politika Jugoslavije 1918-1941*, 66.; I. M. BECIĆ, *Finansijska politika Kraljevine SHS 1918-1923.*, 127.; И. М. БЕЦИЋ, *Министарство финансија Краљевине Југославије 1918-1941*, 363.; Ж. СТОЈАНОВИЋ, *Новчанице Народне банке 1884-2004*, 46.; B. N. KRŠEV, „Monetarna politika i problem unifikacije novca u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca (1918-1923)", 116.; I. M. BECIĆ, „Za dinar ili za krunu – ko je dobio, a ko izgubio", 49.-50.; B. MIJATOVIĆ, „Zamena austrijskih kruna za dinare 1920. godine", 35., te Arnold KELLER, *Die Abstemplungen des österreichisch – ungarischen Papiergeldes 1918 – 1920*, [Selbstverlag], Berlin – Wittenau 1962. i Branko GLIŠIĆ, *Pečati i pečaćene novčanice notafilije Srbije 1916-1921.,* [Vlastita naklada], Valjevo 2016.

računajući novčanice od 1 i 2 krune koje nisu bile markirane) unošenjem novčanica iz inozemstva i krivotvorenjem žigova.[5]

Od nastanka Kraljevstva/Kraljevine SHS do konačnog povlačenja i zamjene krunskih novčanica i srpskih dinara za dinarsko-krunske novčanice vodile su se oštre rasprave oko utvrđivanja njihove stvarne vrijednosti, odnosno međusobnog odnosa krune i dinara. Ustanove, mediji i pojedinci iz prečanskih krajeva države tvrdili su i dokazivali, da je vrijednost nostrificiranih krunskih novčanica veća od one koju su zastupali Beograd i Srbijanci. Pitanje provedbe nostrifikacije i zamjene kruna za dinare zaokupljalo je i političare i bankare i ekonomiste. U vrijeme suprotstavljenih stajališta i najžustrijih rasprava o načinu nostrifikacije i zamjene krunskih novčanica o tome je objavljeno i niz napisa i rasprava. U onodobnom tisku i časopisima u Kraljevstvu SHS, te i u Hrvatskoj, učestalo su objavljivani različiti članci, i stajališta, upućenih i manje upućenih osoba o rješenju valutnog pitanja. Tako je, ne manje i ne ublaženije, bilo i kasnije tijekom 1920-ih i 1930-ih godina u Kraljevini SHS/Jugoslaviji. No, mnoge od tvrdnji i sa prečanske i sa srbijanske strane nisu imale nikakvu stvarnu podlogu, ili su se oslanjale na neke pogodnosti koje su odgovarale stajalištu koje su pojedinci ili skupine zastupali.[6]

---

5 Usp. *Народна Банка 1884 – 1934*, 141.; M. UGRIČIĆ, *Novčani sistem Jugoslavije*, 102.-103.; V. SOKOLOVIĆ, „Papirni novac Jugoslavije 1918-1976. I deo - Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca – Aleksandar I kralj, Srba, Hrvata i Slovenaca 1918-1929. I.1. Žigosanje i markiranje neprijateljskog novca. Problem unifikacije novčanog saobraćaja", 34.-35.; H. SUNDHAUSSEN, „Die jugoslawische Währungsreform von 1920: Zur Interdependenz ökonomischer und politischer Integrationsprobleme in einem multinationalen Staat", 25.; J. ХАЏИ-ПЕШИЋ, *Новац Краљевине Југославије 1918-1941.*, 24.-27.; V. GEIGER, „Nostrifikacija Austro-Ugarskih novčanica nakon I. svjetskog rata u Kraljevini SHS", 43.-44.; B. KRŠEV, *Finansijska politika Jugoslavije 1918-1941*, 67.-69.; В. ДУГАЛИЋ, *Народна банка 1884-1941*, 172.; I. M. BECIĆ, *Finansijska politika Kraljevine SHS 1918-1923.*, 127.-128., 134.; И. М. БЕЦИЋ, *Министарство финансија Краљевине Југославије 1918-1941*, 364., 371.; B. N. KRŠEV, „Monetarna politika i problem unifikacije novca u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca (1918-1923)", 117.; I. M. BECIĆ, „Za dinar ili za krunu – ko je dobio, a ko izgubio", 50.-51.; G. NIKOLIĆ, *Kurs dinara i devizna politika Kraljevine Jugoslavije 1918-41.*, 82.; Ж. СТОЈАНОВИЋ, *Новчанице Народне банке 1884-2004*, 47; B. MIJATOVIĆ, „Zamena austrijskih kruna za dinare 1920. godine", 38.-39.

6 Usp. M. UGRIČIĆ, *Novčani sistem Jugoslavije*, 99.-101.; H. SUNDHAUSSEN, „Die jugoslawische Währungsreform von 1920: Zur Interdependenz ökonomischer und politischer Integrationsprobleme in einem multinationalen Staat", 25.-32.; V. GEIGER, „Nostrifikacija Austro-Ugarskih novčanica nakon I. svjetskog rata u Kraljevini SHS", 42., 44.; B. KRŠEV, *Finansijska politika Jugoslavije 1918-1941*, 69.-70., 110.-114.; G. NIKOLIĆ, *Kurs dinara i devizna politika Kraljevine Jugoslavije 1918-41.*, 82.-83.; B. N. KRŠEV, „Monetarna politika i problem unifikacije novca u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca (1918-1923)", 118.-120.; I. M. BECIĆ, „Za dinar ili za

Ministarski savjet Kraljevstva SHS odlučio je 1. veljače 1919. godine da državni novac Kraljevstva SHS budu dinari, što će kasnije biti usvojeno kao trajno rješenje.[7]

Novčarski krugovi u Hrvatskoj, Sloveniji i Vojvodini bili su mišljenja da se je zamjena kruna za zajedničku valutu trebala brže provesti, neposredno po stvaranju Kraljevstva SHS, a najkasnije do travnja 1919. godine, kada je tečaj nostrificirane krune i srpskog dinara u odnosu na švicarski franak odgovarao odnosu 2 : 1. Naime, većina austrougarskih krunskih novčanica zatečenih u Srbiji (oko 400 milijuna kruna) zamijenjena je za dinare upravo po tom odnosu. Odgađanje zamjene novca u ostalim dijelovima Kraljevstva SHS pridonijelo je obezvrjeđivanju zatečenih krunskih novčanica, što je prema mnogobrojnim mišljenjima središnja vlast u Beogradu iskoristila kako bi donijela politički motiviranu odluku o zamijeni u odnosnu 4 : 1, a ustvari 5 : 1, jer je 20% vrijednosti zadržano prilikom markiranja krunskih novčanica. Konačno, na temelju Zakona o unifikaciji novca od 18. siječnja 1920. provedena je zamjena i povlačenje iz optjecaja starog novca, nostrificiranih austrougarskih kruna i srpskih dinara. Zamjena nostrificiranih krunskih novčanica za nove dinarsko-krunske novčanice trajala je mjesec dana, od 16. veljače do 15. ožujka 1920. godine. Prema u izvorima i literaturi različitim navodima dinarsko-krunskim novčanicama je zamijenjeno ukupno oko 5 milijardi krunskih novčanica.[8]

---

krunu – ko je dobio, a ko izgubio", 51.-55.; B. MIJATOVIĆ, „Zamena austrijskih kruna za dinare 1920. godine", 32.-34., 36.-38., 44.-48. i B. MIJATOVIĆ, „Zamena austrijskih kruna za dinare 1920. godine (2. deo)", 75.-87., te Vladimir GEIGER, „Prilog bibliografiji radova o nostrifikaciji (žigosanju i markiranju) austrougarskih krunskih novčanica u Kraljevstvu Srba, Hrvata i Slovenaca, i njihovoj zamjeni za dinarsko-krunske novčanice, 1918.-1920. – i popis važnijih radova o nostrifikaciji krunskih novčanica u Rijeci te u Austriji, Mađarskoj, Čehoslovačkoj, Poljskoj, Rumunjskoj i Italiji", *Obol*, LIV, br. 68, Zagreb 2017., 8.-11.

7 Usp. *Народна Банка 1884 – 1934*, 141.-142., 144.; M. UGRIČIĆ, *Novčani sistem Jugoslavije*, 98.; В. ДУГАЛИЋ, *Народна банка 1884-1941*, 123., 165., 173.; I. M. BECIĆ, *Finansijska politika Kraljevine SHS 1918-1923.*, 128.; И. М. БЕЦИЋ, *Министарство финансија Краљевине Југославије 1918-1941*, 365.; Ж. СТОЈАНОВИЋ, *Новчанице Народне банке 1884-2004*, 50.

8 Usp. *Народна Банка 1884 – 1934*, 141.-144.; M. UGRIČIĆ, *Novčani sistem Jugoslavije*, 100.-102.; V. SOKOLOVIĆ, „Papirni novac Jugoslavije 1918-1976. I deo - Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca 1.2. Usvajanje dinara za jugoslovensku valutu. Zamena austrougarskih i mađarskih kruna", 19.-20.; H. SUNDHAUSSEN, „Die jugoslawische Währungsreform von 1920: Zur Interdependenz ökonomischer und politischer Integrationsprobleme in einem multinationalen Staat", 23.-27.; J. ХАЏИ-ПЕШИЋ, *Новац Краљевине Југославије 1918-1941.*, 24.-30.; B. KRŠEV, *Finansijska politika Jugoslavije 1918-1941*, 68.-73.; В. ДУГАЛИЋ, *Народна банка 1884-1941*, 172.-173.; I. M. BECIĆ, *Finansijska politika Kraljevine SHS 1918-1923.*, 127.-

*

Pitanje nostrifikacije (žigosanja i markiranja) te zamjene austrougarskih krunskih novčanica u Kraljevstvu/Kraljevini SHS jedno je od najzanimljivijih, ali i najvažnijih pitanja naše ne tako davne prošlosti. Mnogobrojni su i raznoliki radovi objavljeni u historiografskoj, ekonomskoj i numizmatičkoj literaturi o pitanju nostrifikacije i zamjene austrougarskih krunskih novčanica u Kraljevstvu/Kraljevini SHS, i na nacionalnoj i na lokalnoj razini, koji svjedoče svu političku, ekonomsku i tehničku složenost u rješavanju ovoga pitanja.[9]

Neke tehničke značajke nostrifikacije – tipove žigova Đakova (i prve nostrifikacije – tzv. statističkog žigosanja i druge nostrifikacije tzv. markiranja) na austrougarskim krunskim novčanicama opisali su i objavili Arnold Keller, Vladimir Geiger, Borna Barac i Johann Kodnar.[10] Kako je, pak, nostrifikacija austrougarskih krunskih novčanica i njihova zamjena provedena u trgovištu i kotaru Đakovo moguće je rekonstruirati i prilično točno prikazati ponajpri-

130.; И. М. БЕЦИЋ, *Министарство финансија Краљевине Југославије 1918-1941*, 364.-367.; G. NIKOLIĆ, *Kurs dinara i devizna politika Kraljevine Jugoslavije 1918-41.*, 81.-83.; Ж. СТОЈАНОВИЋ, *Новчанице Народне банке 1884-2004*, 47.-50.; B. N. KRŠEV, „Monetarna politika i problem unifikacije novca u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca (1918-1923)", 116., 118.-119., 121.; I. M. BECIĆ, „Za dinar ili za krunu – ko je dobio, a ko izgubio", 50.-51.; B. MIJATOVIĆ, „Zamena austrijskih kruna za dinare 1920. godine",41., 44.-48., te Z. JELINČIČ, *Dinarsko kronska serija / Dinar crown series*.

9 Usp. V. GEIGER, „Prilog bibliografiji radova o nostrifikaciji (žigosanju i markiranju) austrougarskih krunskih novčanica u Kraljevstvu Srba, Hrvata i Slovenaca, i njihovoj zamjeni za dinarsko-krunske novčanice, 1918.-1920. – i popis važnijih radova o nostrifikaciji krunskih novčanica u Rijeci te u Austriji, Mađarskoj, Čehoslovačkoj, Poljskoj, Rumunjskoj i Italiji". I ondje navedena literatura.

10 Usp. A. KELLER, *Die Abstemplungen des österreichisch – ungarischen Papiergeldes 1918 – 1920*, 76., 137.; Vladimir GEIGER, „Đakovački žigovi na austrougarskim novčanicama", *Đakovački vezovi - Prigodna revija 1987*, Đakovo 1987., 47.-49.; Vladimir GEIGER, „Žigovi trgovišta Đakovo na krunskim novčanicama. Prilog proučavanju nostrifikacije austrougarskih novčanica u Kraljevini SHS", *Numizmatičke vijesti*, god. 43, br. 1 (54), Zagreb 2001., 184.-189.; Borna BARAC, *Papirni novac bivše Jugoslavije i zemalja na području bivše Jugoslavije / Banknotes of the Yugoslavia and the States of the Former Yugoslavia / Slovenija/Slovenia, Hrvatska/Croatia, Bosna i Hercegovina/Bosnia & Herzegovina, Jugoslavija/Yugoslavia, Crna Gora/Montenegro, Srbija/Serbia, Makedonija/Macedonia / 1767 - 2002*, Obol – naklada d.o.o., Zagreb [2002.], 67., 71.; www.geldschein.at. Österreichische Banknoten von Gulden bis Euro, [Johann KODNAR, „Geldgeschichte. Kronen Abstempelungen" – „Kronen Abstempelungen in den Nachfolgestaaten der österreichisch-ungarischen Monarchie"], - „Bildgalerie – Kroatien", http://www.geldschein.at/bilder-galerie/abstempelungen/jugoslawien/kroatien.html

je na temelju mnogobrojnih priloga objavljenih u onodobnom đakovačkom tisku.

U Đakovo su u vremenu provođenja nostrifikacije austrougarskih krunskih novčanica i njihove zamjene 1918. – 1921. izlazila tri lista: *Glas slobode*, *Sloga* i *Đakovačke pučke novine. Sloga*, glasilo Hrvatske zajednice izlazila je kao tjednik od kolovoza 1919. do prosinca 1920. godine, *Đakovačke pučke novine*, glasilo Hrvatske pučke stranke izlazile su kao tjednik od travnja 1920., a 1923. mijenjaju ime u *Narodna obrana*. *Glas slobode* je tjednik koji od konca listopada ili početka studenoga 1918. izlazi najprije kao glasilo Mjesnog odbora Narodnog vijeća SHS u Đakovu, od sredine siječnja 1919. kao glasilo (samo po nazivu politički neutralnog) „Građanskog odbora", te od sredine srpnja 1919. kao glasilo Demokratske stranke. Sve vrijeme izlaženja *Glas slobode* je imao i ulogu „službenog lista" ili „narodnih novina", jer je redovito objavljivao i za pučanstvo važne sažetke ili pojašnjenja zakona, odluka i rješenja, koje su donosile vlasti Kraljevstva odnosno Kraljevine SHS u Beogradu.

Nedvojbeno, potpuniju i slojevitiju sliku o pitanju valutne reforme i provođenju nostrifikacije austrougarskih krunskih novčanica i njihovoj zamjeni u Kraljevstvu/Kraljevini SHS i ponajprije u Đakovu i đakovačkom kotaru moguće je dobiti uvidom u spomenuti onovremeni đakovački tisak, ali i onovremeni osječki tisak, kao i u koliko nam je poznato, malobrojno sačuvano arhivsko gradivo.

U ovome, pak, članku prikazati ćemo kako je jedan unitaristički i prorežimski list, kakav je bio *Glas slobode*, pisao o tom važnom i zanimljivom pitanju.

*

Posljedice Prvoga svjetskog rata bili su veliki ljudski gubici i ogromna materijalna šteta. U Slavoniji te i Đakovu i Đakovštini gospodarski život bio je razoren. U novostvorenom Kraljevstvu SHS nove vlasti su morale ponajprije riješiti pitanje prehrane stanovništva i prometa. Manje važno nije bilo niti rješavanje pitanja valute.

Tadašnje ozračje u vezi sudbine austrougarskih krunskih novčanica i pitanja njihove zamjene u budućoj južnoslavenskoj državi prilično točno oslikava (nepotpisani) članak naslovljen „Kako se uredilo pitanje novca?", objavljen 24. studenoga 1918. u *Glasu slobode*: „Svi su nestrpljivi, svi znatiželjni, što

je s pitanjem novca; hoće li se iskupiti stare banknote, kako će dugo one vrijediti, hoće li se i kada izdavati nove [bank]note, hoće li Srpska narodna banka [Privilegovana narodna banka Kraljevine Srbije] ili koja druga biti emisionim zavodom buduće države SHS?" Pisac članka napominje da „U pretresivanju tih pitanja dolazi do raznih odgovora i mnijenja, niču svakakve kombinacije i predlozi, koji sadržavaju katkada i morskih ideja[11]." Ujedno pisac članka kritizira napose one „kod kojih se pretpostavlja inteligencija i ozbiljnost", koji „mudruju" i raznim prijedlozima, a bez valjanog poznavanja „monetarne nauke" nastoje „gotovim činima prejudicirati konačnome riješenju pitanja." Pisac članka, u nastojanju smirivanja napetosti u javnosti, navodi: „No bilo kako bilo, ipak je opravdano, da javnost bude bar u glavnom upućena u stvar. Pitanje valute teško je i neda se u par dana riješiti. Istina, ali javnost mora biti bar umirena, mora biti bar uvjerena, da se oko riješenja tog pitanja radi i da postoje svi preduvjeti za jedno povoljno riješenje." Zaključno pisac članka naglašava: „zato mi ovdje, jer smo sasvim točno upućeni u stvar, potpuno svijesni svoje odgovornosti, izjavljujemo, da kompetentni faktori marljivo proučavaju to pitanje i da se na temelju onoga, što je dosada uredjeno, mogu gojiti najbolje nade. Sve bojazni, da će [bank]nota nestati – pretjerane su. U tom pogledu može općinstvo biti potpuno mirno. Ono može da pouzdanjem čeka daljnji razvitak dogadjaja u tom pravcu."[12]

U to vrijeme nametnulo se kao prvo pitanje zamjene austrougarskih ratnih lira, koje je 1918. godine izdala austrougarska vojna uprava u svojedobno zaposjednutom dijelu Italije, a koje su imali vojnici povratnici sa talijanske bojišnice. Takvih vojnika, koji nisu kod odlaska u zavičaj zamijenili austrougarske ratne lire bilo je i u Đakovu i kotaru Đakovo, te *Glas slobode* 14. studenoga 1918. navodi: „Uslijed povratka naših vojnika sa talijanske fronte naravski da vojnicima koji posjeduju dosta znatne količine lira izdane po 'Cassa veneta dei prestiti' [Cassa Veneta dei Prestiti][13] nije bilo moguće u slomu vojske te lire unovčiti, već sada traže da im se ovdje izmjene." *Glas slobode* napominje: „Do prekjučer unovčivala je [u Đakovu] Mjenjačnica prve hrvatske štedionice ove lire nu od toga dana dalje moraju vojnici izravno u vojar-

11 „Morske ideje" – nerealne, neostvarive ideje.

12 „Kako se uredilo pitanje novca ?", *Glas slobode*, god. I, br. 3, Đakovo, 24. studenoga 1918., 3.

13 Usp. „Italien: Cassa Veneta dei Prestiti. Österreichische Besetzung Venetiens - Cassa Veneta dei Prestiti 1918", http://www.moneypedia.de/index.php/Italien:_Cassa_Veneta_dei_Prestiti

nama tražiti izmjenu tih lira, koje se koliko doznajemo po vojništvu bez daljnjega unovčuju, kako ne bi siromašni vojnici bez svoje krivnje štetovali."[14] Ipak, kako je *Glas slobode* izvijestio mjesec dana kasnije, 15. prosinca 1918., vojnici povratnici sa talijanske bojišnice mogli su austrougarske ratne lire i nadalje mijenjati u Đakovu: „Izmjena Lira austr.[ijskog] izdanja. Do opoziva izmjenjuje Prva hrvat.[ska] [štedionica] podružnica Djakovo."[15]

O početku i tijeku nostrifikacije austrougarskih krunskih novčanica *Glas slobode* je izvijestio 19. siječnja 1919., da u Đakovu „vodi prebiljegovanje državni porezni ured u svojim prostorijama i kod kotar.[ske] oblasti. Prebiljegovanje po vanjskim općinama obavljaju činovnici kotar.[ske] oblasti. Unatoč toga, da ovo prebiljegovanje teče brzo, ne će se moći taj posao dovršiti, pa će rok do 20. ov.[og] mj.[eseca] valjda biti produljen." Uz to, u *Glasu slobode* je napomenuto: „Jedno moramo osuditi, a to je, da naši ljudi neumjesnim primjedbama vrijedjaju činovnike, koji vrše svoju službu."[16] *Glas slobode* zatim je 2. veljače 1919. izvijestio i upozorio, da je ustanovljeno, „da u našem kotaru osim službeno prebiljegovanih novaca po kr.[aljevskoj] kotar.[skoj] oblasti i kr.[aljevskom] državnom uredu, ima u prometu novca prebiljegovanog po pojedinim uredima kao n.[a] pr.[imjer] župnim, željezničkim činovnicima, a neke i od krumpira oponašanim pečatima. Iznosimo ovo našem svijetu, da točno pazi kod preuzimanja prebiljegovanog novca, jer ovako krivo biljegovane ne vrijede."[17]

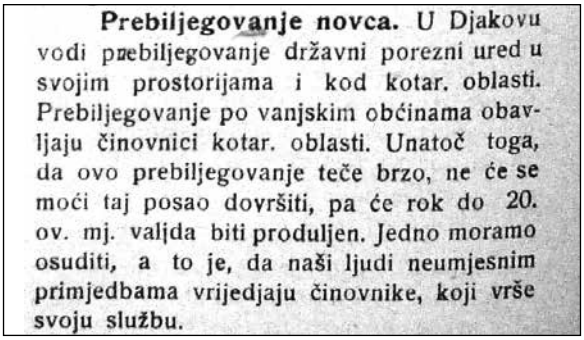
Prebiljegovanje novca. U Djakovu vodi prebiljegovanje državni porezni ured u svojim prostorijama i kod kotar. oblasti. Prebiljegovanje po vanjskim obćinama obavljaju činovnici kotar. oblasti. Unatoč toga, da ovo prebiljegovanje teče brzo, ne će se moći taj posao dovršiti, pa će rok do 20. ov. mj. valjda biti produljen. Jedno moramo osuditi, a to je, da naši ljudi neumjesnim primjedbama vrijedjaju činovnike, koji vrše svoju službu.

Glas slobode, god. II, br. 11, 19. siječnja 1919.

14 „Mijenjanje austro-ugarskih ratnih lira", *Glas slobode*, god. I, br. 2, Đakovo, 14. studenoga 1918., 3.

15 „Izmjena Lira austr.[ijskog] izdanja", *Glas slobode*, god. I, br. 6, Đakovo, 15. prosinca 1918., 3.

16 „Prebiljegovanje novca", *Glas slobode*, god. II, br. 11, Đakovo, 19. siječnja 1919., 2.

17 „Prebiljegovani novci", *Glas slobode*, god. II, br. 13, Đakovo, 2. veljače 1919., 2.

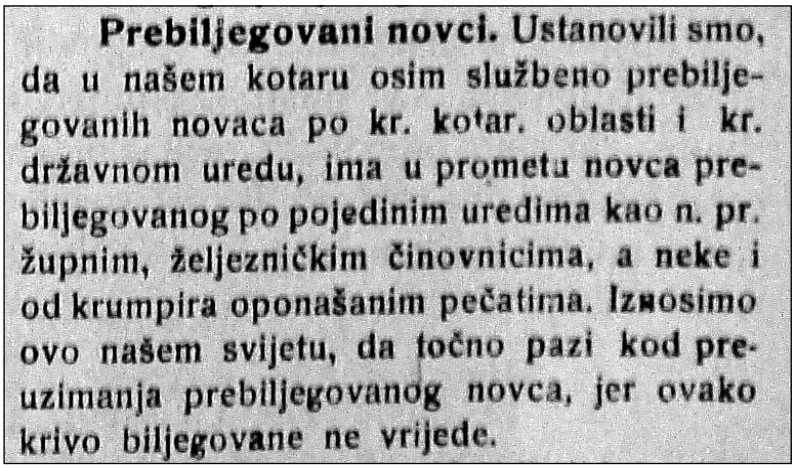

Prebiljegovani novci. Ustanovili smo, da u našem kotaru osim službeno prebiljegovanih novaca po kr. kotar. oblasti i kr. državnom uredu, ima u prometu novca prebiljegovanog po pojedinim uredima kao n. pr. župnim, željezničkim činovnicima, a neke i od krumpira oponašanim pečatima. Iznosimo ovo našem svijetu, da točno pazi kod preuzimanja prebiljegovanog novca, jer ovako krivo biljegovane ne vrijede.

Glas slobode, god. II, br. 13, 2. veljače 1919.

Glas slobode je 9. veljače 1919. objavio da, „Prebiljegovanih [bank] nota" na teritoriju Kraljevstva SHS (izuzev Srbije i Crne Gore), „prema približnom računu", ima „oko 6 milijardi", te da „od toga odpada na sam Zagreb jedna milijarda". Prema *Glasu slobode* u Đakovu i kotar Đakovo vrijednost „pribiljegovanih" austrougarskih krunskih novčanica se „kreće izmedju 45 i 50 milijuna kruna".[18]

Kako su na samom početku nostrifikacije austrougarskih krunskih novčanica i u trgovištu i kotaru Đakovo, kao i drugdje u Kraljevstvu SHS, opažene različite nepravilnosti, u *Glasu slobode* od 23. veljače 1919. objavljen je oglas Poglavarstva općine trgovišta Đakovo, s nadnevkom 19. veljače 1919., u kojemu je istaknuto: „Opaženo je, da medju pučanstvom imade žigosani [bank]nota prepečačenih pečatom neovlaštenih ureda, zavoda i tvrdka i t d. Poziva se pučanstvo, ako imade u posjedu takovih [bank]nota, da ih predoči kotarskoj oblasti i da pazi, da ne prima takovi [bank]nota već da i to prijavi kotarskoj oblasti."[19]

18 „Prebiljegovanih [bank]nota", *Glas slobode*, god. II, br. 14, Đakovo, 9. veljače 1919., 3.

19 „Broj 778 – 1919. Oglas", *Glas slobode*, god. II, br. 16, Đakovo, 23. veljače 1919., 3.

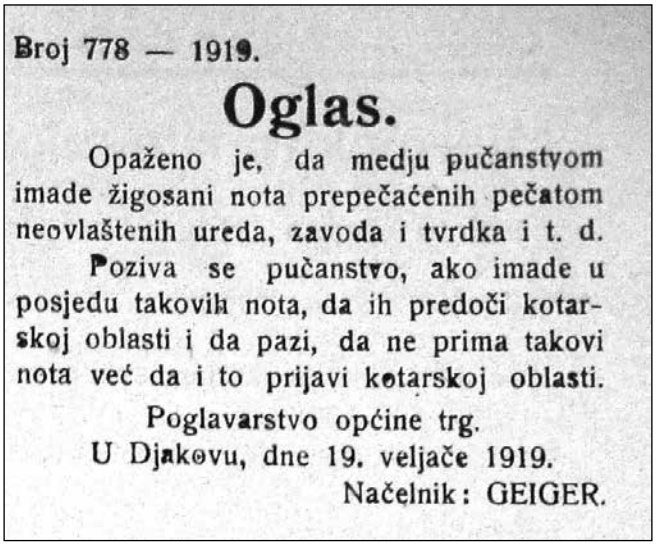

Broj 778 — 1919.

Oglas.

Opaženo je, da medju pučanstvom imade žigosani nota prepečaćenih pečatom neovlaštenih ureda, zavoda i tvrdka i t. d.

Poziva se pučanstvo, ako imade u posjedu takovih nota, da ih predoči kotarskoj oblasti i da pazi, da ne prima takovi nota već da i to prijavi kotarskoj oblasti.

Poglavarstvo općine trg.
U Djakovu, dne 19. veljače 1919.
Načelnik: GEIGER.

Glas slobode, god. II, br. 16, 23. veljače 1919.

Glas slobode je objavio 13. travnja 1919. podulji (nepotpisani) članak naslovljen „Kriza u našem novčanom prometu", u kojemu su navedeni osnovni uzroci velikih poteškoća u novčanom prometu u Kraljevstvu SHS, a i u trgovištu i kotaru Đakovo: „Od kako je u Madjarskoj preuzela vlast boljševička vlada[20], zavladala je kod nas – naročito u Hrvatskoj i Slavoniji – silna kriza u novčanom prometu, usljed pomanjkanja potrebnih novčanica. Svi naši zavodi bili su do toga vremena pretrpani banknotama, promet se je razvijao u užasnim svotama, roba se je uvažala i prometala sa svih strana u velikim količinama, što je sve obećavalo, da će možda slobodnom trgovinom s poštenom utakmicom, čim se prometne prilike srede i osiguraju pomoći ozdravljenju naših prilika i padanju cijena. Nu čim je došlo do spomenutog prevrata u Madjarskoj, kojega – kako se po svim znacima jasno vidi – nisu boljševici izveli sami bez volje grofa Karolyia[21] i njegovih pristaša, uslijedila je kod nas iz po-

20 Riječ je Mađarskoj Sovjetskoj Republici, kratkotrajnoj boljševičkoj državi od 21. ožujka do 6. kolovoza 1919. godine, kada vlast u Mađarskoj preuzima Komunistička partija Mađarske s Bélom Kunom (1886.-1938.) na mjestu predsjednika vlade. Usp. „Sovjetska Republika Mađarska", https://hr.wikipedia.org/wiki/Sovjetska_Republika_Mađarska

21 Riječ je o Mihályju Károlyju (1910.-1975.), predsjedniku mađarske vlade građansko-socijalističke koalicije od 1918. do 1919. i predsjedniku Demokratske Republike Mađarske u kraćem razdoblju početkom 1919. godine. Usp. „Mihály Károlyi", https://en.wikipedia.org/wiki/Mihály_Károlyi

sve neopravdana straha pred kakovim dogadjajima navala ulagatelja na naše novčane zavode i sve je to odjednom kao odrezano. Promet je zastao, trgovina zapela, novčani zavodi su morali ograničiti poslovanje i slično." Pisac članka u *Glasu slobode* u nastavku prekorava one koji su kod nas pridonijeli krizi u novčanom prometu: „No ne bi nas čudilo, što je neuki svijet nagrnuo skrivati svoj novac kod kuće, ali učiniše to i inteligentniji, što više dapače i trgovački krugovi. Barem u našim trgovačkim krugovima očekivali smo punim pravom daleko širi pogled, bolji pregled i veće razumijevanje financijalnih i ekonomskih prilika naše mlade države, a otvoreno velimo i malo više – patriotizma! […]", te u nastavku napominje: „za izgradnju jedne države, koju smo jedva dočekali, potrebno još daleko više, pa i tu mora svaki suradjivati, jer su u ovim teškim i još nesredjenim prilikama sve trzavice, a napose gospodarske i financijalne od velike štete. Povjerenje u državu treba dizati, a ne rušiti!" Pisac članka ukazuje na poteškoće nastale zbog manjka novca u prometu, i zbog neopravdanog stvaranja zaliha novca u privatnom vlasništvu, te smanjenje trgovine i gotovinskog plaćanja, što je jedan od uzroka povećanja cijena. „Kako medjutim ovo sakrivanje i nagomilavanje zaliha gotova novca kod kuće neima nikakove svrhe, niti će koga zaštititi u slučaju bilo ma kakovih dogadjaja, bila je dapače i naša vlada prisiljena izdati naredbu, prema kojoj je ograničila isplate novčanih zavoda, jer bi se inače potpuno podrezao sav naš financijalni i trgovački promet, a da bi to moralo dovesti do užasnih ekonomskih posljedica o tome neima sumnje. A da to skrivanje novca cijene još više podiže, o tome ne ćemo ni govoriti. […] Naravno, ako se bude samo dizalo, a novac iz prometa ne bude opet pridolazio, to će se i ta dobra volja i rad naših zavoda onemogućiti." Pisac članka zatim napominje, da se „javnost" u „naše zavode" može „posve pouzdati", i napose upozorava, „da to nagomilavanje i sakrivanje banknota neima ama baš nikakove svrhe. Time se samo otešćava promet, otešćava dobava robe, stradava obrt i posao svake vrsti, a cilj se ne postizava nikakav, jer će se ionako dosadanje banknote bivše austro-ugarske banke naskoro povući iz prometa i zamijeniti novim državnim novčanicama SHS, pa bi u tom slučaju mogli baš oni stradati, koji sadanje banknote kod kuće drže ili skrivaju, jer će se te stare [bank]note, čim budu izdane novčanice države SHS u stanovitom roku proglasiti bez vrijednosti." Ujedno zaključuje, da je „utješivo" „da se je i to neopravdano uzbudjenje zadnjih dana već prilično smirilo, ljudi stavljaju novac opet po malo u promet, novčani zavodi mogu donekle djelovati, što je bezuvjetno i potrebno, da se naš promet, a naročito poslovanje i upliv novčanih

zavoda na našu trgovinu, obrt i ekonomski razvitak uzmogne pravilno i bez zapreke obavljati." Pisac članka na koncu preporučuje „našim ljudima, da se u vlastitom interesu kane sakrivanja gotovih novaca, jer to ne pruža baš nikakovu sigurnost, nego će nasuprot novac smješten u zavodima, trgovini, obrtu i raznim poduzećima usljed svoga prometanja donijeti daleko veću sigurnost i korist kako pojedincima, tako i državi, nego li ako besplodno i mrtvo leži kod kuće posakrivan."[22]

U novčanom prometu Kraljevstva SHS naročito je bila osjetna oskudica novca malih vrijednosti, naime kovanica, prijeko potrebnih u svakodnevnoj trgovini. Da bi donekle riješila problem s nedostatkom „sitniša" u novčanom prometu, napose svakodnevnoj trgovini, i dok ne izradi vlastiti kovani novac, država je donijela odluku da srebrne kovanice austrougarske krune izjednači s dinarom. O tome je *Glas slobode* 25. svibnja 1919. izvijestio: „Kovane krune izjednačene sa dinarom. Vrijednost kovanih (srebrnih) kruna bivše Austro-Ugarske države izjednačena je s vrijednošću dinara." Uz to *Glas slobode* navodi, da „Papirne tri krune vrijede jedan dinar".[23]

Najvažnije pitanje cjelokupne monetarne reforme bilo je pitanje vrijednosti austrougarskih krunskih novčanica zatečenih na području novoosnovanog Kraljevstva SHS. *Glas slobode* 1. lipnja 1919. u (nepotpisanom) članku „Pitanje valute" pojašnjava ukratko što je to valuta i kurs odnosno tečaj novca. „Danas se n.[a] pr.[imjer] za 100 komada francuskih papirnatih franaka mora platiti 410 K[runa] naših kruna, a za 100 komada njemačkih maraka 212–215 naših kruna. Prije rata je istih 100 francuskih papirnatih franaka stojalo nešto više ili nešto manje od 95 K[runa] 05 fil.[ira], a 100 maraka nešto više ili manje od 114 K[runa] 30 fil.[ira] Vrijednost je bila ta stalna dugi niz godina kako se to tumačilo zato, jer je količina zlata u 100 zlatnih maraka odgovarala količini zlata u 114 K[runa] 30 fil.[ilira] zlatnih kruna, a zlato od 95 K[runa] 45 fil.[ira] važilo toliko, koliko ono u 100 zlatnih francuskih franaka. Danas je vrijednost novca u svim državama veoma nestabilna, a pitanje kako da se uredi vrijednost novca na dnevnom redu. I kod nas isto."[24] I nešto kasnije, 22. lipnja 1919., *Glas slobode* piše o vrijednosti nostrificiranih kruna: „U Beču se plaća za naših prebiljegovanih 1000 K[runa] njihovih 1200 K[runa].

22 „Kriza u našem novčanom prometu", *Glas slobode*, god. II, br. 23, Đakovo, 13. travnja 1919., 1.

23 „Kovane krune izjednačene sa dinarom", *Glas slobode*, god. II, br. 29, Đakovo, 25. svibnja 1919., 4.

24 „Pitanje valute", *Glas slobode*, god. II, br. 30, Đakovo, 1. lipnja 1919., 3.

U Švicarskoj se plaća za 100 K[runa] austrijskih kruna 22 franka, a za naših prebiljegovanih 100 K[runa] 27 franaka. – Odredbom ministarstva izmjenjuju se naše 3 K[rune] za jedan dinar. Naravno tko hoće i mora da izmjenjuje. Konačno to još nije riješeno."[25]

Glas slobode je 21. rujna 1919. obavijestio, da je „Ministarstvo financija [je] odlučilo, da otpočne sa povlačenjem kruna iz prometa i to najprije banknote po 1.000 i po 100 K[runa]. Zamjena će se valjda vršiti sa 3 K[rune] za jedan dinar."[26] Zamjena austrougarskih krunskih novčanica očekivana je s nestrpljenjem, a i zabrinutošću u narodu. Glavno pitanje tih dana bilo je kada će zamjena novca početi i kolika će vrijednost novca biti? *Glas slobode* osvrnuo se 15. lipnja 1919. na vijest o zamjeni krunskih novčanica za dinarske (najavljenu za kolovoz 1919. godine), objavljenu u listu *Hrvat*, glasilu Starčevićeve stranke prava. *Glas slobode* obavještavao je čitateljstvo da još uvijek nije ustanovljena vrijednost kruna „koja će se uzeti kod izmjene".[27]

Unošenje novca iz inozemstva nastojalo se spriječiti. Posebno je to bio slučaj s novim mađarskim boljševičkim novcem.[28] *Glas slobode* 22. lipnja 1919. je izvijestio, da je Ministarstvo financija [Kraljevstva SHS] donijelo zabranu, „po kojoj nitko ne smije unositi novi magjarski boljševički novac po 5 i 10 K[runa]. Jednako je zabranjeno primanje ovog novca kao sredstvo plaćanja u privatnom i javnom saobraćaju."[29] Kasnije, u svrhu normalizacije i stabilizacije novčanog poslovanja i nesmetane trgovine u Kraljevstvu SHS, zabranjeno je iznošenje srebrnog novca. O tome je *Glas slobode* 19. listopada 1919. donio obavijest: „[…] ministar financija dr. [Vojislav S.] Veljković zabranio [je] svaki izvoz srebrnog novca iz našeg kraljevstva. Tko se uhvati na kriomčarenju gubi sav zaplijenjeni novac i biva kažnjavan sa 6 mjeseci zatvora."[30]

U tisku Kraljevstva SHS objavljivana su različita, ponekad i neobična, (ali ne i neprovediva) razmišljanja o uređenju valutnog pitanja. *Glas slobode*

25 „Naš novac", *Glas slobode*, god. II, br. 33, Đakovo, 22. lipnja 1919., 4.

26 „Povlačenje kruna iz prometa", *Glas slobode*, god. II, br. 46, Đakovo, 21. rujna 1919., 4.

27 „Izmjena bankovnih nota", *Glas slobode*, god. II, br. 32, Đakovo, 15. lipnja 1919., 4.

28 Usp. „Paper money of Hungarian korona", https://en.wikipedia.org/wiki/Paper_money_of_the_Hungarian_korona i „Banknotes from the era of the Hungarian Soviet Republic (March 1919 - August 1919)", http://navonanumis.blogspot.com/2015/01/banknotes-from-era-of-hungarian-soviet.html

29 „Dvije zabrane", *Glas slobode*, god. II, br. 33, Đakovo, 22. lipnja 1919., 2.

30 „Zabranjen izvoz srebrnog novca", *Glas slobode*, god. II, br. 50, Đakovo, 19. listopada 1919., 4.

je 21. rujna 1919. prenio prijedlog iz ljubljanskog dnevnog lista *Jugoslavija*: „Neka se porez uvede na ratne dobitnike tako, da se ove podijeli u tri različite grupe. Posebno bi se imali oporezovati oni ratni dobitnici, koji nijesu bili trgovci, posebno ratni dobitnici trgovci, a posebno oni, koji nijesu ratni dobitnici, no usljed skupoće ratne im je vrijednost imutka porasla." *Glas slobode* napominje, da ljubljanska *Jugoslavija* „piše, kad bi se ovako porez proveo, bilo bi iz prometa povučeno oko 4 milijarde krunskih vrednota."[31]

Novčanica od 1 krune nostrificirana žigom: KRALJEVSKI HRV. SLAV. DALM. POREZNI URED U DJAKOVU (u sredini grb Kraljevine Ugarske).

Novčanica od 20 kruna nostrificirana žigom: KOTARSKA OBLAST DJAKOVO (u sredini grb Trojedne kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije).

31 „Uredjenje vrijednosti novca", *Glas slobode*, god. II, br. 46, Đakovo, 21. rujna 1919., 4.

Novčanica od 50 kruna s krivotvorenim žigom: KOTARSKA OBLAST DJAKOVO (u sredini grb Trojedne kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije), i označena žigom kao „Neispravna".

O predstojećoj novoj nostrifikaciji - markiranju krunskih novčanica izvijestio je 9. studenoga 1919. i *Glas slobode*: „Pripreme na novo biljegovanje [bank]nota su u glavnom dovršene. Marke u raznim bojama su prispjele, te će se otpočeti sa prebiljegovanjem novčanica od 1.000 K[runa] i 100 K[runa], a onda dolaze na red sitniji novci. Ovi novo prebiljegovani novci biti će u prometu jedno 3 mjeseca, a onda će se zamjeniti novim novčanicama-dinarima."[32]

Odredba da će prilikom markiranja biti zadržano 20% od vrijednosti svake novčanice unijela je nepovjerenje i pridonijela stanju koje su - tvrdio je režimski *Glas slobode* - „špekulanti i lihvari" zlorabili. *Glas slobode* obavještava 16. studenoga 1919., da je „veliki župan [Virovitičke županije] [ing. Dragutin] Šaj izdao naredbu, da se imadu gradska poglavarstva i oblasti držati banske naredbe od 28. studenoga 1918. br. 5552. o suzbijanju skupoće i lihvarenja. Neka se preispitaju maksimalne cijene svih najvažnijih živežnih namirnica, te da se proti onima, koji bezrazložno svoju robu poskupiše sa 20% osjetljivo ima kazniti, a sve nezavičajnike medju takovim trgovcima beziznimno izgnati u njihovu zavičajnu općinu. To je u smislu naredbe hrvat-

32 „Pripreme na novo biljegovanje", *Glas slobode*, god. II, br. 53, Đakovo, 9. studenoga 1919., 4.

ske vlade od 2. studenoga 1919. broj 12376." Na odluku velikoga župana u sličnom se tonu nadovezao i *Glas slobode*: „Posljednji puta pozivamo kr.[aljevsku] kot.[arsku] oblast, da i ona u smislu tih naredaba postupa, jer sve više čujemo tužba iz pučanstva."[33]

Uskraćenje 20% od vrijednosti prilikom markiranja krunskih novčanica bilo je u vremenu nesigurnosti i oskudice važno pitanje, i taj je postupak očekivano među pučanstvom izazvao veliko nezadovoljstvo, pa je *Glas slobode* u broju od 16. studenoga 1919. nastojao pojasniti i opravdati odluku državnih i monetarnih vlasti: „Država ne oduzima ništa od novca kod novog prebiljegovanja. Zadržanih 20% novčanica dobit će državnu priznanicu, koje će se priznanice kod konačne izmjene novčanica isplatiti u njihovoj potpunoj vrijednosti. Dakle, nitko neće gubiti, pa je stoga upravo lihvarska bezobraznost, što su razni ljudi radi toga počeli povisivati cijene za 20%."[34] U članku naslovljenom „Markiranje novca i špekulanti" *Glas slobode* u istom broju piše: „Čim se iz službenih i inih objava dočulo za predstojeće markiranje novca, te namjeravani odbitak od 20 po sto, odmah je većina djakovačkih trgovaca povisila cijenu robe za 40-50 po sto ili istu posve povukli iz prometa. Soli u zadnje vrijeme nije moći dobiti ni za koji novac ali za 12 K[runa] kg. ipak dobiješ. Meter tkanine, koji je još prije nedelju dana stajao kod jednog trgovca 70 K[runa] po metru, danas stoji 130 K[runa]. Najavljeno dakle markiranje novca još je pogoršalo sveopće stanje skupoće i opet pogadja baš našeg malog čovjeka, dok se njim koriste i opet ratni spekulanti i bezdušni trgovci i lihvari, koji su cijene robi povisili za 40–50 po sto i više i tako da će nakon odbitka najavljenoga 20 po sto odbitka biti i opet na velikoj dobiti, a sve na račun konsumenata. Već bi skrajnje vrijeme bilo, da se cijene svekolike robe ustale i maksimiraju a proti ovako bezdušnim lihvarima, kojih je i u Djakovu puno, energično postupa."[35] Uz to, u istom broju *Glasa slobode* izvješteno je, da je „Kr.[aljevska] kot.[arska] oblast u Djakovu zabranila [je] svojim riješenjem bankama, te trgovcima, da ne smiju odbijati 20 po sto kod primanja ili izdavanja novca, a trgovcima napose, da ne smiju uslijed toga svoju robu poskupljivati. Stranke, kojima se to unatoč toga dogodi, neka izvole prijaviti

33 „Kr.[aljevski] veliki župan virovitički proti lihvi", *Glas slobode*, god. II, br. 54, Đakovo, 16. studenoga 1919., 3.

34 „Država ne oduzima ništa od novca", *Glas slobode*, god. II, br. 54, Đakovo, 16. studenoga 1919., 3.

35 „Markiranje novca i špekulanti", *Glas slobode*, god. II, br. 54, Đakovo, 16. studenoga 1919., 3.

kod kr.[aljevske] kot.[arske] oblasti, pa će dotični prekršitelj biti osjetljivo kažnjen."[36]

Budući da je najavljeno nostrificiranje kruna markiranjem trebalo uključivati i provjeru vjerodostojnosti žigova, mnogi su se, a ponajprije trgovci, pribojavali primati krunske novčanicama s nejasnim žigovima. I Poglavarstvo općine trgovišta Đakovo je je u veljači 1919. godine putem *Glasa slobode* pozvalo pučanstvo na oprez, odnosno upozorilo ga „da pazi i da ne prima" banknote nostrificirane žigovima „neovlaštenih ureda, zavoda, tvrtka i t d.", te da takve predoči i prijavi kotarskoj oblasti. No, *Glas slobode* 16. studenoga 1919. donosi obavijest, da je s „14 dana zatvora nepretvorivog u globu presudila [je], kako saznajemo, kr.[aljevska] kot.[arska] oblast u Djakovu trgovce Danu Reichsmana ml., Filipa Graffa i blagajnicu [Anku] Baumgärtner, što su se kratili primiti slabo biljegovan novac".[37] Međutim, nekoliko mjeseci kasnije, 16. svibnja 1920., *Glas slobode* je objavio da je Kraljevska županijska oblast u Osijeku 18. ožujka 1920. poništila presudu i okrivljene oslobodila „krivnje i kazne", jer „time što nisu htjeli primiti novčanicu nejasno prebiljegovanu" nisu se „ogriješili" o zakon.[38]

Odluka o uskraćenju 20% od vrijednosti novca prigodom markiranja krunskih novčanica unijela je nemir u pučanstvo. Provladine stranke u Đakovu, Demokratska stranka i Socijal-demokratska stranka, na zajedničkoj sjednici izabranog odbora donijele su priopćenje[39] „Markiranje bankonota i ustegnuće dvadeset po sto novca", koje je zatim 16. studenoga 1919. objavio *Glas slobode*: „Na vijest, da će se banknote, koje su već žigosane sada markirati, naljepljivanjem naročitih maraka nastao je naročito u našem trgovačkom svijetu darmar koji se mora prikoriti. Naši novčani zavodi, trgovci, obrtnici, pa i oblasti ne primaju više krunske banknote, izim onih na kojima je jasan žig kakove kotarske oblasti u Hrvatskoj i Slavoniji. – Razumije se da bi isti trgovci i novčani zavodi one banknote koje nisu žigosane, ili koje nemaju jasnog žiga, stavljaju u promet, izdavajući ga onima koji su obvezani na isplatu.

36 „Kr.[aljevska] kot.[arska] oblast u Djakovu", *Glas slobode*, god. II, br. 54, Đakovo, 16. studenoga 1919., 3.

37 „Sa 14 dana zatvora", *Glas slobode*, god. II, br. 54, Đakovo, 16. studenoga 1919., 3.

38 „Priposlano. Uredništvu 'Glasa slobode'", *Glas slobode*, god. III, br. 80, Đakovo, 16. svibnja 1920., 3.

39 Priopćenje su potpisali za Demokratsku stranku dr. Ivo [Ivan] Ribar, Milan Etinger, Matija Kraljević i Ivan Herman, a za Socijal-demokratsku stranku Gjuro Maras, Ignjo Reibli i Viktor Butinja.

– Ovaj postupak mora se osuditi, jer su se a naročito novčani zavodi, trgovci i oblasti morale potruditi, da saznadu, kako glasi ta financijalna naredba, glede markiranja. Kao opća instrukcija svim ustanovama, koje budu vršile markiranje, naredjuje se, da obrate pažnju nato, da žigovi na hiljadarkama i stotinjarkama budu nesumnjivo autentični, makar bili i nedovoljno jasni, to će reći, da ti žigovi dolaze sa strane civilnih i vojnih vlasti, koje su vršile žigosanje. Kod novčanica sitnije vrednosti obraćat će se takodjer pažnja na ispravno žigosanje, ali će se u sumnjivim slučajevima novčanice markirati." Zatim u priopćenju pojašnjavaju: „Iz ovog naputka jasno se vidi i kako će se kod markiranja postupati i držimo, da nema nikakvog razloga za neprimanje novca, a ako nema jasnog žiga od kotarske oblasti. Svi žigovi vojničkih oblasti, a naročito oni ćirilicom, te svi žigovi poreznih ureda, carinara, financ. [ijskih] ravnateljstva, grad.[skih] poglavarstva, kotarskih, sreskih oblasti, itd, bili oni ćirilicom ili latinicom, njemačkim ili madjarskim jezikom otisnuti, u koliko su ih izdale oblasti naše države, na našem teritoriju, pa ako su i nejasni, smatrati će se autentičnim, te će se takove novčanice markirati. Komisija koja će i kod nas markirati naše novčanice imati će neograničenu punomoć: ona će postupati najliberalnije, te možemo puni povjerenja ići u susret ovom markiranju. Ovo treba našem svijetu a naročito našem seljaku razložiti što bi bila patriotska dužnost svakog valjanog državljanina." Uz to napominju: „U mjesto toga ima na žalost kod nas ljudi, koji hoće i ovo markiranje izrabiti protiv države i protiv naroda. Oni jednostavno ne primaju novac i izazivlju svijet na najžešći odpor. Gdje je naša oblast? Što je uradila dosad protiv ovakovih bezsavjesnih ljudi i zavoda? Činimo i našu oblast danas odgovornom za svaku nevolju, koja se može spremiti. Nije nama stalo do toga što će novčani zavodi, te neki trgovci izazvati na sebe gnjev narodni, već nam je do mira i reda u našoj državi. Ima i takovih besavjesnih i protudržavnih elemenata koji svaljuju za sve ovo krivnju na Beograd, na sadašnju vladu, i na Srbe. – To su oni poznati huškači i vikači, koji se vesele svakom darmaru našoj državi, veseleći se pri tome, kako će ga izrabiti u svoju ličnu korist. Ova vrst ljudi jest najgora i najpogibeljnija i protiv ovakvih mora se povesti najodlučnija i najotvorenija borba." Prema priopćenju: „Isto tako unio je bezrazložno silni nemir i zabrinutost u redove posjednika kruna vladin komunikej o pridržanju 20 po sto krunskih doznačnica [novčanica] prilikom markiranja istih. Ta zabrinutost dolazi odatle, što pojedinci [posjednici] kruna drže, da je to pridržanje i definitivno oduzeće. – Ovakov nemir unašaju medju naše seljaštvo većinom neprijatelji današnje vlade, a još više neprijatelji države, i to oni isti ljudi, koji

su za vrijeme, dok smo robovali u bivšoj Austro-ugarskoj oduševljavali seljake za rat protiv Srba i agitirali kod njega za upis ratnog zajma. Zabrinutost ova natjerala je posjednike kruna da kupuju raznu robu, vrijednosne papire, stranu valutu, a posljedica toga opet jest, da su tečajevi svih valuta i efekata jako porasli." Također, u priopćenju dodaju: „I neki trgovci u Djakovu povisuju cijene robi ne samo za 20 po sto već izrabiše ovu priliku i za 100 po sto. Ovo je najprostija pljačka, koja se može zamisliti. Protiv ove pljačke dužnost je naša da najenergičnije ustanemo. Dužnost je naših trgovaca, da nam ovakove trgovce imenuju, da ih javno žigošemo, i da znamo medju njima lučiti poštene od nepoštenih. Ovakove trgovce obtužujemo i pozivamo policajnu vlast, da poduzme najenergičnije mjere protiv njih, jer ne će li uredovati, i bude li spram svih nereda pasivna, onda ćemo ju i mi s naše strane prisiliti na uredovanje." Priopćenje zatim ističe: „Ministar financija predvidja u svojoj naredbi, da ne samo policijske vlasti već i svećenici, te učitelji i sva narodna inteligencija obavijesti narod o markiranju kruna i pridržanju 20 po sto novca obdržavajući po potrebi i narodne zborove za pouku naroda. Ako su je [se] mogli obdržavati zborovi za austrijski i madjaronski ratni zajam, držimo, da će se mnogo lakše, neprisiljeno i samosvjesno moći održati za dobro i napredak naše Jugoslavije. Prigodom markiranja kruna imalo bi se uztegnuti 20 po sto novca, a na ovo izdati će se potvrda. – Ta potvrda ima se po naredjenju ministra smatrati kao gotov novac, te će se prigodom izmjene krune u dinare uračunati kao i ostale banknote providjene markama." Naposljetku, zaključeno je: „Prema svemu izgubiti neće nitko ništa."[40]

„Markiranje novca u Djakovu otpočet će u najskorije vrijeme", najavio je 23. studenoga 1919. *Glas slobode*, uz daljnja pojašnjenja: „Dan će se pravodobno objaviti kao i cijeli postupak. Za danas samo donosimo, da će biti 4 komisije i to jedna u kr.[aljevskom] poreznom uredu, druga u kr.[aljevskoj] kot.[arskoj] oblasti, treća u Prvoj hrvatskoj štedionici, a četvrta u Hrvatskoj eskomptnoj i mjenjačkoj banci. Raspored sela, koja kojoj komisiji pripadaju biti će takodjer javljen. Za sada donosimo, da će u kr.[aljevskoj] kot.[arskoj] oblasti doći na red obćina Djakovo i Krndija."[41] Idućega tjedna, 30. studenoga 1919., *Glas slobode* izvijestio je da je markiranje novca u Đakovu započelo 26. studenoga; „Obavlja se dnevno u kr.[aljevskom] poreznom uredu, Prvoj

40 „Markiranje bankonota i ustegnuće dvadeset po sto novca", *Glas slobode*, god. II, br. 54, Đakovo, 16. studenoga 1919., 4.

41 „Markiranje novca u Djakovu", *Glas slobode*, god. II, br. 55, Đakovo, 23. studenoga 1919., 3.-4.

hrvatskoj štedionici i Hrvatskoj eskomptnoj i mjenjačkoj banci. Izdani su posebni oglasi, kada i gdje koje mjesto dolazi na red. Kroz ova 4 dana obavljeno je markiranje za Djakovo."[42]

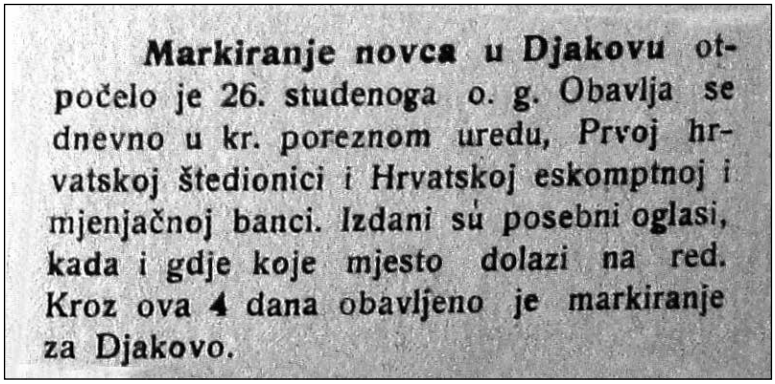
Markiranje novca u Djakovu otpočelo je 26. studenoga o. g. Obavlja se dnevno u kr. poreznom uredu, Prvoj hrvatskoj štedionici i Hrvatskoj eskomptnoj i mjenjačnoj banci. Izdani sú posebni oglasi, kada i gdje koje mjesto dolazi na red. Kroz ova 4 dana obavljeno je markiranje za Djakovo.

Glas slobode, god. II, br. 56, 30. studenoga 1919.

Prema odredbi o markiranju krunskih novčanica markirale su se ranije ispravno žigosane novčanice, dok su nežigosane i novčanice žigosane u inozemstvu smatrane nevažećima i nisu bile markirane. Takvih je krunskih novčanica bilo i u posjedu stanovnika trgovišta i kotara Đakovo. Prema pisanju *Glasa slobode* od 30. studenoga 1919., „Kod sadanjeg markiranja novca, ustanovilo se da mnogi žitelji imadu novac od 1000 K[runa] i 20 K[runa] sa oznakom 'Deutsch Oesterreich'[43]. Povjerenstvo ove banknote ne markira, no upozorava se obćinstvo, da može ovakve banknote izmjeniti uz stanoviti postotak gubitka kod podružnice austro-ugarske banke u Osijeku."[44]

Čitav postupak markiranja krunskih novčanica bio je popraćen velikim nemirom i pojavom najrazličitijih glasina od kojih su se neke pokazale i posve neistinitima. Na takve pojave osvrnuo se i *Glas slobode* u svom broju od 7. prosinca 1919.: „O markiranju novčanica prenose se kod nas najnevjerojatnije vijesti. Upozoravamo naš svijet, da ne nasjeda. Tako se tvrdi, da u Vinkovcima u obće nema markiranja. Očita jedna laž. 'Vinkovačke Novosti'

42 „Markiranje novca u Djakovu", *Glas slobode*, god. II, br. 56, Đakovo, 30. studenoga 1919., 2.

43 Usp. Tristan WILLIAMS, Owen W. LINZMAYER, *The Banknote Book: German-Austria*, BanknoteNews.com, San Francisco, California 2017. i „Deutschösterreichische Banknoten", https://de.wikipedia.org/wiki/Liste_der_österreichischen_Kronen-Banknoten#Deutschösterreichische_Banknoten

44 „Krive banknote", *Glas slobode*, god. II, br. 56, Đakovo, 30. studenoga 1919., 3.

donese u svom zadnjem broju, da se kod njih markiranje obavlja u najvećem redu."[45]

Glas slobode je 14. prosinca 1919. obavijestio pučanstvo: „Markiranje novčanica u Djakovu produljeno je do 15. o.[vog] mj.[eseca], jer se nije mogao uz sve nastojanje komisija posao do 10. ov.[og] mj.[eseca] da svrši. O uspjehu samog markiranja donijeti ćemo posebno izvješće. A već danas naglašujemo, da je u djakovačkom kotaru manje novca bilo za markiranje, nego se računalo."[46]

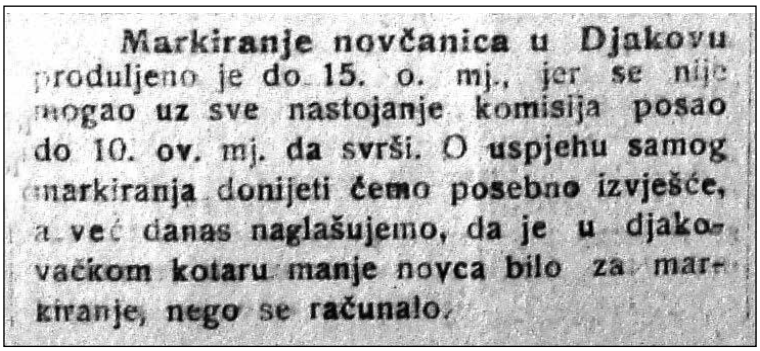
Markiranje novčanica u Djakovu produljeno je do 15. o. mj., jer se nije mogao uz sve nastojanje komisija posao do 10. ov. mj. da svrši. O uspjehu samog markiranja donijeti ćemo posebno izvješće, a već danas naglašujemo, da je u djakovačkom kotaru manje novca bilo za markiranje, nego se računalo.

Glas slobode, god. II, br. 58, 14. prosinca 1919.

Novčanica od 10 kruna nostrificirana markicom i žigom: Hrvatska eskomptna i mjenjačka banka / (dioničarsko društvo) / podružnica Djakovo.

45 „O markiranju novčanica", *Glas slobode*, god. II, br. 57, Đakovo, 7. prosinca 1919., 3.

46 „Markiranje novčanica u Djakovu", *Glas slobode*, god. II, br. 58, Đakovo, 14. prosinca 1919., 3.

Novčanica od 1000 kruna nostrificirana markicom i žigom: Prebiljegovano / KR. POREZNI URED / DJAKOVO.

Novčanica od 1000 kruna nostrificirana markicom i žigom: Prebiljegovano / KR. POREZNI URED / DJAKOVO, i označeno (poništeno) kao krivotvorina.

Prema pisanju *Glasa slobode* 21. prosinca 1919. u trgovištu i kotaru Đakovo markirano je sveukupno, „dvadeset i pet milijuna 785 hiljada 560 K.[runa]. Od toga je bilo markirano u kr.[aljevskom] poreznom uredu 9 milijuna 261 hiljada 810 K.[runa] kod Prve hrvatske štedionice 9 milijuna 154 K.[rune], a kod Hrvatske eskomptne i mjenjačke banke 7 milijuna 523 hiljade 600 K.[runa]. – 20% je uzeto kod markiranja u iznosu od 5 milijuna 155 hiljada 246 K.[runa]. […]" Uz to, *Glas slobode* napominje: „Savezno s ovim moramo ponodice [ponovice] navesti našem svijetu, da ne nasjeda nikomu, te da dobivene bonove ne uništuje, ne odbacuje i lakoumno ne prodaje. Država je prije markiranja izjavila, da će tih 20% biti strankama kod izmjene kruna u dinare isplaćeno, pa nema nikakove bojazni, da bi tih 20% propalo. Neće ništa propasti."[47]

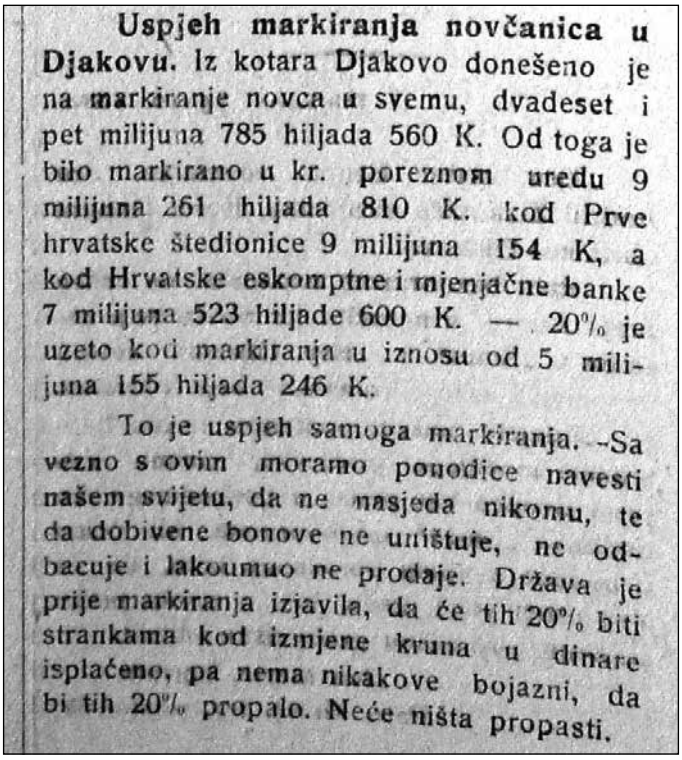

Uspjeh markiranja novčanica u Djakovu. Iz kotara Djakovo donešeno je na markiranje novca u svemu, dvadeset i pet milijuna 785 hiljada 560 K. Od toga je bilo markirano u kr. poreznom uredu 9 milijuna 261 hiljada 810 K. kod Prve hrvatske štedionice 9 milijuna 154 K, a kod Hrvatske eskomptne i mjenjačne banke 7 milijuna 523 hiljade 600 K. — 20% je uzeto kod markiranja u iznosu od 5 milijuna 155 hiljada 246 K.

To je uspjeh samoga markiranja. -Savezno s ovim moramo ponodice navesti našem svijetu, da ne nasjeda nikomu, te da dobivene bonove ne uništuje, ne odbacuje i lakoumuo ne prodaje. Država je prije markiranja izjavila, da će tih 20% biti strankama kod izmjene kruna u dinare isplaćeno, pa nema nikakove bojazni, da bi tih 20% propalo. Neće ništa propasti.

Glas slobode, god. II, br. 59, 21. prosinca 1919.

47 „Uspjeh markiranja novčanica u Djakovu", *Glas slobode*, god. II, br. 59, Đakovo, 21. prosinca 1919., 3.

Međutim, ubrzo će se pokazati da su sva uvjeravanja Glasa slobode i srodnih režimskih listova bila bez utemeljenja. Tako je i *Glas slobode* 11. srpnja 1920. objavio, da prema odluci Ministarstva financija i Ministarskog savjeta Kraljevstva SHS, „imaju se svote više od 1000 K.[runa] na bonovima za zadržanih 20 % kod markiranja pretvoriti u stalne državne obveznice uz 1 % kamata. Ove će državne obveznice s kamatima biti kasnije isplaćene. Bonovi na manje svote od K.[runa] 1000 imadu se vlasnicima isplatiti najkasnije do dana, kada budu privremeni bonovi preko K.[runa] 1000 pretvoreni u stalne državne obveznice."[48] Ubrzo postaje jasno kakva je sudbina zadržanih 20% prilikom markiranja. No, *Glas slobode* u broju od 23. siječnja 1921., uz napade na ranije kritičke glasove – „bezobrazna laž i sramotna hajka zajedničara, klerikalaca i Radićevaca na demokrate" – nastoji pojasniti i opravdati odluke Ministarskog savjeta Kraljevstva SHS u rješavanju toga pitanja: „Kod markiranja krunskih novčanica bilo je u 20 po sto zadržanih od države okruglo 920 milijona kruna. U proračunskoj osnovi za 1920-1921 predvidjeno je, da se sve privremene priznanice na svotu veću od K[runa] 1000 imadu pretvoriti u stalne državne obveznice sa 3 po sto kamata. Ove će se priznanice isplaćivati odplatom do 31. decembra 1930. – Priznanice (bonovi) koje glase na manje od K[runa] 1000, a ovakovih ima za 540 milijona kruna, imadu da budu isplaćene najkasnije do 1. travnja ove godine. […]"[49] Kako je vrijeme protjecalo, tako su iznova mijenjana pojašnjenja o sudbini 20% oduzetih prilikom markiranja krunskih novčanica. Tako je i *Glas slobode* 2. listopada 1921. donio obavijest: „Sa isplatom 20% bonova što su zadržani prigodom štempliranja novca, započet će se ovog mjeseca. Bonovi od 1000 K.[runa] isplaćivat će se odmah, a za veće svote izdavat će se državne obveznice sa 3% i rokom amortizacije do g. 1935."[50]

Glas slobode od 11. siječnja 1920. objavio je vijest, da je osnovana Narodna banka Kraljevstva SHS, sa sjedištem u Beogradu. Uz ostalo je navedeno i da će Narodna banka „povući i krune i dinare al pari (izjednačeno) novim krunsko-dinarskim novčanicama".[51]

---

48 „Isplata 20% zadržanih kod markiranja", *Glas slobode*, god. III, br. 88, Đakovo, 11. srpnja 1920., 2.

49 „Sudbina 20 po sto zadržanih kod markiranja", *Glas slobode*, god. IV, br. 116, Đakovo, 23. siječnja 1921., 3.

50 „20% bonovi", *Glas slobode*, god. IV, br. 152, Đakovo, 2. listopada 1921., 2.

51 „Nova državna banka", *Glas slobode*, god. III, br. 62, Đakovo, 11. siječnja 1920., 2.

Političke napetosti, prijepori i svađe političkih stranaka oko rješenja valutnog pitanja, ponajprije zamjene austrougarskih krunskih novčanica, u to su vrijeme bili na vrhuncu. U poduljem (nepotpisanom) članku naslovljenom „Valutno pitanje i opozicija", objavljenom 18. siječnja 1920., u *Glasu slobode* iskazana je podrška nastojanjima vlade Kraljevstva SHS, i svi problemi oko rješavanja zamjene austrougarskih kruna u Kraljevstvu SHS pripisani su klerikalcima, Starčevićancima i Srpskoj radikalnoj stranci koji napadaju vladu u Beogradu.[52] Uz to, *Glas slobode* 18. siječnja 1920. donosi članak „Izmjena krune" i obavještava, da je na sjednici Ministarskog savjeta od 12. siječnja pronađen „sporazum" za rješenje valutnog pitanja: „Kruna će se izmijeniti al pari sa novim novčanicama. U mjesto jedne markirane austrougarske krune dobiti ćemo jednu jugoslavensku krunu. Nova jugoslavenska kruna postaje bankovni novac t. j. novčanica sa dobrom podlogom. – Prema tome ne gubi kruna ništa. – Držimo da će kod nas riješenje biti dobro primljeno."[53]

Glas slobode je 25. siječnja 1920. izvijestio, da je počelo „štampanje krunske vrijednosti na nove državne novčanice od 1000, 100, 50 i 20 dinara. Čim bude to štampanje dovršeno, povući će se iz novčanog saobraćaja novčanice od 1000, 100, 50 i 20 kruna. Novčanice od 1, 2 i 10 kruna ostati će u saobraćaju dok državne novčanice za sitniš ne budu gotove."[54] U istom broju *Glas slobode* je obavijestio: „Dovršeno markiranje novčanica. U kraljevstvu SHS markirano je nešto manje od 6 milijarda kruna."[55]

Prema pisanju *Glasa slobode* od 1. veljače 1920. kod Kraljevskog kotarskog suda u Đakovu nalazi se u zatvoru „neki dr. Mahler, navodno austrijski diplomata i attache", koji je „zatvoren radi javnih govora proti narodnom i državnom jedinstvu, proti Jugoslaviji i jer je htio neke gradjane i zvaničnike zavesti da mu prebiljeguju i preštempliraju svotu od K[runa] 35.000". Uz njega je „kao sukrivac" zatvoren i neki Vadasz, građevinski poduzetnik iz Budimpešte.[56] Nije jasno koliko su navedene optužbe bile vjerodostojne. *Glas slobode* je naime 18. travnja 1920. objavio vijest, da je nakon „prove-

52 „Valutno pitanje i opozicija", *Glas slobode*, god. III, br. 63, Đakovo, 18. siječnja 1920., 2.

53 „Izmjena krune", Glas slobode, god. III, br. 63, Đakovo, 18. siječnja 1920., 2.-3.

54 „Nove novčanice s krunskom vrijednosti", *Glas slobode*, god. III, br. 64, Đakovo, 25. siječnja 1920., 2.

55 „Dovršeno markiranje novčanica", *Glas slobode*, god. III, br. 64, Đakovo, 25. siječnja 1920., 2.

56 „Austrijski diplomata – protujugoslavenski agitator", *Glas slobode*, god. III, br. 65, Đakovo, 1. veljače 1920., 2.

denih izvida" Vadasz pušten "već ranije" iz zatvora i upućen preko granice u Mađarsku, te da je „prošle subote" pušten dr. Mahler, „navodno austrijski konzularni činovnik."[57]

Masovna pojava krivotvorenih markica na krunskim novčanicama od 100 i napose 1000 kruna postala je veliki problem. Nešto kasnije, *Glas slobode* je 22. veljače 1920. izvijestio o krivotvorinama markica na novčanica od 1000 kruna, te pojasnio kako krivotvorinu najlakše prepoznati: „Do sada je ustanovljeno deset vrsta krivotvorenih markica za hiljadarke. Sve su duže i imaju jasniju boju. Krst sa svojim desnim krakom nije naslonjen na jednu veću bijelu točkicu. Kljun orla nije izradjen i nema jezika. Pripazite stoga kod primanja hiljadarki".[58] *Glas slobode* je ranije, 18. siječnja 1920., obavijestio i o pojavi većih količina novčanica od 100 kruna s krivotvorenim markicama u Sloveniji. „Upozoruje se pučanstvo, da pazi kod primanja novčanica od 100 kruna".[59]

Glas slobode je 29. veljače 1920. opširno, i s pravom, napao pisanje *Sloge*, glasila Hrvatske pučke stranke u Đakovu, koja je netom objavila „da joj je stigla najnovija vijest, da se je nova vlada složila u tome, da se kruna izmjeni s dinarom al pari t. j. za jednu krunu jedan dinar".[60] No, đakovački demokrati su tu netočnu vijest ujedno iskoristili za politički obračun, optuživši *Sloga* da je navedenu „lažljivu vijest" objavila „hotimično", „da obmani i prevari svoje pristaše, a naročito neuko seljačtvo".[61]

U istom broju *Glasa slobode* objavljen je oglas Poglavarstva općine trgovišta Đakovo, kojim se obavještava pučanstvo, da je odredbom nove vlade Kraljevstva SHS odnosno naredbom ministra financija dr. Jankovića određeno, da se „imade" zamjena kruna po ranije izdanim naredbama i pravilniku „nastaviti i provesti u potpunom opsegu i nefaljena dovršiti do 15. marta. Sve vijesti o kakvoj obustavi zamena su lažne i tendeciozne te unašaju samo zabunu u jedan započeti posao, koji se mora provesti jer sve krunske novčanice gube 15. marta svoju vrijednost." Oglasom je na kraju upozoreno „pučanstvo

57 „Dr. Mahler na slobodi", *Glas slobode*, god. III, br. 76, Đakovo, 18. travnja 1920., 2.

58 „Krive markice", *Glas slobode*, god. III, br. 68, Đakovo, 22. veljače 1920., 2.

59 „Krivotvorene markice na novčanicama", *Glas slobode*, god. III, br. 63, Đakovo, 18. siječnja 1920., 2.

60 Riječ je o članku „Izmjena novčanica", *Sloga*, god. II, br. 7, Đakovo, 21. veljače 1920., 3.

61 „Izmjena novčanica", *Glas slobode*, god. III, br. 69, Đakovo, 29. veljače 1920., 3.

da odmah novčanice izmijeniti dade jer sve krunske novčanice gube 15. ožujka 1920. svoju vrijednost".[62]

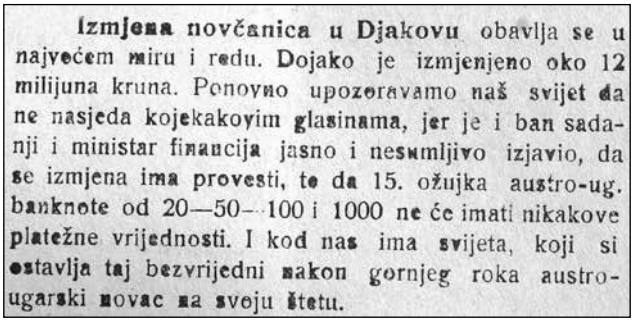
Izmjena novčanica u Djakovu obavlja se u najvećem miru i redu. Dojako je izmjenjeno oko 12 milijuna kruna. Ponovno upozoravamo naš svijet da ne nasjeda kojekakovim glasinama, jer je i ban sadanji i ministar financija jasno i nesumljivo izjavio, da se izmjena ima provesti, te da 15. ožujka austro-ug. banknote od 20—50—100 i 1000 ne će imati nikakove platežne vrijednosti. I kod nas ima svijeta, koji si ostavlja taj bezvrijedni nakon gornjeg roka austro-ugarski novac na svoju štetu.

Glas slobode, god. III, br. 70, 7. ožujka 1920.

„Izmjena novčanica u Djakovu obavlja se u najvećem miru i redu", izvijestio je *Glas slobode* 7. ožujka 1920. „Dojako je izmjenjeno oko 12 milijuna kruna. Ponovno upozoravamo naš svijet da ne nasjeda kojekakvim glasinama, jer je i naš ban sadanji i ministar financija jasno i nesumnjivo izjavio, da se izmjena ima provesti, te da 15. ožujka austro-ug.[arske] banknote od 20–50–100 ne će imati nikakove platežne vrijednosti. I kod nas ima svijeta, koji si ostavlja taj bezvrijedni nakon gornjeg roka austro-ugarski novac na svoju štetu."[63] Tjedan dana kasnije, 14. ožujka 1920., *Glas slobode* prenio je iz *Narodnih novina* (broj od 9. ožujka 1920.) odluku Ministarstva financija Kraljevstva SHS „da rok za izmjenu novčanica Austro Ugarske banke po 1000 kruna ostaje isti, to jest one se mogu izmijeniti samo do uključivo 15. ožujka 1920. rok za izmjenu novčanica po 100 K[runa] produžen je do 15. travnja 1920, dočim će se zadnji rok izmjene novčanica iste banke po 50, 20, 10, 2 i 1 krune objaviti naknadno."[64] *Glas slobode* je 11. travnja 1920. obavijestio, da je Kraljevski porezni ured u Đakovu primio „ovih dana oveću svotu novca sitnoga u novoj našoj dinarsko-krunskoj novčanici." Istovremeno bilo je upozoreno „da od 15. travnja o.[ve] g.[odine] prestaju u prometu kao platežno sredstvo stare austrijske krune od K[runa] 100. Nakon 15. o.[vog] mj.[eseca] nitko nije dužan više primate te

62 „Poglavarstvo općine trga u Djakovu. Broj 1254–1920. Oglas", *Glas slobode*, god. III, br. 69, Đakovo, 29. veljače 1920., 3.

63 „Izmjena novčanica u Djakovu", *Glas slobode*, god. III, br. 70, Đakovo, 7. ožujka 1920., 2.

64 „Produljenje roka za izmjenu novčanica Austro-ugarske banke", *Glas slobode*, god. III, br. 71, Đakovo, 14. ožujka 1920., 2.

stare novčanice od K[runa] 100."[65] „Rok za izmjenu novčanica po K[runa] 50 i 20 ističe 15. svibnja o.[ve] g.[odine]", obavijestio je *Glas slobode* 9. svibnja 1920. „I ovom zgodom upozoravamo naš svijet, da se na vrijeme pobrine, te da do 15. ov.[og] mj.[eseca] izmjeni stare austro-ugarske novčanice od K[runa] 50 i K[runa] 20 u kr.[aljevskom] poreznom uredu u Djakovu, jer se nakon toga dana ti novci ne će nigdje primate kao platežno sredstvo, a niti moći izmjeniti."[66] *Glas slobode* je u istom broju objavio i sljedeću obavijest: „Stari dinari imadu se primati. Prema riješenju ministarstva financija imadu se dinari 'Narodne banke', dakle stari dinari[67] jednako u prometu primati kao i novi jugoslavenski dinari – krunski novci[68]. Jedan dinar četiri krune. Isto tako moraju se kao platežno sredstvo primati i dinari od po 1 i pol dinara, a na kojima nema oznake K[rune] 4, odnosno K[rune] 2." Ujedno napominju, da „svi uredi i banke dužne su ih primiti", i tko ove novce ne želi primiti čini prekršaj, za koji će biti „osjetljivo kažnjen".[69] Nešto kasnije, *Glas slobode* je 22. kolovoza 1920. objavio vijest, da je Ministarstvo financija Kraljevstva SHS odlučilo, „da državne blagajne, koje primaju novčanice Austro-Ugarske banke od K[rune] 1 i K[rune] 2, ove više ne puštaju u promet, nego da ih zamjenu sa krunsko-dinarskim novčanicama. U najskorije vrijeme ima doći do izmjene tih novčanica, koje će biti zamjenjene za krunsko-dinarske novčanice. Zamjenit će se samo one novčanice žigosane po našim gradjanskim i vojnim oblastima."[70] O predstojećoj zamjeni preostalih malih apoena krunskih novčanica izvijestio je *Glas slobode* u broju od 1. siječnja 1921.: „Izmjena austro-ugarskih novčanica po K.[runa] 10, 2 i 1 ima u najskorije vrijeme biti provedena. U prometu će biti samo dinarske i dinarsko krunske novčanice te novi kovani novac. Upozoravamo naš svijet na ovu okolnost uz upozorenje da će zamjenjivati samo propisno biljegovane i žigosane novčanice."[71] *Glas slobode* je 6. ožujka 1921. obavijestio pučanstvo, da su novčanice od 1, 2 i

65 „Sitni novac za izmjenu", *Glas slobode*, god. III, br. 75, Đakovo, 11. travnja 1920., 3.

66 „Rok za izmjenu novčanica po K 50 i 20", *Glas slobode*, god. III, br. 77, Đakovo, 9. svibnja 1920., 2.

67 Riječ je o novcu - dinarima Kraljevine Srbije, koje je prije ujedinjenja i nastanka Kraljevstva SHS, izdala Privilegovana narodna banka Kraljevine Srbije.

68 Riječ je o tzv. dinarsko-krunskim novčanicama, izdanim tijekom 1919. i početkom 1920. godine.

69 „Stari dinari imadu se primati", *Glas slobode*, god. III, br. 77, Đakovo, 9. svibnja 1920., 2.

70 „Povlačenje novčanica iz prometa", *Glas slobode*, god. III, br. 94, Đakovo, 22. kolovoza 1920., 3.

71 „Izmjena austro-ugarskih novčanica", *Glas slobode*, god. IV, br. 94, Đakovo, 1. siječnja 1921., 3.

10 kruna i dalje u optjecaju i platežno sredstvo: „Primanje austro-ugarskih novčanica od K[rune] 1–2 i 10 ima se po odredbi delegata financija u Zagrebu primati i dalje. Jasno je, da se imadu primati samo takove novčanice, koje su čitave i dobro žigosane. Upozoravamo naš svijet na ovu činjenicu."[72]

Neupućeni narod, suočen povremeno s ponekim neobičnim rješenjem Ministarstva financija Kraljevine SHS o pitanju vrijednosti nekih malih apoena, znao je biti i, najblaže rečeno, zbunjen. *Glas slobode* 10. travnja 1921. neke nejasnoće oko vrijednosti različitih apoena kovanica u optjecaju nastoji puku pojasniti: „Kako dolazi do nesuglasica iznosimo našim čitateljima, da je rješenjem ministarstva financija odredjeno sljedeće: Bivši komadi od nikla 10 filira u prometu vrijede 40 filira ili 10 para, komadi od nikla 20 filira u prometu vrijede 80 filira ili 20 para. Željezni novac od 20 filira vrijedi i dalje samo 20 filira."[73]

Glas slobode je 23. siječnja 1921. obavijestio, da se po odluci Upravnog odbora Narodne banke Kraljevstva SHS povlače nove novčanice od 20 dinara, „jer su se pojavili uspjeli falzifikati. Potanje o povlačenju biti će pravodobno javljeno."[74] *Glas slobode* 6. veljače 1921. donosi obavijest, da se zamjena novčanica od 20 dinara „obavlja [se] po cijeloj državi. Kod nas vrši izmjenu kr.[aljevski] porezni ured. Do konca travnja [1921.] imadu sve novčanice po 20 dinara biti izmjenjene." Uz to obavještavaju, da su nove novčanice od 20 dinara naručene u Parizu, i „čim stignu prve zgotovljene pošiljke biti će stavljene u promet."[75] No, pojava krivotvorina novih novčanica kojima su zamjenjivane nostrificirane krune unijela je zabrinutost i zabunu među neuki puk. Tako i *Glas slobode* 6. veljače 1921. piše, i upozorava: „Uslijed opaženih krivotvorina novčanica od 20 dinara (80 K[runa]), koje se unašaju iz inozemstva, odredjeno je, da se te novčanice povuku iz prometa. Povodom ovoga odredjenja počeli su i opet razni nesavjesni špekulanti sa jednom nedostojnom agitacijom protiv naše države medju našim seljačtvom. Seljaci i iz našega kotara dolaze i opet poplašeni, jer da više novčanice od 20 dinara (80 K[runa]) ne vrijede i da ih nitko ne će više primiti i izmjeniti. Povodom inter-

72 „Primanje austro-ugarskih novčanica", *Glas slobode*, god. IV, br. 122, Đakovo, 6. ožujka 1921., 3.

73 „Sitni kovani novac u prometu", *Glas slobode*, god. IV, br. 127, Đakovo, 10. travnja 1921., 3.

74 „Povlačenje novčanica od 20 dinara", *Glas slobode*, god. IV, br. 116, Đakovo, 23. siječnja 1921., 3.

75 „Izmjena novčanica po 20 dinara", *Glas slobode*, god. IV, br. 118, Đakovo, 6. veljače 1921., 3.

vencije narodnog poslanika dra. Ribara izdala je naša kot.[arska] oblast naredjenje, da općine imaju pokupiti uz potvrdu novčanice od 20 dinara od svih svojih općinara, koje će onda jedan od općinskih službenika izmjeniti kod Narodne banke u Osijeku. Nesavjesni špekulanti kupuju po selima ove novčanice uz navod, da više ne valjaju i plaćaju cijenu nižu od prave vrijednosti, pa stoga upozoravamo pučanstvo, da ne nasjeda ovakovim varalicama već da svoje novčanice izmjeni propisanim putem. U tom smislu je izašla i vladina naredba."[76] Pojava krivotvorenih novčanica u to vrijeme je postala učestala. *Glas slobode* 18. prosinca 1921. javlja, da su se prema pisanju beogradskih novina tamo „pojavile u prometu lažne petodinarke. Falsifikat se poznaje tek po liku Miloša Obilića, koji je nejasno ispao, a inače su te novčanice sasvim slične pravima."[77]

Dinarske i dinarsko-krunske novčanice Kraljevstva SHS, izdane 1919. i 1920. godine za koje su zamjenjivane i nostrificirane krunske novčanice bile su kao provizorna rješenja nezadovoljavajuće kvalitete papira i tiska što je pridonijelo pojavi mnogobrojnih krivotvorina, a to je zahtijevalo njihovo brzo povlačenje iz optjecaja, i zamjenu novim novčanicama Kraljevine SHS.[78]

U vrijeme okončanja unifikacije novca u Kraljevini SHS, potkraj 1921. godine, pitanje vrijednosti dinara i njegove stabilnosti postalo je izrazito. *Glas slobode* 18. rujna 1921. prenosi vijest kako to središnja vlast u Beogradu namjerava učiniti: „U parlamentarnim krugovima tvrdi se da će vlada naći načine, da se suzbiju sve špekulacije i padanje dinara. Ministar financija predložio je, da se ukine slobodno trgovanje valutama i devizama, da se uredi najstroža kontrola u trgovini valuta. […]"[79] No, ta pitanja i daljnji slijed događaja prelaze okvire ovoga članka.

---

76 „Izmjena novčanica od 20 dinara", *Glas slobode*, god. IV, br. 119, Đakovo, 13. veljače 1921., 3.

77 „Lažne petodinarke", *Glas slobode*, god. IV, br. 163, Đakovo, 18. prosinca 1921., 3.

78 Usp. M. UGRIČIĆ, *Novčani sistem Jugoslavije*, 116.-117.; J. ХАЏИ-ПЕШИЋ, *Новац Краљевине Југославије 1918-1941.*,70.; Z. JELINČIČ, *Dinarsko kronska serija*, 50.-74., 10.2-103., 154.-163., 174.-181., 190.-193., 212.-215., 230.-233.; I. M. BECIĆ, *Finansijska politika Kraljevine SHS 1918-1923.*, 132.-133.; И. М. БЕЦИЋ, *Министарство финансија Краљевине Југославије 1918-1941*, 369.-370. I ondje navedeni izvori i literatura.

79 „Teške kazne za špekulaciju valutom", *Glas slobode*, god. IV, br. 150, Đakovo, 18. rujna 1921., 2.

SUMMARY

Vladimir Geiger, Branko Ostajmer

VALIDATION AND EXCHANGE OF THE AUSTRO-HUNGARIAN KRONE NOTES IN THE KINGDOM OF SERBS, CROATS AND SLOVENES (1918-1921): AN EXAMPLE OF THE MARKET TOWN AND DISTRICT ĐAKOVO

One of the first economic and political issues in the newly established Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes was the unification of the monetary currency and establishment of a National bank. The issue that sought immediate attention was the value and parity of the money, and the exchange, i.e. withdrawal from circulation of different currencies found in the territory of the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes, primarily the Austro-Hungarian krone, which was most commonly found, but also Serbian dinars, Montenegrin perpers, Bulgarian levs and German marks, and other currencies that could be found in significantly smaller amounts. Accompanied by numerous difficulties of technical and political nature, especially regarding the validation of the Austro-Hungarian krone and establishing the value of validated krone according to the dinar – the currency of the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes, they were replaced and withdrawn from circulation during February and March 1920. The complete monetary unification in the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes was carried out at the end of 1921.

The issue of validation (stamping and marking) and exchange of the Austro-Hungarian krone notes in the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes from 1918 to 1921 is one of the most interesting, but also most important issues of our not so ancient past. The validation and exchange of the Austro-Hungarian krone notes in the market town and district Đakovo could be reconstructed and presented fairly accurately, primarily based on numerous articles published in the *Glas slobode*, a weekly newspaper which was published in Đakovo during that time.

Key words: Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes, validation and exchange of the Austro-Hungarian krone notes, Đakovo

Vjera Biller – avangardna umjetnica đakovačkih korijena

UDK 75 Biller, V.
Izvorni znanstveni rad

Mirko Ćurić
Srednja strukovna škola Antuna Horvata, Đakovo

U ovom radu autor donosi rezultate istraživanja đakovačko-osječkog podrijetla avangardne slikarice Vjere Biller na temelju oskudne arhivske građe i drugih dostupnih izvora u zemlji i inozemstvu. Vjera Biller je rođena u Đakovu, imućnoj židovskoj obitelji Biller, a po majci pripada đakovačkoj židovskoj obitelji Kugel. Poslovno su bili vezani uz današnju pustaru Slašćak, koja se pongdje naziva i „pustara Biller." Nakon očeva poslovnog kraha Vjera Biller se seli najprije u Opatiju pa potom u Budimpeštu gdje započinje slikarsku karijeru u avangardnom pokretu MA.

Ključne riječi: Vjera Biller, ekspresionizam, Ma, der Sturm, Zenit, Operacija eutanazije

U 2018. obilježili smo 115 godina od rođenja Vjere Biller, avangardne slikarice koja se rodila u Đakovu 7. prosinca 1903. u židovskoj obitelji oca Emila i majke Malvine (rođ. Kugel), iako u nekim izvorima stoji i da je rođena u Grazu (Austrija).

O ovoj slikarici se donedavna vrlo malo znalo i pisalo, ali dvije važne izložbe svratile su u Hrvatskoj pozornost na njen tragični život i umjetničko djelo koje je ostavila iza sebe. Prva je bila izložba *Prodori avangarde u hrvatskoj umjetnosti prve polovice 20. stoljeća* iz 2007., a druga je izložba

Sturm Frauen otvorena u Schirn Kunsthalle u Frankfurtu 2015.[1], koja je pokazala važnost Vjera Biller u kontekstu svjetske avangarde[2]. Bila je jedna od prvih svjetskih avangardnih slikarica i jedna od prvih žena koja je pokušavala pronaći svoje mjesto u slikarskom poslu, koji je stoljećima bio rezerviran za muškarce. Frankfurtskom izložbom dobila je, makar s velikim zakašnjenjem, recepciju koju svojim djelom zaslužuje, ali njena iznimna umjetnička pojava nedovoljno je poznata u zemlji u kojoj se rodila i u kojoj je živjela, s prekidima, najmanje sedamnaest od trideset sedam godina svoga prekratkog života, obilježenog čestim selidbama i bolešću.

Đakovo početkom 20. stoljeća. U drugoj kući s lijeva rođena je 1903. godine Vjera Biller

1 *Sturm Frauen: Künstlerinnen der Avantgarde in Berlin 1910–1932,* Schirn Kunsthalle, Frankfurt, 2015.

2 Nažalost, u hrvatskoj se javnosti o ovoj kapitalnoj izložbi nije pisalo, osim posredno. Informirao sam lokalne medije: *Radio Đakovo* i *Glas Slavonije* da je, rodom, Đakovčanka Vjera Biller uvrštena u postav izložbe *Sturm Frauen* u Franfurtu, o čemu me izvijestila autorica teksta u katalogu te izložbe dr. Irina Subotić i poslala mi važne materijale. Oba ova medija objavila su razgovore sa mnom na tu temu, tako da danas hrvatska wikipedija stranicu o Vjeri Biller temelji na tim podacima. Vidi: https://sh.wikipedia.org/wiki/Vjera_Biller; Suzana ŽUPAN (23. 12. 2015). „Đakovačka slikarica Vjera Biller - žrtva nacističkih medicinskih pokusa i logora". *Glas Slavonije*. Preuzeto 20. 10. 2015.; Mile LJUBIČIĆ (15. 12. 2015). Đakovčanka na izložbi „Žene Der Sturma". Radio Đakovo. Preuzeto 20. 10. 2015.

U Đakovu se o ovoj slikarici rođenoj 7. prosinca 1903., u obitelji Emila i Malvine Biller, do zagrebačke izložbe 2007. nije znalo, niti se o njoj pisalo. Nema je u monografijama o Đakovu, niti se spominje u popisu značajnih umjetnika rođenih u ovom gradu. *Vjesnik*, danas nažalost ugasli dnevnik, u skladu sa svojom politikom kvalitetnog i opsežnog praćenja važnih kulturnih događanja, posvećuje veliki prostor izložbi *Prodori avangarde u hrvatskoj umjetnosti prve polovice 20. stoljeća,* a novinarka i povjesničarka umjetnosti Barbara Vujanović objavljuje članak: *Cjelovit pogled na povijesne avangarde*[3], u kojem spominje i Vjeru Biller, odnosno vjerno prenosi tekst iz kataloga izložbe: „Izložba autorice Jadranke Vinterhalter upozorit će i na nedovoljno poznate umjetnike, točnije umjetnice. Primjerice Vjeru Biller (rođena u Đakovu 1903.) koja se priključila avangardnim pokretima, izlažući s grupom *Aktivista* u sklopu izložbi *Ma* i više puta na izložbama u *Galeriji Der Sturm* u Berlinu, gdje je živjela od 1921. godine. Na njezinim linorezima, nastalima između 1920. i 1921., s gotovo turističkim motivima Venecije, iščitavaju se ekspresionistički odjeci i značajke naive. Objavljivala je djela u *Zenitu*[4], s čijim je urednikom bila u prepisci i, zahvaljujući toj suradnji, njezini su radovi dospjeli u Micićevu zbirku[5].” Uz tekst je reproduciran i linorez Vjere Biller: *Trg svetoga Marka* (1921./22.)[6], pa je zainteresirana javnost mogla vidjeti kako izgledaju njeni radovi.

O Vjeri Biller kao svojevrsnom umjetničkom otkriću izložbe progovorila je i dr. Jadranka Vinterhalter dva tjedna kasnije, istoj autorici, u razgovoru za *Vjesnik*[7]: „(…) Iznenađenja izložbe su umjetnice Otti Berger, Vjera Biller, pa i Nasta Rojc (…) …Svjetski avangardni pokreti, poglavito dadaizam, zanimljivi su po stavljanju u prvi plan žene umjetnice, te mi je pripremajući

3 Barbara VUJANOVIĆ: „Cjelovit pogled na povijesne avangarde”, *Vjesnik,* 15. svibnja 2007., 26-27.

4 Časopis *Zenit*, međunarodni mjesečnik za umjetnost i kulturu, izrazio je u Zagrebu od veljače 1921. do travnja 1924., a od 1924. do kraja 1926. u Beogradu, kada je zabranjen zbog teksta Zenitizam kroz prizmu marksizma. Predstavlja glasilo jednog od avangardnih pokreta koji su nastali dvadesetih godina u poslijeratnoj Europi. Pisan je na srpskom, hrvatskom, njemačkom, nizozemskom i mađarskom jeziku te na esperantu. Pretisak *Zenita* je 2008. godine objavilo Srpsko kulturno društvo „Prosvjeta” iz Zagreba, Narodna biblioteka Srbije i Institut za književnost i umetnost iz Beograda.

5 B. VUJANOVIĆ: „Cjelovit pogled na povijesne avangarde*”, Vjesnik,* 15. svibnja 2007., 27.; isto i u: *Prodori avangarde u hrvatskoj umjetnosti prve polovice XX. stoljeća*, Zagreb, 2007.,10.

6 B. VUJANOVIĆ: „Cjelovit pogled na povijesne avangarde”, *Vjesnik*, 15. svibnja 2007., 27.

7 B. VUJANOVIĆ: „U središtu pozornosti avangardni protagonisti”, razgovor s Jadrankom Vinterhalter, *Vjesnik*, 29. svibnja 2007., 22-23.

izložbu bilo zadovoljstvo ustvrditi da su i hrvatske umjetnice bile nositeljice avangardnih ideja i eksperimentiranja u umjetnosti. (…) Vjera Biller, čijih pet linoreza iz 1921./22., iz kolekcije Ljubomira Micića, danas u vlasništvu Narodnog muzeja u Beogradu, izlažemo na izložbi, također svjedoči o snažnoj osobnosti koja je dvadesetih godina bila u vezi sa zenitistima i mađarskim aktivistima okupljenim oko časopisa *Ma*…[8]"

Tržnica, linorez, 1921. g.

Oštarija, linorez, 1921. g.

I *Jutarnji list*[9] piše o ovoj izložbi nazvavši je „studioznom izložbom avangarde", a autorica teksta Patricija Kiš ističe kako je izložba : „posebna, među ostalim, zato što donosi 16 djela hrvatskih umjetnika Josipa Seissela - Jo Kleka, Vjere Biller i Vinka Foretića Visa iz zbirke Ljubomira Micića, u vlasništvu Narodnog muzeja u Beogradu."[10]

8 Isto, 22-23.

9 Patricija KIŠ: „Studiozna izložba avangarde"; https://www.jutarnji.hr/arhiva/studiozna-izlozba-avangarde/3250739/, pregledano 31. kolovoza 2018.

10 Isto

Ponukan tim napisima, i vrlo šturim podacima, pokušao sam (te 2007.) doznati više i objaviti članak o Vjeri Biller u *Đakovačkim novinama*[11], koje sam tada uređivao, ali i pisao veliki broj tekstova, posebice iz područja kulture. Zamolio sam za pomoć đakovačkog odvjetnika i vrsnog poznavatelja lokalne povijesti, gospodina Željka Lekšića za pomoć. On je pronašao nekoliko zanimljivih podataka, ali i njeno ime na spisku Židova i Židovki ubijenih u medicinskim eksperimentima u koncentracijskom logoru[12] u Hartheimu. Pronašao je i podatke o toponimu *Billerova pustara* kod Viškovaca, koja je vjerojatno pripadala njenoj obitelji. Obratio sam se i dobrom poznavatelju hrvatske avangarde Branimiru Donatu, koji Vjeru Biller usput spominje u knjizi *Središte na rubu*[13] kao „slikaricu naivnog izraza", koja surađuje u *Zenitu*, ali nije imao značajnijih informacija o njoj. Tekst sam objavio u 57. broju *Đakovačkih novina*, na 3. stranici[14], a budući da je tadašnji direktor Turističkog ureda Turističke zajednice Đakova Zvonko Vugrinović, objavljivao novine u *pdf formatu* na službenim internetskim stranicama Turističke zajednice Grada Đakova[15], tekst je postao dostupan i izvan lokalnih okvira, iako, zapravo, u njemu nije bilo novih otkrića o ovoj slikarici. Na kraju teksta pozvao sam „sve koji znaju više o Vjeri Biller da nam se jave s podacima i prilozima, koje ćemo rado objaviti[16]."

Na poziv objavljen u *Đakovačkim novinama* nije se javio nitko pa sam iduće godine objavio u *Reviji Đakovačkih vezova*[17] tekst pod nazivom *Dvije*

---

11 *Đakovačke novine*, izlazile su u Đakovu od prosinca 2003. do travnja 2010. u klasičnom novinskom formatu na 24 ili na 32 stranice. Nakladnik novina bila je udruga *Đakovački kulturni krug*, a glavni urednik tijekom svih godina izlaženja bio je Mirko Ćurić. Ukupno je objavljeno 72 broja, a zbog pomanjkanja sredstava novine nisu izlazile redovito.

12 *List of persons murdered by German medical doctors between 1939 and 1948:* http://www.iaapa.org.il/46024/claims_list_Bi-Bo

13 Branimir DONAT: *Središte na rubu,* Zagreb, 2007., 346.

14 Mirko ĆURIĆ: „Tko je bila Vjera Biller, Đakovčanka koja je izlagala s Kandinskim i u Der Sturmu?", *Đakovački glasnik*, 16. svibnja 2007., 3.

15 www.tz-djakovo.hr/djnnovine/57_2007_05_16.pdf, danas nedostupno

16 M. ĆURIĆ: Isto.

17 *Revija Đakovačkih vezova* je popratna, godišnja publikacija koja prati smotru folklora Đakovačkih vezovi. Prvi broj je objavljen 1970., a do sada je objavljeno 49 brojeva (1992. nisu održani Đakovački vezovi i nije tiskana prateća *Revij*a). Od 1970. do 1995. glavni urednik je bio Stjepan Rechner, od 1996-1998. Željko Lekšić, od 1999. do 2018. Mirko Ćurić, a od 2018. urednica je Virovitičanka Jasminka Jurković Petras.

đakovačke avangardne slikarice – Nevenka Lovrić i Vjera Biller[18] u kojem sam se puno opširnije bavio Nevenkom Lovrić Baruh[19], istaknutom predstavnicom nadrealizma u hrvatskoj likovnoj umjetnosti, dok sam o Vjeri Biller uglavnom ponovio objavljene podatke te reproducirao njen rad objavljen u 25. broju *Zenita*[20] pod nazivom *Željeznica*. Ponovno sam na kraju teksta pozvao da se jave oni koji imaju više informacija, ali se nitko nije oglasio punih osam godina, sve do 30. ožujka 2015., kada mi je e-mail uputila dr. Irina Subotić iz Beograda, za koju sam ubrzo shvatio da je svakako jedna od najupućenijih u život i djelo ove slikarice, i da dijeli sa mnom jednu posebnu osjetljivost za njenu tragičnu sudbinu, jer sam o Vjeri Biller bio napisao i priču *Ugašena Vjera* i objavio u knjizi *Braća u poniženju*[21], koju sam i poslao dr. Subotić.

Nakon toga susreta uslijedila je prepiska u kojoj sam doznao puno informacija o Vjeri Biller i neznatno pomogao s nekoliko podataka (o članstvu Vjerinog oca u upravnim tijelima KUD-a Sklad/Preradović i njihovoj imovini u okolici Đakova) u pripremi njenog teksta za izložbu *Sturm Frauen* koja je otvorena u *Kunsthalle Schirn* u Frankfurtu, a u iznimno lijepo uređenom katalogu objavljena je trojezično (na njemačkom, engleskom i srpskom jeziku) studija o Vjeri Biller i reproducirani su svi njeni (za sada) sačuvani radovi. Prigodom našeg susreta u svibnju 2016.[22] u Beogradu dr. Subotić mi je uručila taj iznimno lijep katalog, koji je jedan od važnih izvora radova u kojima sam pokušao prikazati život ove umjetnice iz đakovačke perspektive, odnosno pokazati ili dokazati u kojoj je mjeri uopće đakovačka slikarica.

---

18 Mirko ĆURIĆ: „Dvije đakovačke avangardne slikarice – Nevenka Lovrić i Vjera Biller*", Revija Đakovačkih vezova,* 38/200., 117-121.

19 Nevenka Lovrić Baruh rođena je 1925. u Đakovu. Diplomirala je 1954. na Akademiji likovnih umjetnosti u Zagrebu u klasi prof.Antuna Mezdjića. Suradnica je Majstorske radionice Krste Hegedušića zajedno s Ferdinandom Kulmerom, Vaskom Lipovcem, Ivom Kalinom i drugima. Izlagala je na više samostalnih i skupnih izložaba u zemlji i inozemstvu. Veliki dio života provela je u Oprtlju u Istri. Danas živi u Domu zaklade Lavoslav Schwarz u Zagrebu.

20 *Zenit*, 25/1925, 9.

21 M. ĆURIĆ: *Braća u poniženju*, Đakovo, 2012.

22 Iskoristio sam ga za novu priču pod nazivom „Smrt Vjere Biller*"*, objavljenu u knjizi *Smrt Petera Esterhazya, šest priče o smrti*, Đakovo, 2016.

Vjera Biller i Đakovo

Vjera Biller je rođena 7. prosinca 1903., u zenitu zlatnog doba đakovačke kulture – dvije godine prije smrti biskupa Josipa Jurja Strossmayera. To vrijeme obilježava nedostignuto mecenatsko djelovanje biskupa Josipa Jurja Strossmayera, a kruna svekolikog razvitka Đakova je đakovačka katedrala, jedan od najvećih sakralnih objekata, ali i najvećih umjetničkih projekata, na istoku Europe. Vjera Biller je rođena u židovskoj obitelji i po ocu i po majci. Židovska zajednica u Đakovu nije bila pretjerano velika, ali je bila poslovno uspješna i utjecajna. U godini kada je rođena Vjera Biller, u Đakovu je živjelo 332 Židova[23]. Osim Vjere Biller iste godine, 11. studenog 1903., rođena je u Đakovu još jedna važna osoba u hrvatskoj kulturi, arhitekt Ernest Weissmann[24], suradnik Alberta Loosa i Le Corbusiera[25]. U Đakovu je 1915. rođen

23 Mira ŠVOB, „Naseljavanje Židova u Slavoniju 185.-186*".; Popis žiteljstva od 31. XII. 1900. u Kraljevinama Hrvatskoj i Slavoniji*, 354., 292.-297. Detaljnija analiza mjesta pokazuje naseljenost Židova u kotaru Đakovo ovako. U općini Bračevci (15) naseljeni su Bračevci 6, Bučje 1, Podgorje 5, Potnjani 3. U općini Đakovo (337) su naseljeni u samom Đakovu 332, te Satnici Đakovačkoj 5. U općini Drenje (21) a raspoređeni su: Drenje 3, Kućanci 3, Preslatinci 1, Pridvorje 7, Slatinik 7. U općini Gašinci (9) a raspoređeni su: u Gašincima 7, i Veliko Nabrđe 2. U općini Gorjani (36) a raspoređeni su: Gorjani 33, Tomašanci 3. U općini Levanjska Varoš (14) a raspoređeni su Levanjska Varoš 3, Kranjski dol 6, Slobodna Vlast 5. U općini Piškorevci (19) a raspoređeni su: Budrovci 12, Piškorevci 7. U općini Punitovci (19) a raspoređeni su: Krndija 8 i Punitovci 11. U općini Selci (8) samo u Selcima. U općini Semeljci (50) a raspoređeni su Kešinci 9, Koritna 7 i Semeljeci 34. U općini Trnava (20) a raspoređeni su: Kondrić 3, Lapovci 4, Đakovačka Trnava 13. U općni Viškovci (14) a raspoređeni su u Forkuševcima 7, Viškovci 5 i Vučevci 2. U općini Vrbica (20) a raspoređeni su u Đurđanci 2, Mrzović 11 i Vrbica 7. U općini Vrpolje (24) a raspoređeni su u Čajkovcima 4, Strizivojni 6 i Vrpolju 14. I u općini Vuka (21) a raspoređeni su Širokom Polje 8 i u Vuki 13 (Ljiljana DOBROVŠAK: „Demografski prikaz Židova u Đakovu i Đakovštini od početaka naseljavanja do Prvog svjetskog rata", *Zbornik Muzeja Đakovštine*, 9/2009., 189.)

24 Weissmann Ernest, hrvatski arhitekt (Đakovo, 11. XI. 1903. – Haarlem, Nizozemska, 13. VII. 1985). Ranije se smatralo da je rođen u Požegi, ali to nije bilo točno. Arhitekturu diplomirao 1926. na Tehničkom fakultetu u Zagrebu. U Parizu je bio suradnik A. Loosa (1926.–27.) i Le Corbusiera (1927.–28.). Jedan od osnivača *Radne grupe Zagreb* (1932.), koja je iste god. sudjelovala na IV. izložbi skupine *Zemlja.* Kao promicatelj avangarde i funkcionalističke arhitekture snažno je utjecao na hrvatsku modernu arhitekturu. U Zagrebu je u razdoblju 1932.–37. radio više projekata, od kojih su realizirani vila na Jabukovcu (1933.) i vila Kraus u Nazorovoj ulici br. 29 (1936.). U Beogradu je projektirao Dom novinara u Ulici 1. maja (1932.–34.), a 1950-ih vlastiti ljetnikovac na Malom Lošinju. Za II. svjetskog rata ostao u SAD-u, gdje je radio na programima tehničke pomoći, a nakon rata bio je referent za stanovanje i planiranje pri UN-u te ravnatelj Odjela za industrijsku obnovu (UNRRA). O problemima arhitekture objavljivao je članke i rasprave u stručnim publikacijama i zbornicima UN-a. Od 1965. je bio dopisni član JAZU (danas HAZU). (http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=65962, pregledano 23. svibnja 2018.)

25 Tamara BJAŽIĆ KLARIN: *Ernest Weissmann – društveno angažirana arhitektura, 1926. – 1939.,* Zagreb, 2015.

i znameniti kolekcionar Erih Šlomović[26], o kojem je Veljko Bulajić snimio film *Donator*[27].

O obitelji Vjere Biller postoje podaci u Đakovu, iako nam je donedavno njeno podrijetlo bilo prilično tajnovito. Tome je pripomogla jedna zabuna: doslovce u svim tekstovima o Vjeri Biller pogrešno pisalo prezime njene majke – Kugler ili Kuger - umjesto Kugel! Pogrešno napisano prezime uzrokovalo je mnogo problema istraživačima i mnogo zabune. Otac Malvine Biller, rođ. Kugel - Leopold (Lavoslav) Kugel - od 1879. do 1905., bio je vlasnikom kuće na đakovačkom korzu, koja je bila na mjestu tzv. *Mutinog ćoška* – ugla Ulice kralja Tomislava i Ulice Ivana Pavla II. – preko puta gradske vijećnice i nalazi se na brojnim razglednicama iz vremena kada Billerovi i Kugelovi žive u Đakovu[28]. Kuća u kojoj su rođene Malvina Kugel i Vjera Biller je srušena nakon odlaska obitelji Kugel iz Đakova. Tu je sagrađena nova kuća, koja je u privatnom vlasništvu, a u prizemlju su poslovnica banke i kafić. Po staroj numeraciji kuća u Đakovu, nosila je broj 35.[29]

Željko Lekšić je pronašao dopisnicu Leopolda Kugela, koja je poslana iz Đakova 1878., što ukazuje na to da je Vjerin djed boravio i radio u Đakovu i prije kupovine kuće na đakovačkom korzu u kojoj se rodila Malvina Kugel, a možda i Vjera Biller, budući da Emil Biller nije imao vlastitu kuću u gradu.

Na đakovačkom židovskom groblju nalaze se dva groba obitelji Kugel. U prvom je sahranjena Katarina Kugel r. Markstein, umrla 18. ožujka 1904. u dobi od 95 godina, zasigurno Leopoldova majka i Vjerina baka po majci.

---

26 Šlomović, Erich (u Francuskoj Erich Chlomovitch), skupljač umjetnina židovskog podrijetla (Đakovo, 10. ožujka 1915. – nestao u Vojvodini 1943). Započeo studij kemije u Zagrebu, od 1934. živio u Parizu. Uz pomoć znamenitoga francuskog trgovca i skupljača umjetnina A. Vollarda skupio veliku zbirku djela francuskih umjetnika, osobito impresionista i postimpresionista, koju je 1940. prvi i jedini put izložio u Zagrebu. Od 1940. jedan dio njegove zbirke pohranjen je u banci Société Générale u Parizu, koji zbog imovinsko-pravnih problema nije dostupan javnosti, a 1948.–49. veći je dio završio u Zbirci strane umetnosti Narodnoga muzeja u Beogradu. http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=59738, pregledano 1. veljače 2019.

27 *Donator* / pr. Jadran film / Meteor film, Zagreb, 1989. – r. Veljko Bulajić, sc. Ivo Brešan – k. Boris Turković – gl. Arsen Dedić – mt. Sandra Botica – sgf. Vladimir Tadej – kgf. – ul. Ljubomir Todorović, Peter Carsen, Urška Hlebec, Ana Karić, Tonko Lonza, Charles Millot (Velja Milojević) – dugometražni igrani – 35 mm, 3150 m, boja (Hrvatski dugometražni filmovi 1944. – 2006. godina, Hrvatski državni arhiv, Zagreb, 2006.).

28 Željko LEKŠIĆ: „Numeracija kuća u Đakovu iz sredine 19. stoljeća i njihovi vlasnici", *Zbornik Muzeja Đakovštine*, 12/2015., 55-69.

29 Isto, 57.

Drugi je grob Karla Kugela, koji je umro 9. studenoga 1898. u dobi od 16 godina. Riječ je sinu Leopolda i Cecilije i mlađem bratu Malvine Biller, odnosno Vjerinom ujaku. Majka Malvine Kugel, Cecilija, podrijetlom je iz imućne đakovačke obitelji Weiss ili Weisz[30], a grobnice ove obitelji postoje i danas na đakovačkom židovskom groblju. Majka Vjere Biller Malvina Kugel rodila se 22. srpnja 1881. u Đakovu. Nemamo podatak o vremenu i okolnostima njene smrti, kao ni o smrti njenog supruga Emila. Pohađala je školu u Đakovu, ali ne židovsku, jer je u to vrijeme posebna židovska škola bila raspuštena „zbog malo polaznika i velikih troškova te su djeca đakovačkih Židova prešla u opću pučku školu. Uz vlastite konfesionalne škole židovska su djeca išla u katoličke i svjetovne škole (trivijalke, glavne škole, niže realke, privatne škole, trgovačke itd.)[31]".

Roditelji Vjere Biller odabrali su katoličku školu koja je djelovala pri samostanu Milosrdnih sestara Svetoga Križa u Đakovu. Zahvaljujući Željku Lekšiću i sestri Esteri Radičević, dobili smo preslike školskih izvješća *Djevojačkih učionah u Samostanu milosrdnica Svetoga Križa* za četiri školske godine (od 1888./89. do 1891./92.) u kojima je vidljivo da je Malvina Kugel prva četiri razreda osnovne škole prolazila „s odlikom", a sačuvan je i *Imenik (razrednica) učenica drugog razreda za školsku godinu 1889./90*., u kojem stoji, pod rednim brojem 25., da je Malvina Kugel „izrael. vjere, rođena u Đakovu 22. srpnja 1881.[32]," kako joj je otac Leopold, trgovac i da žive u „gospodskoj ulici k. br. 53 u Đakovu[33]." U vrijeme kada ona pohađa ovu školu među učenicama je „9 Izraelićana[34]" od ukupno 76 učenica.

Nastava je u školi izvođena isključivo na hrvatskom jeziku, a Malvina je iz većine predmeta vrlo uspješna ili odlična učenica. Zanimljivo je da joj

30 Na groblju i u dokumentima se ovo prezime pisalo na različite načine.

31 Lj. DOBROVŠAK: „Demografski prikaz Židova u Đakovu i Đakovštini od početaka naseljavanja do Prvog svjetskog rata", 193.

32 *Imenik (razrednica) učenica drugog razreda za školsku godinu 1889./90*., Arhiv Milosrdnih sestra Sv. Križa u Đakovu

33 Ovdje je riječ o pogrešci učiteljice koja je zapisala kućni broj 53 umjesto 35. Pogreška je očita jer je kuća obitelji Kugel na đakovačkom korzu imala kućni broj 35, a kuće s brojem 53 u „gospodskoj ulici" (to nije bio službeni naziv ni za jednu ulicu već kolokvijalni) nije u Đakovu uopće bilo. Vidi više u tekstu Ž. LEKŠIĆA: „Kuće na početku ulice Stjepana Radića u Đakovu*", Zbornik Muzeja Đakovštine,* 10/2013., 197-216; Ž. LEKŠIĆ: „Numeracija kuća u Đakovu iz sredine 19. stoljeća i njihovi vlasnici", 55.-69.

34 *Izpitno izvješće o napredku učenica I. razreda tečajem I. i II. proljeća školske godine* 1888/9. Pregled učenica za školsku godinu 1888./9., Arhiv Milosrdnih sestara Svetoga Križa u Đakovu.

je učiteljica u školi bila časna sestra Gabrijela Tišov, rođena sestra velikog hrvatskog slikara Ivana Tišova[35], rođenog u Viškovcima, gdje su imanje imali Kugelovi, odnosno Billerovi.

Malvina Kugel je u Đakovu živjela sa suprugom i kćerkom Vjerom do preseljenja u Osijek (tamo je rođen Vjerin brat Gualtiero 28. srpnja 1911.), iako je moguće da su živjeli na pustari Slašćak između Đakova i Viškovaca, budući da su se tamo nalazile i zgrade u kojima je bilo stanara, ponajviše radnika, što dokazuju izvodi iz matičnih knjiga umrlih[36].

Emil i Malvina su vjenčali u Đakovu 2. veljače 1902. godine[37]. U vrijeme Vjerinoga rođenja, 1903., Emil Biller zabilježen je kao član Upravnog odbora *Pjevačkog društva Sklad-Preradović*, vrlo važne institucije društvenog života u Đakovu, koja je okupljala gradsku elitu. Zabilježeno je da je sudjelovao na skupštinama 11. siječnja 1903. i 11. siječnja 1904.[38]. Sudjelovao je, također, dvije godine u radu Upravnog odbora društva koje je 1904. održalo četrnaest sjednica[39]. To je jasan dokaz da je tada živio u Đakovu (ili na obližnjem Slašćaku), jer da je živio u Grazu ili u Osijeku ne bi se angažirao u radu Upravnog odbora. U vrijeme kada je Emil Biller izabran u Upravni od-

35 Ivan Tišov, hrvatski slikar (Viškovci kraj Đakova, 8. II. 1870. – Zagreb, 20. IX. 1928.). Školovao se na Obrtnoj školi u Zagrebu, potom na Kunstgewerbeschule (1883.–93.) u Beču, na Akademiji u Münchenu (1893–94) i na Académie Julian u Parizu. Od 1905. bio je profesor na Obrtnoj školi u Zagrebu. Kao štićenik I. Kršnjavoga izveo je niz dekorativnih kompozicija u javnim i kulturnim ustanovama i crkvama. Isprva je stvarao u duhu historicizma, na tragu prerafaelitsko-nazarenske poetike, alegorijske kompozicije u Zlatnoj dvorani Odjela za bogoštovlje i nastavu u Zagrebu (*Bogoštovlje, Umjetnost, Nastava* i *Znanost,* 1893.–96.), potom je pod utjecajem V. Bukovca postupno rasvijetlio paletu. U tom je razdoblju slikao idealizirane prizore iz života seljaka (dekoracija predsoblja HNK u Zagrebu, 1905.; *Pod javorom,* 1906) i plenerističke motive iz zagrebačke okolice (*Iz Maksimira,* 1911.). Nakon boravka u Parizu slikao je mitološke kompozicije naglašene simbolike i neskrivena hedonizma (*Satiri,* 1916.; *Satiri i nimfe,* 1917.). U tom je duhu izradio dekoracije u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu (1914.). Autor je mnogobrojnih portreta (*M. Dežman,* 1900.; *V. Vidrić,* 1909.; *H. Bollé,*1913.), od kojih se osobito ističu otmjeni i senzualni ženski likovi (*Rebeka,* 1894.; *Portret žene,*1907.). Bavio se i ilustracijom (V. VIDRIĆ, *Pjesme,* 1907.); http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=61471, pregledano 1. veljače 2019.

36 Željko Lekšić ustupio je nekoliko dokumenata iz kojih je vidljivo da su ljudi živjeli, i umirali na imanju koji je bio u vlasništvu obitelji Biller i Kugel.

37 Scheda indviduale foglio famiglia no. 708 (1931. promijenjeno u broj 3315,) Abbazia, Državni arhiv Rijeka.

38 Mato HORVAT: *Spomenica Hrvatskog pjevačkog društva Sklad – Preradović u Đakovu 1863.-1939.*, Đakovo, 1939., 149-150.

39 Isto, 154.

bor[40], u njemu su ravnopravni članovi i Židovi, uz Hrvate i pripadnike drugih naroda koji su živjeli u gradu. Vodeći ljudi *Društva* te 1903. bili su afirmirani političari dr. Vladimir Prebeg[41] i dr. Franjo Papratović[42], pomoćni biskup i Strossmayerov bliski suradnik Anđelko Voršak[43], gradonačelnik Đakova dr. Antun Švarcmajer[44], svećenik, političar i književnik dr. Svetozar Rittig[45], glazbenik

40 Isto, 151. i 154.

41 Vladimir Prebeg, hrvatski političar i odvjetnik (Brod na Savi, danas Slavonski Brod, 4. ožujka 1862. – Zagreb, 17. veljače 1944.). Studirao pravo u Zagrebu i Beču, a doktorirao 1886. u Zagrebu. Od 1889. bio je kraljevski javni bilježnik i odvjetnik u Đakovu. God. 1908. pristupio je Čistoj stranci prava, od 1910. bio je narodni zastupnik u Hrvatskome saboru, a od 1919. predsjednik Hrvatske stranke prava. Zajedno s Josipom Pazmanom potpisao je 1919. prosvjedno pismo protiv rada Privremenoga narodnoga predstavništva u Beogradu, zbog čega je bio osuđen i zatvoren (1920). Od 1920. do 1930. bio je član zagrebačkoga Gradskog zastupstva. Sudjelovao u radu Hrvatskoga državnoga sabora 1942. Objavio nekoliko knjiga dječjih pjesama. (http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=50031, pregledano 15. travnja 2019.)

42 Franjo Papratović (Đakovo 7. kolovoza 1871.- Đakovo 10. studenoga 1929.), đakovački odvjetnik i političar. Sudjelovao u paljenju mađarske zastave s Radićem, Vidrićem i ostalima prigodom otvaranja Hrvatskog narodnog kazališta 16. listopada 1895.(vidi više u: Branko OSTAJMER:, ”Doček političkoga uznika Franje Papratovića u hrvatskim gradovima 1896. godine”, *Đakovački vezovi : prigodna Revija,* 43/2013., 64-67.)

43 Anđelko Voršak je rođen 7. studenoga 1844. u Iloku. Za svećenika je zaređen u Rimu 22. svibnja 1869. Imenovan naslovnim biskupom zenopoljskim, pomoćnim biskupom u Đakovu. Posvećen za biskupa 19. svibnja 1898. u Đakovu. Bio je pomoćnim biskupom J. J. Strossmayeru i I. Krapcu te je u dva navrata, po više godina, upravljao tom biskupijom kao kaptolski vikar. Umro je u Đakovu 22. kolovoza 1921. Pokopan je u grobnici Stolnog kaptola u Đakovu 26. kolovoza 1921. (više u: Matija PAVIĆ, „Posvećeni biskup Dr. Anđelko Voršak”. *Glasnik biskupija Bosanske i Srijemske*, 49,16/1921,128.)

44 Dr. Antun Švarcmajer (Schwarzmayer) (Đakovo, 1861. – Đakovo, 1932.), odvjetnik, javni bilježnik, sudac Kotarskog suda, općinski načelnik Đakova i saborski zastupnik. Od 1892. do 1906. sudjelovao na izborima i biran za narodnog zastupnika u Đakovu kao kandidat unionističke Narodne stranke. Neuspjelo se 1911. kandidirao na listi Hrvatsko-srpske koalicije. Bio je općinski načelnik Đakova u više mandata, od 1892. do 1912., zatim potkraj života i sudac Kotarskog suda u Đakovu. Godine 1928. imenovan za općinskog načelnika, ali je ubrzo zbog bolesti odstupio. U vrijeme Austro-Ugarske Monarhije, od početka 20. stoljeća, član je i dobrotvor Hrvatskog pjevačkog društva „Preradović” i dobrotvor i začasni član Hrvatskog sokola u Đakovu.

45 Svetozar Rittig**,** hrvatski povjesničar i političar (Brod na Savi, danas Slavonski Brod, 6. IV. 1873. – Zagreb, 21. VII. 1961.). Studirao teologiju u Sarajevu, Đakovu i Beču, gdje je doktorirao 1902. do 1911. predavao je crkvenu povijest na đakovačkoj bogosloviji, a zatim je bio tajnik Zagrebačke nadbiskupije, profesor na Bogoslovnom fakultetu u Zagrebu i urednik *Katoličkoga lista* (1912.–13.). Političku djelatnost započeo je 1908., kao zastupnik Hrvatske stranke prava u Hrvatskom saboru. God. 1918. bio je član Narodnoga vijeća SHS, a 1919.–20. član Privremenoga narodnog predstavništva. Nakon prestanka rada na Bogoslovnom fakultetu župnik župe sv. Blaža (1915.–17.), a zatim župe sv. Marka (1917.–41.) u Zagrebu. Nakon osnutka Nezavisne Države Hrvatske (1941) povukao se u Selca, gdje je stupio u dodir s predstavnicima antifašističkog pokreta. God. 1943. bio je član ZAVNOH-a, 1944.–54. predsjednik Komisije za vjerske poslove, a 1945.

Ivan Nepomuk Trišler[46] i drugi, a osim Emila Billera u upravi su sudjelovali i drugi đakovački Židovi: knjižar Makso Bruck[47], veletrgovac i pripadnik jedne od najbogatijih đakovačkih obitelji svog vremena Dane ml. Reichsman[48],

izabran je u Ustavotvornu skupštinu, potom u Saveznu skupštinu i Hrvatski sabor. Bio je član jugoslavenske delegacije na Mirovnoj konferenciji u Parizu 1946., a iste je godine postao ministrom bez resora u vladi NR Hrvatske (do umirovljenja 1954). (http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=53003, pregledano 15. travnja 2019.)

46 Ivan Nepomuk Trischler, mlađi (1862. – 1922.) Rođen je 13. ožujka 1862. u Đakovu kao peto i najmlađe dijete Ivana Nepomuka Trischlera. Osnovnu glazbenu poduku dobiva od oca Ivana. Biskup Josip J. Strossmayer mu je omogućio godišnjom potporom od 100 forinti da polazi orguljašku školu od 1879./80. do 1880./81. u Pragu koju je vodio František Zdenek Skuherský. Od 1. siječnja 1882. je koralist u stolnoj crkvi sa godišnjom plaćom od 374 forinti. 16. kolovoza 1894. daje otkaz kao koralist u stolnoj crkvi i odlazi u Veliki Varadin (danas Oradea u Rumunjskoj) gdje je samo nekoliko mjeseci jer se već 19. studenoga 1894. natječe na novoraspisano mjesto koralista u stolnoj crkvi u Đakovu. Od siječnja 1903. preuzima mjesto Dragutina Trischlera kao ravnatelj katedralnog zbora. Na sjednici Stolnog kaptola 20. travnja 1903. imenovan je definitivnim regens chorijem. Zborovođa je „Sklada" 1885.-1886. i „Preradovića" 1903. -1910. Umro je 14. ožujka 1922. u Đakovu. (više u Erwin TRISCHLER: „Glazbenička obitelj Trišler (Trischler) u Đakovu 1830. - 1986.", *Zbornik Muzeja Đakovštine,* 12/2015., 99-120.)

47 Makso Bruck, tiskar, knjižar i nakladnik. Godina i mjesto rođenja nisu poznati. Umro je za II svjetskog rata. U Đakovu je otvorio tiskaru vjerojatno oko 1890.; prvi datirani tiskopis iz nje označen je godinom 1895. Osim tiskanica, prigodnih spisa i izvješća đakovačkih škola, izdavao je đakovačke razglednice i tiskao u nakladi svoje knjižare pučke romane u nastavcima. Nakladu romana prodao je 1924. Nakladnom zavodu Zvono u Osijeku, a tiskaru 1938. Ivanu Brandekeru. Izdavao je, tiskao i uređivao mađaronski list Đakovština, koji je počeo izlaziti 1. XI. 1911., a ugasnuo 1912. 96. brojem. (više u: M. MALBAŠA: *Povijest tiskarstva u Slavoniji*, Zagreb, 1978, 100. i Krešimir PAVIĆ*: Đakovačke tiskare prije I. svjetskog rata*. Đakovo i njegova okolica*, Zbornik Muzeja Đakovštine*, 1/1978, 121–141.; *Isti: Povijest đakovačkih tiskara*, Đakovo, 1987., 44–62.)

48 Reichsmann, Dane, gospodarstvenik (Đakovo, 8. II. 1876. – Auschwitz, 1944.). Sin Jakobov. Bio je vlasnik trgovine mješovitom robom i žestokim pićima „D. Reichsmanna sin" u Đakovu koju je o. 1860. utemeljio, a 1878. protokolirao njegov djed Dane. U međuratnom razdoblju bavio se izvozom „Strossmayerove šljivovice". Također je s Aleksandrom Starkom, Pavlom i Eduardom Kaiserom bio suvlasnik Prve osječke tvornice kandita, čokolade i čokoladne robe „Kaiser i Stark" (danas Kandit). Uz to je bio dioničar Prve hrvatske štedionice Zagreb i Tvornice šećera Osijek. Živio je na Slavujevcu u Zagrebu. Po osnutku NDH već mu je 12. IV. 1941. oduzet automobil, a istoga je dana s ostalim suvlasnicima Prve osječke tvornici kandita pokušao spasiti imovinu fiktivnom prodajom svojeg udjela „arijevcima" – upravitelju tvornice Josipu Turiću (oženjenom Židovkom) i Josipu Oreškoviću (drugom suprugu Hilde, kćeri A. Starka). Dana 11. V. 1941. sa suprugom Fridom rođ. Schnabel izbačen je iz kuće te im je redarstvo u cijelosti zaplijenilo srebrninu i ostale dragocjenosti (osim zlatnoga sata s lancem i privjeskom), 48 300 din. te sav namještaj i živežne namirnice. U prijavi imovine je naveo kako su kuću napustili s najnužnijom odjećom. Dana 12. VI. 1941. Ustaškomu stanu i općini Đakovo prepustio je 1.800.000 din. svojih potraživanja od Časnih sestara sv. Križa u Đakovu. Oboje supružnika stradalo je u Auschwitzu. God. 1945. Josip Orešković je zbog te „kupoprodaje" bio osuđen „radi privredne kolaboracije s neprijateljem i razgrabljivanja židovske imovine".; Židovski biografski leksikon, radna verzija; http://zbl.lzmk.hr/?paged=5&cat=19, pregledano 11. rujna 2018.

dr. Žiga Spitzer[49] i dr. Oni su pridonosili društvu i materijalno tako da *Spomenica pjevačkog društva Sklad-Preradović* bilježi kako je te 1903., biskup Strossmayer darovao društvu 200 kruna, „a društveni odbornik Reichsman Dane ml. 100 kruna[50].”

Vjerojatno je i Emil Biller i financijski pomagao rad društva jer se to od članova uprave očekivalo, posebice od velezakupnika iz bogate obitelji (samo je pustara „Biller”, odnosno „Slašćak” koju je zakupljivao, imala preko 800 jutara oranica).

Iduće godine je Emil Biller ponovno član Upravnog odbora *Sklad-Preradovića* koje vodi dr. Svetozar Rittig. Te godine je društvo „razvilo veću djelatnost” u kojoj je sudjelovao Emil Biller sa suprugom Malvinom, jer je osim koncerata i kazališnih priredbi, društvo organiziralo i izlete, zabave, druženja, a obaveza vodećih članova društva bila je sudjelovati u svim aktivnostima. Program koji je izvođen od strane *Sklad-Preradovića* uglavnom je domoljubnog karaktera i na hrvatskom jeziku, tako da je nesumnjivo Emil Biller odlično govorio hrvatski jezik, pa je za pretpostaviti da se u obiteljima Kugel i Biller komuniciralo na hrvatskom jeziku. Nemamo gruntovnih podataka o vlasništvu obitelji Biller na području Đakova. Emil Biller, također, nije bio službenik bogoštovne općine židovske, jer ga ne spominju autori koji se bave ovom temom. Na đakovačkom groblju nema tragova Billerovih, odnosno nema sahranjenih članova ove obitelji. Stoga možemo pretpostaviti da se Vjera Biller rodila u kući djeda Lavoslava i bake Cecilije, baš kao i njena majka, na adresi „Gospodska 35”, u samom središtu Đakova. Prezime Biller se spominje u obližnjim Viškovcima, odnosno „pustara Slašćak”, između Viškovaca i Đakova, je nekoć bila „Billerova pustara”, što je vidljivo iz nekoliko dokumenata u matičnim knjigama Župe Viškovci gdje se 1906. i 1910. spo-

49 Dr. Žiga Špicer (Spitzer), odvjetnik. Rođen je u Osijeku 1868., gdje je njegov otac Samuel Spitzer, bio nadrabin. Ubijen je 1942. u logoru (bez podatka o kojem logoru je riječ). Supruga Paula, djeca Milan (1898.) i Milen (1902.). Bio je djelatan u političkom i društvenom životu Đakova, urednik je *Narodnog lista*, glasila Demokratske stranke u Đakovu, koji je pokrenut 1922. i član izvršujući i podupirujući od 1897. i do 1910. odbornik HPD-a „Preradović”. Banski je vijećnik Savske banovine kotara Đakovo 1939. U vrijeme NDH Spitzerima, kao Židovima, imovina je bila oduzeta, a Žiga i Paula su nestali u holokaustu 1942. Usp. M. HORVAT, nav. dj., 113., 144., 149., 153., 157.-158., 163., 169., 174.-176., 181.; Ž. LEKŠIĆ, Odvjetnici u Đakovu, 7-8.; S. GRGIĆ, Uprava u Savskoj banovini (1929.-1939.) – između državnog centralizma i supsidijarnosti, 665.

50 Mato HORVAT: *Spomenica Hrvatskog pjevačkog društva Sklad – Preradović u Đakovu 1863.-1939.*, 152.

minju toponimi: „Biller pusta", „Slašćak (Billerov majur)", odnosno „pusta Biller", ali da se tamo rodila, onda bi to bilo zabilježeno u tamošnjim matičnim knjigama. Imanje je bilo u vlasništvu Vjerine bake Cecilije i majke Malvine, a Emil ga je (ne znamo pod kojim uvjetima) zakupljivao.

Nije zabilježeno da je Vjera Biller pohađala školu u Đakovu, pa pretpostavljamo da je pohađala pučku školu u Osijeku gdje je živjela u vrijeme kada bi po godinama trebala krenuti u školu (najvjerojatnije 1909. ili 1910.) i da je tu završila najmanje dva ili tri razreda. Nemamo pouzdanih podataka koju je školu pohađala, ali je to morala biti jedna od škola u osječkom Gornjem gradu, budući da su tamo stanovali. Kako znamo da nije pohađala neku od dvije pučke škole u osječkom Gornjem gradu, jer je nema među popisima učenika, najvjerojatnije je pohađala židovsku školu koja se nalazila u sadašnjoj zgradi Pravnog fakulteta, koja se nalazi na uglovnici Trga Oskara Nemona i Ulice Stjepana Radića, a udaljena je tek nekoliko desetaka metara od početka Desatičine ulice u kojoj je Vjera Biller stanovala. Budući da je školska dokumentacija nestala u Drugom svjetskom ratu ne možemo potvrditi ovaj podatak, ali s velikom sigurnošću možemo pretpostaviti da je Vjera Biller bila učenicom baš te škole. Gotovo je nezamislivo da je obrazovani otac i majka ne bi slali u školu, a i njen umjetnički put pokazuje da je bila obrazovana i to na hrvatskom jeziku. Ne čudi, stoga, što Vjera Biller piše Ljubomiru Miciću, kako joj je materinji jezik hrvatski: „Iz pisama se vidi da joj je otac Austrijanac Emilijano[51], da ima austrijsko državljanstvo(…), (…)'ali ipak, ja sam u stvari Jugoslovenka, pošto sam rođena u Hrvatskoj i moj prvi jezik je bio hrvatski: moja majka Malvina Kugel, također je Jugoslovenka[52]'".

Budući da je živjela u Austriji i Njemačkoj odlično je govorila njemački jezik (postoje njena pisma na njemačkom jeziku koja to potvrđuju), a može se pretpostaviti da se barem služila mađarskim i talijanskim jezikom. Ne znamo točan datum i mjesto rođenja njenog oca Emila Billera, koji zasigurno nije bio „Austrijanac" u vrijeme dok je živio u Đakovu i Osijeku, već je austrijsko državljanstvo dobio nakon Prvog svjetskog rata. Moguće je da se Emil rodio u Osijeku, jer je iz Osijeka njegova sestra Betina (Betika) Kraus, rođ. Biller, udana u jednu od tada najuglednijih i najbogatijih osječkih židovskih obitelji Kraus. O ocu Vjere Biller, dragocjenim se pokazao stečajni predmet

51 Cijela obitelj je imala austrijsko državljanstvo, ali je pravi razlog njegova ishođenja vjerojatno bijeg Emila Billera od vjerovnika u Hrvatskoj, a ne austrijsko podrijetlo.

52 Vidosava GOLUBOVIĆ/ Irina SUBOTIĆ: *Zenit 1921.-1926.*, Beograd, 2008., 298.

„Emil Biller" Kraljevskog sudbenog stola u Osijeku[53] koji se čuva u osječkom Državnom arhivu. U dva fascikla s uredno sačuvanom građom, osim tijeka stečaja, odnosno poslovnih poteškoća u kojima se našao otac slikarice Vjere Biller, saznajemo i niz detalja o njegovoj imovini i materijalnom stanju, o njegovoj obitelji, te konačno i o pravim razlozima napuštanja Osijeka, odnosno tadašnje Kraljevine Slavonije i Hrvatske.

Vjera Biller u Osijeku

Nakon prodaje kuće u Đakovu obitelji Kohn, 1905. godine, obitelj Kugel odlazi iz Đakova u Volosko kraj Opatije, a Billerovi, vjerojatno, odlaze u Osijek, gdje nemaju vlastitu kuću već žive u iznajmljenim stanovima, što očito nije bilo slučajno, s obzirom na tijek stečajnog postupka, kada se većina vjerovnika nije mogla naplatiti iz Billerove imovine, pa je možda iz poslovnih razloga Emil izbjegavao kupiti kuću. Pustara Slašćak je ostala u suvlasništvu Malvine Biller i njene majke Cecilije Kugel do kraja ljeta ili početka jeseni 1912., kada su je prodale. Budući da su bile suvlasnice velikog posjeda koji je imao značajnu vrijednost (možda i veću nego danas) može se pretpostaviti da je upravo ova imovina osigurala dobar životni standard obitelji Biller unatoč Emilovim poslovnim neuspjesima.

Emil Biller je sa ženom Malvinom, kćerkom Vjerom i sinom Gualtierom živio u iznajmljenom stanu u Destičinoj (Deszathyevoj)[54] ulici br. 7 u osječkom Gornjem gradu, u vlasništvu odvjetnika dr. Rachlea. Većina osječkih Židova živjela u Gornjem gradu, a „bavila se tradicionalnim poslom – trgovinom i

53 Melita RONČEVIĆ: „Kraljevski sudbeni stol u Osijeku stečajni predmeti – V, St 1854-1943", str 19: 255. 576.; Biller Emil, velezakupnik, Osijek 1912. St-43/1912 Nagodba/ 258. 576. Biller Emil, velezakupnik, Osijek 1912. St-48/1912.

54 Riječ je o današnjoj Ulici Hrvatske Republike u osječkom Gornjem gradu, a Osječani su je zvali Desatičnina ulica, po udovici ljekarnika Deszatya iz Duge ulice (današnje Strossmayerove ulice) Adeli Deszaty. Bila je školovana i glazbeno obrazovana te je utemeljila osječki trio – Deszaty (klavir), Blau (violina), Hummel (čelo). Ubijena je 5. ožujka 1885. godine, a ubojica je njeno tijelo bacio u obližnju tvrđavsku jamu. Kako nije imala nasljednika, nekoliko dana prije smrti, 24. veljače 1885. godine, sav svoj imetak ostavila je za gradske potrebe, posebice za osječke siromašne učenike. Humanitarno društvo „Milodar" utemeljeno je 1887. godine iz ostavštine Adele Deszaty. Društvo je materijalno pomagalo najsiromašnije učenike gornjogradskih pučkih škola Sv. Ane (današnja OŠ Svete Ane) i Jägerove škole (u zgradi je danas Filozofski fakultet). Iz zahvalnosti su osječke gradske vlasti promijenile ime Ulice divljeg čovjeka u Ulicu Adele Deszaty, ili kako su je sve do sredine 20. stoljeća Osječani zvali „Desatična ulica".

obrtom, a od 80-ih godina 19. stoljeća sve je više odvjetnika, liječnika, bankara, industrijalaca (posebice u prehrambenoj industriji), profesora, učitelja, graditelja i pripadnika drugih zvanja[55]."

Danas se na broju 7 Ulice Hrvatske Republike nalazi niska prizemnica u kojoj je nekoliko poslovnih prostora, pa vjerojatno nije riječ o istoj zgradi, a teško je da se u njoj mogao naći stan poput onoga koji su unajmljivali Billerovi. Stan u kojem su stanovali možemo nazvati udobnim građanskim stanom, jer je imao četiri spavaće sobe, i bio opremljen modernim namještajem i umjetničkim slikama vrijednim 8000 kruna i srebrninom vrijednom 3000 kruna[56]. Nakon pokretanja stečajnog postupka Emil Biller bježi iz Osijeka pred vjerovnicima, a obitelj šalje u Volosko, odnosno Opatiju s cjelokupnom imovinom, i od tada više ne žive na području ondašnje Kraljevine Slavonije i Hrvatske. Jasno je, dakle, da razlog selidbe i odlaska iz Đakova i Osijeka za obitelj Biller nije bila želja za promjenom ili otvaranjem novih poslova, već ozbiljan poslovni neuspjeh Emila Billera, stečaj, ali popraćen poslovnim manevrima Emila i Malvine Biller i njenih roditelja Lavoslava i Cecilije, koje slobodno možemo nazvati i poslovnim makinacijama nauštrb vjerovnika. Nemamo pravih saznanja kako je Vjera Biller podnijela ovu naglu selidbu, zapravo bijeg iz Osijeka u Volosko, nagli raskid s mjestima ranog djetinjstva - Đakovom i Osijekom, ali je bez sumnje znakovita činjenica da na sačuvanim slikama Vjere Biller nema njenoga oca, niti motiva oca uopće. Ona prikazuje svijet djetinjstva, od članova obitelji tu su majka i mlađi brat, ali oca nema. Možda je razlog upravo spomenuti poslovni krah ambicioznog velezakupnika, koji je pokrenula njegova rođena, iznimno bogata sestra, koja u to vrijeme živi u Beču, Betika Kraus, kojoj nije na vrijeme vratio posuđenih 10.000 kruna. O Betiki Kraus znamo da je supruga Johanna (Josipa) Krausa (Kraussa), građevinara zaslužnoga za izgradnju mnogih osječkih zgrada kao i izgradnju prvoga osječkog mlina na valjke (paromlina) te da joj je sin Ivan Rikard (Ivanović, Mendl Rikardo) Kraus, gospodarstvenik i pravnik.[57] Prema

55 Ljiljana DOBROVŠAK*: Židovi u Osijeku od doseljavanja do kraja Prvog svjetskog rata*, Osijek, 2013.

56 DAO, Stečajni predmet: Biller Emil, velezakupnik, Osijek 1912. St-48/1912.

57 Ivan Rikard (Ivanović, Mendl Rikardo) Kraus, gospodarstvenik i pravnik (Osijek, 26. ožujka 1880. – Genova, Italija, 12. veljače 1949.), bio je nećak Emila Billera i bratić Vjere Biller. Sin je Johanna (Josipa) Krausa (Kraussa), građevinara zaslužnoga za izgradnju mnogih osječkih zgrada kao i izgradnju prvoga osječkog mlina na valjke (paromlina), i Bettike rođ. Biller, Emilove sestre i Vjerine tetke. Po roditeljima zavičajnost imao u Osijeku, no neposredno prije uspostave

očitovanju Emila Billera njegova sestra je raspolagala imutkom od najmanje milijun kruna[58]. Sestra Betika (u spisima piše povremeno Bettina ili Betina) Kraus (ponegdje također piše Krausz i Krauss) pokreće stečajni postupak na Kraljevskom sudbenom stolu u Osijeku 22. listopada 1912.[59] s tvrdnjom kako joj „glasom mjenice duguje Emil Biller iz Osijeka 10.000 kruna[60]". Tvrdi kako je bilo i ranijih zahtjeva za pokretanjem stečaja Emila Billera, ali se on nagodio s ostalim vjerovnicima tako da im „izdaje svoju imovinu, na koji način imaju dobiti vjerovnici otprilike 75 % svojih tražbina[61]." Dalje navodi da su njegovi dugovi puno veći od imovine, tako da je onih 75 % (koje je platio uz pomoć rodbine, odnosno ženinog oca Lavoslava Kugela) najviše što može platiti, pa bi ona ostala izigrana sa svojom tražbinom. Emilova sestra zato traži pokretanje stečaja i zamrzavanje njegove imovine.

NDH bio je brisan iz zavičajnosti grada Osijeka te 2. IV. 1941. s članovima obitelji stekao zavičajnost u Šibeniku. God. 1906. s obitelji je prešao na katoličanstvo, a prije sklapanja drugoga braka 1921. na pravoslavnu vjeru. Promijenio je obiteljsko prezime u Ivanović 16. VIII. 1924, no po uspostavi NDH, 4. VI. 1941, morao ga je vratiti. U prvom braku s Milicom rođ. Popović, sestrom novinara i političara Dušana Popovića, imao je kćer Dafinu (Dašku) ud. McLean (Osijek, 1915 – London, 2004) te sinove I. S. Ivanovića i Vladimira (Osijek, 1917 – New York, 1968), u drugom braku s Jelkom rođ. Muačević sina Dimitra (Zagreb, 1928 – ?, Brazil, 1969), a u trećemu braku sklopljenom 30. X. 1945. sa Šteficom rođ. Kastelic sina → Marka. Od 1913. bio je član Hrvatskoga sabora, a 1918. član Narodnoga vijeća SHS. Nakon stjecanja doktorata znanosti u Beču, najkasnije od 1931. imao je odvjetnički ured u Zagrebu. Uz to bio je i osnivač, dioničar i ravnatelj „Astre" d. d., zatim dioničar, član Upravnoga odbora i predsjednik osječke rafinerije „Ipoil" te od 1937. dioničar tvornice aluminija „Ivanal" d. d. u Lozovcu kraj Šibenika. U ljeto 1941. stanovao je u zagrebačkom hotelu „Palace" na Strossmayerovu trgu. U srpnju 1941. tvornica aluminija iz Lozovca javila je Redarstvenomu ravnateljstvu da je dobio dozvolu da otputuje u Šibenik, gdje će boraviti dva mjeseca kao neophodno potreban stručnjak u tvornici aluminija te da zbog toga neće biti u Zagrebu i neće biti u mogućnosti u Zagrebu javiti se na oglas po kojemu se „imadu svi Židovi javiti u roku od 22. do 26. srpnja". Rat je većim dijelom preživio u kućnom pritvoru u Zagrebu, više puta uhićivan i puštan. God. 1946. zatvoren je i osuđen na jednogodišnji gubitak građanskih prava, zatim i na prisilni rad, a tvornica aluminija bila je konfiscirana. Zahvaljujući sinu I. S. Ivanoviću, koji je živio u Londonu, u prosincu 1947. sa suprugom Šteficom prebjegao je u Italiju i do smrti živio u Genovi. (Kraus, Ivan Rikard (Ivanović, Mendl Rikardo); Židovski biografski leksikon <http://zbl.lzmk.hr/ radna verzija, pregledano 11. studenoga 2018.)

58 Emil BILLER: *Utoka sa žalbom ništetnom*, zastupan po odvjetniku dr. Marku Leitneru iz Osijeka; DAO, Stečajni predmet: Biller Emil, velezakupnik, Osijek 1912. St-48/1912.

59 Dr. Julijus SPRINGER: *Procjena imovine Emila Billera*: DAO, Stečajni predmet: Biller Emil, velezakupnik, Osijek 1912. St-48/1912.

60 Isto.

61 Isto.

To je i urađeno već narednog dana o čemu svjedoči novinski oglas[62] od 23. listopada 1912. u kojem Kraljevski sudbeni stol u Osijeku obznanjuje da se na molbu Betine Krausz iz Beča zabranjuje Emilu Biller raspolaganje svojom imovinom te da ova „zabrana ima isti učinak kao da je stečaj već otvoren[63]". Kada je ova zabrana stupila na snagu javili su se i drugi vjerovnici, među ostalima i Union, paromlinsko dioničarsko družtvo kojem je dugovao 19.385 kruna i 19 filira te drugi vjerovnici među kojima su najveći bili Hrvatska eskomptna banka iz Osieka, Bosanska zemaljska banka podružnica Brčko itd.

Sestra Emila Billera smatrala je, također, da Emil Biller uz pomoć supruge i tasta nastoji prevariti nju i ostale vjerovnike jer su vlasnice zakupljenog zemljišta bile Malvina Biller, i Cecilija Kugel, Vjerina baka, koje su svoju imovinu u Viškovcima prodale Hrvatskoj zemaljskoj banci i Emanuelu Hermannu. Po Emilu Billeru ugovor o velezakupu nije raskinut s ciljem prevare vjerovnika niti je prodaja imovine „gdje Malvine Biller u kakvom savezu s njegovom insolvencijom[64]".

Stečaj je pokrenut 27. siječnja 1913., a o njemu se očitovao „Utokom sa žalbom ništetnom[65]" Emill Biller, tvrdeći kako je riječ o „najnelogičnijem i najabsurdnijem[66]" stečajnom predmetu. Svjestan je da ne može tražiti da sud odbije stečajnu molbu njegove sestre „iz moralnih razloga[67]", ali smatra da je „nevjerojatno da jedna sestra, nota bene, tako bogata traži otvaranje stečaja proti svome bratu[68]". Emil Biller smatra da „tražbina moliteljice još ne postoji[69]" jer mu je ona posudila novac bez roka do kada ih mora vratiti: „Kad sam uslijed raznih nesreća polovicom 1912. došao u novčane poteškoće te su na me radi osiguranja navaljivali moji vjerovnici, obratio sam se na pripomoć na moju sestru. Ona mi je priskočila upomoć s iznosom od 10.000 K tim da taj iznos ima služiti u svrhu podmirenja tražbina navaljujućih vjerovnika[70]."

62 Isto.

63 Isto.

64 E. Biller, „Utoka sa žalbom ništetnom", zastupan po odvjetniku dr. Marku Leitneru iz Osijeka; DAO, Stečajni predmet: Biller Emil, velezakupnik, Osijek 1912. St-48/1912.

65 Isto.

66 Isto.

67 Isto.

68 Isto.

69 Isto.

70 Isto.

Emil Biller je tvrdio da sestra nije odredila rok povrata sredstava i uopće se na više mjesta poziva na svoje obiteljske odnose i traži razumijevanje od suda jer smatra da sestra ne posuđuje novac bratu kako bi ga upropastila.

Međutim sestra je bila neumoljiva u svojim zahtjevima, pa se krenulo u utvrđivanje imovine Emila Billera. Saznajemo da je bio „zakupnikom gr. ul. br. 416 i 501 u Viškovcima, i 297 Ivanovci (Pustara Viškovci otprilike 800 jutara), prije vlasničtvo Cecilije i Malvine Kugel, a sada, kako čujem, Hrvatske zemaljske banke u Osieku i Emanuela Hermanna u Osieku[71].”

Kada je bilo jasno da je stečaj neizbježan, a pojavili su se i novi vjerovnici sa svojim potraživanjima, Emil Biller je pobjegao iz Osijeka iz stana u Deszathyevoj ulici br. 7. u osječkom Gornjem gradu, u vlasništvu odvjetnika dr. Rachlea. Stečajni upravitelj dr. Julius Springer iz Osijeka, doznao je od kućevlasnika da je Emil Biller „izselio prije Nove godine (prije početka 1913. op.a.) i pokućstvo navodno na Rijeku poslao[72].” Po kućevlasniku, Emil Biller je otišao u Beč, a Malvina Biller s kćerkom Vjerom i sinom Gualtierom se nalazi u Voloskom, u vili roditelja Lavoslava i Cecilije Kugel. Lavoslav Kugel i Malvina Biller su ispitani na zahtjev suda[73], ali nisu pronađeni u Voloskom već u Opatiji, u Hotelu „Lac Mer” ili „Lackner”[74].

---

71 Dopis stečajnog upravitelja Kraljevskom sudbenom stolu u Osijeku; DAO, Stečajni predmet: Biller Emil, velezakupnik, Osijek 1912. St-48/1912.

72 Isto.

73 Zahtjev Slavnom Kotarskom c. kr. sudu u Voloskom broj 17061, DAO, Stečajni predmet: Biller Emil, velezakupnik, Osijek 1912. St-48/1912.

74 Iznad naziva „Lac Mer” u dokumentu piše tintom ispravak „Lackner”: Budući da Hotel lac Mer nije tada postojao, odnosno nije nikada postojao u Opatiji, vjerojatno je riječ o Hotelu Lackner, koji se nalazio na Slatini. Izgrađen 1889. kao pansion za osoblje *C.k Privilegiranog društva Južnih željeznica*, tzv. *Kellnerhaus*, ali je već iste godine prenamijenjen u hotel Gasthof Slatina. Do 1910. pripada Južnim željeznicama, a potom je u vlasništvu Dioničkog društva svratišta i lječilišnih zavoda Opatija u Beču. U prizemlju hotela je prije Prvog svjetskog rata uvijek bio restoran. Oko 1895. najamnik hotela i restorana je Franz Höllermann iz Unterracha u Donjoj Austriji, oko 1900. Josef Müller, od 1905. do 1912. Carl Burner, od 1912**.** Fanny Lackner (hotelijerka iz Bad Gasteina), kraće vrijeme tijekom 1914. Arpad Rona iz Temišvara i zatim natkonobar Ivan Hafner. Nakon Prvog svjetskog rata novi vlasnik postaje liječnik i hotelijer Alexander Schalk iz Tschopperna u Češkoj koji 1925. zajedno s vlasnikom susjednog objekta ex vojnog lječilišta, društvom *Poggi & Co* poduzima spajanje ova dva objekta. Od tada pa do 1952. te dvije zgrade rade kao jedinstveni hotel s dva kućna broja. Za vrijeme talijanske uprave hotel se zove Continentale, a nakon toga Zagreb. Sada je srušen i na njegovom mjestu će se izgraditi novi objekt.

Od njih je sud doznao da sve pokućstvo nije bilo u vlasništvu „prezaduženika" Emila već samo „srebrnina, pokućstvo u salonu, ćilimi, slike i knjige" u vrijednosti od oko 5000 kruna. Dio imovine je miraz koji je sa sobom donijela Malvina Biller. Pisana izjava je prilično nečitka, ali iz nje doznajemo da je Bettina Kraus posudila preko sina Rikarda Krausa iznos od 20.000 kruna Lavoslavu Kugelu, koje je trebalo vratiti u roku od godine dana, ili prije, ako Lavoslav Kugel proda svoje zemljište. Kada je on to učinio vratio je 10.000 kruna, a ostatak je trebao podmiriti Emil Biller, ali mu nije bilo poznato pod kojim uvjetima. Malvina Biller se složila u svemu s ocem i potvrdila njegove navode.

Gondola, linorez, 1921. g.

Šetnja Venecijom, linorez, 1921. g.

Stečaj nad Emilom Billerom je proveden, ali većina duga nije bila namirena. S obzirom da je obitelj Biller nastavila živjeti u najmanju ruku iznadprosječno, moguće je da se Emil Biller oporavio u poslovnom smislu, a moguće je da je obitelj Lavoslava Kugela nastavila pomagati kćer Malvinu i svoje unuke.

Ne znamo kako su se razvijali daljnji odnosi sa sestrom Betikom i njenom obitelji, jesu li izglađeni, što i ne bi bilo čudno budući da je Emil Biller pokazivao ozbiljan respekt prema bogatoj sestri i bio spreman na pomirbu, makar ga je tužila i otvorila stečaj nad njegovim velezakupničkim poslovima.

U svakoj slučaju, znamo da slavonska epizoda obitelji Biller završava stečajem i bijegom, vjerojatno traumatičnim za Vjeru Biller; raskidom sa svijetom djetinjstva, s obiteljskom sigurnošću u Đakovu i Osijeku. I kako to

umjetnosti često biva, možda je baš to bilo poticaj da potraži odgovore u slikarstvu. Da nije bilo poslovnog kraha, obitelj Biller bi vjerojatno ostala živjeti u Osijeku, a Vjera Biller možda nikada ne bi postala umjetnicom.

Sačuvana djela u Beogradu i Budimpešti

U relativno kratkom umjetničkom djelovanju za Vjeru Biller su najvažniji promotori bili Lajos Kassák**,** Herwart Walden[75] i Ljubomir Micić, koji su joj otvorili vrata svojih galerija i časopisa, pa je mlada umjetnica vrlo rano dobila mogućnost izlaganja i objavljivanja. Njena suradnja s časopisom *Ma* otvorila joj je vrata *Der Sturma,* i suradnji s Waldenom, a suradnja s *Der Sturmom* povezala ju je sa *Zenitom*.

Herwarth Walden objavio je 3. ožujka 1910. prvo izdanje svog časopisa *Der Sturm,* koji je tijekom svog života predstavljen kao ključni forum za umjetničku i književnu avangardu. Od tog vremena, zahvaljujući Herwarthu, ovaj časopis, istoimena galerija i umjetnici koji su tamo izlagali ili objavljivali, unijeli su velike promjene na kulturnoj pozornici weimarske Njemačke. Za razliku od mnogih njegovih kolega, Herwarth Walden je od samog početka svjestan da je u zoru nove umjetničke epohe morao uključiti i žene. Walden je stoga bio, ne samo ključni lik u svijetu njemačkog ekspresionizama, već i zaštitnik ženskih umjetnika - i time izuzetak u umjetničkom svijetu ranog 20. stoljeća. Prije nego što je galerija *Sturm* 1932. zatvorena, Walden je izlagao djela više od 30 slikarica i kiparica - više nego bilo koja druga galerija tog doba, a među tim umjetnicama svoje mjesto je našla i Vjera Biller, izlažući u čak pet navrata, 1921. i 1922., u *Galeriji Der Sturm.*

75 Herwarth Walden (pravo ime Georg Lewin, rođen 16. rujna 1879. u Berlinu – umro 31. listopada 1941. u Saratovu, Rusija), njemački književnik i likovni kritičar. U Berlinu osnovao i izdavao časopis *Der Sturm* (1910.–32.), središnje glasilo ekspresionističkoga pokreta (uz *Die Aktion* Franza Pfemferta). Od 1912. organizirao izložbe avangardne umjetnosti. Njegovo književno djelo (poezija, drame, romani) značenjem nadmašuju teorijski spisi (Ekspresionizam: preokret u umjetnosti – Expressionismus: die Kunstwende, 1918; Novo slikarstvo – Die neue Malerei, 1919., i dr.). God. 1932. otišao u SSSR, gdje je u staljinističkim čistkama bio 1941. uhićen i deportiran u logor Saratov. (http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=65763, pregledano 29. svibnja 2018.)

Ljubomir Micić[76], utemeljitelj *Zenita* i umjetničkog pokreta *zenitizam* najzaslužniji je za mogućnost današnje recepcije, ma koliko bila krnja, Vjere Biller. Sačuvao je u *Zenitovoj* zbirci djela Vjere Biller, što su jedina njena sačuvana djela!

Micić je bio ne samo urednik i suradnik Vjere Biller, već i prijatelj koji je i boravio kod nje u Opatiji te se dopisivao s njom desetak godina tako da većinu podataka crpimo iz njihove korespondencije.

Iza Vjere Biller je ostalo osam sačuvanih radova, od kojih je šest linoreza i dva pastela, reprodukcija jednog rada, te trideset dvije nepoznate slike, od kojih za dvadeset i šest znamo nazive, a za šest znamo u kojoj su tehnici napravljeni. Sedam radova se čuva u Narodnom muzeju u Beogradu, a jedan u Narodnom muzeju u Budimpešti.

Poznata je još novinska reprodukcija rada *Željeznica* (*Eisenbahn),* koji je objavljen 1924. u *Zenitu.* Osim ovih osam (devet) radova, iz kataloga izložbi u *Der Sturmu* znamo pouzdano da je naslikala ukupno dvadeset i šest djela koja nisu sačuvana:

Kinder 1 (Djeca 1)
Kinder 2 (Djeca 2)
Kinder 3 (Djeca 3)
Kinder 4 (Djeca 4)
Spielende Kinder (Djeca koja se igraju)
Zwei Kinder (Dvoje djece)

76 Ljubomir Micić**,** srpski književni kritičar i publicist (Sošice kraj Jastrebarskoga, 16. XI. 1895 – Kačarevo kraj Pančeva, 15. VI. 1971.). Diplomirao na Filozofskome fakultetu u Zagrebu (1918.). Kao mladić sudjelovao u srpskim omladinskim društvima (Karlovac, Zagreb) i u I. svjetskom ratu (1916.). Od 1918. objavljivao pjesme, prozu te književne, kazališne i filmske kritike. Godine 1921. u Zagrebu je pokrenuo i uređivao avangardistički časopis *Zenit* (od 1923. uredništvo je preseljeno u Beograd, gdje je časopis izlazio do 1926.); u njem je (s I. Gollom i B. Tokinom) objavio *Manifest zenitizma,* u kojem je proglasio „zenitističko pesništvo kao izraz vremena i doba najgenijalnijih paradoksa". Godine 1924. priredio je u Beogradu *Zenitovu* međunarodnu izložbu nove umjetnosti, na kojoj su sudjelovali V. Kandinski, O. Zadkin, R. i S. Delaunay, M. Chagall, E. M. Lisicki, V. Gecan, J. Seissel (pseudonim Jo Klek), Vjera Biller i dr. Živio u Parizu 1926.–36., objavljujući na francuskom jeziku. Značajnija su mu djela: *Ritmi mojih slutnja* (1919.), *Istočni greh* (1920.), *Spas duše* (1920.), *Kola za spasavanje* (1922.), *Aeroplan bez motora* (1926.), *Antievropa* (1926.), *Biti ili ne biti* (*Être ou ne pas être,* 1933.), *Ništa bez ljubavi* (*Rien sans amour,* 1935.) i dr. (http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=40573, pregledano 29. svibnja 2018.)

Vier Kinder (Četvoro djece)
Haus und Kinder (Kuća i djeca)
Häuser und Kinder (Kuće i djeca)
Sonne und Kinder (Sunce i djeca)
Kinder und Wagen (Djeca i automobil)
Zwei Mädchen (Dvije djevojke)
Zwei Menschen (Dva čovjeka)
Strasse 1 (Ulica 1)
Strasse 2 (Ulica 2)
Elefant (Slon)
Fische (Ribe)
Pferdebahn (Konjski tramvaj)
Eisenbahn (Željeznica)
Menschen (Ljudi)
Schule (Škola)
Schnemann (Snjegović)
Hafen (Luka)
Strand (Plaža)
Budapest (Budimpešta)
Stadt (Grad)

U popisu njene prve poznate izložbe u Budimpešti, skupne izložbe unutar pokreta *Magyar aktivismus* (*MA*), otvorene u Vaci ulici 11b u siječnju 1919., zabilježeno je kako je izlagala šest pastela bez naziva, uz prodajnu cijenu od 300 kruna[77]. Prema tvrdnjama današnje kućevlasnice *Ville Vesna* u Opatiji, zidovi nekih soba bili su oslikani, ali ona nije moga potvrditi je li riječ o djelima Vjere Biller, jer su slike uklonjene i prebojane tako da možemo samo nagađati je li se umjetnica ogledala i u zidnom slikarstvu?

Možemo, dakle, zaključiti kako pouzdano znamo kako izgleda devet djela Vjere Biller, kako znamo nazive dvadeset i šest izgubljenih djela, te kako

77 *MA grafikai kiálltásához,* MA, IV/1, 1919., str. 9.

znamo da je zasigurno izlagala još šest pastela (jer su dva sačuvana pastela namjenski rađena za *Zenit* i nastala kasnije, tako da sigurno nisu bila na budimpeštanskoj izložbi 1919.), dok o drugim radovima Vjere Biller nemamo pouzdanih saznanja.

I ovo što je sačuvano, čak i kada je riječ samo o imenima slika, daje nam dovoljno podataka da možemo istaknuti najvažnije elemente umjetničkog izraza kojim se odlikovala, umjetničkog svijeta koji je oblikovala, koje je samosvojno čak i u izuzetno razgranatom i raslojenom svijetu avangardnih strujanja u prvom dijelu 20. stoljeća. Moguće je, naravno, osporiti vrijednost ovih djela, smatrati ih tek mladenačkim pokušajima, manje ili više nadarene umjetnice, koja je tek trebala stvoriti ozbiljan opus, što ne bi bilo netočno. Kako god bilo, Vjera Biller je svakako zaslužila pozornost i osigurala si ime u povijesti umjetnosti.

Literatura:

Ambruš, Jelica (ur.). Ivan Tišov (1870.-1928.): *Retrospektivna izložba*, Galerija likovnih umjetnosti, Osijek, srpanj-kolovoz 2005.

Bajkay, Éva: Under the Spell of Der Sturm in Berlin, http://mattis.kfki.hu/english/index_37.html, pregledano 10. rujna 2018.

Bilang, Karla: *Frauen im „STURM"*. Künstlerinnen der Moderne, AvivA Verlag, Berlin, 2013.

Biller, Vjera. Scheda indviduale foglio famigliano. 708 (1931. promijenjeno u broj 3315,) Abbazia, Državni arhiv Rijeka

Bjažić Klarin, Tamara: *Ernest Weissmann – društveno angažirana arhitektura, 1926. – 1939.,* HAZU, Zagreb 2015.

Bragaglia, Vigliani, A. (1966). *CASA D'ARTE BRAGAGLIA.* Maske und Kothurn, 12(4), pp. 425-426. pregledano 16 travnja 2019, doi:10.7767/muk.1966.12.4.425

Cepelić, Milko / Pavić, Matija: *Josip Juraj Strossmayer,* Zagreb 1904.

Chevalier, Jean, Gheerbrant, Alain; *Rječnik simbola: mitovi, snovi, običaji, geste, oblici, likovi, boje, brojevi,* Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb 1983.

Ćurić, Mirko: *Ivan Tišov - rani radovi i oleografije*, Katalog Izložbe Ivana Tišova: Spomen-muzej biskupa Strossmayera, 8. travnja 2013., ur. Petar Strgar

Ćurić, Mirko: *Nadrealizam Nevenke Lovrić Baruh,* katalog izložbe u Spomen-muzeju biskupa Strossmayera, 1. listopada 2005., ur. Petar Strgar

Ćurić, Mirko: Tko je bila Vjera Biller?, *Đakovački glasnik* br. 57, Đakovo, 16. svibnja 2007., str. 3

Ćurić, Mirko: Dvije đakovačke avangardne slikarice – Nevenka Lovrić i Vjera Biller, *Revija Đakovačkih vezova* br. 38, Đakovo 2008., str. 117-121

Ćurić, Mirko: Ugašena Vjera, u *Braća u poniženju*, *Đakovački kulturni krug*, Đakovo 2012.

Ćurić, Mirko: Smrt Vjere Biller, *Smrt Petera Esterhazya*, šest priče o smrti, Đakovo 2016.

Ćurić, Mirko: *Vjera Biller, umjetnica u zenitu oluje*, Đakovo 2019.

Donat, Branimir: *Središte na rubu,* Fraktura, Zagreb 2007., str. 346

Dobrovšak, Ljiljana: Demografski prikaz Židova u Đakovu i Đakovštini od početaka naseljavanja do Prvog svjetskog rata, *Zbornik Muzeja Đakovštine* (2009.) str. 173

Dulibić Ljerka/ Pasini Tržec Ivana: Zbirka biskupa Strossmayera i osnutak današnje Strossmayerove galerije starih majstora, *Hrvatska revija* 1/2014.; http://www.matica.hr/hr/410/zbirka-biskupa-strossmayera-i-osnutak-danasnje-strossmayerove-galerije-starih-majstora-23286/ (pristupljeno 8. svibnja 2018.)

Golubović, Vidosava / Subotić, Irina: *Zenit 1921.-1926.*, Narodna biblioteka Srbije, Institut za književnost i umetnost Beograd, SKD Prosvjeta Zagreb, Beograd 2008.

Golubović, Vida/Subotić, Irina: Ljubomir Micić, http://www.avantgarde-museum.com/en/museum/collection/authorsljubomir-micic~pe4475/, pristupljeno 11. prosinca 2108.

Golubović, Vida, Pisma Vjere Biller Ljubomiru Miciću (Književni arhiv Ljubomira Micića 4), *Književna reč*, Beograd, nr. 154, 10. studeni 1980.

Grgić, Stipica: *Uprava u Savskoj banovini (1929.-1939.) – između državnog centralizma i supsidijarnosti*, Zagreb, 2014.

Hevesy Iván: A MA grafikai kiálltásához, *Ma*, IV/1, 1919, str. 6

Horvat, Mato: *Spomenica Hrvatskog pjevačkog društva Sklad – Preradović u Đakovu 1863.-1939.*, str 151. i str. 154.

Horvat Pintarić, Vera: Jo Klek Seissel, Galerija Nova, Zagreb svibanj 1978, u Vera Horvat Pintarić: *Kritike i eseji,* Zagreb 2012,, str. 384, 391

Hrvatska enciklopedija I-XI., Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb 1999.-2009.

http://www.iaapa.org.il/46024/claims_list_Bi-Bo (1.ožujka 2015.)

http://monoskop.org/First_Zenit_International_Exhibition_of_New_Art

(https://books.google.hr/books?id=E5IzAQAAIAAJ&q=vjera+biller&dq=vjera+biller&hl=hr&sa=X&ei=DXYrVZq2JIneasuxgdAC&ved=0CDcQ6AEwBA) (10 April 2015)

Lekšić, Željko: Numeracija kuća u Đakovu iz sredine 19. stoljeća i njihovi vlasnici, *Zbornik Muzeja Đakovštine*, Đakovo 2015., str. 55-69.

Lekšić, Željko: Kuće na početku ulice Stjepana Radića u Đakovu, *Zbornik Muzeja Đakovo* br. 10 (2013.), str.197-216.

Lekšić, Željko: Sinagoga u Đakovu, *Đakovački vezovi. Prigodna revija* 2001.

Likovna enciklopedija Jugoslavije, Volume 1, Jugoslavenski leksikografski zavod „Miroslav Krleža.", Zagreb 1984., Vjera Biller, str. 131.

Ljubičić, Mile: Đakovčanka na izložbi „Žene Der Sturma". Radio Đakovo. Preuzeto 20. 10. 2015. (http://www.radio-djakovo.hr/author/mljubicic/page/196/)

Magaš Bilandžić, Lovorka: Vjera Biller and the International Avant-garde in the 1910s and 1920s − at the Crossroads between MA, Der Sturm and Zenit, sažetak neobjevljenog rada sa znanstvenog skupa „Collaborative Artist Networks in the Twentieth Century and Beyond", Bremen, Njemačka, 2015.: https://www.bib.irb.hr/776995, pregledano 10. rujna 2018.

Ostajmer, Branko, Doček političkoga uznika Franje Papratovića u hrvatskim gradovima 1896. godine, *Đakovački vezovi: prigodna Revija*, 43 (2013), 64-67

Passuth, Krisztina, *Magyar müvészet az európai avant-garde-ban*, Corvina, Budapest 1974, str. 49

Peić, Matko, *Hrvatski slikari i kipari: Slavonija, Srijem,* Osijek, Matica Hrvatska, Osijek, 1969.

Prodori avangarde u hrvatskoj umjetnosti prve polovice XX. stoljeća, Muzej suvremene umjetnosti, Zagreb 2007., 206 stranica, uredila Jadranka Vinterhalter

Rončević, Melita: Kraljevski sudbeni stol u Osijeku stečajni predmeti – V, St 1854-1943, str 19: 255. 576.

Strast i bunt, ekspresionizam u Hrvatskoj, urednik Zvonko Maković, Galerija Klovićevi dvori, Zagreb 2011.

Stečajni predmet: Biller Emil, velezakupnik, Osijek 1912. St-43/1912 Nagodba/ Državni arhiv u Osijeku

Subotić, Irina, Vjera Biller (1903-?), in: Zenit i avangarda 20-tih godina (exh. catalogue), *Narodni muzej-Institut za književnost i umetnost,* Beograd, februar 1983, str. 89-90

Subotić, Irina, „Zenit i jego krag 1921-1926", in: Konstruktywizm w Jugoslawii (exh. catalogue), Muzeum Sztuki, Lodz, oktobar 1986, s.p.Subotić, Irina, „A Zenit és köre", in: Az avantgárd Jugoszláviában. A Zenit-kör 1921-1926 (exh. catalogue), Magyar Nemzeti Galéria, Budapest, 18 December 1986 – 18 January 1987.

Subotić Irina/ Golubović Vida: *Zenit i avangarda 20ih godina,* Narodni muzej/Institut za književnost, Beograd 1983.

Subotić Irina: Zenit u Frakfurtu, *Novi magazin*, br. 241. 10 prosinca 2015., str. 62

Subotić Irina: Vjera Biller, u Sturm-Frauen: Künstlerinnen der Avantgarde in Berlin 1910–1932, Schirn Kunsthalle, Frankfurt, 2015., str. 24-31.

Sturm-Frauen: Künstlerinnen der Avantgarde in Berlin 1910–1932, Schirn Kunsthalle, Frankfurt, 2015.

Švob, Melita: Naseljavanje Židova u Slavoniju: prema popisima stanovništva od 1857. do 1991. i drugim dokumentima // *Migracije u Hrvatskoj - regionalni pristup* / Lajić, Ivan (ur.). Zagreb: Institut za migracije i narodnosti, 1998. str. 171-208.

Trischler, Erwin: Glazbenička obitelj Trišler (Trischler) u Đakovu 1830. - 1986., *Zbornik Muzeja Đakovštine*, br. 12 No. 1, 2015., str. 99-120.

Vujanović, Barbara: Cjelovit pogled na povijesne avangarde, *Vjesnik* od 15. svibnja 2007., str 26-27.

Vujanović, Barbara: U središtu pozornosti avangardni protagonisti, razgovor s Jadrankom Vinterhalter, *Vjesnik* od 29. svibnja 2007., str 22-23.

Wilhelm, Miriam (Carl von Ossietzky Universitat Oldenburg): Vjera Biller – Jugoslawische Avantgarde und Zenitismus. Zur kunstlerischen Selbstbildung im Sujet des barbarischen Kindes

Zidić, Igor: Nadrealizam i hrvatska likovna umjetnost, uvodne bilješke - u *Nadrealizam i hrvatska likovna umjetnost*, Umjetnički paviljon, Zagreb 1972.

Živaković Kerže, Zlata: *Židovi u Osijeku (1918.-1941.)*, Osijek, Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest, Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, Židovska općina, 2005.

Župan, Suzana: Đakovačka slikarica Vjera Biller - žrtva nacističkih medicinskih pokusa i logora. *Glas Slavonije*. Preuzeto 20. 10. 2015 (http://www.glas-slavonije.hr/288796/4/Djakovacka-slikarica-Vjera-Biller---zrtva-nacistickih-medicinskih-pokusa-i-logora)

Židovski biografski leksikon <http://zbl.lzmk.hr/ radna verzija

SUMMARY

Mirko Ćurić

VJERA BILLER – AVANTGARDE ARTIST ORIGINALLY FROM ĐAKOVO

Vjera Biller was an avant-garde painter born in a Đakovo-Osijek Jewish family - her parents were Emil and Malvina (born Kuger). She was born in Đakovo on December 7th, 1901, and died during the Nazi medical experiments in Hartheim on May 28th 1940.

She lived and worked in Croatia (Đakovo, Osijek, Opatija), Hungary (Budapest), Germany (Berlin) and Austria (Graz), and exhibited in Hungary, Germany (Berlin and Düsseldorf), Italy (Rome) and Serbia (Belgrade), i.e. the then Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes.

She left a trace in the three avant-garde artistic movements of international importance, in the magazines – *Magyar aktivismus* (MA) from Budapest, *Der Sturm* from Berlin, and *Zenit* from Zagreb and Belgrade.

The purpose of this article is to expand the knowledge on Vjera Biller, with a special emphasis on researching her descent. Vjera Biller left behind only eight artworks and one reproduction in *Zenit.* Further 26 artworks are only known by their name, but it is not known how they looked like.

Vjera Biller lived in Croatia, in towns Đakovo and Osijek, until 1912, and her family owned a large estate in Viškovci near Đakovo (wasteland Slašćak with around 800 acres of land). After her father's business went into bankruptcy, her mother sold their family estate in Viškovci, and the Biller family moved first to Opatija, and then to Budapest. In Hungary she cooperated with the members of the avant-garde movement *Magyar aktivismus* (MA) who were working together on the magazine MA, and she participated with six of her artworks at an exhibition in 1919. Thanks to the founder of the MA movement Lajos *Kassák*, she cooperated with Herwarth Walden, the editor of the *Der Sturm* magazine and the gallery bearing the same name, which guest book she signed in 1921, and exhibited multiple times with *Der Sturm*: at the 98th exhibition in 1921, where she was the main exhibitor together with Rudolf Bauer; at the 99th exhibition in July 1921; at the 100th exhibition in September 1921; at the 111th exhibition in fall of 1922 and at the 114th exhibition in December of the same year. In Berlin she met Ljubomir Micić and started cooperating with the magazine *Zenit*. In 1924 she exhibited at the First Zenit *International Exhibition*. Thanks to that cooperation, eight of her artworks were preserved. Seven of them are kept in the National museum in Belgrade, and one at the Hungarian National gallery. From 1924 to 1932 Vjera Biller lived with her mother and brother in Opatija, and later she moved to Austria where she was treated for schizophrenic psychosis for years. Since she was Jewish, after Austria had been annexed to Germany she was taken by the Nazis to the psychiatric clinic Am Feldhof on July 1st 1938, and on May 28th transported with a group of 204 patients to Hartheim near Linz, where they were all gassed by carbon monoxide "under the showers", as a part of the first stage of the Euthanasia operation, a programme of the Third Reich named T4.

Key words: Vjera Biller, expressionism, Ma, Der Sturm, Zenit, Euthanasia operation

Đakovačke novine „Istina” 1946. Prilog proučavanju povijesti đakovačkog novinstva

UDK 070.482(497.5 Đakovo)
Pregledni članak

Tihonija Zovko
Katolički bogoslovni fakultet u Đakovu

Novine su značajan izvor za proučavanje kulturnih, političkih i drugih zbivanja te svakodnevnog života. One su važan svjedok kulturne razine jednog grada ili kraja. U radu se donosi prikaz novina *Istina*, koje su izlazile 1946. godine u Đakovu. Novine su imale za svrhu katoličku obnovu i pouku svojih čitatelja, bile su tiskane u Biskupijskoj tiskari, izdavač je bio Biskupski ordinarijat, a urednik im je bio mons. Ivan Sečkar.

Ključne riječi: teologija, katolički tisak, đakovačke novine, tiskarstvo, Đakovo, Đakovačko-osječka nadbiskupija, „Istina”1946., Ivan Sečkar

Uvodne napomene

Kao prvo sredstvo društvenoga priopćavanja pojavljuje se tisak u različitim oblicima. Moderno doba donosi promjene u svim područjima ljudskoga djelovanja pa tako i u obavijesnim sredstvima. Dnevni listovi, društveni i vjerski dugo vremena su do pojave televizije, a u novije doba interneta, bili uobičajena obavijesna sredstva.[1]

1 Usp. Giannino PIANA, Tisak, u: *Enciklopedijski teološki rječnik* [glavni urednik Aldo Starić], KS, Zagreb, 2009., 1198-1199.

Katolički tisak nastaje u 19. stoljeću kao odgovor na izazove s kojima se Crkva susrela pojavom liberalizma, razvojem građanskoga društva i njegovim posljedicama. Sam razvoj u manjoj mjeri omogućio je iskorištavanje tiska za naviještanje evanđelja i za pastoralni rad.[2]

Povijest đakovačkog novinstva počinje godinom 1853. i listom *Svećenik* kojega je „izdavao” Zbor duhovne mladeži u Đakovu.[3] Prve tiskane novine *Glasnik biskupija Bosanske i Sriemske* tečaj sedmi, tiskan je u Biskupijskoj tiskari osnovanoj 1880. godine koja se nalazila u prostorijama zgrade sadašnjeg Katoličkog bogoslovnog fakulteta u Đakovu.[4] Uz ovu tiskaru u Đakovu su kasnijih godina osnovane još tri: Bruckova tiskara[5], Kraljevićeva tiskara[6] te Brandekerova tiskara[7]. U ove četiri tiskare uz mnoge knjige, brošure, plakate, letke, omote, račune, posjetnice tiskano je i 18 naslova novina.[8]

Biskupijska tiskara nacionalizirana je i prestaje s radom 28. travnja 1948. Sastavljen je inventar tiskare, a tiskara je oduzeta 28. kolovoza 1948. U toj tiskari tiskane su novine *Istina*. Prvi broj otisnut je 20. siječnja 1946. godine, a posljednji broj 17., 2. lipnja 1946. godine.

---

2 Usp. Mirko Juraj MATAUŠIĆ, „Uvjeti nastanka i počeci katoličkoga tiska”, u: *Diacovensia* 4(1998.)1(6), 7-18.

3 List nije bio tiskan, nego pisan rukom, a čitao se javno na sastancima Zbora. Usp. Josip KALMAR, „Djelatnost Zbora Duhovne mladeži đakovačke 1841.-1956.”, *Vjesnik Đakovačke i Srijemske biskupije* 124/1996./2, 310-312.

4 Sadašnju zgrada Fakulteta prvotno je biskup Josip Juraj Strossmayer izgradio za školovanje bosanskih franjevca u Đakovu 1857. godine.; Usp. Tihonija FARKAŠ, „Biskupijska tiskara u Đakovu”, u: *Vjesnik Đakovačke i Srijemske biskupij*e 129(2001)6, 439-441.

5 Osnivač Makso Bruck. Tiskara je djelovala od 1895.-1940. godine.

6 Osnivač Matija Kraljević. Tiskara je djelovala od 1909.-1946. godine.

7 Osnivač Ivan Brandeker. Tiskara je djelovala od 1937.- 1945. godine.

8 *Glasnik biskupije Bosanske i Srijemske* (1873.-); Naše doba (1902.); Hrvatske pučke novine (1907.-1913.); Đakovština (1911.-1913.), Đakovačke hrvatske pučke novine (1913.-1914.); Glas Slobode (1918.-1921.), Sloga (1919.-1920.); Djakovačke pučke novine (1920.-1923.); Narodni List (1922.-1928.); Karneval (1923.-1924.); Pisanica (1923.); Narodna obrana (1924.-1941.); Sokolski glas (1928.-1931.); Vatrogasni vjesnik (???); Ruske novine (1931.-?); Ridne slovo (1933.-?); Hrvatska Đakovština (1937.-1938.), Krešimir PAVIĆ, „Đakovačko novinstvo 1929.-1941.”, u: *Đakovački vezovi* (1984.), 29-31.; Usp. ISTI, *Povijest đakovačkih tiskara*, Đakovo, 1987. Ovom popisu treba pridodati i novine *Istina* (1946.).; Usp. Tihonija ZOVKO, „Đakovačke tiskare i novine u razdoblju od 1853. do 1948. godine”, *Knjižničarstvo* 15-16/2011.-2012./1-2, 35-52.

1. Razlog izlaženja

Završetkom II. svjetskog rata većini katoličkih listova bilo je onemogućeno izlaženje. Upravo u tom trenutku Biskupski ordinarijat u Đakovu odlučuje tiskati novine. Dana 6. prosinca 1945. godine mons. Ivan Sečkar podnio je Okružnom javnom tužiocu u Slavonskom Brodu prijavu o izlaženju novina „Istina” sa sljedećim podacima: ime novina, naziv izdavača, gdje će se štampati, gdje će se novine izdavati te kakve će to novine biti.

„Ime novina: Istina; Izdavač novina je Biskupski ordinarijat u Đakovu, Strossmayerov trg 1., a odgovorni urednik Msgr Ivan Sečkar, kanonik, Djakovo, Preradovićeva ul. 15. Budući da je opseg lista vrlo malen/svega osam stranica malog formata/, uredništvo ne će imati drugih stalnih članova. Suradjivat će prigodice u listu različiti svećenici djakovačke biskupije s člancima s dopisima vjerskog karaktera; „Istinu” će štampati Biskupijska tiskara u Djakovu, Preradovićeva ul. 15.; „Istina” će se izdavati u Djakovu; „Istina” će biti nepolitički sedmični list, a imat će za svrhu katoličku duhovnu obnovu i pouku svojih čitatelja. U Djakovu, dne. 6. prosinca 1945. U potpisu Ivan Sečkar, v. r. Odgovorni urednik”. [9]

U dopisu kojim moli dozvolu za izdavanje i tiskanje novina, odgovorni urednik navodi da će imati za svrhu katoličku obnovu i pouku svojih čitatelja. Biskup Antun Akšamović 15. prosinca 1945. piše pismo svećenicima u kojem pojašnjava zašto se tjednik *Istina* izdaje i moli da svoje župljane upoznaju s tjednikom.

„Biskupski ordinarijat u Đakovu uvažavajući molbe i prijedloge brojnih Hrvata katolika na području naše biskupije, odlučio je izdavati tjednik „Istinu”. Taj list nije službeni vjesnik biskupije. Glasnik naše biskupije će i dalje objavljivati svećenstvu biskupije naredbe crkvene vlasti, a po potrebi i državne vlasti. „Istina” nije niti politički tjednik. Taj list je namijenjen vjernicima naše biskupije, kojih je broj uslijed kolonizacije u zadnje vrijeme znatno porastao. „Istine” će donašati članke vjersko-prosvjetnoga smjera. Obavješćivati će našu katoličku javnost o zbivanju u našoj biskupiji…. „Istina” će biti katoličko glasilo u kome će katolici, svećenici i svjetovnjaci, pa i naša katolička omladina obojega spola iznašati svoje misli, pisati rasprave o svim pitanjima

9 Nadbiskupijski arhiv Đakovo, Fond Ordinarijat, spis 2089-1945.

koje zanimaju našu vjersku zajednicu…. Katolička štampa mora opetovano zauzeti doličan položaj u kulturnom životu naših dragih vjernika… Dr. Antun Akšamović, biskup., ap. adm.,,[10]

Tarina plaćena u gotovom
CIJENA 1.— DINAR
Istina
Ja sam Put, Istina i Život.
Riječi Kristove
God. I. Đakovo, 20. siječnja 1946. Broj 1.

Zaglavlje 1. broja Istine

Novine *Istina* pokreću se zato „što ne želimo da se vječna Istina ponovno objavi na izuzetan i za nas tako strašan način, uz prasak eksplozija, tutanj topova, smrtne jecaje i tjeskobe nego želimo da u duhu Božjih planova prihvatimo Njegovu evanđeosku vijest, radosnu i milu, kako se svijetu obavila po Isusu Kristu.”[11]

Novine će u duhu evanđeoske nauke „visoko dizati stijeg ljudskoga dostojanstva”, naglašavati duhovne vrijednosti kojima se ljudska duša hrani, produbljivati će evanđeosku nauku ljubavi prema bližnjemu i „upozoravati na ona područja ljudskog socijalnog rada, na kojima se ona treba u današnjem društvu očitovati.”[12] U konačnici novine će ulaziti u skrovitost ljudske savjesti pomažući iskreno nastojanja katolika oko „izgradnje vlastitog karaktera”.

„Istina će se strogo držati vjerskih istina i neće ulaziti u druge istine naravnog, individualnog i socijalnog reda prisutnog u području politike, gospodarstva i poljoprivrede.”[13]

10 Nadbiskupijski arhiv đakovo, Fond Ordinarijat, spis 2176-1945.

11 *Istina* 1/1946., 2.

12 „Zašto izlazimo”, *Istina* 1/1946., 2.

13 Isto, 2.

2. Urednik novina mons. Ivan Sečkar [14]

Ivan Sečkar

Ivan Sečkar rodio se u Rajevu Selu 9. kolovoza 1892. godine, od oca Petra i majke Janje r. Strepački. Pučku školu završio je u rodnom mjestu, a četvrti do osmi razred gimnazije pohađao je u Dječačkom sjemeništu u Osijeku. Bogoslovne studije završava u Centralnom sjemeništu u Pešti, gdje je boravio od 1911. do 1915. godine. Za svećenika je zaređen 3. listopada 1915. godine. Poslije ređenja imenovan je župnim vikarom u Babinoj Gredi i Rumi. Godine 1917. nastavlja studij u Augustineumu u Beču, gdje iz crkvenoga prava i povijesti piše doktorsku disertaciju koju nije obranio zbog ratnih nemira u Beču i u domovini. Povratkom u biskupiju imenovan je župnim vikarom u Starim Jankovcima, a 1919. biva imenovan prebendarom stolne crkve u Đakovu. Ovu službu obavlja do 1930. godine. Papinskim kapelanom biva imenovan, 1928., a kanonikom Stolnoga kaptola 1930. godine. Predavao je povijest i patrologiju na Filozofsko-teološkom studiju u Đakovu od 1945.-1962. godine. Kao mladi kanonik bio je organizator i vođa katoličke orlovske organizacije

14 Usp. Marin SRAKIĆ „Odgojitelji u Bogoslovnom sjemeništu i profesori na Teologiji u Đakovu od 1806.-1996.”, u: *Diacovensia* 4(1996.)1, 176-254..; ISTI, „Stolni kaptol bosanski ili đakovački i srijemski u Đakovu”, u*: Diacovensia* 3(1995.)1, 243-209.; „Oproštajni govor nad odrom Msgr Ivana Sečkara” u: *Okružnice i obavijesti biskupskog ordinarijata u Djakovu* 1962., O-II-1962., 64-67.; Nadbiskupski ordinarijat Đakovo, Osobnik mr. Ivan Sečkar.

u Đakovu[15], gdje je držao mnoga predavanja i često bio prisutan na sastancima. Deset godina uređivao je mjesni *politički list Hrvatske pučke stranke*. Bio je urednik *Narodne obrane* u Đakovu, surađivao u *Glasniku*, političkim listovima *Hrvatske pučke stranke, Hrvatskoj obrani* u Osijeku te *Hrvatskoj straži* u Zagrebu. Među studentima i svećenicima bio je rado viđen. Umro je u Đakovu 1. travnja 1962. godine. Pokopan je u grobnici Stolnog kaptola na đakovačkom groblju.

3. Tematske cjeline i zanimljive crtice

Novine su tiskane na papiru, veličine 31x22 cm, 12 str. Na vrhu nasl. str. br. 7 pronalazimo: Izlazi svake sedmice. Br. 17 otisnut je na svega 2 stranice, veličine 19x20 cm. Zbog nestašice papira naklada se od br. 15. smanjila za jednu trećinu. Prvom broju novina cijena je bila 1 dinar, od broja 2 cijena je 2 dinara. U svim brojevima na početnoj stranici otisnute su poticajne misli: Br. 1: Ja sam Put, Istina i Život (Riječi Kristove); Br. 2: Istina se nijedna umom čovječjim ne stvara, nego samo otkriva, a značaj je svake istine nepromjenjiv (J. J. Strossmayer); Br. 3: U povorci čovječanstva koje trpi, svećenici su u prvom redu (Manuel Galvez); Br. 4: Često u vas (zvijezde) gledajući, umu gledam u trag ući, onom umu, koj na vama, s toliko se rasja plama (Preradović, Zvijezde); Br. 5: Neka nitko ne vjeruje, da bi dobri mogli ostaviti Crkvu. Vihori otpuhu u pljevu islamu, a ne pšenicu (Sv. Ciprijan Mučenik); Br. 6: Svaki otac i svaka majka koji su odgojili jednoga svećenika više su Gospodinu učinili, nego da su mu sagradili jednu crkvu (Kard. Faulhaber); Br. 7: Spomeni se, čovječe da si prah i da ćeš se u prah obratiti (Pepelnica); Br. 8: Živi nam Sveti Oče, neka te Gospodin učini sretnim na zemlji i neka te ne preda volji Tvojih neprijatelja (Molitva za Papu); Br. 9. Jedna suza prolivena nad Mukom Kristovom više vrijedi, nego li hodočašće u sv. zemlju (Sv. Augustin); Br. 10. Kad bi me zapitali, u kojem bih razdoblju povijesti čovječanstva najvolio živjeti, odgovorio bih: sada! (Montalembert); Br.11. Sada nije vrijeme, da jadikujemo, nego da radimo i gradimo (Pio XII.); Br. 12. Križ je knjiga, iz koje bi kršćanin morao svaki dan čitati (Sv. Bonaventura); Br. 13. Veliko je zlo, ako ne činimo ništa dobro (Sv. Franjo Saleški); Br. 14. Sretan

15 Usp. Borislav BIJELIĆ, „Hrvatski orao Đakovo - osnivanje i rad tijekom 1921. i 1922. godine*",* *Zbornik Muzeja Đakovštine* 12/2015., 121-147.

Uskrs!; Br. 15. Istina trpi, ali ne umire (Sv. Terezija Avilska); br.16. Ja sam, Put, Istina i Život (Riječi Kristove); Br. 17. Da dodješ do spoznaje Boga, nije potrebno umnažati dokaze, nego umanjiti strasti (Pascal), te misli crkvenih otaca i katoličkih autora. U svim brojevima i nastavcima objavljen je roman *Osamljena* autora Rene Bazina. Novine prate u svojim člancima tijek liturgijske godine[16], te donose različite vijesti iz katoličkog svijeta te domaće vijesti Crkve u Hrvata.

Prvi broj, budući da izlazi nakon božićnog slavlja, donosi Božićni govor sv. Oca Pape, te prikaz jednog lijepog doživljaja iz Đakovačkih Selaca o proslavi Božića.

Lijepi božični doživljaj

Proveo sam ove godine Božić u Đakovačkim Selcima, pa sam ondje prisustvovao jednoj lijepoj pobožnosti: sadu klanjanja s pjevanjem božićnih pjesama. Pokušat ću to ukratko opisati.

Božić je. Pet sati poslije podne. Kao da je cijelo selo izumrlo, jer se ne čuje nigdje niti pjesma niti svirka.

Svi, što su mogli doći, došli su u crkvu, tako da je crkva dupkom puna. Naročito mnogobrojni momci i mužlevi zauzeše svoja mjesta. Svi u svečanom Božićnjem raspoloženju čekaju početak pobožnosti.

Najprije je svećenik u nekoliko riječi rastumačio, zašto smo se sakupili. Svi mi pjevamo po svojim kućama božićne pjesme, ali je takošđer lijepo, da se cijelo selo zakupi i da na taj način zajednički dade oduška svome srcu i radosti. Drugi je razlog taj, što ipak ima mnogo onih, koji trpe duševno ili tjelesno po siromašnim seoskim kućicama i porušenim zgradama bombardiranih gradova i danas na Božić, pa im želimo pomoći barem tako, da se za njih molimo, a pjesma je dvostruka molitva. Upozorio je, da će prije svakog novog dijela pobožnosti reći nekoliko misli, tako da znadjemo svrha, zašto se baš te pjesme sada pjevaju.

Dalje je pobožnost tekla ovako:

1. Danas na Božić želimo izraziti svoju najveću radost, što se rodio Isus, Spasitelj cijeloga svijeta i svakoga od nas napose, pa zato pjevamo ove pjesme: *Raduje se, narodi; Veselite se svi kršćani; Veselite ti nanebešćanjem; O Betleme.*

2. Nakon što smo izrazili svoje veselje, želatimo k Isusu, da ga *poznaremo* kao svoga: Boga, Spasitelja, Učitelja, Svećenika, Dobrog Pastira, Kralja, Hranu i Nagradu, pa zato pjevamo: *Zdravo budi, mlađi kralju.*

3. No mi Ga ne želimo tek pozdraviti, nego Mu želimo, osobito danas, dati cijeloga sebe: naš razum, volju i srce; dati Mu svoje misli, osjećaje, želje, riječi i djela. Zato Mu prikazati naše trpljenje i naše kriteve. Želimo Mu preporučiti naše obitelji, naše selo, našu domovinu, cijeli svijet, sve one, koji trpe tjelesno, duševno ili duhovno. Zato Mu pjevamo: *Djetešce nam se rodilo... (Isuse milosti, Bože moj, SRCE Ti dajem...)*

4. Ali šta vrijedi naša molitva? Šta vrijedi sajno naša preporuka? Šta možemo mi sami? Pridružimo svoje glasove glasu Onu, koju svojim uspavankama uspavljuje Malog Isusa. Ona će moći sve kod Malog Isusa, jer On neće odbiti molbe, koju će Mu Ona — i mi s Njom — izmoliti kroz majčinsku pjesmu. Zato pjevamo: *Sklopi blage oćice; Djetešce milena, spavaj mi slatko...*

5. Kod rođenja se Isusovog javiše i Anđeli. Pridružimo naše glasove i njihovim anđeoskim zborovima, u kojima oni slave Rođenje Otkupitelja: *Svim na zemlji; Rodio se Bog i čovjek...*

6. Tu su i pastiri. Oni donesoše svoje darove od svog siromaštva, ali radosna srca. Donesimo i mi naše darove: *čisto, vjerno srce!* Pridružimo se pastirima i pjevajmo: *O pastiri, čudo novo; O pastiri, čujte novi glas; Hajdmo brato...*

7. Došla su i Tri Kralja iz dalekih strana noseći tri dara. Pratimo ih na putu i s njima se poklonimo pokazujući Kristu svoju vjeru, ufanje i ljubav, pa zato zapjevajmo: *Tri Kralje sjahalu...*

Sada je svećenik otvorio tabernakul i dao blagoslov s Presvetim Oltarskim Sakramentom. To Mali Isus blagoslivlje sve one, koji su se sakupili u crkvi, i blagoslivlje sve ono molitve, koje su pred Njega iznešene u obliku ovih pjesama.

Pjevanjem tako omiljele stare narodne pjesme: *Svijetu se porodi Isus Božji* Sin svršila se ova lijepa pobožnost, kod koje su svi krisutni pjevali iz svega srca.

Pao je već duboki mrak. Kroz tamne ulice pomiče se stotine zapaljenih fenjera. To se narod u radosnom raspoloženju vraća pune duše svojim kućama, da tako sveta čuvstva unese u svoje domove, u svoje poslove i u svaj svakidašnji život...

Prisutnik

CIJENA NAŠE DUŠE

Šta bi sve tko dao za moju dušu?

Davao? — *Neizrecivo cijeli svemir.*

A Krist? — *Svu svoju krv. On ju je sve do zadnje kapi dao.*

A Marija? — *Znam: cijeli svoj svećenički život.*

A ja? — *Ništa. Ja bih je dao za što god!*

(Iz knjige: R. Plus, Život s Bogom, s. 81.)

Nema na zemlji ploda bez muke, bez tjelesnih boli, duševnih tjeskoba, kušnja i patnja poznatih Bogu ili ljudima. (D. Guéranger).

Silom ću osvojiti samoga sebe.
Ernest Psichari

Članak iz Istine 1/46.

16 Autor tekstova je Stjepan Bäuerlein, Nadbiskupski arhiv Đakovo, Osobni arhivski fond biskupa Stjepana Bäuerleina, Fascikl „Istina- suradnja”

U drugom broju u uvodu se govori o blagdanu Svijećnice i prikazanju Isusa u Hramu a nastavlja s tekstom Krist Otkupitelj čovječanstva – socijalni temelji Katoličke Crkve, tekstom Najpopularniji Papa, Oproštajnim pismom jednog mučenika (blaženi Teofan Venard) te vijestima iz Katoličkog svijeta. Kao zanimljivost u drugom broju objavljene su Vijesti iz Djakovačke župe (broj rođenih, nove obitelji, te popis umrlih župljana).

Broj tri posvećen je velikim dijelom važnosti svećenika i svećeničkog podmlatka za Crkvu. Učinjeno je to u vezi s početkom nove školske godine na Visokoj bogoslovnoj školi u Đakovu.

Nebeskoj Majci Mariji posvećen je broj četiri gdje se u uvodu spominje njezino ukazanje u Lurdu gdje je Djevica sišla na zemlju da „osmijehom svojim rastjera u srcima ljudi maglu sumnje, da u tamnu noć nevjere unese svijetlo vjere u Boga i nadnaravnost”.[17] Uz vijesti iz đakovačke župe u ovom broju objavljen je članak „Povijest naše biskupije”.

Povijest naše biskupije

Naš lanac nanizanjem je u pravom redu katoličkim vjerničima đakovačke biskupije. Ona se još zove i biskupija bosansko-đakovačka i srijemska. Zašto? Evo njene kratke povijesti.

Bosanska biskupija sa sjedištem u Đakovu postoji od godine 1239. Srijemska biskupija sa sjedištem u Sirmiju, današnjoj Mitrovici, postoji isto od apostolskih vremena. Prvi biskup bio je Grk Epenetus učenik sv. Petra, a drugi biskup po redu bio je sv. Andronik, učenik sv. Pavla. Obadvije biskupije bosanska u Đakovu i srijemska u Banovu Manastiru (danas selo Bonoštar kod Bečinja) obnovljene su između 1229 -1239 nastojanjem Pape Grgura IX. i svaka je dobila svoj stolni kapitol.

Kada je car Kostantin Veliki Milanskim ediktom dao slobodu kršćanstvu godine 312., Srijem je predstavljao u kršćanskoj vjeri. Preko Srijema prolazi u V. stoljeću divlji Huni, a VI. vijeku Avari, koji su g. 582. uništili grad Sirmij i s njim zajedno ostatke kršćanstva. Tu na zarušinama starога Sirmija oko ruševina katedrale sv. Dimitrija naseljuje se u srednjem vijeku slavenski narod Hrvati, te bivši grad Sirmij po srijemskom mučeniku sv. Dimitriju dobiva ime Mitrovica. Sv. Dimitrije ujedno je zato i nebeski zaštitnik srijemske biskupije. Za vrijeme ratova između Madžara, Bizanta i Bizanta, Srijem na neko vrijeme postaje u crkvenoj upravi sastavni dio Kaločke nadbiskupije, dok Papa Grgur IX. obnavlja srijemsku biskupiju sa sjedištem u Banoštru, gdje je bila sagrađena i katedrala sv. Stjepana.

Uporedo s povješću srijemske biskupije ide i povijest bosanske biskupije. Preko Bosne prelazi krivovjerje pod imenom »bogomili«. Iz Bugarske, preko Srbije, dolaze bogomili u Bosnu i gotovo preko Europe sve do Francuske i Britanije pod raznim imenima. Poglavica bogomilske sekte Jeremija uzima sebi ime Bogomil i po njemu se čitava sekta naziva »bogomili«. Papa Grgur IX. uništio je ovu sektu i obnavlja bosansku biskupiju 1229. sa sjedištem u Bredu u Bosni. Tadanji vojvoda Koloman dale godine 1239. bosanskom biskupu za osiguravanje veleposjed Đakovo. Od XIV. stoljeća Đakovo je stalni sjedište đakovačkih biskupa. U isto vrijeme sagrađena je stara katedrala i biskupski dvor, koji su radi nesigurnosti vremena opasani jakim zidinama. Jedan dio tih zidova sačuvan je do danas. Za vrijeme Mohačke bitke 1526 biskup Đuro Pališna je poginuo, a katedrala i dvor su razoreni do temelja. Pobjedom Ivana Sobjeskog nad Turcima kod Beča g. 1683. oslobađa se Slavonija od Turaka. Iza godine 1733., kada je cijela Slavonija i Srijem oslobođena od Turaka, biskupi Petačić i Bakić grade novu katedralu i drveni biskupski dvor. Papa Klement XIV. apostolskim pismom od 9. VII. 1773. sjedinio je biskupiju bosansku ili đakovačku i biskupiju srijemsku u jednu, ali zadržavaju historijsko ime. Grad Đakovo od tada je sjedište sjedinjenih biskupija. Bilo je to za biskupa Matija Franje Krtica, koji je bio dio granice današnje biskupije.

Njegov nasljednik biskup Antun Mandić osniva u Đakovu bogoslovno sjemenište i zasadi vinogorje Mandićevac, koje je po biskupu dobile ime, plemenitom vinovom lozom. Biskup Emerik Karlo Rafay 1818-1830 daje biskupskom dvoru oblik, koji danas ima. Nakon kratkog biskupovanja od četiri godine Matija Šakić dolazi za biskupa Josip Kuković, koji je postavio temelje današnjem samostanu časnih sestara sv. Križa.

Iza biskupa Kukovića godine 1849 postaje đakovačkim biskupom slavni vladika Josip Juraj Strossmayer, koji ostaje na čelu biskupije punih 55 godina. Među velikim djelima, koja je stvorio za svoga biskupovanja i koja su slavu njegovog imena i imena đakovačke biskupije proširila daleko izvan granica biskupije i naše domovine, jest njegova veličanstvena katedrala u Đakovu. Strossmayera je nasljedio biskup fr. Ivan Krapac, koji je za kratko vrijeme svoga biskupovanja izgradio novo bogoslovno sjemenište u Đakovu. Godine 1920. dolazi za biskupa današnji naš biskup dr. Antun Akšamović. Za njegovog biskupovanja proširile su se granice naše biskupije i na t. zv. Sjevernu Slavoniju i Baranju od godine 1923. pod imenom Apostolske Administrature. Među velikim djelima današnjeg našeg biskupa prvo mjesto zauzima gradnja veličanstvene zgrade Nadbiskupske gimnazije i Đačkog sjemeništa u Zagrebu, koje je izgradio u zajednici sa zagrebačkim nadbiskupom drom Antunom Bauerom.

Članak iz Istine 4/46.

17 „Pjesma nadnaravnosti i vjere (Uz Spomen ukazanja Bezgrješno Začete u Lurdu)”, *Istina* 4/1946., 1.

Početak korizmenog vremena i prikladno uvodno razmišljanje pod nazivom „Naša borba i pobjeda (Uz Sedamdesetnicu)” uvodi čitatelje u vrijeme korizme, vrijeme kada „Isusa pratimo na Njegovom križnom putu prema Kalvariji”.[18] Njegovim početkom započinje i naš hod. Uz uobičajene rubrike na str. 10 objavljen je tekst pod nazivom „Tajna sa sedam pečata”, stara grčka legenda o sfingi.

Radost u Gospodinu, radost u dobrim djelima, radost u bolima i nedaćama svakidašnjega života tema je broja šest gdje nas urednik upozorava da prava radost proizlazi iz svijesti čiste savjesti, u ukorijenjenosti u milost Božju, u životu protkanom boli koji u sebi nosi radost a ne gorčinu, tugu i osamljenost. U ovom broju objavljen je članak pod nazivom „Crkva i radništvo”.[19]

Koja su to dobra djela kojima će kršćanin u svom životu slijediti Isusa. To su djela molitve, pokore i žrtve. Na svakom pojedincu je odabrati kojim će putem hoditi. Bog ne traži velika djela. Dovoljne su sitnice: lijepa misao, mali čin ljubavi prema bližnjemu, šutnja, ljubav prema prezrenima i zaboravljenima. Uz ova promišljanja izdvajamo u broju sedam članak pod naslovom „Ne samo dužnost, nego i pravo” o kršćanskoj ženidbi.[20]

Broj osam posvećen je u cijelosti ulozi i značenju Sveta Oca, donose se misli o Papi i papinstvu, njegovom govoru diplomatima.

Uvodnim razmišljanjem „Pođimo k Josipu”[21] broj devet govori o ulozi i djelovanju svetoga Josipa, svetog drvodjelje, radnika, siromašnog tesara iz Nazareta.

Broj deset otisnut je uoči blagdana Blagovijesti te u svom uvodniku donosi tekst „Evo službenice Gospodnje”[22] promišljajući o Marijinom odgovoru na anđelov navještaj. Marija svojim odgovorom postaje Majka roda ljudskoga. Pobožnošću križnoga puta vjernici prate Isusa na njegovu putu k Ocu. Želeći doprijeti do svih koji novine čitaju uredništvo je predložilo i objavilo Sveti Križni put autora Petra Lipperta.

Razmišljajući na koji način svaki vjernik može izvršiti svoju korizmenu dužnost u broju jedanaest urednik se pita: Kako? Zašto? Kome? tu dužnost

18 *Istina* 5/1946., 1.
19 *Istina* 6/1946., 4.
20 *Istina* 7/1946., 8.
21 *Istina* 9/1946., 1-2.
22 *Istina* 10/1946., 1-2.

obavljamo. Želeći pobliže objasniti način izbora Svetoga oca donosi se članak „Kako se izabire Papa”[23], te vijesti iz katoličkog svijeta.

„U čemu je Tajna Križa Kristova. Zašto on gotovo dvije tisuće godina stoji iznad svijeta kao pravi znak vjere” odgovara urednik u uvodniku broja dvanaest. „Oče naš je molitva koju je Isus izgovorio na gori pred okupljenim mnoštvom. U molitvi čovjek pronalazi odgovor na sva pitanja ljudskog života. Što molimo i kako molimo molitvu” tumači članak „Očenaš”. [24]

„Veliki je tjedan. Svjedoci smo slavnoga Isusova ulaska u Jeruzalem”. Urednik u uvodniku broja trinaest donosi razmišljanje kako svaki čovjek treba dočekati Isusa : s molitvom i grančicom masline u rukama. Koje su vrijednosti aktivnoga djelovanja vjernika laika u svijetu govori članak „Apostolat svjetovnjaka”[25] osvrćući se na encikliku O otajstvenom tijelu Kristovu pape Pija XII. Liturgijski kalendar donosi meditacije i promišljanja Cvjetnice, Velikoga tjedna te Vazmenog trodnevlja.

Svetkovini Uskrsa posvećen je broj četrnaest. U člancima: Trijumf Uskrsa, Uskrsni dar, Uskrsnuo je, Uskrsli Krist govori, uredništvo pred čitatelje donosi tekstove u kojima se govori o uskrsnoj radosti i važnosti shvaćanja dara vječnoga života kojim Uskrsli Krist obdaruje svakoga vjernika.

Apostol Toma nije bio s apostolima, nije vjerovao, bio je nevjeran. Promišljajući u uvodniku broja petnaest o njegovoj vjeri urednik pita čitatelje kakva je njihova vjera? Na bijelu nedjelju u mnogim župama je prva sv. Pričest. Tim povodom donosi se članak „Jednog proljetnog jutra”, te novela „Pričesna haljina”. U ovom broju nalazimo Obavijest „Iz uprave”: „Radi nestašice papira morali smo smanjiti nakladu lista za jednu trećinu. Stoga smo morali smanjiti broj primjeraka, koji se šalju pojedinim povjerenicima. S tim u vezi javljamo da do nove obavijesti ne možemo nikome povisiti broj primjeraka”.[26]

Uredništvo moli: „Ponovno stavljamo na srce svima, koji razumiju što znači katolička štampa da se primjerci „Istine” posuđuju u što širem krugu čitatelja. To je vrlo jednostavno, a danas ipak tako važan način apostolskog djelovanja za katoličku štampu. Znamo za neka mjesta, kamo dolazi samo po jedna primjerak Istine, a ipak ga pročita više stotina osoba. Molimo sve

23 *Istina* 11/1946., 1.
24 *Istina* 12/1946., 9.
25 *Istina* 13/1946., 5-6.
26 *Istina* 15/1946., 12.

čitatelje, da ovaj savjet shvate što doslovnije, jer je njegova važnost neobično velika. Svaki čitatelj neka sebi sastavi mali plan, prema kojemu će posuđivati svoj broj „Istine”. Tako će pridonijeti tome, da „Istina” i uz manju nakladu vrši isti onakav utjecaj kao da je naklada velika”.[27]

Svibanj je mjesec u kojem na poseban način častimo Mariju, Isusovu i našu Majku. Broj šesnaest u uvodniku donosi članak „Zlatni cvijet”[28] gdje urednik govori o Svibanjskoj kraljici koju svaka vjerna duša treba okruniti svojom vjerom, ufanjem i ljubavlju. O važnosti molitve sv. krunice govori tekst „Filmske zvijezde i sv. Krunica”. Uz vijesti iz katoličkog svijeta i domaće vijesti objavljen je članak „O svemirskim prugama”.

Broj sedamnaest tiskan je na dvije stranice s datumom 2. lipnja 1946. Ne donosi uvodnik niti članke. Objavljene su vijesti iz Katoličkog svijeta te domaće vijesti.

Štarina plaćena u gotovom
IZLAZI SVAKE SEDMICE
CIJENA 2. — DINARA

Istina

Da dodješ do spoznaje Boga, nije potrebno umnažati dokaze, nego umanjiti strasti.
Pascal

God. I. Đakovo, 2. lipnja 1946. Broj 17.

Zaglavlje zadnjeg, 17. broja Istine

Početkom siječnja 1947. godine biskup Antun Akšamović uputio je dopis Predsjedništvu vlade – Komisiji za vjerske poslove u Zagrebu s molbom za dozvolu kupovanja papira za tiskanje novina:

„Prošle godine 1946. izdavao je Biskupski ordinarijat u Đakovu tjednik „ISTINU” i to ukupno u 17. brojeva, a iza toga nam je nadležno ministarstvo uskratilo dozvolu za kupovanje papira. Zabranjeno nam je štoviše bilo, da za „ISTINU” trošimo papir, koji imamo na zalihi već od prije rata. Ova je zabrana uslijedila, kada smo odlučili štampati „ISTINU” samo na dvije stranice, i

27 *Istina* 15/1946., 12.
28 *Istina* 16/1946., 1.

to samo u pet stotina primjeraka. Dok u N.R. Sloveniji izlaze dva vjerska tjednika, kod nas u N.R. Hrvatskoj nema nijednoga. Nepravedno je za katolike, koji sačinjavaju pretežni dio stanovništva N.R. H., da nemaju nikakvog svoga vjerskoga lista. Umoljavamo stoga ugledni Naslov, da svojim posredovanjem ishodi kod nadležnih vlasti, da se izda odobrenje za kup i potrošnju papira tako da bi „ISTINA" mogla i daje izlaziti.

S. F.- S. N.

Dr. A. Akšamović, biskup, ap. adm."[29].

Nažalost, pozitivnog odgovora nije bilo i *Istina* više nije tiskana.

Umjesto zaključka

Novine *Istina* pokrenute su i tiskane sa svrhom katoličke obnove i pouke. U vremenu nakon II. svjetskog rata bilo je teško izdavati novine katoličkoga predznaka. Tiskanih svega 17 brojeva *Istine* govore u prilog tome koliko je bilo potrebno umješnosti, znanja i sposobnosti. Ovim radom željeli smo upoznati javnost s činjenicom da su u Đakovu 1946. godine izdavane novine koje su svima bez obzira na vjersku i narodnu pripadnost željele „buditi i dizati vjersku svijest"[30] i doprinijeti kulturnom životu svoga grada. Novine *Istina* dio su knjižnog fonda serijskih publikacija Središnje nadbiskupijske i fakultetske knjižnice Katoličkog bogoslovnog fakulteta u Đakovu.

29 Nadbiskupski arhiv Đakovo, Fond Ordinarijat, spis 44-1947.

30 „Pismo biskupa Antuna Akšamovića svećenicima", Nadbiskupijski arhiv Đakovo, Fond Ordinarijat, spis 2176-1945.

SUMMARY

Tihonija Zovko

ĐAKOVO NEWSPAPER “ISTINA” (THE TRUTH) 1946.
CONTRIBUTION TO THE STUDY OF THE HISTORY OF ĐAKOVO JOURNALISM

Newspapers are a significant source for studying cultural, political and other events, as well as everyday life of a town or an area. Newspaper “Istina” had been launched and printed with the aim of catholic restoration and education. In the aftermath of the Second World War publishing a newspaper with catholic features was not an easy task. Only 17 numbers had been published, which suggest that it required a lot of skill, knowledge and ability. The aim of this paper is to inform the public of the fact that in 1946 Đakovo saw publishing of a newspaper which wanted to “awaken and raise religious consciousness” and contribute to the cultural life of their city regardless of religious or national affiliation. The newspaper was printed in the Diocesan printing house, it was published by the Episcopal Ordinariate, and edited by Ivan Sečkar.

Newspaper “Istina” is a part of the book stock of serial publications of the Central archdiocesan and university library of the Catholic Faculty of Theology in Đakovo.

Key words: theology, catholic press, Đakovo newspaper, printing, Đakovo, *Archdiocese* of *Đakovo-Osijek, Istina*, 1964, Ivan Sečkar

Đakovo i Đakovština na stranicama *Glasa Slavonije* 1945.-1952. godine

UDK 32(497.5 Đakovo)
Stručni rad

Borislav Bijelić
Muzej Đakovštine Đakovo

Od završetka Drugog svjetskog rata, pa sve do početka izlaženja *Đakovačkih novina* u veljači 1953. godine, Đakovo nije imalo svoje novine. Samo kraće vrijeme, od kraja 1945. godine pa do lipnja 1946. godine, izlazio je tjednik *Đakovština*, dok *Istina* i *Službeni glas* zapravo i nisu bile novine u današnjem smislu te riječi. O događanjima u Đakovu i Đakovštini informacije su se mogle pročitati gotovo isključivo na stranicama *Glasa Slavonije*. U ovom radu autor pokušava dati presjek onoga što je u *Glasu Slavonije* napisano o Đakovu i Đakovštini od 1945. do 1952. godine.

Ključne riječi: Đakovo, Đakovština, novinstvo, *Glas Slavonije*

Uvod

Počeci novinskog izdavaštva u Đakovu datiraju još od 1853. godine kada se, u izdanju Zbora duhovne đakovačke mladeži, doduše kao manuskript, pojavljuje list *Svećenik*.[1] Dva desetljeća kasnije, 1873. godine, pokrenut je *Gla-*

1 Sve do danas nije pronađen niti jedan primjerak lista, a sve ono što o njemu znamo, znamo tek posredno, iz knjige Matija Pavić i Milko Cepelića. O listu *Svećenik* u knjizi je napisano i ovo: „Sbor izdaje kroz tri godine (1853.-1856.) list za svoje članove, kojemu je naslov „Svećenik", a pišu se u nj razni članci poput izradaka za školu. List se je štio javno u sastancima sbora." Matija PAVIĆ – Milko CEPELIĆ, *Josip Juraj Strossmayer biskup bosansko – djakovački i sriemski,* Đakovo, 2013., 238.

snik biskupije đakovačke i srijemske koji, u različitim oblicima i pod različitim nazivima, izlazi kontinuirano sve do danas.[2] Osim spomenutih listova, ako je vjerovati osječkoj *Narodnoj obrani,* početkom 20. stoljeća pokrenut je i list pod nazivom *Naše doba*. Izašla su samo dva broja, a niti jedan od njih nije sačuvan. I o tom listu, kao i o *Svećeniku*, saznajemo tek posredno.[3]

Sljedeće, rekli bismo prave građanske novine, bile su *Hrvatske pučke novine*. Prvi broj tih novina tiskan je potkraj 1907. godine. Do izbijanja Prvog svjetskog rata u Đakovu će izlaziti još i listovi *Đakovština* te *Đakovačke hrvatske pučke novine.* [4]

Odmah po završetku rata, već 1918. godine, počinje izlaziti *Glas slobode*, a početkom dvadesetih godine i *Đakovačke pučke novine*. Te novine izlaze od travnja 1921. pa sve do kraja 1923. godine. Od siječnja 1924. godine list je promijenio ime u *Narodnu obranu*. Pod tim imenom izlazi sve do 1935. godine kada ponovno mijenja ime, ovoga puta u *Hrvatsku obranu.* I konačno, nakon uspostave Nezavisne Države Hrvatske, *Hrvatska obrana* izlazi kao *Hrvatska obnova* te uskoro, već početkom druge polovice 1941. godine, prestaje izlaziti.[5]

Za razliku od gore spomenutih novina *Narodni list* nastavio je tamo gdje je *Glas slobode* stao. Izlazio je od sredine 1922. pa sve do ljeta 1928. godine.

Osim spomenutih listova u Đakovu između dvaju svjetskih ratova izlazi još i list *Sloga* (od kolovoza 1918. do prosinca 1920. godine), *Sokolski glasnik* (od kraja 1928. do kraja 1931. godine) te *Hrvatska Đakovština* (od početka 1937. do kraja 1938). I to nije bilo sve. Tijekom 1923 i 1924. godine tiskani su i humoristični listovi *Karneval* i *Pisanica.*

Prestankom izlaženja *Hrvatske obnove* sredinom 1941. godine u Đakovu, sve do potkraj 1945. godine, nije bilo tjednih gradskih novina.[6] Po završetku rata, u jednom sasvim drugačijem političkom okruženju, komunističke vla-

---

2 O *Glasniku/Vjesniku Đakovačke i Srijemske biskupije* vidi: *Diacovensia*, 1/1998. Cijeli broj posvećen je 125. obljetnici *Glasnika/Vjesnika Đakovačke i Srijemske biskupije*.

3 Krešimir PAVIĆ, Đakovačko novinstvo 1918.-1928., *Revija Đakovački vezovi*, 1981., 38.

4 O novinstvu u Đakovu do izbijanja Prvog svjetskog rata vidi: K. PAVIĆ, Đakovačke novine prije Prvog svjetskog rata, *Revija Đakovački vezovi*, 1975., 10.

5 Vidi: K. PAVIĆ, Đakovačko novinstvo 1929.- 1941., *Revija Đakovački vezovi*, 1984., 29.

6 *Biskupijski glasnik*, koji je izlazio i za vrijeme Drugoga svjetskog rata, bez obzira na pojedine priloge koji nisu bili vezani isključivo za crkvenu i teološku problematiku, ipak ne bismo mogli svrstati u rang „građanskih novina".

sti Đakova pokrenule su list *Đakovština. Đakovština* je bila glasilo Narodne fronte za kotar i grad Đakovo. Tijekom 1945. godine izašlo je 8 brojeva lista od kojih je sačuvan samo broj 2 od 17. studenoga 1945. godine.[7] U Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici sačuvana je Đakovština od broja 9 tiskanog u siječnju 1946., pa sve do broja 31 koji je izašao u lipnju iste godine. Da li je list izlazio i poslije lipnja možemo samo nagađati. Po svemu sudeći nije, jer da je, vjerojatno bi se pokoji primjerak morao sačuvati.

Na osnovu gore napisanog možemo zaključiti da u Đakovu od sredine 1946. godine, pa sve do pojave *Đakovačkog lista* u veljači 1953. godine, nemamo gradskih novina. *Službeni glas*, glasilo Gradskog Narodnog odbora koji izlazi od veljače 1948. godine do listopada 1949. godine sadržajem i strukturom teško da bi mogao zadovoljiti neke od osnovnih novinskih standarda[8], baš kao što je to upitno i za *Istinu*, biskupijsko glasilo koje je izlazilo tijekom 1946. i 1947. godine, a bilo namijenjeno vjernicima Biskupije. [9]

Kako u Đakovu druge polovice četrdesetih i početkom pedesetih godina nije postojao list s kontinuiranim izlaženjem iz kojeg su zainteresirani mogli crpiti informacije o društvenim, kulturnim, sportskim, ali i svim drugim gradskim događanjima, isti su bili primorani te informacije potražiti na stranicama *Glasa Slavonije*, u periodu koji nas interesira glasilu Narodnog fronta Hrvatske za Slavoniju.[10] *Glas Slavonije* je te informacije donosio, ali ne sustavno.

---

7 Za *Đakovštinu* Krešimir Pavić napisao je sljedeće: „Tek što je završio rat i prilike se normalizirale, u drugoj polovici godine 1945., susrećemo i prve novine. Zvale su se „Đakovština". Počele su izlaziti vjerojatno početkom mjeseca studenoga. Nalaze se u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu. Na žalost, prvih osam brojeva iz 1945. nije sačuvano. Prvi je poznati broj 9, tiskan 5. siječnja 1946. K. PAVIĆ, Đakovačko novinstvo nakon 1945. godine (1), *Đakovački list*, 30. 01. 1985., 2. U međuvremenu, autor ovoga članka pronašao je drugi broj *Đakovštine* iz 1945. godine. On je izašao 17. studenoga 1945. godine, a danas se čuva u knjižnici Muzeja Đakovštine.

8 U uvodniku prvog broja urednici *Službenog glasa* ovako su vidjeli razloge izlaženja svoga glasila: „Gradski Izvršni odbor radi boljeg kordinacionog rada i upoznavanja sa raznim zakonskim propisima, uredbama, kao i svima pravima i dužnostima svojih birača, donio je odluku, da će izdavati manje glasilo za područje Gradskog NO-a. /…/ Smatramo stoga da će izlaženje našeg lista imati dvostruku ulogu u našem mjestu u kojem bi se odrazio uspješan rad Narodnog odbora i njegovih izvršnih organa, a isto tako i upoznavanje građana i birača s dužnostima i pravima u okviru zakonskih propisa." *Službeni glasnik*, 1/1948., 1.

9 O *Istini* možete čitati na stranicama ovoga broja *Zbornika Muzeja Đakovštine*. Vidi: Tihonija ZOVKO, „Đakovačke novine 'Istina' 1946. Prilog proučavanju povijesti đakovačkog novinstva".

10 *Glas Slavonije*, kao glasilo antifašističke fronte Slavonije, izlazio je od sredine 1943. godine, a od 14. travnja 1945. godine (oslobođenje Osijeka) izlazi kontinuirano sve do danas. Jedini je dnevni list koji je izlazio u Slavoniji tijekom socijalističke Jugoslavije. U periodu koji nas u ovom radu interesira profil mu je bio sličan ostalim dnevnim listovima koje su izdavali odbori Narodne

U kojem obimu su informacije o Đakovu i Đakovštini donošene te koje im je mjesto u strukturi lista bilo namijenjeno, ovisilo je od pojedinih uredništava. U nekim od godišta lista, koje su bila predmet našeg interesa, relativno velik prostor posvećen je npr. kulturnoj problematici, da bi već nakon godinu dana ista ta problematika bila zastupljena tek u tragovima, a veći prostor bivao dodijeljen nekim drugim temama. No jedno je uvijek bilo isto. Nepogovorno služenje Partiji i njezinim interesima, kako dnevno političkim, tako i onim strateškim.[11] U tekstu koji slijedi čitateljima je ponuđen presjek informacija vezanih za Đakovo i Đakovštinu objavljenih na stranicama *Glasa Slavonije* od sredine 1945. do kraja 1952. godine. Te informacije, dakako, nisu cjelovite i sveobuhvatne, ali vjerujem da bi i kao takve mogle pripomoći pojedincima da popune pokoju prazninu vezanu za poznavanje društvenih procesa tijekom druge polovice četrdesetih i početkom pedesetih godina. I ne samo procesa, već i osoba koje su ih na lokalnom planu osmišljavali i usmjeravali.

Podjela priloga na političke, gospodarske, kulturno-prosvjetne i sportske vjerojatno nije najsretnije rješenje, ali, unatoč toga, mislim da može čitanje teksta učiniti jasnijim i lakše čitljivijim. Osnovni problem ovakve podjele leži u činjenici što je hrvatsko društvo toga vremena bilo totalitarno pa, samim time, niti jedna oblast društvenog života nije bila lišena partijskih smjernica i kontrola. Ovo smatram bitnim napomenuti ponajprije stoga što informacije prenijete u ovom radu neće biti kritički valorizirane. Namjera je bila samo ukazati na dominantne teme, njihovu zastupljenost i mjesto u strukturi lista.

fronte. „Posebnost Glasa Slavonije bila je u tome što osobitu brigu posvećuje problemima poljoprivrede i sela. List se uvelike angažirao u osnivanju seljačkih radnih zadruga i ispunjenju planova prisilnog otkupa poljoprivrednih proizvoda. Poseban naglasak davao je političkim akcijama Narodne fronte…" (Božidar NOVAK, *Hrvatsko novinstvo u 20. stoljeću*, Zagreb, 2005., 440.)

11 „Članci *Glasa Slavonije* sadržajno su bili izravni, jasno su proklamirali poželjne vrijednosti socijalističkog društva, bez zadrške su slavili narodne heroje, obilježavali važne obljetnice, potencirali su i afirmirali radničku klasu te njezino savezništvo sa seljaštvom…", Luka PEJIĆ, „Analiza propagandnog diskursa Narodne fronte Jugoslavije u Osijeku s posebnim osvrtom na list *Glas Slavonije* (1945. – 1947.)", *Glasnik arhiva Slavonije i Baranje,* 13/2015., 290.

Odabrani prilozi:

1945. godina

politika

* „Veličanstveni dan radnoga naroda Prvi maj bio je naročiti doživljaj za grad Đakovo i cijeli Đakovštinu. Došla je omladina iz okolnih sela, da zajedno sa radnicima, seljacima i radnom inteligencijom proslavi prvi puta u životu bez bojazni, u slobodi, svoj Prvi maj." Proslava je bila cjelodnevna. Od osam sati ujutro iz sela Đakovštine pristiže velik broj ljudi koji u kolonama prolaze đakovačkim ulicama. Centar okupljanja bio je na trgu pred katedralom gdje je podignuta govornica sa koje su se okupljenima obratili Nikola Radošević i Ivo Novak. Poslije govora isprekidanog klicanjem Titu, Staljinu, Trumanu i Churchillu uslijedilo je narodno veselje.[12]

* Prema pisanju *Glasa Slavonije* Dan ustanka naroda Hrvatske, 27. srpnja, svečano je obilježen u cijeloj Hrvatskoj. U Đakovu je još uoči dana proslave organizirana velika povorka u kojoj je sudjelovalo oko 1500 osoba. Povorka je mimohod završila u velikoj dvorani Hrvatskog doma „gdje je održan masovni sastanak na kojem je iznesen historijat političkih akcija i nadčovječnih borbi za oslobođenje naše zemlje od okupatora." Na sam dan proslave u centralnom parku priređeno je narodno veselje, „fiskulturna" natjecanja i na kraju svečana akademija.[13]

* Pred katedralom, uz nazočnost oko 3000 ljudi, održan je veliki zbor kojega je otvorio tajnik kotarske Narodne fronte Ivica Novak i odmah potom riječ dao župniku crkve sv. Marka u Zagrebu i članu Hrvatskog narodnog sabora Svetozaru Rittigu, kandidatu liste NF-e za kotar Đakovo. U članku su preneseni veći dijelovi njegova govora. Nakon Rittiga govorio je prvak Hrvatske republikanske seljačke stranke Mijo Birtić iz Gorjana i Pero Car, tajnik okružnog odbora NF-e Brod.[14]

* Ministar pravosuđa Federalne vlade Hrvatske Duško Brkić i član Hrvatskog sabora i kandidat za Ustavotvornu skupštinu na listi Narodne fronte

---

12 Đakovština je proslavila Prvi maj, *Glas Slavonije* (dalje u tekstu*: GS*), 4. 5. 1945., 7.

13 Đakovo i Đakovština proslavili su na svečan način dan narodnog ustanka, *GS*, 5. 8. 1945., 3.

14 Mi znamo da je ono, za što smo se borili jedino ispravno, *GS*, 26. 10. 1945., 3.

za kotar Đakovo dr. Svetozar Rittig održali su i u selima Đakovštine nekoliko sastanaka i zborova. Zabilježeni su zborovi u Piškorevcima, Bračevcima i Semeljcima. Na masovnom sastanku u Piškorevcima, iako on, prema pisanju *Glasa Slavonije*, nije bio unaprijed najavljen, okupilo se oko 500 ljudi. Glavna tema koje su se dotakli svi govornici, kako u Piškorevcima tako i u drugim mjestima, bila je ona o potrebi čuvanja tekovina NOB-e i važnosti predstojećih izbora.[15]

gospodarstvo

* U članku se donosi pregled mlinske industrije u Đakovu te konstatira da su do sredine travnja 1945. godine, osim dva manja mlina i nekoliko šrotara, radila i dva mlina sa „značajnijim kapacitetom proizvodnje". Jedan od njih, „Sloga", razoren je prilikom povlačenja „razbijenih švapskih hordi", dok drugi, „Štediša", radi punim kapacitetom. U fazi obnove i povećavanja proizvodnje nalazio se i mlin E. Kajzer (Kaiser). U prilogu se daju podaci o količini samljevenih žitarica u svakom od spomenutih mlinova.[16]

* U Đakovu je - uz prisustvo izaslanika oblasnog i okružnog NOO-a iz Osijeka i Slavonskog Broda te lokalnih političara Dragana Topuzovića i Đure Kolara – održana Prva kotarska konferencija trgovaca i gostioničara. „Na konferenciji je zaključeno da sve trgovine imadu otpočeti radom i poslovati svaki dan osim nedjelje i blagdana od 8 do 14 sati, a gostionice kroz cijeli dan do redarstvenog sata. Prodavati se imade sva roba prema odredbama i doznakama gradskog NOO-a, osim roba koja je racionirana." Na sastanku je izabran i Kotarski odbor trgovaca u kojeg su ušli: Mijo Pul, Petar Kanajet, Pavo Kraljević, Petar Bošnjak, Antun Jakobović, Slavko Kalman, Paula Devčić, Božo Macokatić, Filip Bali, Stevo Sitarić, Pavao Matajs, Zvonko Valečić i Mato Matanac.[17]

* Vojne operacije vođene za oslobođenje Đakova za posljedicu su imale i devastaciju zgrada i drugih objekata. Da bi se tragovi rata sanirali relativno brzo poduzete su i prve aktivnosti. U članku se ističe kako je ubrzo popravljeno 27 teže oštećenih zgrada. Građevna sekcija komande mjesta, uz pomoć

15 Đakovština je oduševljeno pozdravila narodne borce i rukovodioce, *GS*, 28. 10. 1945., 3.

16 Mlinska industrija u Đakovu, *GS*, 25. 5. 1945., 6.

17 Prva kotarska konferencija trgovaca u Đakovu, *GS*, 24. 6. 1945., 10

naroda, tako je popravila i oštećenu „palaču biskupskog sjemeništa u kojoj je smještena privremena vojna bolnica." Na tom poslu posebno su se istaknuli: građevinari Pavao Katić i Josip Pimpi te radnici: Molestar Josip, Petrović Marijan, Miškovski Franjo, Dijoši Josip, Kruljac Stjepan i Šura Stjepan. U dogledno vrijeme planirani su sljedeći javni radovi s kojima bi se pripremila jedna ili više zgrada za školski internat, obnovile školske zgrade, obnovila zgrada i proširila pozornica Hrvatskog doma te obnovila zgrada mjesnog Narodnog odbora.[18]

* U Đakovu je prije izbijanja Drugog svjetskog rata, od 1937. godine, postojala tkaonica svile „Slavonteks" u vlasništvu Milana Vajsa (Weissa). Za vrijeme rata, kaže se u prilogu, tvornica je devastirana i opljačkana. Odmah nakon rata vlasnik je obnovio tvornicu. U tom poslu pomogla mu je osječka svilana i lanara te nekolicina iskusnih tkalačkih radnika, ponajprije Đuro Hauer. Za koji dan, predviđa se, proradit će devet tkalačkih stanova koji će mjesečno proizvesti sukna za izradu 700 odijela.[19]

kultura i prosvjeta

* Na povratku kroz Đakovo borci 21. srpske divizije oprostili su se od Đakovčana koncertom održanim u dvorani „bivšeg Hrvatskog doma" kojeg je pratilo oko 1500 osoba. Prije no što će uslijediti program, političke govore održali su Stanoje Brajović, pomoćnik komesara divizije, i tajnik gradske Jedinstvene narodno oslobodilačke fronte Ivan Novak. Program je započeo Maršom 21. srpske divizije, a završio sa 12. točkom u kojoj je izveden splet narodnih igara svih jugoslavenskih federalnih jedinica.[20]

* U Đakovu je osnovano Hrvatsko kulturno tamburaško društvo „Radić". „Svrha je društva širenje i propagiranje narodne tamburaške glazbe, te kazališne kulture u cilju općenarodnog prosvjećivanja, da u zajednici s kulturno-umjetničkim diletantskim trupama priređuje turneje po selima Đakovštine, u svrhu što jačeg zbližavanja grada sa selom. Društvo će prema mogućnostima pomagati iz svojih prihoda Crveni križ, te Gradski uboški dom." Na sastanku je osnovan i Upravni odbor društva. Za predsjednika društva izabran

18 Đakovčani se takmiče radeći na obnovi, *GS*, 25. 8. 1945., 3.
19 I. S., Obnova tekstilne industrije u Đakovu, *GS*, 5. 10. 1945., 6.
20 Kulturno-prosvjetna priredba u Đakovu, *GS*, 3. 6. 1945., 5.

je Ivan Meznarić, za potpredsjednika Mirko Lončarić, za tajnika Stjepan Kroato a blagajnika Micika Mikić. Odbor su sačinjavali: Marko Bošnjak, Stjepan Batista, Mirko Žurić, Ivan Knezić, Slavko Filipović, Mirko Petrović i Antun Hes.[21]

* Stanje školstva u Đakovštini po završetku rata bilo je iznimno loše. Školske zgrade bile su ili uništene ili oštećene i u pravilu bez bilo kakovoga inventara. Za vrijeme Drugog svjetskog rata na kotaru Đakovo bilo je 36 škola, od toga 10 partizanskih koje su se nalazile na oslobođenom području i radile po posebnim programima. Nakon završetka rata nove vlasti prišle su reorganizaciji školstva. Jedan od većih problema bio im je osigurati zadovoljavajući nastavni kadar. Upravo stoga, ubrzo po završetku rata, održan je kurs za učiteljstvo sa kotara Đakovo i Županja. Skup je održan u Đakovu, a trajao je od 22. svibnja do 6. lipnja 1945.[22]

sport

* *Glas Slavonije* zabilježio je i prvi sportski događaj. Čitamo da je u Đakovu gostovala nogometna momčad F. D. Borca iz Broda kojeg je domaća Sloboda pobijedila sa 5:0.[23]

1946.

politika

* U siječnju mjesecu objavljena je javna zahvala povodom smrti doktora Rudolfa Čelede. Doktor Čeleda značajan je po svom višegodišnjem društvenom i političkom angažmanu kako potkraj tridesetih godina, tako i za vrijeme rata.[24]

---

21 Osnutak Hrvatskog kulturnog tamburaškog društva „Radić" u Đakovu, *GS*, 8. 11. 1945., 6.

22 Prosvjeta u kotaru Đakovo nalazi se u punom razvoju. *GS*, 2. 12. 1945., 6.

23 Gostovanje F. D. „Borca" iz Broda u Đakovu, *GS*, 12. 7. 1945., 8.

24 Javna zahvala, *GS*, 17. 1. 1946., 8.

* Od političkih tema u istom mjesecu treba izdvojiti još i informaciju o odabiru Komisije za agrarnu reformu i kolonizaciju u koju su ušli Antun Valter, Josip Zubek, Josip Lukić, Ivica Brezović i Slavko Fajs.[25]

* Informacije o aktivnostima narodne vlasti protiv „narodnih neprijatelja" bile su česte. U ovom članku čitatelji se obavještavaju o procesima protiv: advokata Antuna Niderlea, Antuna Strmotića, Terezije Kladarić, Pave Brdarića i Mije Grgića.[26] O sličnoj problematici je riječ i u informaciji o raspuštanju postojeće komisije za suzbijanje „nedopuštenih špekulacija" i „privrednih sabotaža". U novu komisiju imenovani su Antun Kavali, načelnik Odjela za unutrašnje poslove, te drugovi Radić i Stanić.[27]

* Već u svibnju čitamo još jednu informaciju sličnog karaktera. Naime, javno se prozivaju ratni profiteri., i to: trgovci Šimo Berić i Petar Bošnjaković, posjednik Ljubivoje Besednik, gostioničar Josip Brgles i drugi. Komisija je kao ratnog profitera posebno istaknula stolara Stjepana Kruljca.[28]

* Redakcija lista posvetila je dosta prostora i problemima poslijeratne kolonizacije. Tako možemo čitati članak o kolonizaciji oko 3000 obitelji iz varaždinskog kotara u Đakovštinu. Iz članka doznajemo, između ostalog, i u koja mjesta su se kolonisti naseljavali. „U Gorjane dolazi 20 obitelji, u Gašince 20, u Tomašance 10, u Satnicu 50, u Semeljce 50, u Kešince 50, u Đurđance 30, u Vrbicu 30, a u Mrzović 40 obitelji."[29]

* Kao i drugdje diljem Jugoslavije i Hrvatske, i Đakovčani javnim protestom iskazuju svoje nezadovoljstvo vezano za način razgraničenja između Italije i Jugoslavije. Protest je održan u vrtu Hrvatskog doma, a glavni govornici bili su Branko Japundžić i Josip Lukić. „Oba govora bila su isprekidana poklicima među kojima se osobito primijetilo klicanje paroli 'Sve do Soče, narod hoće'."[30]

* Na plenarnom sastanku kotarske Narodne fronte, između ostaloga, raspravljalo se i o planu za izgradnju popaljenih sela u kotaru Đakovo. „Tim

25 U Đakovu je izabrana komisija za agrarnu reformu i kolonizaciju, *GS*, 31.1. 1946., 4.

26 Borba protiv štetočina u Đakovu, *GS*, 3. 2. 1946., 3

27 Nove komisije za suzbijanje špekulacije u Đakovu, *GS*, 3. 2. 1946., 4.

28 Rasprave protiv ratnih dobitnika u Đakovu, *GS*, 7. 5. 1946., 4.

29 B. BRKIĆ, U Slavoniji nas čeka zemlja i novi život, *GS*, 5. 4. 1946., 6. O dolasku Dalmatinaca kolonista vidi i: I. S. Dolazak kolonista Dalmatinaca u sela đakovačkog kotara, *GS*, 5. 5. 1946., 5.

30 I. S., Na protestnom mitingu u Đakovu, *GS*, 22. 5. 1946., 3.

planom predviđena je izgradnja 57 stambenih kuća i 3 škole, i to u selima Paučju, Hrkanovcima i Majaru."[31]

* O inicijativi izgradnje kuća za postradale u ratu raspravljalo se i na sastancima birača kotara Đakovo. Donesen je zaključak da se pomoć pruži ne samo Paučju, Hrkanovcima i Majaru, već i Čenkovu, i Velikom Nabrđu. „Narod će dati pomoć u spregama za prijevoz građe, u stručnoj radnoj snazi i pri jesenskoj sjetvi. U dosada pruženoj pomoći popaljenim selima prednjače primjerom sela Strizivojna, Beravci, Koritna, Čajkovci."[32]

* *Glas Slavonije* od 12. studenoga donosi izvješće sa izbora za Ustavotvorni sabor NR Hrvatske. U članku se ističe kako je u Đakovu, u dvorani Hrvatskog doma, održan veliki predizborni skup na kojem su govorili Đuro Kolar, Pero Vrtarić i Josip Lukić. Osim o atmosferi koja je vladala u Đakovu, u članku je bilo riječi i o raspoloženju birača u Širokom Polju i Drenju.[33]

* Na istim izborima, u I. izbornom kotaru Đakovo, bila su 3 kandidata: Đuro Kolar, Pero Vrtarić i Marko Živković. Za narodnog poslanika izabran je Đuro Kolar. U izbornom kotaru II. kandidati su bili Dragan Topuzović, Franjo Didović i Liza Bažaj. Za poslanika je izabran Franjo Didović. U III. izbornom kotaru, također od tri kandidata, Mije Birtića, Jose Trubeljaka i Stjepana Maleševića, najviše glasova dobio je Mijo Birtić.[34]

gospodarstvo

* Osvrt na priloge o gospodarstvu Đakova i Đakovštine tijekom 1946. godine započinjemo s informacijama sa sastanka Osnivačkog odbora kotarske i gradske pčelarske zadruge. Na sastanku je zaključeno da predsjednici i tajnici mjesnih odbora Narodne fronte iz svih sela Đakovštine pošalju na sastanak po jednog pčelara. Posebno se pozivaju: Halas Gabrijel, Dvoržak

31 I. S., U đakovačkom kotaru izgradit će se za postradali narod 57 kuća, *GS*, 16. 8. 1946., 4.

32 G. L., Na masovnim sastancima birača u kotaru preuzete su nove obaveze u izgradnji popaljenih sela, *GS*, 1. 9. 1946., 4. O istoj problematici i na stranicama *Glasa Slavonije* od 14. 12. 1946. godine.

33 M. T., U Đakovu i selima Đakovštine izbori su se pretvorili u veliku manifestaciju Narodnoj fronti, *GS*, 12. 11. 1946., 3.

34 Rezultati izbora za Ustavotvorni Sabor NR Hrvatske u brodskom okrugu, *GS*, 15. 11. 1946., 1.

Stevo, Kolar Jure, Sabo Ivan, Nađ Mato, Berc Josip i Šolc Ivo. Svi iz Đakova. Takođe i Ručević iz Budrovaca te Vrtarić iz Dragotina.[35]

* U članku „Uloga gospodarske zadruge za unapređivanje gospodarstva u Đakovu" ističe se veliki zadružni doprinos u unapređivanju poljoprivrede i privrede općenito. Ta teza obrazlaže se nizom konkretnih podataka: otkup hrane, nabava poljoprivrednih alatki, pomoć pri sjetvi…[36]

* U kolovozu 1946. godine čitamo da je u đakovačkom kotaru do sada osnovana 41 zadruga. U upravni i nadzorni odbor kotarske zadruge izabrani su: Eugen Predrijevac (predsjednik), Pero Marinković (potpredsjednik), Nikola Matan (tajnik), a kao članovi: Mišo Ratković, Franjo Buković i Dušan Rodić.[37]

* O izgradnji i popravku cesta i putova Ivan Sabo, dopisnik Glasa Slavonije iz Đakova, donosi mnoštvo podataka. Na tim poslovima omladina Vrpolja dala je 87 radnih dana, Strizivojne 43, Piškorevaca 38, Budrovaca 51, a Čajkovaca 68 radnih dana. „U radu oko popravaka cesta i putova prokopani su svi cestovni kanali u kotaru Đakovo, popravljeni i podignuti cestovni mostovi…"[38]

kultura i prosvjeta

* U akciji smanjena nepismenosti u kotaru Đakovo održano je 29 tečajeva koje je polazilo 320 osoba, mahom žena. Polaznici su tečajeve završili s uspjehom i time nepismenost u kotaru smanjili za oko 15%.[39]

* Osječko kazalište pozvano je u Đakovo gdje je, u Hrvatskom domu, izvelo fragmente iz „Prodane nevjeste" i „Rigoletta". Iako nastup nije bio kvalitetno najavljen, dvorana je bila dobro ispunjena. Autor ovoga prilo-

35 Poziv pčelarima u kotaru Đakovo, *GS*, 16. 3. 1946., 4. O istoj temi list donosi još nekoliko priloga. Postavljanje temelja novom naprednom pčelarstvu, *GS*, 28. 3. 1946., 4.; Postavljeni su temelji naprednom zadružnom pčelarstvu u gradu i kotaru Đakovo, *GS,* 11. 4. 1946, 4.

36 Ivan Sabo, Uloga gospodarske zadruge za unapređivanje gospodarstva u Đakovu, *GS*, 17. 5. 1946., 4.

37 I. S., Zadruge đakovačkog kotara obuhvaćaju oko 80 % pučanstva, *GS*, 15. 8. 1946., 4.

38 Narod Đakovštine sudjeluje u dobrovoljnom radu na cestama i putovima, *GS*, 28. 6, 1946., 4. O istoj temi i u članku „Izgradnja cesta i mostova u Đakovštini", *GS*, 30. 8. 1946., 2.

39 B. B., Na đakovačkom kotaru je zimskim tečajevima nepismenost smanjena za preko 15 %, *GS*, 25. 3. 1946., 5.

ga nezadovoljan je činjenicom što su gosti iz Osijeka došli bez orkestra, a imao je određenih zamjerki i na način „tehničkog postavljanja pozornice".[40]

* Spomenimo još i izvještaj o radu đakovačkog srednjoškolskog internata osnovanog u jesen 1945. godine. Internat je osnovan da bi omogućio školovanje djece poginulih partizanskih boraca i žrtava fašističkog terora. U internatu je bilo smješteno 163 osobe u dobi između 12 i 17 godina. „Od njih su 42 Ličani i Dalmatinci, dok su ostali sve Slavonci s područja đakovačkog kotara."Iz priloga nije najjasnije gdje se internat nalazio. Po svemu sudeći, u današnjoj OŠ Vladimir Nazor.[41]

sport

* Od sportskih vijesti u 1946. godini treba izdvojiti održavanje proljetnog krosa u gradskom parku na kojem su učešće uzeli „fiskulturnici", vojnici i omladinci. Na krosu je sudjelovalo oko 200 trkača, muškaraca i žena, a među pobjednicima su bili: Marica Šarić, Justina Cindrić, Ružica Eichinger, Antun Hes, Vlado Predrijevac, Ivan Vukelić, Zlatko Vargić, Šimo Radojčić, Puba Reiner i drugi.[42]

* Znaci aktivnosti zamijećeni su i u F. D. Slobodi. Uz prisustvo 70 članova klub je održao svoju godišnju skupštinu. Na skupštini je izabran novi odbor u koji su ušli: Joza Zubek (predsjednik), potpredsjednici Đoko Stanišić i Mato Matanovac, tajnik Antun Kalman, blagajnik Stevo Sitarić, ekonom Šimo Rip i drugi.[43]

1947.

politika

* Kotarski narodni sud osudio je Šimu Zrimića iz Strizivojne na godinu dana zatvora s prisilnim radom. Osuđen je stoga što nije htio predati obavezni

40 V. M., Osječko kazalište u Đakovu, *GS*, 5. 5. 1946., 7.

41 U Đakovačkom srednjoškolskom internatu, *GS,* 23. 6. 1946., 4.

42 A. R., Proljetni cross country u Đakovu, *GS*, 11. 4. 1946., 6.

43 G. I., Glavna godišnja skupština F. D. „Sloboda" u Đakovu, *GS*, 18. 10. 1946., 3.

višak vune. „Protiv ove blage kazne za sabotera kakav je Zrimić, javni tužilac uložio je protest."[44]

* Isti sud nije kažnjavao samo „sabotere". Zbog oružane pljačke i razbojstva osuđeni su Stjepan Privara, Josip Miler i Josip Ajfrid iz Đakova „što su 28. studenoga 1946. oko 7 sati na večer upali maskirani i naoružani sa prepravljenim vojničkim puškama, pištoljima i jednom bombom u kuću Karla Sagadina u blizini željezničke stanice Viškovci, u namjeri, da ga opljačkaju.[45]

* Gradska izborna komisija, na temelju rezultata glasovanja, za odbornike je proglasila: Jović Peru, Jirušeka Josipa, Borjana Miloša, Krajnovića Nikolu, Predrijevca Josipa, Hegedušević Stjepana, Ivanović Antuna, Kovačević Adama, Medvedarović Ivu, Knežević Mišu, Đinić Ivana, Dragić Zdravka, Predrijevac Egu, Trogrlić Petra, Kurtića Jocu…[46]

* Gradska Narodna skupština održala je II. zasjedanje na kojem je bilo riječi o „općim problemima u gradu", o radu izvršnog odbora te o kadrovskoj problematici. Posebna pozornost posvećena je otkupu žitarica, problemima prehrane i zlouporabe pojedinaca s tim u vezi, jesenjoj sjetvi, nedostatku radne snage u samom gradu, obveznom tovu svinja, naplati poreza…[47]

* Vrijeme je masovnih omladinskih radnih akcija. U gradu i kotaru Đakovo održavaju se omladinski aktivi (sastanci) na kojima se omladinci informiraju sa važnošću izgradnje Omladinske pruge Šamac – Sarajevo. Sa područja Đakovštine na akciju se prijavilo 305 omladinaca i omladinki. Iz Đakova 76, a s područja kotara 229. „Kao najbolja pokazala su se sela Vrpolje, gdje su se javila 32, Vrbica, gdje se je javilo 27 i Satnica, gdje su se javila 22 omladinca i omladinke."[48]

* *Glas Slavonije* i ove godine posvećivao je dosta prostora akciji pomoći u izgradnji popaljenih sela. Kao izrazito kvalitetna akcija te vrste ističe se pomoć pristigla iz Strizivojne. Seljaci iz toga mjesta prevezli su u Veliko Nabrđe 52 kola cigle za gradnju kuća. Ta akcija, istaknuto je u prilogu, bila

---

44 Javni tužilac kotara Đakovo uložio protest radi preblage kazne sabotera Zrimića, *GS*, 9. 1. 1947., 4.

45 G. L., Kažnjeni pljačkaši, *GS*, 15. 1. 1947., 4

46 G. L., Novoizabrani odbornici gradskog Narodnog odbora u Đakovu, *GS*, 20. 6. 1947., 4.

47 I. S., Na II. Zasjedanju gradske narodne skupštine u Đakovu stvoreni su važni zaključci, *GS,* 13. 9. 1947., 4.

48 G. L., Frontovske organizacije pružit će punu pomoć graditeljima Omladinske pruge, *GS*, 22. 3. 1947., 2.

je „nova manifestacija bratstva i jedinstva našeg naroda, bratstva i jedinstva Srba i Hrvata.”[49]

* U Đakovu je održano prvo zasjedanje novoizabranog kotarskog Narodnog odbora. Zasjedanju je u ime okružnog Narodnog odbora prisustvovao Ivan Novak, a u ime gradskog NO-a tajnik Antun Kavali. Glavna tema sastanka bila je: uloga NO-a u realizaciji petogodišnjeg plana.[50]

Smrt fašizmu — Sloboda narodu!
Poštarina plaćena u gotovu
GLAS SLAVONIJE
GLASILO NARODNE FRONTE ZA SLAVONIJU
Cijena pojedinom broju Din 2
Mjesečna pretplata Din 37·—
List izlazi svaki dan osim ponedjeljka
Uredništvo i uprava Osijek I. Bulevar generalissimusa Staljina broj 40. - Telefon uredništva i uprave 2108, ekspedita 2277.
Ček. rač. kod pošt. šted. Osijek br. 98.550
God. V.
Osijek, srijeda 1. siječnja 1947.
Broj 527

Zaglavlje Glasa Slavonije iz 1947. godine

gospodarstvo

* Zbog blizine Đakovačke Breznice sve više turista posjećuje i Đakovo. Da bi im se mogao osigurati smještaj gradske vlasti odlučile su obnoviti bivši hotel „Brand”.[51]

* Za nedjelju 1. lipnja najavljuje se otvaranje kupališta u Đakovačkoj Breznici. Neposredno pred otvaranje kupališta osigurano je u samom mjestu oko 250 kreveta za potrebe posjetitelja. „Također je osigurana prehrana gostiju u gostionici, koju otvara gradsko hotelsko poduzeće iz Đakova..”[52]

* Na osnovu prethodne informacije sve vezano s Breznicom činilo se gotovo idilično. Ali, problema je očito bilo. Ti problemi bili su razlog preranog zatvaranja kupališne sezone 1947. godine, a iskazani su od strane posjetitelja na stranicama dnevnih novina. Njihove pritužbe „govorile su o potpunom

49 G. L., Bratstvo i jedinstvo naših naroda dolazi do punog izražaja kod obnavljanja pojedinih sela, *GS*, 19. 6. 1947., 5. O istoj problematici vidi i: G. L., Kotarsko gradsko poduzeće u Đakovu postiglo je vidne rezultate u izgradnji popaljenih sela, *GS*, 24. 8. 1947., 4.

50 Novoizabrani odbornici kotarskog i gradskog NO-a u Đakovu založit će se za izvršenje zadataka petogodišnjeg plana, *GS*, 4. 7. 1947., 4. O istoj problematici vidi: G. L., Petogodišnji plan u đakovačkom kotaru predviđa izgradnju stambenih i gospodarskih zgrada, *GS*, 2. 8. 1947., 4.

51 G. L., Obnova hotela, *GS*, 12.1. 1947., 4.

52 Otvaranje kupališta Đakovačka Breznica, *GS*, 1. 6. 1947., 5.

neredu i nesređenosti Breznice." Glavnina pritužbi odnosila se na: pomanjkanje smještajnih prostora, njihovu devastiranost i nesređenost, nepostojanje menze, smeće i korov oko bazena…[53]

* U jeku poslijeratne obnove od velikoga značaja bile je proizvodnja cigle. Sve ciglane đakovačkog kotara djelovale su u sastavu ciglarskog poduzeća „Savez radnika i seljaka". Riječ je o ciglanama Fratrić i Bassi iz Đakova te ciglanama iz Satnice, Gorjana i Drenja. U članku se raspravlja o realizaciji plana proizvodnje za tekuću godinu.[54]

* U kolovozu mjesecu 1947. godine u Viškovcima je, u blizini željezničke stanice, obnovljena i stavljena u pogon kudjeljara koja je u ratu pretrpjela „teška oštećenja". Ta kudeljara, po kapacitetu, spada među najveće kudjeljare u NR Hrvatskoj. Pod njezinom upravom nalazile su se i kudjeljare u Mrzoviću i Kešincima te močionice kudelje u Forkuševcima i Tomašancima.[55]

* Pastuharna u Đakovu osnovana je odlukom Ministarstva poljoprivrede i šumarstva NR Hrvatske 1. siječnja 1947. godine. Obuhvaćala je poljoprivredno imanje Ivandvor i 5 objekata u Đakovu kao privremeni smještaj. Petogodišnjim planom predvidjelo se da pastuharna postane najmodernija i najveća pastuharna, i to ne samo u Jugoslaviji, nego i na Balkanu. U tekućoj godini, prema planu savezne vlade FNRJ, u Đakovu je predviđena velika smotra i izložba rasplodnih lipicanskih konja.[56]

kultura - prosvjeta

* U Bračevcima otkriven spomenik palim borcima i žrtvama fašizma. Ispred kotara otvaranju spomenika prisustvovao je Dragan Topuzović, Stevo

---

53 Zašto je u Đakovačkoj Breznici kupališna sezona završena ranije nego prošlih godina, *GS*, 5. 10. 1947., 6.

54 T. B., Ciglanama đakovačkog kotara treba pružiti podršku u uklanjanju poteškoća, *GS*, 1. 8. 1947., 4.

55 Obnovljena kudjeljara u Viškovcima započela je s radom, *GS*, 9. 8. 1947., 4. O kudjeljarama vidi i: Prva zadružna tvornica kudjelje puštena je u pogon u Tomašancima, *GS*, 23. 9. 1947., 4.; Nakon izvjesnih poteškoća kudjeljara u Viškovcima postaje jedna od najboljih tvornica na području đakovačkog kotara, *GS*, 23. 12. 1947., 4.

56 G. L., Petogodišnji plan predviđa izgradnju najveće i najmodernije pastuharne u Jugoslaviji, koja bi se osnovala u Đakovu, *GS*, 3. 9. 1947., 4. O pastuharni vidi i članak: Predstavnici savezne i republikanskih vlada , jugoslavenske armije i naši stručnjaci za konjogojstvo istakli su pun uspjeh izložbe rasplodnih konja u Đakovu, *GS*, 29. 10. 1947., 5.

Dumendžić i svećenik Franjo Didović. Istog dana izvršeno je i otvaranje obnovljene osnovne škole u Bračevcima.[57]

* U Hrvatskom domu u Đakovu održana je godišnja skupština Crvenog križa. Skupštinu je otvorila predsjednica dr. Noelija Švaganović, a tajnički izvještaj podnijela Dragica Klobučar. Na području kotara te, 1947. godine, radio je 21 odbor Crvenog križa. U samom gradu Crveni križ imao je 635 članova.[58]

* Nakon što je primjereno najavljena, u Đakovu je 20. srpnja i održana smotra ogranaka Seljačke sloge Đakovštine. Na smotri su nastupili ogranci iz Piškorevaca, Beravaca, Mrzovića i Đurđanaca, skupine Slovaka iz Jurjevca i Josipovca te ogranci Seljačke sloge iz kotareva Vinkovci, Županja i Slavonski Brod. Smotra je održana u Gradskom parku pred oko 4000 gledatelja.[59]

* Prosvjetni odjel kotarskog NO-a uložio je ove godine dodatni angažman kako bi odaziv u škole bio što veći. „Suradnjom roditelja i učitelja, prosvjetnih vlasti i masovnih organizacija postiglo se, da u Čajkovcima, Malom Nabrđu, Maloj Kopanici, Divoševcima, Dragotinu, Forkuševcima, Jarugama, Đakovačkoj Breznici i Potnjanima svi školski obveznici redovito dolaze u škole. U ostalim školama đakovačkog kotara prosječno izostaje 2 do 10 učenika." U članku su sagledani aktualni problemi školstva te iznijet plan aktivnosti za njihovo prevazilaženje.[60]

* Invalidsko knjižarsko poduzeće NR Hrvatske otvorilo je u Đakovu „knjižničarsko-papirničku prodavaonicu". U trgovini se mogu nabaviti školske knjige i pribor, kancelarijski materijal i druge „pisačke potrebštine". U informaciji se ističe kako bi rukovodstvo prodavaonice posebnu pažnju trebalo obratiti nabavi knjiga i časopisa jer se oni u Đakovu nisu mogli nabaviti u direktnoj prodaji.[61]

---

57 G. L., U ustaničkom selu Bračevcima otkriven je spomenik palim borcima i žrtvama fašizma, *GS*, 15. 11. 1947., 4.

58 Aktivni rad Crvenog križa, *GS*, 28. 3. 1947., 4.

59 Grgur Lapenda, Veličanstvena smotra ogranaka Seljačke sloge Đakovštine, *GS*, 22. 7. 1947., 1.

60 T. B., Pitanje popravka i položaja škola u đakovačkom kotaru, *GS*, 10. 10. 1947., 5.

61 I. S., Otvorena prodavaona invalidske knjižare u Đakovu, *GS*, 19. 10. 1947., 4.

sport

* Kao što se hazena igrala u Đakovu između dva rata, nastavila se igrati i četrdesetih godina. Hazenska ekipa FD „Proletera" iz Osijeka najavila je svoje gostovanje u Đakovu za nedjelju 29. lipnja.[62]

* U sportskoj rubrici list donosi kratku informaciju sa nogometne utakmice Sloboda – Mladost (Osijek). Kombinirana momčad Mladosti pobijedila je domaćine rezultatom 2:1.[63]

* Na dan proslave 800-godišnjice Moskve u Đakovu je gostovalo FD Dubrava iz Zagreba sa kuglačkom, hazena, odbojkaškom i nogometnom sekcijom. Sve utakmice domaća Sloboda riješila je u svoju korist.[64]

* U počast prvih nosilaca fiskulturne značke u Đakovu su održane zanimljive fiskulturne i sportske priredbe. Nosioci zlatne značke fiskulturnika Đakova za 1947. godinu bili su Rudolf Žnidarić, Dragutin Vajs i Pavo Kraljević. Njima u počast odigrane su odbojkaške, hazenske, i nogometne utakmice između Slobode i Proletera iz Osijeka.[65]

1948.

politika

* Nakana da se na području kotara Đakovo tijekom 1948. godine izgradi 17 zadružnih domova pokazala se preambicioznom. „Dok su se radovi u Velikoj Kopanici, Gašincima, Čajkovcima i Vrpolju barem donekle pokrenuli, jer se pristupilo kopanju temelja, u Piškorevcima, Širokom polju i Đakovačkoj Satnici još nije riješeno pitanje gdje će se sagraditi zadružni dom." Ništa bolja situacije nije bila ni u drugim mjestima đakovačkog kotara.[66]

* Problemi sa „špekulantima" nastavljaju se i tijekom 1948. godine. Za vrijeme vršidbe žita pojedinci su vlastima navodno davali netočne podatke o

62 Gostovanje osječkog „Proletera" u Đakovu, *GS*, 28. 6. 1947., 8.
63 Gostovanje osječke „Mladosti" u Đakovu, *GS*, 14. 8. 1947., 8.
64 I. S., Četiri momčadi F.D. „Dubrava" gostovale u Đakovu, *GS*, 12. 9. 1947., 6.
65 Fiskulturne priredbe u Đakovu, *GS*, 23. 10. 1947., 6.
66 Izgradnja zadružnih domova u kotaru Đakovo slabo napreduje, *GS*, 20. 7. 1948., 3.

ovršenim količinama. Među njima je bio i Kristek Pavo, vlasnik vršalice iz Đakovačke Satnice. Istog je zbog toga Kotarski narodni sud u Đakovu osudio na godinu dana zatvora uvjetno i konfiskaciju vršalice. Isto se dogodilo i Stjepanu Majdišu iz Jurjevca.[67]

* Na zasjedanju Gradskog narodnog odbora usvojen je petogodišnji plan razvoja Đakova. Od značajnijih projekata predviđenih planom treba istaknuti: povećanje kapaciteta gradske električne centrale, podizanje ciglane na Štrosmajerovcu, proširenje Gradskog stolarskog poduzeća, izgradnju gradske ekonomije, osnivanje zadružnih trgovina, izgradnju gradske tržnice na Bajnaku, izgradnju stambenih zgrada, izgradnju novog javnog kupališta sa 40 tuševa, izgradnju škola u Dračicama i Pisku, proširenje Doma kulture, izgradnju novog kina i „fiskulturnog" stadiona za 1200 gledatelja.[68]

* Petogodišnji plan đakovačkog kotara bio je znatno veći od gradskog, a među glavnim projektima istaknuti su sljedeći: Povećanje kapaciteta ciglana u Satnici, Drenju i Semeljcima, izgradnja moderne mljekare u Đakovu, izgradnja veterinarskih ambulanti u Vrpolju i Semeljcima, pošumljavanje površine od 421 ha, popravak cesta, izgradnja i opremanje zgrade sa 60 soba u Breznici, izgradnja telefonskih linija Đakovo-Slobodna Vlast…[69]

* Trećoj konferencija partijske organizacije za kotar Đakovo prisustvovalo je 79 delegata partijske organizacije s područja đakovačkog kotara. Politički sekretar Kotarskog komiteta Stevo Dumendžić na početku konferencije podnio je iscrpan izvještaj o radu Kotarskog komiteta u kojem je posebno istakao rezultate učvršćenja jedinstva između Hrvata i Srba, mobilizaciju omladine oko radnih akcija te proširenje partijske organizacije. Nakon referata razvila se diskusija u kojoj su sudjelovali Slavko Vujić, Dragan Topuzović, Milan Godeč, Vlado Bauer, Mirko Jelaš, Bojana Stanić, Joža Lajoš, Ljuba Huml, Ilija Matić, Nikola Periškić i Pero Marinović[70]

---

67 G. L., Zbog pokušaja prijevare kod vršidbe kažnjeni su špekulanti, *GS*, 10. 8. 1948., 3.

68 Za petogodišnji razvitak grada Đakova investirat će se svota od 23 540 000 dinara, *GS*, 17. 9. 1948., 1.

69 G. L., U petogodišnjem planu đakovačkog kotara investirat će se preko 54 milijuna dinara, *GS*, 5. 11. 1948., 1.

70 G. L., Treća konferencija partijske organizacije za kotar Đakovo, *GS*, 11. 11. 1948., 2.

gospodarstvo

* List donosi veći prilog o radu Okružnog građevinskog poduzeća iz Đakova koje je plan rada za 1947. godinu realiziralo u stopostotnom iznosu. Pohvaljuje se rukovoditelj poduzeća Ivan Damnjanović, ali se ističu i imena 5 udarnika i 11 radnika koji su svojim radom dali poduzeću veliki doprinos. Udarnicima su proglašeni i nagrađeni: Petričević Mato, Budija Rudolf, Čušković Mato, Budisavljević Vaso i Belaj Mijo. Istaknuti su i nagrađeni sljedeći radnici: Galazina Mato, Petričević Jozo, Novinc Stjepan, Kelić Ivan, Plantak Đuro, Sirajčić Adam, Kolar Josip, Fikret Franjo, Muratović Mehmed, Banek Miro, Lončarević Martin i Ivanović Josip. U članku se navode i poslovi na kojima su nagrađeni radnici radili. Posebno su naglašeni poslovi oko obnove popaljenih sela.[71]

* Kao i drugdje u zemlji, i u Đakovštini je poticano zadrugarstvo. „Preko 80 % pučanstva učlanjeno je u mjesne zadruge. Na kraju 1947. g. bilo je u zadruge učlanjeno 9 882 zadrugara sa 37 757 potrošača. Po selima kotara djeluje 17 zadružnih centara sa 42 prodavaonice. Među najbolje i najkvalitetnije mjesne nabavljačko – potrošačke zadruge spadaju zadruge u Drenju, Vuki, Velikoj Kopanici, Vrpolju, Piškorevcima i Selcima…". Dalje u članku komentira se i rad seljačkih radnih zadruga. U Đakovštini ih je početkom 1948. godine bilo 5 (Tomašanci, Vučevci, Semeljci, Trnava i Gorjani), a najbolja među njima bila je zadruga „Dalmatinski borac" iz Tomašanaca.[72]

* Održana je izvanredna skupština Kotarskog narodnog odbora na kojoj se raspravljalo o komunalnom gazdinstvu na području kotara. Na skupštini je osnovan Komunalni odsjek koji je obuhvaćao građevno poduzeće, trgovačko poduzeće, ciglarsko poduzeće „Savez radnika i seljaka", mlinove u Velikoj Kopanici, Tomašancima i Drenju, kupalište Breznica te ljekarne u Vrpolju i Semeljcima. Pod komunalni odsjek, nakon što bude osnovano, uči će i kotarsko ekonomsko poduzeće. Za povjerenika novo formiranog Komunalnog odsjeka izabran je Milan Godeč.[73]

* Izvanrednu skupštinu održao je i Gradski narodni odbor Đakova. Na skupštini je iznesen prijedlog proračuna za tekuću godinu. Glavne stavke u proračunu bile su predviđene za: izgradnju izletišta za radnike, podizanje

71 G. L., Veliki uspjeh ispostave okružnog građevnog poduzeća u Đakovu, *GS*, 6. 1. 1948., 6.

72 G. L., Aktivni rad Kotarske nabavo – prodajne zadruge u Đakovu, *GS*, 18. 1. 1948., 4.

73 Na izvanrednoj skupštini KNO-a u Đakovu osnovan je komunalni odsjek, *GS*, 3. 2. 1948., 4.

gradske ciglane, uređenje kanalizacije, nabavu automobila za polijevanje ulica, adaptaciju zgrade Gradskog narodnog odbora, izgradnju sportskog stadiona… Tajnik Kavali obrazložio je potrebu parcelacije Bajnaka. Za taj posao oformljena je komisija od 7 članova i 2 stručnjaka.[74]

kultura-prosvjeta

* Na inicijativu Gradskog odbora Narodne fronte u Đakovu je održan sastanak vezan za osnivanje gradsko – kotarske čitaonice i knjižnice. U Inicijativni odbor izabrani su Josip Predrijevac (predsjednik GNO-a), Stjepan Dvoržak (umirovljeni učitelj) i Danica Pleše (referent za narodno prosvjećivanje). Za početak rada knjižnice već je osigurano 450 različitih knjiga.[75]

* U organizaciji Mjesnog odbora Saveza prosvjetnih radnika u Osijeku je otvorena izložba slika Franje Arpada Mesaroša. Izloženo je 78 radova različitih tehnika, motiva i veličina. Dominirala su ulja na platnu, akvareli i crteži, odnosno portreti, autoportreti, mrtve prirode i pejzaži iz Cerne, Strizivojne, Osijeka te Đakova i Đakovštine.[76]

* Školske vlasti raspisale su natječaj za upis u Poljoprivredni tehnikum u Đakovu. U članku se navodi sve ono što kandidati trebaju priložiti pri upisu, a toga ima podosta, te istaknuto da se „svršeni poljoprivredni tehničari mogu (…) zaposliti na poljoprivrednim državnim dobrima kao rukovodioci pojedinih poljoprivrednih grana, zatim kao poljoprivredni referenti kotarskih NO-a, kao suradnici kod poljoprivredno-naučno-istraživačkih zavoda i referenti raznih poljoprivrednih uprava.”[77]

* List prenosi odgovor dr. Ivana Ribara na pismo koje mu je uputio KUD „Ivo Lola Ribar” kao svom počasnom predsjedniku. U pismu Ribar, između ostalog, kaže i ovo: „Rado sam pročitao Vaše drago pismo od 4. prosinca 1948. g.. Mnogo Vam se zahvaljujem za pažnju učinjenu lično meni, što ste me izabrali za počasnog člana društva. Razumije se, da ću se mnogo interesovati za napredak društva u svakom pogledu.”[78]

---

74 M.V., U Đakovu je održana izvanredna skupština GNO-a, *GS*, 10. 2. 1948., 4.

75 G. L., Đakovo dobiva knjižnicu i čitaonicu, *GS*, 25. 3. 1948., 4.

76 V. K., Osječka izložba slika Franje Mesaroša, *GS*, 15. 4. 1948., 3.

77 Natječaj za upis u poljoprivredni tehnikum u Đakovu, *GS*, 15. 8. 1948., 3.

78 Pismo predsjednika Prezidiuma Narodne skupštine FNRJ dr. Ribara kulturno-umjetničkom druš-

sport

* Sredinom siječnja mjeseca *Glas Slavonije* po prvi puta donosi i detaljniji osvrt na sportski život Đakova. Naime, list donosi izvješće sa Godišnje skupštine Fiskulturnog društva Sloboda, a kako je u to vrijeme Sloboda bila jedini sportski kolektiv u gradu, unutar kojega su egzistirale pojedine sekcije, prikaz njezina rada zapravo je prikaz stanja sporta u Đakovu. Tijekom prošle godine, čulo se na Skupštini, „ održano je 38 nogometnih utakmica od kojih je dobiveno 25. Goldiferencija iznosi 91:41. Sekcija odbojke odigrala je 12 utakmica sa pozitivnim rezultatom 36:8. Košarkaška sekcija odigrala je samo jednu utakmicu. Hazenska sekcija odigrala je 7 utakmica, od kojih je 5 dobila, a dvije igrala neodlučno. Najkvalitetnije sekcije bile su gimnastičarska i lakoatletska." Nakon podnesenih izvještaja Skupština je dala razrješnicu staroj upravi i izabrala novu na čijem čelu su bili Antun Kavali, Eugen Predrijevac i Branko Japundžić.[79]

* Kuglačka sekcija Slobode, koja u izvješću za 1947. godinu nije ni spomenuta, boravila je 4 dana u Zagrebu gdje je odigrala 8 utakmica sa zagrebačkim kuglačkim klubovima. Četiri utakmice Đakovčani su dobili, a četiri izgubili. Za Slobodu su nastupili: Marko Punda, Franjo Bartolović, Juko Perić, Marko Marković, Josip Marković, Nikola Vice, Zvonko Valečić, Vendelin Komar, Milan Vodopija i Josip Brklez.[80]

* Nogometaši Slobode gostovali su u Osijeku gdje su protiv Proletera odigrali utakmicu koju su izgubili sa visokih 6:0. Osječki novinar smatrao je kako se Sloboda nije mogla ozbiljnije suprotstaviti Proleteru, ali ipak nije razočarala. Pokazala je „znanje i borbenost na temelju koje će sigurno igrati važnu ulogu u prvenstvu druge slavonske zone."[81]

* List donosi kraću vijest o tome da je u Đakovu održana osnivačka skupština gimnastičarskog društva Sloboda. Nakon što se je na skupštini pročitao uvodni referat, društvena pravila i godišnji plan rada, izabrana je i društvena uprava. Za predsjednika je izabran Lajoš Joža, za tajnika Hager Ivan, za načelnika Žnidarić Rudolf, a za načelnicu Hodovski Elizabeta.[82]

---

tvu mu Đakovu, *GS*, 31. 12. 1948., 3.

79 Godišnja skupština FD „Sloboda" u Đakovu, *GS*, 17. 1. 1948., 6.

80 Uspjeh đakovačkih kuglaša u Zagrebu, *GS*, 30. 1. 1948., 6.

81 Fiskultura i sport, *GS*, 18. 6. 1948., 3.

82 U Đakovu je osnovano gimnastičarsko društvo, GS, 17. 8. 1948., 3. O istom društvu vidi i: Grgur Lapenda, U Đakovu radi najbolje gimnastičarsko društvo u Slavoniji, *GS*, 24. 12. 1948., 3.

* Tijekom 1948. godine *Glas Slavonije* je, jedno vrijeme, pratio i regionalno juniorsko nogometno prvenstvo. Juniorski sastav Slobode igrao je u V. grupi, a suparnici su im bili: Slaven (Borovo), Proleter (Osijek), Dinamo (Vinkovci) i Sloga (Vukovar). Novinar koji je pratio juniorsko prvenstvo istaknuo je da „ovo juniorsko prvenstvo daje ljepše utakmice nego prve momčadi nekih grupa."[83]

1949.

politika

* Vijeće Kotarskog suda osudilo je „štetoćine" i pljačkaše narodne imovine. Ovoga puta riječ je o zaposlenicima Poljoprivredne mašinske stanice u Đakovu. Na četiri godine zatvora s prisilnim radom osuđen je Stjepan Bodakoš, na godinu dana Ivan Šerfezi, a na šest mjeseci, uvjetno na jednu godinu, osuđen je i Franjo Budić. Osim spomenutih osuđeni su još i Vlado Hramiš, Rudolf Brođan, Josip Higell i Dragutin Varjačić.[84]

* Planirani socijalistički preobražaj sela nailazio je na velike probleme, bez obzira na povećan broj seljaka koji su ulazili u seljačke radne zadruge. „Međutim pojedini bogati seljaci i ostaci razvlašćenih kapitalističkih elemenata pokušavaju da ometu brzu plansku izgradnju naše zemlje, ali narodna vlast brzo uočava takve špekulante i privredne sabotere, te ih na vrijeme onemogućava u njihovim neprijateljskim namjerama." Zbog špekulacija ovoga tipa tzv. narodni sud u Đakovu kaznio je Milana Bartolovića i Mandu i Andriju Bošnjaković iz Piškorevaca, Matu Garvanovića i Anu Jakovljević iz Semeljaca i Josipa Paloša iz Donjih Selaca.[85]

* Dana 4. srpnja 1949. godine u Đakovu je započelo javno suđenje bivšim funkcionarima Gradskog narodnog odbora i Kontrolne komisije grada Đakova. Sudilo se Josipu Zubeku, Josipu Surovom, Josipu Predrijevcu, Jo-

83 Pred završetkom jesenskog dijela juniorskog nogometnog prvenstva V. grupe, *GS*, 28. 10. 1948., 3.

84 B. H., Osuđeni štetoćine iz PMS u Đakovu, *GS*, 5. 5. 1945., 2.

85 Narodni sud u Đakovu osudio grupu špekulanata i privrednih sabotera, *GS*, 24. 5. 1949., 3.

sipu Lajošu, Stjepanu Surovcu i Stjepanu Poljaku „koji su kao rukovodioci organa narodne vlasti u gradu Đakovu zloupotrebljavajući svoj položaj izvršili iz koristoljublja niz štetočinskih i krivičnih djela protiv plana Privrednog razvitka i izgradnje naše zemlje, donosili razne protivuzakonite zaključke i time počinili krivična djela protiv službene dužnosti u državnom aparatu, koji igra presudnu ulogu u očuvanju tekovina narodne revolucije i socijalističke izgradnje." Rasprava je održana u prepunoj dvorani Doma kulture.[86]

* Tajnik Gradskog NO Lajoš Joža podnio je na sjednici GNO izvješće o radu tijekom 1948. godine. U izvješću je, uglavnom pozitivno, ocijenio rad pojedinih povjerenstava: lokalne industrije i obrta, trgovine i opskrbe, poljoprivrede, kulturno-prosvjetno, financijsko… Nakon iznesenog referata uslijedila je diskusija na kojoj su uzeli riječ Marijan Carević (povjerenik financijskog odjela), Surovi Josip (povjerenik za obrt i trgovinu) i Hes Franjo (povjerenik zdravstveno-socijalnog odjela).[87]

* Na zasjedanju Skupštine kotarskog NO donesen je prijedlog budžeta za 1949. godinu kojega je predstavio povjerenik Financijskog odsjeka Franjo Bukvić. „Budžet kotara Đakovo za 1949. godinu iznosi 26 674 000 dinara. Na investicije će se utrošiti 5 560 000 dinara, a upotrijebit će se za izgradnju novih škola, ciglana, radničkih stanova, popravak mlinova i izgradnju veterinarske ambulante u Semeljcima." Predloženi budžet odbornici su jednoglasno prihvatili. Na Skupštini je bilo riječi i o radu Kotarskog suda te pojedinih povjerenstava.[88]

* U Domu kulture održana je izborna konferencija Narodne omladine Hrvatske za grad Đakovo. U referatu koji je prethodio izboru istaknuto je „da je omladinska organizacija Đakova dala 100 omladinaca i omladinki za dobrovoljne radne akcije, a u akcijama u gradu dala je 19 495 dobrovoljnih radnih sati." U Mjesni komitet NOH izabrani su: Đuka Andrić, Ivica Pavić, Marijan Fališevac, Genoveva Bukovec, Josip Hager, Marica Vondroček,

86 U Đakovu je započelo suđenje grupi privrednih sabotera, *GS*, 5. 7. 1949., 3. O tijeku suđenja vidi: Optuženi Surovi i Zubek priznaju svoju pljačkašku djelatnost, *GS*, 6. 7. 1949., 3.; Završeno preslušavanje optuženih, GS, 7. 7. 1949., 2.; Svjedoci terete optužene pljačkaše narodne imovine, *GS*, 8. 7. 1949., 2.

87 G. LAPENDA, GNO u Đakovu ove će godine znatno proširiti svoju gradsku ekonomiju, *GS*, 11. 1. 1949., 2.

88 G. LAPENDA, Budžet kotara Đakovo predviđa investicije za izgradnju novih škola, stanova i veterinarske ambulante, *GS*, 8. 3. 1949., 3.

Franjo Pernar, S. Verner, Antun Drašković, Antun Slavnović, Marica Urban, Danica Stojić, Franjo Babić i Ružica Vilenica."[89]

* Ove godine u Đakovu je „na veličanstven način" proslavljen Dan Republike. Već 28. studenoga u Domu kulture održana je svečana akademija na kojoj je Dušan Bjelan, direktor Poljoprivrednog tehnikuma, održao predavanje o značaju Dana Republike. Nakon predavanje slijedio je kulturno-umjetnički program uz sudjelovanje RKUD-a „Ivo Lola Ribar" i „Učenika sedmoljetke". Sljedećeg dana, uz prisustvo 2 000 osoba, položeno je cvijeće na grobove poginulih boraca za oslobođenje Đakova, a potom je u Domu kulture održan veliki miting na kojem je govorio sekretar Kotarskog komiteta Stevo Šimić.[90]

gospodarstvo

* Među najbolje radne kolektive Đakova proglađena je Poljoprivredna mašinska stanica, Gradsko građevno poduzeće i Kudjeljara Viškovci. Spomenuti kolektivi „premašili" su svoje radne zadatke, a pojedini radnici u njima proglašeni udarnicima i novčano nagrađeni.[91]

* *Glas Slavonije* i ove godine donosi priloge vezane za rad Zemaljske pastuharne Đakovo te podcrtava njezin značaj na nivou Hrvatske i Jugoslavije. U ovom članku naglasak je stavljen na evidenciju konja lipicanske pasmine u Slavoniji. Pastuharni je „dosada uspjelo da evidentira 465 lipicanskih kobila i 71 nonius-kobilu. To znači, da je veoma opširnom evidencijom pastuharne, koja sadrži centralno matično knjigovodstvo, centralni registar, registar prigojnih grla, knjigu pepinjer-pastuha i kartotečni list za svaku rasplodnu kobilu, posebno evidentirano svako rasplodno grlo kvalitetne pasmine." Na kraju nešto dužeg članka ističe se kako Zemaljska pastuharna Đakovo ima sastav rodoslovlja svih sedam linija lipicanskih pastuha, i to još tamo od osnutka Lipice 1580. godine.[92]

---

89 G. L., Gradska izborna konferencija NOH u Đakovu, *GS,* 10. 3. 1940., 1.

90 Proslava Dana Republike u Đakovu, *GS*, 2. 12. 1949., 3.

91 G. L., Najbolji radni kolektivi Đakova i kotara, *GS*, 6. 5. 1949., 2.

92 Zemaljska pastuharna u Đakovu izvršila je gotovo stopostotnu evidenciju konja lipicanske pasmine u Slavoniji, *GS*, 20. 7. 1949., 3.

* U Mrzoviću je osnovana Seljačka radna zadruga „Naprijed". U rad zadruge uključilo se 18 obitelji koje su u nju unijeli „sav pokretni inventar, poljoprivredne sprave, oruđe, alat i radnu stoku." U Upravni odbor zadruge izabran je Ivan Hrženjak, kao predsjednik, Mijo Golubić, kao tajnik, te članovi: Jovo Sočivica, Nedeljko Kapović, Martin Podhraški, Mato Golubuć, Ivan Ivanušić i Margita Bosak.[93]

* Od bivše stanice „Slavonskog auto-poduzeća" u Đakovu je tijekom 1948. godine formirano Kotarsko auto-poduzeće. U početku je imalo mali broj automobila i nekvalitetan alat, da bi uskoro izraslo u respektabilno poduzeće. „Pri poduzeću je nedavno osnovana servisna stanica za područje grada i kotara Đakovo. (…) Premda još nema sav potreban alat, ipak je od svog osnutka pokazala vidne uspjehe u popravljanju motornih vozila."[94]

* Zadružni pokret u Đakovštini otpočeo je 1946. godine osnivanjem prvih seljačkih radnih zadruga u Tomašancima i Gorjanima. Tomašanačka zadruga „Dalmatinski borac" u drugoj polovici 1949. godine brojala je 123 domaćinstva, a gorjanska zadruga „Nikola Tesla" 80. Ova potonja, koja je krenula gotovo iz ničega, danas ima 30 komada krupnih goveda, 42 para konja, 380 svinja i 57 rasplodnih krmača. Dalje u članku ističe se velika uloga masovnih organizacija te partijskih i zadružnih rukovodstava za ubrzani rast zadrugarstva.[95]

* Četrdesetih godina, kao u ostalom i kasnije, otkupu žitarica posvećivala se je velika pozornost. U članku se ističe kako je u zadnje vrijeme uznapredovala strategija otkupa što je za posljedicu imalo bolje otkupne rezultate. U kotaru Đakovo, za sada, otkupljeno je 83 % planiranih žitarica, a to je najbolji otkupni rezultat na cijeloj Osječkoj oblasti. Predaja obveznih viškova najbolje je provedena u Kućancima (oko 92 % planiranog), Potnjanima (oko 91 % planiranog), Semeljcima (90 % planiranog), Viškovcima (89 % planiranog) i Ivanovcima (oko 88 % planiranog). Otkup je podbacio i Velikoj Kopanici i Koritni, i to zbog propusta učinjenih od strane članova narodnih odbora, Narodnog fronta i članova Partije.[96]

---

93 G. LAPENDA, U Đakovačkom kotaru osnovana osma seljačka radna zadruga „Naprijed", *GS*, 15. 1. 1949., 1.

94 G. LAPENDA, Vidan napredak Kotarskog auto-poduzeća u Đakovu, *GS*, 19. 3. 1949., 4.

95 Daljnje jačanje zadružnog pokreta u kotaru Đakovo, *GS*, 18. 9. 1949., 3.

96 U Kotaru Đakovo otkupljeno je dosada 83 % bijelih žitarica, *GS*, 8. 10. 1949., 1.

* Tijekom 1949. godine broj seljačkih radnih zadruga zabilježio je ubrzani rast. Početkom godine u kotaru Đakovo bilo je samo 8 seljačkih zadruga. „Odmah poslije zasjedanja II. plenuma CK SKJ osnovano je 13 SRZ, a sada u posljednjih mjesec i po dana osnovano je također 13 seljačkih radnih zadruga, i to u selima Ivanovcima, Širokom Polju, Beravcima, Beketincima, Velikoj Kopanici druga, Vučevcima druga, Budrovcima, Strizivojni, Bračevcima, Novim Perkovcima, Koritni i Semeljcima." U novoosnovanim zadrugama bilo je oko 600 domaćinstava, a i one, prije osnovane zadruge, svakim danom bivale su sve veće.[97]

kultura – prosvjeta

* Prosvjetni odsjek Gradskog NO-a pokrenuo je inicijativu za osnivanje muzeja grada Đakova. U inicijativi se naglašava kako će u muzeju posebno mjesto biti dodijeljeno zbirci dokumenata i predmeta iz narodnooslobodilačkog rata, a da će osim te zbirke biti formirane i predhistorijsko-arheološka, prirodoslovna, etnografska, folklorna, numizmatička i filatelistička „sekcija". „Gradsko NO već je pozvao građane Đakova i stanovnike kotara za skupljanje svih vrsta kovanog i papirnatog novca, slika, starih planova, starinskih seljačkih proizvoda kućne radinosti, starog poljoprivrednog alata, rezbarskih predmeta, kućnih predmeta iz starih zadruga na selima (…)".[98]

sport

* Cjelovitih sportskih priloga o Đakovu tijekom 1949. godine zapravo i nema. O aktivnostima nogometaša Slobode može se pročitati pokoja informacija, odnosno vidjeti koje je mjesto na tablici zauzimala i tko su joj bili suparnici u natjecanju.[99]

97 U Đakovačkom kotaru osnovano je 13 novih seljačkih zadruga, *GS,* 10. 12. 1949., 1.
98 G. L., Gradski narodni odbor u Đakovu osniva muzej, *GS*, 7. 7. 1949., 2.
99 Vidi, npr., Nogometno prvenstvo II. slavonske zone, *GS*, 30. 3. 1949., 4.

1950.

politika

* Otkup kukuruza tijekom travnja mjeseca pokazao se kao ozbiljan problem na području kotara Đakovo. Naime, otkupljeno je samo 45 vagona kukuruza, a to je bilo ispod očekivanja. „Karakteristika u otkupu, koja ujedno ometa pravilno izvršenje plana otkupa, jeste ta, da neka zadružna domaćinstva prividno nemaju kukuruza, dok s druge strane neka domaćinstva, koja nisu zadužena za prodaju kukuruza, imaju velike količine." Na osnovu takvih spoznaja kontrolne komisije utvrdile su da pojedinci kukuruz sakrivaju. Konstatirano je da je takvih slučajeva bilo na cijelom kotaru, a ponajviše u Selcima. Najbolji rezultati otkupa postignuti su u Jarugama, Beketincima i Čajkovcima.[100]

* Zakonom o novoj teritorijalnoj podjeli NR Hrvatske broj mjesnih NO u Đakovštini smanjen je od dotadašnjih 40 na 33 na način da je izvršena fuzija pojedinih Mjesnih narodnih odbora. Mjesni narodni odbori Josipovac i Jurjevac pripojeni su Mjesnom narodnom odboru Punitovci, MNO Forkuševci pripojen je MNO Viškovci, MNO Jaruge MNO Velika Kopanica, MNO Čajkovci MNO Vrpolje, MNO Đurđanci MNO Vrbica i MNO Ivanovci MNO Tomašanci.[101]

* Na sastanku proširenog plenuma Kotarskog odbora Narodnog fronta najavljeno je natjecanje u svim osnovnim organizacijama kotara. „Sjetva i otkup kukuruza u selima Đakovačkog kotara u priličnim su zakašnjenju. Stoga su predstavnici frontovskih organizacija postavili kao najvažnije u takmičenju dovršenje jesenske sjetve i izvršenje plana otkupa kukuruza. U tome takmičenju živo učestvuju i članovi seljačkih radnih zadruga."[102]

---

100 Masovne organizacije u kotaru Đakovo treba da pomognu otkup sakrivenih količina kukuruza, *GS*, 19. 4. 1950., 3. O istoj problematici vidi i: Premda se u kotaru Đakovo otkup pojačao, on još uvijek ne zadovoljava, *GS*, 30. 4. 1950., 3.

101 G. L., Izvršena je fuzija mjesnih narodnih odbora na području Đakovačkog kotara, *GS*, 25. 7. 1950., 2.

102 Takmičenje u sjetvi i otkupu kukuruza – obaveze su frontovaca kotara Đakovo, *GS*, 26. 10. 1950., 1

* U članku se konstatira da su problemi oko uređenja i čistoće grada znatni, te da je od predviđenog malo učinjeno. „Popravljeno je svega oko 500 metara asfalta, dok je u nekim ulicama asfalt popravljen samo u manjoj mjeri. Glavna je cesta nasuta kamenom tucanikom, a popravljeno je, očišćeno i uređeno nekoliko javnih bunara." Dalje je istaknuto da su popravljene neke od državnih stambenih zgrada, ali je istaknuto i to da se je, zbog nedostatka sredstava, ove godine odustalo od gradnje najavljenog gradskog bazena.[103]

gospodarstvo

* U članku se želi ukazati na radne uspjehe novoosnovanog Građevinskog poduzeća „Rad". Ističe se kako je plan za 1949. godinu u potpunosti realiziran te izvršene sve pripreme kako bi tekuća godina bila još bolja i uspješnija. Tako je poduzeće na vrijeme osiguralo potrebni građevinski materijal i provelo tečajeve koji su trebali osigurati kvalitetnu radnu snagu. Zidarski tečaj pohađalo je 19 radnika, a tečaj za normirce i pomoćne skladištare 24 radnika. „Tečajevi su do sada pokazali dobar uspjeh. Polaznici su većinom omladinci iz okolnih sela, koji su do dolaska na tečaj bili zemljoradnici u svojim selima."[104]

* List donosi prilog o realiziranim građevinskim investicijama od oslobođenja zemlje pa sve do u najnovije doba. Od kapitalnih investicija realiziranih u tome vremenskom periodu istaknuto je sljedeće: gradnja 92 kuće u popaljenim selima, 8 škola, nove ciglane u Vrpolju, Gorjanima, Drenju i Đakovu, mostovi na putu Đakovo-Selci, Đakovo-Svetoblažje, Đakovo -Vrpolje i Đakovo-Osijek; podizanje žitnog skladišta na 3 kata u Krndiji… U samom Đakovu izgrađena je kotarska auto-garaža sa 14 boksova i radionicom, 4 zgrade za radnike, sušara…Na kraju prikaza učinjenog spominju se i radovi na pojedinim objektima na pustari Slaščak, poljoprivrednom dobru Mlinac, pustari Štrosmajerovac i Budrovačkom lugu.[105]

---

103 Komunalni problemi grada Đakova, *GS*, 21. 12. 1950., 3.

104 Građevno poduzeće „Rad" u Đakovu pripremilo se za ovogodišnju građevinsku sezonu, *GS,* 3. 3. 1950., 3.

105 Opsežna građevinska djelatnost na području kotara Đakovo u protekle četiri godine, *GS*, 30. 3. 1950., 3.

* U Đakovu je dana 16. lipnja osnovano Auto-moto društvo. Društvo je bilo ogranak osječkog Slavonca. U zaključcima na osnivačkoj skupštini istaknuto je da će društvo još tijekom tekuće godine imati 500 članova, od kojih će njih 120 polaziti prvu tromjesečnu školu za vozače. Na Skupštini je izabran odbor društva od 12 članova.[106]

* Za napredak seljačkih radnih zadruga nužni su bili i kvalitetni zadružni kadrovi, a njih je nedostajalo. U tu svrhu organizirani su kursevi. „Najbolje su uspjeli tečajevi za ratarske brigadire, na kojima je od planirana 64 osposobljeno 58 zadrugara. Od predviđenih 27 knjigovođa osposobljeno je u kotaru samo 18, od predviđenih 13 rukovodilaca ratarstva 4, od predviđenih 6 rukovodilaca stočarstva nijedan, od predviđena 32 stočarska brigadira 19 i od predviđenih 5 rukovodilaca poljoprivrednih strojeva nijedan zadrugar." Najbolji rezultati ostvareni su u Budrovcima, Mrzoviću i Piškorevcima.[107]

* Vrijeme je žetve. Na području kotara Đakovo trebalo je raditi 50 vršalica raspoređena po cijelom kotaru, i to, navodi pisac članka, „dosta dobro". No, problem je bio taj što su vršalice, a i traktori, bili izrazito stari. „Od ukupnog broja vršalica sedam ih je redovno svakodnevno u kvaru." Problem je bio tim veći što su se i najmanji kvarovi otklanjali izrazito sporo, a vršidbeno-otkupne komisije svoje poslove izvršavale uz znatne propuste. Zbog tih razloga, ali i propusta mjesnih komisija koje su se očitovale u slaboj ili nikakvoj evidenciji otkupa, planirani otkup bio je ispod očekivanog. Na kraju članka novinar sugerira i određena rješenja kako bi otkup u nastavku sezone „odvijao normalno i uporedo s vršidbom".[108]

kultura-prosvjeta

* Smotra kulturno-umjetničkih društava kotara Đakovo održana je 23. travnja pred velikim brojem gledalaca. Na smotri su sudjelovale dramske grupe iz Velike Kopanice, Divoševaca, Vuke i Đakova, folklorne grupe iz Divoševaca, Velike Kopanice, Beravaca, Budrovaca, Bračevaca, Gorjana, For-

106 U Đakovu osnovano auto-moto društvo, *GS*, 22. 6. 1950., 4.

107 G. L., Uzdizanju zadružnih kadrova u kotaru Đakovo ne posvećuje se dovoljna pažnja, *GS*, 7. 7. 1950., 3.

108 Zbog slabog rada mjesnih komisija i loše evidencije zaostaje otkup u Đakovštini, *GS*, 2. 8. 1950., 1. O istoj problematici vidi i: Zalaganje mjesnih odbornika – garancija uspjeha, *GS*, 19. 8. 1950., 3.

kuševaca i Tomašanaca, instrumentalni orkestri, tamburaški zborovi i drugi. Kao solisti na tradicijskim instrumentima nastupili su Fila Brlošić (gajde), Marko Vidaković (samica), Šima Tepšić (dvojnice) i Mile Tišma (gusle). Za samu smotru karakteristično je bilo i to što je bilo prikazano više slavonskih narodnih običaja: svatovskih, pletenje žetvenog vijenca i seosko prelo. „Po broju učesnika, po kvaliteti izvedaba i raznolikosti programa ova smotra spada među najuspješnije od svih kotarskih smotri u našoj oblasti."[109]

sport

* U Osječkoj oblasti, a Đakovo je pripadalo toj oblasti, nogometno prvenstvo podijeljeno je na grupno (u kojem je bilo formirano 9 grupa sa 56 momčadi) i oblasno (činile su ga 2 grupe sa po 8 momčadi u svakoj), dok su vinkovački Dinamo i borovski Slaven bili članovi republičke, a osječki Proleter II. savezne lige. U članku se potom nabrajaju pojedine grupe i imena momčadi koje su ih činile. U oblasnoj grupi, u kojoj se natjecala đakovačka Sloboda, bili su još i Crvena zvijezda (Slavonski Brod), Amater (Slavonski Brod), Borac (Podvinje), Jedinstvo (Nova Gradiška), Jedinstvo (Slavonska Požega) i Budućnost (Andrijevci).[110]

* Nogometaš Slobode odigrali su u Đakovu dvije prijateljske utakmice sa drugom momčadi zagrebačkog Milicionera. Prvu su izgubili sa 3:0, a drugu pobijedili sa 5:2. U istom prilogu ljubitelji nogometa informiraju se da je Sloboda u Đakovu osnovala „momčad uličnih rajona" pionirskog uzrasta. „Za te momčadi organiziran je turnir, u kojem se natječu ekipe pod nazivom ulica."[111]

* Đakovačka Sloboda pobijedila je u Kneževu momčad Belja sa rezultatom 8:2 i tako osvojila naslov prvaka Osječke oblasti. Tom pobjedom Sloboda je stekla pravo da se bori za ulazak u Hrvatsku nogometnu ligu. Uz prilog objavljena je i fotografija nogometaša Slobode.[112]

---

109 Kotarska smotra u Đakovu, *GS*, 30. 4. 1950., 2.

110 U prvenstvu za 1950. sudjelovat će 75 nogometnih momčadi naše Oblasti, *GS*, 11. 2. 1950., 4.

111 Gostovanje zagrebačkog „Milicionera" u Đakovu, *GS*, 13. 5. 1950., 4.

112 „Sloboda" – nogometni prvak naše Oblasti, *GS*, 12. 9. 1950., 4.

1951.

politika

* Na naslovnoj stranici lista objavljen je prilog o otkupu žitarica u kotaru Đakovo. Konstatira se kako on prošle godine nije ostvaren u količinama koje su bile planirane. „Iz analize izvršenja planova otkupa vidljivo je, da seljačke radne zadruge svoje planove izvršavaju u cijelosti, dok privatni sektor svoje planove ne izvršava." Iznesenu tvrdnju autor članka obrazlaže iznoseći brojčane podatke kako je izgledao otkup pojedinih proizvoda te konstatira kako je nužno izgraditi valjanu strategiju otkupa za godinu koja slijedi.[113]

* Sredinom siječnja održana je u Đakovu , uz sudjelovanje 38 delegata, skupština Gradskog odbora Saveza boraca. Osim što je analiziran rad organizacije tijekom prošle godine i donesene smjernice za tekuću, 1951. godinu, donesena je i odluka da se ove godine podigne u centru grada spomenik narodnom heroju Ivi Loli Ribaru, a kod željezničke stanice, gdje su sahranjeni pali borci za oslobađanje Đakova, novi park koji će nositi naziv „Park Saveza boraca".[114]

* Problem otkupa bio je jedan od najvećih problema s kojim se suočavala aktualna vlast. Uočen je u mnogim sredinama, a samo ponekad o njemu se ponešto moglo i pročitati. Tako na primjer doznajemo o problemima vezanih za otkup u Slobodnoj Vlasti. Naime, mještani nisu mogli isporučiti ono što se od njih tražilo jer je, po njihovom mišljenju, plan bio prevelik. U Narodnom odboru kotara smatrali su pak da je plan bilo moguće realizirati, a što nije ostvaren krivi su pojedini „špekulanti", ali i pojedinci iz mjesnog odbora u Slobodnoj Vlasti.[115]

* List donosi prilog o žalbi koju su uputili „pojedini špekulanti iz Budrovaca" predsjedniku Prezidijuma Savezne skupštine dr. Ivanu Ribaru kako bi smanjili obveze za predaju žita. Iz priloga saznajemo da su žalbu potpisali i poslali Nikola Kreković, Franjo Borić i Marija Pančić.[116]

---

113 G. L., Zašto nisu ostvareni otkupni zadaci u kotaru Đakovo, *GS*, 5. 1. 1951., 1.

114 T. S., Skupština Saveza boraca u Đakovu, *GS,* 25. 1. 1951., 2.

115 Privredni problemi kotara Đakovo, *GS*, 24. 4. 1951., 3.

116 Tko su ti, koji pokušavaju, *GS*, 10. 8. 1958., 2.

gospodarstvo

* Bez obzira na iznimno povoljne uvjete za proizvodnju povrća koji vladaju na prostoru Đakovštine, ponuda na đakovačkoj pijaci bila je slaba, a cijene previsoke. Razloga zašto je tomu tako je više, a najznačajniji je taj, doznajemo iz članka, što seljačke radne zadruge ne proizvode dovoljno povrća, a kada ga i proizvedu, nemaju svojih trgovina preko kojih bi ga ponudili kupcima. Upravo stoga privatnici imaju monopol koji se manifestira kroz nerealno visoke cijene.[117]

* U članku se konstatira kako se uređenju grada, od oslobođenja pa sve do današnjih dana, nije posvećivala potrebna pozornost. Novoosnovani Savjet građana pri Povjerenstvu komunalnih poslova pokrenuo je inicijativu i dao niz prijedloga što bi se sve trebalo učiniti kako bi grad izgledao bolje nego što momentalno izgleda. Predlaže se: promjena pločnika, prvo u glavnim, a potom i u ostalim dijelovima grada; izgradnja novih ulica u Dračicama, kod željezničkog kolodvora te u Pavićkom i Selačkom bloku; sadnja ukrasnog drveća; postavljanje 95 klupa na različitim mjestima u gradu; uređenje tri nova parka…[118]

GLAS SLAVONIJE
GLASILO NARODNOG FRONTA HRVATSKE ZA SLAVONIJU
Broj 1765. God. IX. | Osijek, ponedjeljak 1. siječnja 1951. | Cijena Din 2.—
Naši radni ljudi su prošle godine savjesno izvršili svoju dužnost graditelja socijalizma i ja sam uvjeren, da će to oni učiniti i u sljedećoj, hiljadu devet stotina pedeset prvoj godini.
(TITO)

Zaglavlje Glasa Slavonije iz 1951. godine

* Uslijed pojačanih aktivnosti članova Obrtnog zbora, ali i podrške koja je dolazila iz političkih foruma, u najnovije vrijeme uočen je povećan broj novootvorenih obrtničkih radnji, kako u Đakovu, tako i na području kotara. „Samo u devet mjeseci ove godine otvoreno je 49 novih obrtničkih radnji, među kojima najviše pekara, stolarija, mlinova-prekrupara, krojačkih i soboslikarskih radnji, mesnica, pilana i t. d.” Sa novootvorenim obrtima u samom

117 Zašto su visoke cijene na pijaci u Đakovu, *GS*, 13. 3. 1951., 3.

118 P. K., Milijun dinara za uređenje Đakova, *GS*, 16. 5. 1951., 2.

gradu tada je bilo 219, a na području kotara 274 obrtne radnje. Među drvodjelcima posebno je istaknuta aktivnost obitelji Strnad.[119]

* Izbori za narodne inspektore u Đakovu predviđeni su za 3. listopada tekuće godine. Da bi glasači razumjeli mjesto i ulogu narodnih inspektora u tadašnjem gospodarskom i političkom trenutku u organizacijama Narodnog fronta održavana su predavanje o dužnostima i pravima narodnih inspektora. „Na osnovu takvih priprema može se ustvrditi, da će organizacija Narodnog fronta birati najbolje drugove i drugarice za narodne inspektore, koji će svojim primjerenim radom pomagati izvršenje plana i otklanjati sve ono, što bi ometalo proizvodnju.”[120]

kultura – prosvjeta

* Folklorno bogatstvo sela Đakovštine prikazivalo se unatrag nekoliko godina na tzv. rajonskim smotrama folklora. „Narodne plesove i pjesme uz narodnu glazbu izvodili su seljaci iz 12 sela na smotrama u Kopanici, Satnici, Vrpolju i Punitovcima, a ovih dana nastupit će seljaci još jedne grupe sela u Semeljcima.” U članku se potom donose imena društava iz pojedinih sela sa programom kojeg su izvodili na svakoj od smotri te najavljuje kotarska smotra folklora u Đakovu na kojoj se očekuje oko 20 grupa iz sela đakovačkog kotara.[121]

* Najavljena smotra folklora održana je u dvorani Doma kulture u Đakovu 27. svibnja. Ta smotra bila je „poprište dosada najbolje i najmasovnije smotre u Đakovštini poslije oslobođenja. Seljaci iz 16 sela sa 367 izvodilaca prikazali su veliko folklorno blago Đakovštine i svoju darovitost za pjesmu, glazbu i ples. Nastupili su najbolji sa rajonskih smotri u Vrpolju, Velikoj Kopanici, Satnici, Punitovcima i Semeljcima. Za njihov je nastup vladao velik interes u čitavoj Đakovštini”. Učesnici smotre natjecali su se ne samo u izvedbi narodnih plesova, već i u zbornom i solističkom pjevanju te glumi. Prilog se završava konstatacijom da, iako je posjećenost smotri bila velika, nije bilo službenih predstavnika grada.[122]

---

119 P. K., Sve veći broj obrtničkih radnji, *GS*, 16. 10. 1951., 3.

120 Pripreme za izbore narodnih inspektora u Đakovu, *GS*, 1. 10. 1950., 1.

121 Narodne pjesme, plesovi i glazba, *GS*, 13. 5. 1951., 2.

122 Hrvatski i slovački seljaci Đakovštine pokazali su umjetničku darovitost i narodno blago, *GS*, 2.

* U rubrici „Kroz Đakovo" komentira se tržišni poremećaj na lokalnom nivou, koji je za posljedici imao rapidan rast cijena, propagira se kupališno lječilište Đakovačka Breznica te daju pojedinosti vezane za nastanak slike Otona Ivekovića „Bitka kod Gorjana".[123]

* U Đakovu je obilježen Tjedan Crvenog križa na način da je Kotarski odbor izradio plan obilaska svih sela kotara od strane zdravstvenih i kulturnih radnika. U tu svrhu osnovane su zdravstvene ekipe koje su pregledavale bolesnike, održavale predavanja i savjetovanja. Posebna pozornost bila je usmjerena na suzbijanje tuberkuloze i podizanje osposobljenosti ljudi za pružanje prve pomoći po selima. U članku su istaknute aktivnosti provođene u Semeljcima, Vrpolju i Budrovcima.[124]

sport

* U Đakovu je gostovala nogometna momčad Rudara iz Kaknja i odigrala prijateljske utakmice sa Slobodom i Radničkim. Obje utakmice đakovački nogometaši riješili su u svoju korist. Sloboda je pobijedila sa 5:1, a Radnički sa 4:3. Uz prilog objavljena je i fotografija momčadi Slobode.[125]

* Prilog donosi kratki pregled sportskog života u Đakovu. Konstatira se kako je stanje u sportu dobro, a glavni uzrok takvom stanju novinar vidi u kvalitetnom radu pojedinih društava. U članku je posebno istaknut dobar rad novoosnovanog sportskog društva Mladost, pokrenutog sredinom 1950. godine, novoosnovanog nogometnog kluba Radnički te pojedinih sekcija SD Sloboda. Posebno nogometaša koji su uspjeli izboriti nastup u Hrvatskoj nogometnoj ligi[126].

* U prepunoj dvorani Doma kulture održan je prijateljski boksački dvoboj između domaće Mladosti i Željezničara iz Osijeka. Osječani su pobijedili s rezultatom 8:6.[127]

---

6. 1951., 2.

123 Kroz Đakovo, *GS*, 11. 7. 1951., 3.

124 J. NJ., Tjedan Crvenog križa u đakovačkom kotaru, *GS*, 11. 10. 1951., 1.

125 Dvije vrijedne pobjede đakovačkih nogometaša, *GS*, 15. 2. 1951., 4.

126 Sportski život Đakova dobro se odvija, *GS*, 3. 3. 1951., 4.

127 B. L., Boksački dvoboj u Đakovu, *GS*, 6. 4. 1951., 4.

* U rubrici „Sport" analiziraju se loši rezultati Slobode ostvareni u proljetnom dijelu prvenstva Hrvatske lige. Nakon što je Sloboda u fazi priprema za početak prvenstva pobijedila borovski Slaven sa 5:0 ambicije uprave, igrača i navijača naglo su porasle. Ali, očito, to nije bilo realno. Polu sezonu Sloboda je završila na predzadnjem mjestu. Na pitanje zašto je to tako pokušali su dati odgovor Jakov Tetman, srednji napadač Slobode, vratar Drenek, tehnički referent kluba Kovačić i trener Pichler.[128]

* Jedna od sekcija SD Mladost bila je i teniska. Nekolicina zanesenjaka za taj sport vrijedno je trenirala, ali nije javno nastupala. Svoj prvi javni nastup tenisači su imali u nedjelju 15. srpnja kada su odmjerili snage sa Tenis klubom Osijek. Pred malim brojem gledatelja Osječani su pobijedili sa 5:0.[129]

* Novoosnovani đakovački nogometni klub Radnički postao je prvak nogometnog prvenstva II. grupe brodskog centra i stekao pravo za sudjelovanje u kvalifikacijskim utakmicama za ulazak u Oblasnu ligu. Do sada prikazanom igrom Radnički je već viđen u višem rangu. „Na taj način ova bi ekipa osim „Slobode", koja nastupa u republičkoj ligi, mogla dostojno zastupati boje svoga društva i grada."[130]

1952.

politika

* U nekim od đakovačkih poduzeća održani su izbori za radničke savjete. Ona poduzeća koja izbore još nisu provela, to će učiniti uskoro. „U radnički savjet PD Đakovo izabrana su 52 člana, i to 43 radnika i 9 službenika."[131]

* Novoizabrani Narodni odbor grada Đakova izradio je ambiciozni plan uređenja mjesta. „Već se izgrađuje moderna tržnica u središtu grada, uređuju se travnjaci u Ulici Jugoslavenske narodne armije i vrše se pripreme za

128 Nesloga i nedisciplina igrača glavni su uzroci neuspjeha nogometne ekipe đakovačke „Slobode", *GS*, 12. 7. 1951., 4. Prilozi o Slobodi kao republičkom ligašu bili su na stranicama Glasa Slavonije tijekom 1951. godine učestali.

129 B. L., Prva teniska utakmica u Đakovu, *GS*, 20. 7. 1951., 4.

130 Uspjesi nogometaša „Radničkog" iz Đakova, *GS*, 21. 7. 1951., 4.

131 G. L., Većina đakovačkih poduzeća održala su izbore za radničke savjete, *GS*, 1. 4. 1952., 2.

izgradnju velike termoelektrane (…). Osim toga u planu je uređenje Ulice kralja Tomislava, gdje će se u dužini od jednog kilometra napraviti cesta od kamenih kocaka." I to nije bilo sve, najavljena je izgradnja javnog kupališta, Parka slobode i Gradskog perivoja.[132]

* Na kotarskoj konferenciji Narodnog fronta, nakon što je izvještaj o njenom radu podnio predsjednik Ivan Novak, slijedila je diskusija u kojoj je najviše riječi bilo o radu na kulturnom i prosvjetnom uzdizanju sela. Na tom planu, istaknuto je, djelovat će se na različite načine, a ponajviše kroz rad narodnih čitaonica, kulturno-umjetničkih društava, ogranaka Seljačke sloge i pododbora Prosvjete. Od recentnih problema istaknut je porast praznovjerja koji se „osobito počeo širiti nakon nedavnih elementarnih nesreća u Đakovštini."[133]

„Do 1951. godine nije zdravstvena stanica u Đakovu imala ni svoj automobil ni prikladne prostorije, da bi u slučaju potrebe mogla pružiti hitnu liječničku pomoć porodiljama." Da bi se taj problem riješio zdravstveni radnici Đakova predložili su otvaranje stalnog rodilišta, a preko Sindikalne podružnice zdravstvenih radnika od lokalnih poduzeća zatražili materijalnu potporu. Rodilište je otvoreno 1951. godine. U početku je odaziv porodilja bio slab, da bi tijekom prve polovice 1952. godine u rodilištu bilo obavljeno 86 poroda.[134]

gospodarstvo

* „Kotar Đakovo jedan je od najžitorodnijih kotareva u Slavoniji. On sada imade 33 mjesna narodna odbora sa 63 sela, a promjer im je oko 60 km." U nizinskim dijelovima kotara osnovano je 36 seoskih radnih zadruga, dok se u brdskom dijelu kotara one još nisu počele osnivati. Najveća poljoprivredna dobra bila su u Đakovu i Krndiji. Đakovačko poljoprivredno dobro imalo je svoje uprave na Slaščaku, Mlincu, Kešincima, i Budrovačkom Lugu. Od 36 radnih zadruga među najbolje svrstane su zadruge „Nikola Tesla" (Gorjani), „Dalmatinski borac" (Tomašanci) i „Naprijed" (Mrzović).[135]

---

132 G. L., U Đakovu će se izvoditi opsežni radovi, *GS*, 2. 4. 1952., 2.

133 I. M., Konferencija kotarskog odbora fronte, *GS*, 8. 7. 1952., 2.

134 Rodilište – uspjeh zdravstvenih radnika, *GS*, 5. 8. 1952., 2.

135 G. L., Kratke vijesti iz Đakovačkog kotara, *GS*, 26. 2. 1952., 2.

kultura – prosvjeta

* Aktivnost omladinaca i omladinki Strizivojne ocijenjena je kao uzorita. Već početkom godine održali su dvije priredbe i prisustvovali predavanju o Louisu Brailleu, izumitelju pisma za slijepe osobe. Poseban angažman omladinaca bio je usmjeren na prikupljanje „starinskih predmeta" za potrebe Gradskog muzeja u Đakovu.[136]

* Održana je godišnja skupština Fotoamaterskog kluba Đakovo na kojoj je rezimiran dotadašnji rad i iznesen plan aktivnosti za tekuću godinu. Na Skupštini se moglo čuti da klub broji 60 članova, od kojih je njih 16 završilo tečaj amaterske fotografije, ali i to da su đakovački fotoamateri već bili izlagali u Osijeku te da su na Dan Jugoslavenske narodne armije imali svoju prvu izložbu i u Đakovu. Tijekom tekuće godine planirali su održati nekoliko tečajeva i „izvršiti snimanje Đakova za gradski muzej".[137]

* Gostovanje osječkog Narodnog kazališta u Đakovu ocijenjeno je kao potpuni promašaj. Razlog tomu je hladna dvorana Doma kulture, koja je za posljedicu imala i mali broj posjetitelja. Novinar se upitao: „Ako već nema drva za loženje Doma kulture, čemu onda gostovanje stranih kazališnih družina, kad njihov trud i put onaj mali dio publike nije kadar da isplati."[138]

* Krajem 1951. godine otvorena je gradska knjižnica. Trenutno su u tijeku radovi na njenom uređivanju, prikupljanju knjižne građe i pripremama za otvaranje čitaonice. Iz članka saznajemo i to kako broj članova stalno raste „tako da ona danas broji oko 350 posuđivača, od toga najviše đaka." Knjižnica raspolaže sa oko 1800 knjiga, što nije bilo dovoljno, pa je podignut kredit od 100 000 dinara kako bi se knjižni fond povećao.[139]

* Tekuće, 1952. godine, navršilo se 6 godina rada Poljoprivrednog tehnikuma u Đakovu. Pokrenut je s ciljem da za obnovu zemlje osigura dovoljan broj poljoprivrednih tehničara. U prvo vrijeme bez stalnih prostorija za nastavu, ali i smještaja učenika, škola je uspjela opstati i još k tomu postići zapažene rezultate. Goruće probleme, kao npr. zapošljavanje po završetku škole, planirano je rješavati u hodu. „Danas, kada se nalazimo svega dva mjeseca do završetka školovanja četvrte generacije poljoprivrednih tehničara ove škole,

136 I. M., Omladina sakuplja za muzej, *GS,* 15. 1. 1952., 3. O istoj problematici vidi i: I. M., Seljanke Đakovštine pomažu muzealni rad, *GS*, 23. 7. 1952., 6.

137 G. L., Dva tečaja amaterske fotografije održat će Fotoklub Đakovo, *GS*, 23. 1. 1952., 2.

138 Đ. Š., Slab uspjeh gostovanja, *GS*, 9. 2. 1952., 2.

139 Đ. Š., Preuređenje đakovačke čitaonice, *GS*, 24. 2. 1952., 3.

treba to pitanje riješiti, da apsolventi znadu, gdje im je pravo mjesto: da li stupanje odmah u proizvodnju, ili jednogodišnja praksa na uzornim poljoprivrednim dobrima."[140]

* Rajonske smotre kotara Đakovo održane su ove godine u Vrpolju, Satnici i Semeljcima. U Vrpolju je, osim domaćina, nastupio ogranak *Seljačke sloge* iz Čajkovaca, Velike Kopanice i Beravaca. U Semeljcima su nastupile grupe i ogranci iz Semeljaca, Kešinaca, Koritne i Mrzovića, a u Satnici samo domaćini i gosti iz Gorjana. Sve smotre su uspjele, a najbolja među njima bila je ona održana u Vrpolju.[141]

* U relativno opsežnom članku autor se dotaknuo široke lepeze aktivnosti koje su davale osnovni ton kulturnom životu grada. U članku možemo čitati o školstvu u Đakovu, knjižnici i čitaonici, Narodnom sveučilištu, KUD-u i netom osnovanom Gradskom muzeju.. Najveća je pozornost posvećena djelovanju Narodnog sveučilišta (novopokrenutim tribinama), nastanku pojedinih muzejskih zbirki te oštro intoniranoj kritici RKUD-a „Ivo Lola Ribar".[142]

* U Đakovu je održana velika kulturno-umjetnička smotra na kojoj su nastupala kulturno-prosvjetna društva, ogranci *Seljačke sloge* i kulturno-prosvjetne grupe iz kotara Đakovo. Za razliku od prošlih godina, ističe se, da je ovogodišnja smotra „mnogo napredovala". Na smotri su nastupili: KPD „Ivan Filipović" iz Velike Kopanice, ogranci *Seljačke sloge* iz Vrpolja, Beravaca i Budrovaca te kulturno-prosvjetne grupe iz Strizivojne, Čajkovaca, Gorjana, Semeljaca i Koritne.[143]

* U nedjelju 31. kolovoza otkriven je spomenik židovskim žrtvama ustaškog sabirnog logora u Đakovu. Otvaranju je prethodila komemoracija uz prisustvo velikog broja građana Đakova, predstavnika židovskog naroda iz zemlje i inozemstva i drugih visokih gostiju. „Svečana povorka krenula je u deset sati prije podne ispred zgrade narodne općine, na židovsko groblje, gdje je na svečan način otkriven spomenik židovskim žrtvama fašizma palim u đakovačkom logoru." Po završetku komemoracije održano je više prigodnih govora.[144]

---

140 Đ. Š., Šest godina rada poljoprivrednog tehnikuma u Đakovu, *GS*, 22. 3. 1952., 2.

141 I. M., Rajonske smotre u kotaru Đakovo, *GS*, 28. 5. 1952., 2.

142 B. T., Kulturni život Đakovčana, *GS*, 11. 6. 1952., 3.

143 B. Š., Velika smotra u Đakovu, *GS*, 24. 6. 1952., 2.

144 Svečana komemoracija palim žrtvama fašizma u Đakovu, *GS*, 1. 9. 1952., 1. O tome vidi i: U nedjelju će se otkriti spomenik židovskim žrtvama fašizma u Đakovu, *GS*, 29. 8. 1952., 1.; M. D., Naš narod cijeni svoje i tuđe žrtve, *GS*, 9. 9. 1952., 2.

* Članak o podizanju spomenika Ivi Loli Ribaru počinje sa konstatacijom kako je ideju za izgradnju spomenika dao Savez boraca, a to je učinio „u znak stalnog sjećanja naših naroda na junačkog borca i omladinskog rukovodioca druga Lolu, koji je svoje prvo djetinstvo proveo u Đakovu." Otkrivanje spomenika bilo je u nedjelju u prijepodnevnim satima na prostoru Malog parka, a dan ranije otvoren je i Gradski muzej te otkrivena spomen-ploča na kući u kojoj je nekada živjela obitelj Ribar. Činu otkrivanja spomenika prisustvovalo je oko 5000 građana grada i kotara Đakovo te niz uvaženih osoba iz kulturnog i političkog života. Skupu su se, između ostalih, obratili dr. Ivan Ribar, Vicko Krstulović, Pavle Gregorić, dr. Antun Akšamović…[145]

sport

* Poslije završetka Drugog svjetskog rata u Đakovu je djelovala samo jedna streljačka družina. Po selima Đakovštine, sve do 1952. godine, takvih družina nije bilo. U jednom trenutku interes za streljački sport naglo je porastao i po selima. U relativno kratkom vremenu osnovano je 15 streljački družina, u Budrovcima, Đurđancima, Vrpolju, Divoševcima, Vrbici, Gorjanima, Satnici, Drenju, Velikom Nabrđu, Piškorevcima, Bračevcima, Hrkanovcima, Beravcima, Velikoj Kopanici i Strizivojni.[146]

* U sportskoj rubrici list donosi članak o nogometnom klubu Šokadija iz Strizivojne. Ističe se kako je klub počeo djelovati nekoliko godina prije Drugog svjetskog rata, i to kao neregistriran nogometni klub. Klub je u svom sastavu, kaže se u članku, okupljao đačku i radničku omladinu Strizivojne i dijela Vrpolja. Upravo na njih pao je sav teret ilegalnog rada prije izbijanja Drugog svjetskog rata, te masovno sudjelovanje članova kluba u redovima narodnooslobodilačke vojske. Od 1946. godine Šokadija djeluje kao registrirani klub unutar kojega je pokrenuto 5 sekcija.[147]

---

145 U Đakovu je svečano otkriven spomenik narodnom heroju Ivi Loli Ribaru, *GS*, 24. 11. 1952., 1. O tome vidi i: U Đakovu se podiže spomenik narodnom heroju Ivi Loli Ribaru, *GS*, 16. 9. 1952., 1-2; Đakovo otkriva spomenik narodnom heroju Ivi Loli Ribaru, *GS*, 22. 11. 1952., 1.

146 Petnaest novih streljačkih družina, *GS*, 17. 3. 1952., 4.

147 „Šokadija" u Strizivojni klub svijetlih tradicija, *GS,* 27. 7. 1952., 12.

Umjesto zaključka

Uvidom u priloge koji se odnose na događanja na prostoru Đakova i Đakovštine, a bili su objavljeni na stranicama *Glasa Slavonije* u periodu između 1945. i 1952. godine, mislim da možemo reći kako oni nisu mogli niti brojem, niti odabirom tema, a pogotovo ne načinom na koji su pisani, ispuniti zahtjeve đakovačke lokalnih zajednice. U odnosu prema broju priloga čini se da su pojedine slavonske sredine bile nešto bolje zastupljene od Đakova i Đakovštine. Taj odnos je, doduše ne radikalno, varirao od godine do godine, odnosno od sastava onih koji su *Glas Slavonije* u danom momentu uređivali. Dominantne teme bile su upravo one koje smo i naznačili u ovom radu, a prilozi o njima pisani su šablonski, najčešće bez osobnog stava onoga koji ih je potpisivao. Sve što je napisano bilo je očito kontrolirano i kao takvo kompatibilno društvenim smjernicama partije na vlasti. Da su u Đakovu bili zadovoljni sa načinom kako je njihov Grad bio zastupljeni na stranicama *Glasa Slavonije*, vjerojatno da početkom 1953. godine ne bi pokrenuli *Đakovački list*. Njegovim pokretanjem Đakovčani su zasigurno dobili više obavijesti o događanjima u Gradu i okolici, ali su još dugo godina morali čekati da pročitaju pokoji članak sa jasno izraženim autorskim atribucijama. Politika je, dakako, i narednih desetljeća, određivala ne samo tko će, već i kako će pisati.

SUMMARY

Borislav Bijelić

ĐAKOVO AND THE ĐAKOVO REGION ON THE PAGES OF THE NEWSPAPER GLAS SLAVONIJE 1945-1952

Since in the second half of the 1940s and early 1950s there was no newspaper that was published continuously from which the interested parties could obtain information on social, cultural and all other events in Đakovo, they were compelled to look for such information on the pages of the newspaper Glas Slavonije. During this period this newspaper was the Gazette of the People's Front of Croatia for Slavonia. Glas Slavonije published the mentioned information, but not systematically. The scope of the information on Đakovo and the Đakovo Region and its designated place in the structure of the newspaper depended on the editorial committees. In some editions which were the object of our interest, a relatively large part was dedicated to e.g. cultural topics, and after only a year, this space was reserved for other topics, while topics related to culture were barely present. One thing, however, never changed. Unconditional loyalty to the Party and its interests, both daily political as well as strategical. The following text provides the readers with an overview of the information related to Đakovo and the Đakovo Region which was published on the pages of Glas Slavonije from the middle of 1945 until the end of 1952. This information is certainly not complete nor comprehensive, but I believe that they could nonetheless help individuals to fill the gaps relating to social processes during the second half of the 1940s and the beginning of the 1950s. And not just processes, but also people who created and directed them at a local level.

Breaking down reports into politics, economics, culture and education, and sports is probably not the best solution, but in spite of that I believe that it can make the reading of the text more clear and easier. The basic problem related to this type of classification is the fact that Croatian society of that time was totalitarian, and there were no parts of the social life which were free of the Party guidelines and controls. The information presented in this article has not been critically valorised. The intention was just to point out the dominant topics, their representation and designated place in the structure of the newspaper.

Key words: Đakovo, Đakovo Region, journalism, Glas Slavonije

Govor Koritne

UDK 811.163.42(497.5 Koritna)
Izvorni znanstveni rad

Valerija Živković
Osnovna škola Satnica Đakovačka, Satnica Đakovačka

U radu se opisuju jezične osobine govora Koritne, sela smještenog sjeveroistočno od Đakova. Govori se slavonskoga dijalekta sve više mijenjaju pod utjecajem standardnoga jezika. Stare jezične osobine danas čuvaju uglavnom stariji stanovnici. Cilj je ovoga rada uočiti osobine slavonskoga dijalekta očuvane u govoru Koritne.

Ključne riječi: Koritna, slavonski dijalekt, posavski govor, govor Koritne

Uvod

Govor Koritne, jednog od sela Đakovštine, ubraja se u govore slavonskoga dijalekta ili šokačke govore te u posavski govor, poddijalekt slavonskoga dijalekta. Istraživanje je govora Koritne provedeno u nekoliko etapa. Nakon snimanja izvornih govornika iz Koritne, snimljeni je materijal analiziran s fonetskog, fonološkog, morfološkog, sintaktičkog i leksičkog aspekta. Napravljen je i mali rječnik govora Koritne u kojemu se donose očuvane tuđice i arhaizmi koji se još uvijek koriste u govoru Koritne. U radu se govori i o antroponimima i toponimima zastupljenima u govoru Koritne. Za potrebe rada snimana su tri govornika iz Koritne: Janja Korajac (rođena 1930.),

Franjka Blažević (rođena 1940.) i Mijo Korajac (rođen 1927.), čiji je govor bio osnovom za analiziranje jezičnih osobina govora Koritne.

Koritna

Prvi pronađeni zapisi o Koritni datiraju s početka 14. stoljeća. U to se vrijeme selo nalazilo u posjedu ivanovaca, a po njihovom odlasku vlasnici su mu plemići Bančaji i Gorjanski.[1] Kontinuitet srednjovjekovnog razvoja prekinut je turskim osvajanjima tijekom prvih desetljeća 16. stoljeća. U periodu osmanlijske okupacije u Koritni je živjelo starosjedilačko hrvatsko stanovništvo. U periodu borbi za oslobođenje Slavonije dio tog starosjedilačkog stanovništva nestaje, a dio biva raseljen. Demografski oporavak započinje već 1701. godine kada se u Koritnu doseljava šest (6) katoličkih obitelji iz Bosne. Iako će se kasniji doseljenici iz Bosne prepoznavati po imenima Bošnjak, Bosančić, Bošnjaković i sličnima, glavari prvih doseljenika iz Bosne, pristigli u Kešince 1701. godine, bili su: Živko Šamarčević, Josip Lubričanin, Mato Andraković, Antun Loparac, Petar Šamarčević i Martin Simić.[2]

Crkva u Koritni sredinom 20. stoljeća

1 Mirko MARKOVIĆ, *Slavonija – povijest naselja i podrijetlo stanovništva*, Zagreb, 2002., 231.
2 Isto

Mještani Koritne u kolu, oko 1950. godine

O bosanskom stanovništvu u Koritni svjedoči i prvi popis đakovačkih sela nakon oslobođenja od Turaka koji je 1702. godine izvršio tadašnji upravitelj dobara Emerik Szadecsky koji je o Koritni zapisao: *„Međe ovoga sela ne znaju se jer su sadašnji stanovnici prije godinu dana došli iz Bosne te su došljaci. Svi su katolici. Dužnosti daju sa selom Semelczy, tj. drže stražu kod rezidencije biskupa i s ostalim vojnicima služe oružjem.„*[3]

Zbog vjernog služenja i iskazane odanosti biskupu Ogramiću stanovnici Koritne bili su osloboženi radne tlake i poreza. Upravo ta činjenica bila je glavni pokretač useljavanja u mjesto, i to bez obzira što su svi odrasli muškarci zbog tih privilegija morali služiti u vlastelinskoj straži. Useljavanje u Koritnu, sve do početka 19. stoljeća kada stanovnici gube navedene privilegije, bilo je ubrzano, i to ne samo iz Bosne, već i iz susjednih vlastelinskih sela.

3 Stjepan SRŠAN, *Naselja u Istočnoj Hrvatskoj krajem 17. i početkom 18. stoljeća*, Osijek, 2000., 161.

U drugoj polovici 19. stoljeća, oko 1860. godine, u pojedina sela, osobito ona s boljom zemljom, počeli su se doseljavati Nijemci i Mađari iz Bačke, Baranje i Šomođa, ali i Hrvati iz različitih krajeva. U Koritnu je doselilo dosta bačkih Nijemaca koji su tu živjeli do 1944., kada su napustili selo i odselili u Njemačku. Poslije 1945. godine u Koritnu je doselila i pokoja obitelj iz Dalmacije i Hrvatskog zagorja.

Godine 1953. u mjestu je živjelo petnaest rodova najstarijih doseljenika sa osamdesetak domova i četrdeset kasnije doseljenih hrvatskih rodova sa isto toliko domova[4]. Danas je ona u sastavu općine Semeljci i prema popisu stanovništva iz 2011. godine ima 910 stanovnika.

Govor Koritne

FONETIKA I FONOLOGIJA

Naglasni sustav

Osim četiriju književnih naglasaka, pojavljuje se i akut (~). Akut se redovito javlja u određenim kategorijama[5]:

1. u jednosložnim riječima, primjerice: *jã, tĩ, õn, mĩ, vĩ*;
2. na prvom slogu dvosložnih riječi, primjerice: *kũtnjak, žũpnik, mlãda, stãri, prãvi, mũdri, pẽti, čũvam, trãžim, lãđa, plãća, trẽsla;*
3. na zadnjem slogu dvosložnih riječi, primjerice: *vodẽ, ženẽ, sestrẽ, gorĩ, svjetlĩ se.*

Naglasak prelazi na proklitiku u sljedećim primjerima:

dȍ lakta, *ù mozgu*, *zȁ Badnjak, òd pepela, ù ambār*, *ù čardāk*; *zȁ mārvu*, *ù čašu, ù kući, ù zimu, nȁ zemlju, ȍd kuće, nà nogū, pòd noge;* ispred imenica srednjega roda kao *pȍlje*, primjerice: *ù brdo, ù blato*, *ù polje*, *ù Đakovo, ù selā*, *ù rebrā*, *ù proljeće*, *ù groblje, dò groblja, nà Markovo, nà sunce;* ispred priloga, primjerice: *nȁ suvo.*

4 Stjepan PAVIČIĆ, *Podrijetlo naselja i govora u Slavoniji*, Vinkovci, 1994., 277.

5 Stjepan SEKEREŠ, „Govor Vuke i okolnih sela„, *Zbornik za filologiju i lingvistiku*, 2/1970., 272.

Refleks jata

Samoglasnik *ě* (jat) reflektira se u govoru Koritne kao *i* i *je*. U pravilu, dugo *ě* postaje *i*, a kratko *ě* postaje *je.* Brojni su primjeri koji to potvrđuju:

a) dugo *ě* daje *i*: *tîsto, cĩlo, lîpo, mísiti, dvî, vríme*, *odsíče, sníg*, *bĩli*, *umíšat, podílit, trĩm;*

b) kratko *ě* daje *je*: *sjȅme, pjȅsma, podupjèrača, sjȅsti, svjȅtlo, nasjȅvače, ȍbjesiti, ȍsjetiti*.

Međutim, javljaju se i neki ekavizmi kao što su *céli* (=*cijêli*), *réšit (=rijéšiti)*. Uočeni su sljedeći primjeri ekavizama: *célu jȅsen; ònda õn dòtera (= dòtjera); jã sam primétio; ȍterali nas.*

Uočava se i postojanje stalnih ikavizama, primjerice u riječima koje počinju na *prě-, prěd* i *prěko*, *npr. prinȍći*t, *prȉšõ, prîko, prȉkjuče, prȉd Bȍžić*, *jã se prìpo, prȉmjestit*, *nȅdilja*, *prisvúče, sȉkera; da se ȉšla zôb prȉvrtat; prisȅlila je u prȅdnju sȍbu; pripovĩdali su, sȉkera.*

Ijekavski izgovor ipak je uočen i to u riječima *tijêlo, zvijêr, kìjer* i *okrijépiti*: *da se okrijẽpim*, *pòpuca tijélo mu*; *ako njȅka zvijêr odnȅse*; *ȍnda je bȉo kìjer jȅdan*. Takav izgovor može se smatrati iznimkom nastalom pod utjecajem standardnoga jezika.

Prema nekadašnjem *ně-* na području posavskoga govora govori se *nje* kao što je u riječima *njȅšta, njȅki, njȅkad* i dr. Primjerice: *njȅkad se mȅtila màrama, a njȅkad i níje; sȁd su sve njȅka imȅna; njȅkad prȉvrate, njȅkad njȅšta, bilo već njeko dôba nòći*, *òtekla njȅkuda*.

Kratko *rě* obično postaje *re* kao u sljedećim primjerima iz Koritne: *sȉjala se rȅpa; pa se rȕkama sa kosĩrom rȅzalo.*

Kratko *sě* obično postaje *sje*, kao primjerice u riječima *sjȅć, sjȅme, sjȅst*. Uočeni su sljedeći primjeri: *tĩ sjȅdneš njõj u krílo*; *ȍnda se ȕtuca sjȅmena*.

Kratko *slě* postaje obično *slje*, npr. *sljepȍća.*

Kratko *zě* postaje *zje*, npr. *zjȅnica*.

Samoglasnik ě uz *j* daje obično *ij* kao primjerice u riječima *sȉjat, grȉjat*: *lân se sȉjo, sȉjala se rȅpa*.

Samoglasnici

U govoru Koritne dolazi do alternacija samoglasnika:

a) samoglasno *r* > *ro*, primjerice u riječi *frȍsluk* prema književnoj riječi *pȑsluk;*

b) *u* > *o, primjerice: kokȕruz* (= *kukȕruz)*, *krȍmpir* (= *krȕmpir)*; *sȕncukret (= sȕncokret);*

c) *o* > *e*, primjerice: *rástevi* (= *hrástovi*);

d) *e* > *o*, primjerice: *lȍšo (= lȍše)*, *nóžom (= nóžem)*

e) u riječi *sjerȍta (=sirȍta)* samoglasnik *i* > *ě* ispred *r* i dobiva njegov refleks *je*: *ȍna se sjerȍta i razbȍlila ȍd otoga; pa se Êva típala sjerȍta*.

Dolazi do sažimanja samoglasnika:

a) u glagolskom pridjevu radnom *ao* > *–ō*, npr.: *njézin je dãdo ȉš**o** (=ȉš**ao**); ȉzaš**o** (=ȉzaš**ao**); mõj dãdo se slȕš**o** (=slȕš**ao**); lȅž**o** (=lȅž**ao**) sȁm u krȅvetu; jã se prìp**o** (=prȅp**ao**); jã sȁm mòg**o** (=mòg**ao**) ȕteć; kȁd tâj òblak dòš**o** (=dòš**ao**); ȍnda je pòst**o** (=pòst**ao**) rȁt;*

b) *ao* >*o* i u riječi *kàbov* (*kab<u>ao</u>* > *kabo* + *v* > *kabov*).

c) *oju* > *–ū,* npr.: *svû* (=*svȍju*);

d) *ee* > *–ē*, npr.: *svédno (=svejȅdno) se dȍgurale;*

e) *ije* > *–ī*, npr.: *nĩ* (=*nije*): *tô se nĩ vjȅšalo; nĩ tô bílo; tô nĩ bíla od Périne stráne vȍda; nĩ se tô tàko zválo;*

f) *ija* > *–ī*, npr.: *prîtelji* (=*prȉjatelji*);

g) *oće* > *o*, npr.: *ôš* (=*hòćeš);*

h) *oti* > *o*, npr.: *pa je õšla nȁ orãnje (=ȍtišla.)*

Uočava se i učestalo gubljenje samoglasnika u govoru Koritne:

a) u infinitivu se gubi završno -i, primjerice: *stȉćete (=stȉći ćete), mĩ ȍstale tȁm nȍćit; ȍni će dõć; njȉja je tȁko lȁgano šȍpat; nemòš õdat; vȉdim da će se ȍna otȅlit;*

b) gubi se završno *i*, primjerice: *bjȅž (=bjȅži); tȑč u crkvu (=tȑči); donȅsemo kȕć (=kȕći);*

c) u prijedlozima se gubi završno *i*, primjerice: *õće đéko kao ràd nas (=ràdi nas)*; *õn pȍšalje mãmu rȁd mene.*
d) samoglasnik se *i* gubi u sredini nekih riječi, primjerice: *tõlko* (=*tolìko*), *vȉdla* (= *vìdila* od *vȉdjela*). Zabilježeni su primjeri*: kõlko sam vȍzova istȍvarila đȅtelne; kõlko krûvā, tõlko lȉtara vodẽ; tô je tõlko pȁdala kȉša*; *vȉdiš kõlki oblȁčina*; *ȉšli pjȅšce*; *ȕžna;*
e) samoglasnik *u* gubi se primjerice u *ûjtru* (= *ȕjutro*): *na Ȕskrs ûjtru,*
f) samoglasnik *o* gubi se u riječima *nû* (=*ònu*), *nâj* (=*ònaj*): *nȁ nū strânu, stào nà naj bȅnt*; *tȁmo ù ne Požàrike*; *i vȁk (= ovàko) ȉmam strâ;*
g) samoglasnik *e* u riječi *Elizȁbeta*: *za Lizȁbetu, prȉje se Lizȁbeta slȁvila*.

Razvijanje sekundarnih vokala događa se primjerice u riječima *ȍtaj* ili *ȍti* (= *tâj)*: *ȉz ote nȁše ȍvčare; s ȍtom sikèricom; s ȍtim škrȁkljama; s ȍtim drȕmom.*

Suglasnici

Završno *l* u glagolskom pridjevu radnom prelazi gotovo uvijek u *o*, te se govori, npr. *dȁo*, *plȅo, mȉslio* itd. U drugim riječima, osim glagolskog pridjeva radnog, *l* obično na kraju riječi ne prelazi u *o* te se govori npr. *sôl, stôl, pȅpel, kȉsel* itd. Zabilježeni su sljedeći primjeri: *pȍkupi se sȁv pȅpel; ȉšlo se kúpit sȍli; a jã vrȅl.*

Starije *al* reflektira se kao *ov* u riječima *pòsov, kàbov*: *ȍnda se mȅtne u kàbov vodẽ*; *il u kàbov da se lãdi.*

U govoru Koritne dolazi do alternacija suglasnika *b* i *v*, *v* > *b* u riječima stranog porijekla, npr. u riječi *kȉrbāj* (= *kȉrvaj*): *kȉrbaji su se slȁvili.*

Suglasnici *l* i *n* ispred samoglasnika *i* ponekad prelaze u *lj* i *nj*, primjerice *gnjízdo* (= *gnijézdo*), *šnjȉta (= šnȉta)*: *uzẽt pa mètit u gnjízdo, bilo gnjízdā vȁzdan; tȁm smo ȉmali kȍljebu u Požàrikama; prȉd kȍljebom smo ȉmali kokošínjac*; *a jã nȁmažem šnjȉtu krȕva.* Suglasnik *l* može u govoru Koritne prijeći i u suglasnik *lj* ispred samoglasnika *e*: *kòljeba* (= *kòliba*), *kȕljen* (= *kȕlen*).

Sibilarizacija se obično ne provodi, govori se npr. *u rúki, na nȍgi, jȁstuki*. Zabilježen je sljedeći primjer neprovođenja sibilarizacije*: bíli ko vojníki; dãdo bio u vójski vȁld*.

Glas *s* ispred *nj* prelazi u *š*, npr. *š njȅga, š njĩm* itd.: *tȍvarile ȕvik š njíme*, a u riječi *pȍtlje* prelazi u *t*.

U govoru Koritne djelomično je provedena najnovija jotacija, primjerice u riječima*: trôje đecẽ (= djèce); ȍnda su ȍni sjȅdili dok su ćȅli (= htjȅli); đȅ je (= gdjȅ je); dȍbro da tâ kòbila ćȅla (= htjȅla) vũć; da nĩ vas đȅgod*; *žđȅle* (= *zdjȅle*); *đȅver (= djȅver); đȅtelina (= djȅtelina)*. No, zabilježen je i primjer u kojemu ona nije provedena*: ȍnda õn dòtera (= dòtjera) ȉz Ragljevca tȁm*.

Prema nekadašnjem **stj* najčešće se izgovara *št*, ponekad i *šć*. Zabilježeni su sljedeći primjeri: *tàko je dòpušto da se divãni; nẽće pȕštat; mĩ otpũšćamo; napũšćamo pȍložaj*; *ȍna je nâjviše otpáštala zȁ mene.*

Do razjednačivanja je došlo u riječi *gȕvno (=gúmno): kȁd je dòšla mašìna na njîvo gȕvno.*

Do depalatalizacije je došlo u sljedećim primjerima: *vȁlda (=vȁljda), dȍle (=dȍlje)*: *níje ȍnda bȁš se vȅliko nȉ pèklo vȁlda; a ȍno se mȅtne dȍle.*

Razvijaju se i sekundarni suglasnici. Primjerice, *n* ili *m* umeću se usred riječi *kòmendija* (=*kòmedija*), *prȁmđed* (=*prȁdjed*), *zbìljam (= zbȉlja) nẽmaš pȁmeti.*

U govoru Koritne nema glasa *h*. On je zabilježen samo u riječima *práhu i ȉspohovalo: kao da je bio u sãmom práhu i ȍlovu; mȁl se ȉspohovalo od pȉlčeta.* Glas *h* može biti:

a) potpuno izgubljen, primjerice u riječi *grĩ* (=*grȉjeh), vȁtat* (= *hvȁtat)*, *uvȁtio* (=*ȕhvatio*). Neki od zabilježenih primjera s izgubljenim glasom *h* su*: na svȁki krȕ; ȕmije se sa lãdnom (= hlâdnom) vodõm; kȁd se oládi (= òhladi); nĩ bílo lȁdnjače (= hlȁdnjače); tô nȁm je bíla nâjbolja rãna (= hrána); ȍnda smo njȉja rãnili (= hránili); grȁ (= grȁh); máune (=mȁhune); narãnila (=nahránila); nèmoš õdat (= hódati); bíla je ko snã (=snáha); zà Dove (=Duhove); oko òni bàgrama (= ònih); ȍklice (= hȍklice);*

b) može prijeći u *f*, kao primjerice u zabilježenoj riječi: *fála* (=*hvála*).

c) može prijeći u *j* ili *v*, npr. u riječima: *kȍ sũvi koláči; nísmo mĩ kȕvali tȁmo; njȉja nẽma; bíla je vȅć glúva*; *nȁ gravu; pȁ me ȕvati; iskujívale u kȍtlušama; kȕvo bĩli grȁ*; *plȅjani su bíli tanjúri; njègova snȁja je dònila kolãč;*

Osim suglasnika *h*, uobičajeno je i gubljenje drugih suglasnika, primjerice:

a) suglasnika *v*, npr. *brȅska* (= *brȅskva*), *čȍjek* (= *čȍvjek*), *õn je bȉo stàriji čȍjek*;

b) suglasnika *n*, npr. *kȍmbaj* (= *kȍmbajn*): *vȑšilica bíla, ne kȍmbaj*;

c) suglasnika *p*, npr. *tȉca (= ptȉca): ȉz ote nȁše ȍvčare tȉca mãla ìspala*;

d) suglasnika *l*, npr. *blàgosov* (= *blàgoslovu)*: *blàgosov mi je dãdo i mãma dáli.*

e) suglasnik *d* ispada iz suglasničkog skupa *ds*, primjerice: *osȉcāmo* (= *odsȉcamo),*

f) suglasnik se *t* gubi i na kraju riječi, primjerice: *ȍnda se bílo sȁmo do dȅse (=dȅset) sãti;*

MORFOLOGIJA

Imenice

Za tvorbu padeža imenica muškoga roda a-vrste u govoru Koritne služe sljedeći gramatički morfemi:

Tablica 1. Gramatički morfemi u sklonidbi imenica muškoga roda a-vrste

	JEDNINA	MNOŽINA
N	-ø/ -o	-i
G	-a	-ā / -iju
D	-u	-ima
A	-ø / -a	-e
V	-e / -o / -u	-i
L	-u	-ima
I	-om / -em	-ima

Neki od zabilježenih primjera za navedene gramatičke morfeme:

Nominativ jednine: *bȁš je svanútak**ø** bȉo; tâj njȅki pȁšnjak**ø** bȉo; kȕvo je se bȉli grȁ**ø**; svît**ø** tô znȁo prȉje; kȍmpir**ø**; bȕde govedãr**ø**; svinjãr**ø** bȕde;*

Genitiv jednine: *ùteknem dȍ zid**a**; prȍsimo krȕv**a**; ìšli kòd svît**a**; umĩša se kokȕruz**a**, jȅčm**a**; do jèdnog kríž**a**; mõga koršȍvić**a**; kȁd nẽma vitrijól**a**; da nȅ bude krȕ òd pepel**a**;*

Dativ jednine: *vózalo dòktor**u**; prĩđemo mĩ Dȕnav**u**; mõm brȁt**u** kũpi; dálo se kûm**u** i stãrom svȁt**u**; đȅver**u** se mȅtilo;*

Akuzativ jednine: *pȁ mì mȅtala lãdni òblog**ø**; nà taj grȁ**ø**; u jèdan porcijõn**ø** se mȅtne; mȅtne se tàko u krĩž**ø**; mȅtne se u kàbov**ø** vodẽ; ìmali smo špȍret**ø**; dònili dȕkat**ø**;*

Vokativ jednine: *fála ti, Bȍž**e**;*

Lokativ jednine: *po govór**u** sȁm prȉpozno; sȉgraje se na pút**u**; jedampũt u mjesẽc**u**; rȕbine smo u kanál**u** práli; tũd na sokák**u**; bílo sve po réd**u**; vjȅsilo u ȍdžak**u**;*

Instrumental jednine: *sa ȕčitelj**em**; s ȍtim drȕm**om**; pòkrije se sa stõljnjak**om**; štrúdla sȁ sir**om**; prȁcne mȅd**om**; pa se rȕkama sa kosĩr**om** rȅzalo; sa plȉš**om** crȓvenim.*

Nominativ množine: *bàgram**i** su tî bili ònak tànki; gròmov**i** pùcaje; sprȅme se mȍmc**i** ù gaće; sòkac**i** nísu ìmali imȅna; plȅjani su bíli tanjúr**i**; špȍret**i** su bíli jȍš kȁd sam jã bíla*

Genitiv množine: *okomòtaje se oko òni bàgram**ā**; to mõra bȉt sve isjȅčeno o tī gròmov**ā**; bílo je svakàki lĩpi ȍni koturóv**ā**; bílo je i plèjani njȅki špȍretóv**ā**; ìmam jã mučȅni koláč**ā**;*

Akuzativ množine: *oni su ìmali svínjcev**e**; zna ȍvaj divãnit svakàke jȅzik**e**; za svéc**e**; koláč**e** za Lizȁbetu; tô se tȁk mȅtne u snȍpić**e**; tũd smo mȅtali tanjúr**e**; dãdu nôvc**e**; snãšamo u krȓstov**e**;*

Vokativ množine: *mȍmc**i**;*

Instrumental množine: *s ȍras**ima**.*

U vokativu jednine dolazi nekad *–u* umjesto *–e*, npr. *svîtu*.

U instrumentalu jednine uobičajeni su gramatički morfemi *–om* ili *–em*. Dok u standardnom jeziku imenice koje završavaju na nepčani suglasnik imaju u instrumentalu jednine gramatički morfem *–em*, u govoru Koritne često dolazi *-om* iza nepčanog suglasnika, npr. *sa plȉšom crȓvenim; nóžom (=nóžem)*.

Imenice kojima osnova završava na *k, g* ili *h* u množini imaju nesibiliziranu osnovu, primjerice: *vojníki*, ali govori se ponekad *c, z* i *s* umjesto *k, g* i *h*, npr. *opânce* (=*opânke*), *đáce* (=*đáke*), *ȍrase (=ȍrahe), jȁstuce (=jȁstuke)*. Zabilježeni su primjeri: *mõrala je ìmat jȁstuce; tâj je dosȅlio gȍre jȁstuce;*

nísam ȉmala tê jȁstuce gȍr.

Neobičan genitiv množine uočen je kod imenice *krù*. Osim genitiva množine *krùvova*, zabilježen je i oblik u genitivu množine *krûvā* koji je vjerojatno nastao na sljedeći način: gubljenjem suglasnika *h* u riječi *krùhova* došlo je do stezanja samoglasnika, *uo* > *u* = *krûvā*.

Imenica *Seméljci* izgovara se u Koritni *Semẽlci.* Lokativ te imenice nema u Koritni gramatički morfem *–ima*, nego se izgovara *u Semẽlci*. Uočeni su sljedeći primjeri: *ȍnda se ȉde prošéncija u Semélce; u sȅlu, u Semẽlci*; *níje ni bílo dòktora u Semẽlci;* ali kaže se *dvî prošéncije smo ȉmali tȁk do Semẽljaca*.

Vrlo je česta uporaba duge množine. U standardnom hrvatskom jeziku dugu množinu imaju jednosložne riječi, primjerice *dom – domovi, sin – sinovi*, dok je kratka množina za jednosložne imenice stilski obilježena. U govoru Koritne duga se množina rabi i u višesložnim riječima u kojima duga množina nije uobičajena, primjerice uočena je duga množina u riječima: *svínjceve, koturóvā , špȍretovi, šporetóvā , pjȅtlovi*.

Za tvorbu padeža imenica srednjega roda a-vrste u govoru Koritne služe sljedeći gramatički morfemi:

Tablica 2. Gramatički morfemi u sklonidbi imenica srednjega roda a-vrste

	JEDNINA	MNOŽINA
N	-o / -e	-a
G	-a	-ā
D	-u	-ima
A	-o / -e	-a
V	-o / -e	-a
L	-u	-ima
I	-om / -em	-ima

Neki od zabilježenih primjera za navedene gramatičke morfeme:

Nominativ jednine: *vríme se razvremènilo; bílo kišȍvito ljȅto; pȍspe se tô zȑno; nȍsi se posvećẽnje; ȕmoči se tô omélo ȕ vodu; zválo se zjálo; tȅle unũtra;*

Genitiv jednine: *prȍsimo mlíka; ȍnda se ȕtuca sjȅmena; umĩša se žȉta; mȅtne se ûlja; od brȁšna; ȉspohovalo se od pȉlčeta; mȅtneš plȁvila*

Akuzativ jednine: *pa je õšla nȁ orãnje; mètit u gnjízdo; na njîvo gȕvno; pa se mȅtne nà sunce; ȉmali smo omélo; ȉmali smo ogȑtalo; jȍš sam bíla díte; ȉšlo se na písmo;*

Lokativ jednine: *túde u sèlu; brȁšna si ȉmala u ȍknu; nȁpravi taranẽ na mlíku; ȉšla pȍ tom blȁtu õdat;*

Instrumental jednine: *prȉd tàkim svjȅtlom; sȉjemo sa sȉtom; ȍnda s ȍtim omélom; pa s jâjetom rèzanci;*

Nominativ množine: *vèlika jȅla; ûža;*

Genitiv množine: *bilo gnjízdā vȁzdan; ȉz tî sêla; prȉko kojekàki mjêstā; bílo je svakàki iménā; pa nalũpaš jájā; nȁmeće se úžā; džȅd dȁo bȕrā;*

Akuzativ množine: *njȅka imèna; stȅremo ũža;*

Instrumental množine: *ònako sa krĩlima*.

U govoru Koritne izgovara se *ȕveta* (= *ȕha)*.

Iako se imenica *dôba* u standardnom jeziku rijetko upotrebljava u genitivu, u govoru Koritne učestala je njezina uporaba u genitivu u sljedećem primjeru: *đȅ si do tô dôba*.

Za tvorbu padeža imenica ženskoga i muškoga roda e-vrste u govoru Koritne služe sljedeći gramatički morfemi:

Tablica 3. Gramatički morfemi u sklonidbi imenica ženskoga i muškoga roda i-vrste

	JEDNINA	MNOŽINA
N	-a / -o	-e
G	-e	-ā / -i / -iju
D	-i	-ama
A	-u	-e
V	-a / -o	-e
L	-i	-ama
I	-om	-ama

Neki od zabilježenih primjera za navedene gramatičke morfeme su:

Nominativ jednine: *tȉc**a** mãla ìspala; moja mãm**a** plȁče; mȅtne se ôrm**a**; ȍnda bȕde ìgr**a**; drȕga nȅdilj**a** u mjesẽcu; tȁm đȅ je Jȍžikina kȕć**a**; zapãli se tâ žíg**a**; pèkla se màslenic**a**; dãd**o** mõj; Máto, Míj**o**, Đúr**o**, Fránj**o**, Pér**o**; đék**o** i njègov dãd**o** õšli u rèzonicu;*

Genitiv jednine: *ȉz ote nȁše ȍvčar**e**; kȁd vìdim zmîju sa lénij**e**; bílo vod**ẽ**; slȁnin**e** ȍni nísu bȁš ȉmali; ȍd njeke lȉvad**e**; vȉše nẽma nȉ igr**ẽ**; iz polȍsmak**e**; bílo je čórb**e** od jȁbučica; do zím**e** šȍpamo pȁtke; tȁm si nȁpravili màlo baščic**ẽ**; od Pér**e** Bláškovog;*

Dativ jednine: *mlãda mõra svȅkrv**i** sjȅst u krílo; prȁvile pèrine đȅc**i**; ne mȍgu đéd**i** bȁš nȍsit;*

Akuzativ jednine: *õn dòtera ȕ šum**u**; ponèse sikèric**u**; u kòljeb**u**; na sȉnij**u** se mȅtne; õn ȍde u jèdnu ȁvlij**u**; u prošéncij**u**; ȉma rũčkic**u**; ȕ žđȅl**u** mȅtnu; dònili dȕkat za kȁpar**u**;*

Vokativ jednine: *mâm**o**, jã tô néću vȉše rádit; Jânj**o**, ȍćeš jȅst; sék**o**, pa tĩ nẽmaš pȁmeti;*

Lokativ jednine: *jã ìdem po lénij**i**; tô mõra bȉt u tòploj sȍb**i**; na mȍtk**i** jèdnoj; pò šum**i** su níle; sjedĩmo na klȕpčic**i**; dãdo je bȉo ȕ kujn**i**; u zlȁtar**i**; ȍna u šámij**i**;*

Instrumental jednine: *ȍna mȑdnila sa glav**om**; s otom sikèric**om**; sa zâklas**om**; sa lãdnom vod**õm**; minic**õm**; prȉd kȍljeb**om**; ȍstanem kȍd kuće sa đec**õm**; tȁko se prálo sa pràkljač**om***

Nominativ množine: *tê se žȅn**e** nȅ daje; cȕr**e** se ȅto tȁk zȁbavljaje; nâjprije se lȅpinj**e** mȅtnu; njȅkad prȉvrat**e**; đȉgeric**e** bȕdu vȅlike; máun**e**; sȍvur**e** pjȅvaje; dȍle su bíle kastról**e**;*

Genitiv množine: *ȉsto bílo rȕpač**ā** vèlikī; bȕde jȍš kãjsij**ā**, tûnj**ā**, vȉšanj**ā**; sȅdam nèdilj**ā**; čórbe od jȁbučic**ā**; tȁmo ȉsto bílo i pûr**ā**; krp**ā** za brȉsat rûke; nȁeklala sam tî pònjav**ā**; ìzmeđu nòg**iju**;*

Akuzativ množine: *pȁtk**e** smo ȕ jesen šȍpali; mȅtnemo nà te nȁčv**e**; ȉzvod**e** smo mȅtali mȑkvu i pêršinu;*

Lokativ množine: *žȅne nam nȍse jȅst u kórp**ama**; níje ȍnda bílo u lȁdnjač**ama** mêsa; nà jabučic**ama** rȅzanaca; iskujívale u kȍtluš**ama**; tô je bílo u knjȉg**ama**; ne mȍgu stȍjat na nȍg**ama**;*

Instrumental množine: *bílo je cígl**ama** stȁze; tô se čȕpalo rȕk**ama**; s vèlikim čȉpk**ama**; divãnimo sa žȅn**ama**; zagrãde sa pȍnjav**ama**.*

Imenica *màti* u Koritni se izgovara u nominativu jednine kao *màt* ili *màter*, u oba oblika deklinira se: G *màtere*, DL *màteri*, A=N, I *màterom*, dok vokativa obično nema: *tvoja màt tèbe nẽće nȉkad naȕčit; òne pòsjedaje màtere pa čèkaje da se ȉde kȕć.* Uobičajeniji je oblik *mãma*.

Prema nominativu množine imenica ženskoga roda e-vrste koje imaju gramatički morfem *–e*, imenice srednjega roda *òko* i *ȕho* izgovaraju se u nominativu množine *òče* i *ȕše* prema standardnom nominativu množine *òči* i *ȕši*.

Neobična je tvorba naziva za stanovnike Koritne. Iako bi pravilan naziv bio *Kòritnjani*, stanovnici ovoga sela sebe nazivaju *Kȍrićani*, a tako ih nazivaju i stanovnici okolnih sela. Riječ *Kȍrićani* nastala je dodavanjem nastavka *–janin* na pokraćenu osnovu riječi te provođenjem jotacije, *Korit + janin = Korićanin*.

Prema *djèd* govori se hipokoristik *đéko*, a osim imenice *òtac* govori se i *dȁda te dádo*.

Neke imenice muškoga roda koje završavaju na gramatički morfem *–a*, sklanjaju se u govoru Koritne kao imenice e-vrste, primjerice imenice N *Màta G Màte , N čȉča G čȉče*.

Tablica 4. Gramatički morfemi u sklonidbi imenica ženskoga roda i-vrste

	JEDNINA	MNOŽINA
N	- ø	-i
G	-i	-ī
D	-i	-ima
A	- ø	-i
V	-i	-i
L	-i	-ima
I	-i	-ima

Zabilježeni primjeri za navedene gramatičke morfeme su:

Nominativ jednine: *klâs se završávala; vũkla se žâr nȁpolje; ako njȅka zvijêr odnȅse; ȉšla se zôb prȉvrtat;*

Genitiv jednine: *pȁtke ne bȕdu dò jesen**i**; vȅć kòje dôba nòć**i**; umĩša se zôb**i**; dò po nȍć**i** njȅkada; ȉšlo se kúpit sȍl**i**; tũd smo mètili bùrad**i**;*

Akuzativ jednine: *ȍnda smo pȁtke ȕ jesen šȍpali; cĩlu nôć; ȉšli su potljepódne zôb prȉvrtat;*

Akuzativ množine: *pȍtlje smo kúpili stvâr**i**.*

Imenica i-vrste *kȍkoš* u Koritni se u nominativu množine izgovara i *kȍkoše* (pored uobičajenog *kȍkoši*). Genitiv množine imenice *kȍkoš* također se poveo za imenicama a-vrste pa se pored uobičajenog *kokóšī* čuje i *kokóšā*. Uočeni su sljedeći primjeri: *ȍnda se tô dãje kokȍšma; ne vãbe se kòkoše; kȍkoše zȁklali; pa smo ȉmali kokóšā tȁmo*.

Glagoli

U govoru Koritne nisu uočeni futur drugi, glagolski prilog sadašnji te glagolski prilog prošli iz čega se može zaključiti da se ti glagolski oblici ne upotrebljavaju u govoru toga sela.

Neki glagoli koji u standardnom jeziku nisu povratni, u govoru Koritne jesu, primjerice glagoli *dȍspjeti se, nȍsiti se, némati se, slȕšati se*. Zabilježeni su sljedeći primjeri: *vȁl néću bȁš se jã dȍspjet; kȍ nȁše Švȁbice što se nȍsile; ȍni su se jâko slȕšali; mõj dãdo se slȕšo sa čȉč Mátom Kúnom.*

Često se upotrebljavaju glagoli u kojima se radnja ponavlja ili traje dugo, primjerice: *donãšat, razìlazit: štȁs tĩ nadovláčila; jã sam se kod mõg dãde narádila, natȍvarila i sijêna i svȅga.*

Česta je uporaba svršenih glagola koji počinju s *po-*, primjerice: *jã nȅ znam đȅ smo svi i pȍsjedali; ȍnda se tȁko porazrezĩva; ȍnda se pozȁtvaraje zjãla; ȍnda se pȍvadi; ȍnda se pȍmeće krȕ; lîpo se cȕre posprĩmaje; kȁd posnãšamo kȉstove.*

Infinitiv

Završno *i* u infinitivu obično otpada, primjerice: *umr̃t, ȕvatit, mètit, vȉđet, prȉmjestit, sagẽt, uzẽt, pokãst, ȕteć, gŕmit.*

Glagoli prve vrste, šestoga razreda[6] govore se bez korijena *ije*, primjerice govori se *umr̃t* prema standardnom obliku *ùmrijeti*, *razdr̃t* prema standardnom *ràzdrijeti*, *proždr̃t* prema standardnom *pròždrijeti*. Zabilježen je sljedeći primjer: *mìsli su môji da ću umr̃t*.

Glagoli druge vrste[7] izgovaraju se u Koritni na *-niti* umjesto na *-nuti*, primjerice izgovara se *mètnit*, *mȑdnit*, *krénit*, *brìnit*, *skìnit*. Zabilježeni su sljedeći primjeri: *ònda sam krénio ù školu; mètnili smo ôvce*; *a ȍna mȑdnila sa glávom; zâklasu skìnili.*

Glagoli treće vrste, prvoga razreda[8] izgovaraju se ikavski, primjerice izgovara se *žȅlit* prema standardnom obliku *žȅljeti*, *vȍlit*, *bȍlit*, *vìdit*, *donĩt*, *pripovĩdat*, *vȑtit*. U nekih glagola te vrste uočen je ekavski izgovor, primjerice izgovara se *dȍterati* prema standardnom obliku *dȍtjerati*. Zabilježeni su sljedeći primjeri takvih glagola: *nísmo je vìše ni vìdili; tȁko smo mĩ to prožívili; jã sam tô jâko vȍlila jȅst*; *ȍna se i razbȍlila; tȁmo je ȍnda živila; dònili dȕkat za kàparu*; *njègova snȁja je dònila kolãč; tô si svȅ mõrala donĩt.*

Prema infinitivu *pȍčinjati* iz standardnoga jezika govori se u Koritni infinitiv *pȍčimati*. Pored *vìdit*, često se izgovara i infinitiv *vìđet* (= *vìdjeti*).

Glagoli na *–rivati*, primjerice *istovarívati*, izgovaraju se u Koritni na *–rljat* ili *-rljivati*, primjerice *istòvarljat* ili *istovarljívat*. Zabilježen je primjer: *pa se istòvarljo*.

Glagol se *mìsliti* u Koritni rabi i kao povratni glagol pa se izgovara primjerice *mìslim se* u značenju razmišljati o nečemu. Umjesto glagola *ugúšiti* izgovara se *utúšit*, primjerice: *nȅk se brìnem da nĩ vas đȅgod utúšila tâ kȉša.*

Prezent

Prva osoba jednine prezenta glagola *mȍći* izgovara se *mȍžem* prema standardnom *mȍgu*: *jel mȍžem prìmjestit lȅtve*. Od standardnoga jezika taj se pre-

6 U prezentskoj osnovi imaju korijenske morfe na r i lj, a u infinitivnoj na rje/re, prema: *Hrvatska gramatika*, Eugenija Barić, Mijo Lončarić i dr. Zagreb, 2005., 254.

7 Glagoli s morfom na nu (nuti) u infinitivnoj i morfom n u prezentskoj osnovi.

8 Glagoli na –eti i glagoli s osnovom na lje, nje i re.

zent razlikuje i u drugoj osobi jednine u kojoj se često izgovara *môš* umjesto *mȍžeš*: *pȕri prȁšina nemòš õdat.*

Prema infinitivu *sjȅć*, prezentski oblici imaju ikavski izgovor: *síčem, síčeš, síče*: *õn sȁm sikèricom síče; i odsíče ònako prût.*

Prema nastavku *–aju* u trećoj osobi množine prezenta glagola pete vrste, u Koritni glagoli te vrste dobivaju nastavak *–aje*, primjerice izgovara se *okomòtaje se*, *pȕcaje*, *nȅ daje se*, *fŕcaje*. Zabilježeni su sljedeći primjeri: *okomòtaje se oko òni bàgrama; sȁm fŕcaje grâne; nȅ daje da nam dãju jȅst; sȁd ìmaje i ȍni imȅna; ȍnda se pozȁtvaraje zjãla; ȍni se nȅ slušaje; ȍne pȍsjedaje mȁtere pa čȅkaje da se ìde kȕć; lîpo se cȕre posprĩmaje.*

Neki glagoli imaju prezent potpuno različit od prezenta u standardnom jeziku:

a) prezent glagola *glȅdati* ima prezentski nastavak *–jem* i glasi *glȅđem, glȅđeš, glȅđe*, koje je nastalo jotacijom *gled+jem=glȅđem*. Zabilježeni su primjeri: *glȅđem za mòjim óvcama; kȁk jã glȅđem; ȍna ìzašla pa glȅđe.*
b) prezent glagola *pȁsti* u govoru Koritne glasi *spádem, spádeš, spáde*, a tako je i u nekim glagolima složenim od glagola *pȁsti* (*dopádem, ispádem*): *mȍže kògod i spȁst;*
c) prezent glagola *pòčeti* u govoru Koritne glasi *pȍčmem, pȍčmeš, pȍčme*. Zabilježen je sljedeći primjer: *kad pȍčme ponèdiljak*.
d) pored *mȅtnem, mȅtneš*, *mȅtne* govori se i *mȅtim, mȅtiš*. Zabilježeni su sljedeći primjeri: *òrasa se mȅtne na sȉniju*; *mètnili smo ôvce pȍd ovčaru; ȕ čašu se mȅtne vodẽ; đȅveru se mȅtilo nà vrat; šta j mȅn bílo mȅtit plȕg.*

Glagoli na *–ivati* imaju u prezentu nekih glagola nastavak *–ivam*, npr. *noćĩva, izrađĩva*.

Aorist

Aorist je očuvan u govoru Koritne. Uočeni su primjeri aorista: *rȅkō, próđe, stȁdoše, sníđe, pȍkupiše, pȕče, ȍdoše, stȁdoše kràj prózora; jedampũt nȁs pòkupiše; pȕče njȅko vȅliko òružje.*

U prvoj i drugoj osobi množine aorista nekih glagola izgovara se nastavak *–šmo* i *–šte (*prema standardnim *–smo* i *–ste)*, primjerice: *òdošmo* (= *òdosmo*), *òdošte* (= *òdoste*).

Perfekt

Perfekt je najučestalije vrijeme za izricanje prošlosti. Uočava se učestala uporaba krnjega perfekta, odnosno glagol *bȉti* često je izostavljen iz rečenice u govoru Koritne, govori se samo glagolski pridjev radni, što je vidljivo u primjerima: *Zíma, zatvòrili nas u štȁbske vagóne, ozẽbli, ona ìzašla ná ulicu pa glȅđe, a znȁla divãnit po nȁški; a jã bôs, skȉnili mi čȉžme; dȍlazili jȅdni drȕgima; mȍja mãma jâko znȁla šȍpat gȕske, ȍna nȁma jedampũt šȍpala.*

Pluskvamperfekt

Uočeni su sljedeći primjeri pluskvamperfekta: *pȁ sam se bȉo jâko razbȍlio; bàja Àndrašev bȉo je čúvo svînje.*

Futur prvi

Futur se prvi upotrebljava u govoru Koritne, primjerice: *ću umr̃t, ćeš ȍzdravit, ću se sagẽt, ću ȕvatit, ću zatvòrit, pozȁtvaraćemo, ćemo spávat*.

U govoru Koritne, kao i u standardnom jeziku, kada infinitiv na *–ti* dolazi prije pomoćnoga glagola *bȉti*, provodi se jednačenje po mjestu tvorbe i izgovara se *pȍbiće, ȕvatiće*, *pozȁtvaraćemo*. Za razliku od standardnoga jezika u kojemu infinitiv na *–ći* zadržava krajnje *–i* ako se nalazi ispred oblika pomoćnoga glagola *bȉti*, npr. *dôći ću*, u Koritni se to krajnje *–i* gubi pa se izgovara npr. *dõću*, *ȕteću (=ȕteći ću)*.

Imperativ

Prva osoba množine imperativa tvori se pomoću *ȁjd*, *ȁjmo* ili *ȁjdemo*, primjerice: *ȁjd kȕć*; *ȁjde òpet nȁtrag; ȁjde kȕć vȅčerat; ajde tĩ Jânjo kod mene*.

Osim pomoću *ȁjd*, *ȁjmo* ili *ȁjdemo,* imperativ se tvori i pomoću *nȅka: jã i bàka Stána, nȅk mĩ bȕdemo tȁmo.*

U standardnom jeziku uobičajeni su nastavci *–ij, -ijmo, -ijte*, a u Koritni se govori *–i, -imo, -ite*, primjerice: *nȁpi se* (= *nȁpij se*), *popìte* (= *pòpijte*), *pìte* (= *pìjte*).

Glagolski pridjevi

Neki od zabilježenih glagolskih pridjeva radnih su sljedeći: *õn dòšo s jednõm kòbilom; đéko móro ȉć; õn s jednĩm divãnio; níje prȉje se bȁš rȉba prȁvila; dok se nĩ ȕdala; tô se vȅčeralo; apsolȕtno nije pròkislo; već čèkali tõlku kišȕrinu; to se prìje prȁvile kȁmare.*

Prema glagolskom pridjevu radnom muškoga roda koji u standardnom jeziku ima nastavak *–ao*, primjerice *dȍšao*, *ȉzašao*, u Koritni se taj nastavak *–ao* steže u *–o* pa se izgovara: *mõj dãdo se slȕšo; ȍnda je pȍslje dȍšo; tȁko sam jã lȅžo; õn je čũvo ôvce; jedampũt sam ìstero ôvce; jã sȁm mògo ȕteć; kȁd tâj òblak dòšo; ȉgro se ònaj mađárac.*

Zbog ukidanja zijeva ponekad se umeću suglasnici *j* ili *v* između *–ao* kao što je npr. u riječi *stȁvo* (=*stȁo*): *stȁvo tȁk, podbòčio se na mòju kȕku*; *kȁko je kȍ ćȅvo (=ćȅo, htȉo).*

Prema standardnom glagolskom pridjevu radnom *ȍtišao, ȍtišla, ȍtišlo* govori se u Koritni *õšo, ȍšla (*pored *õšla), õšlo*: *đéko i njègov dãdo õšli u rèzonicu; pa je õšla nȁ orãnje.*

Glagolski pridjev trpni najčešće završava na *–t, -ta, -to*. Brojni su primjeri za takvu tvorbu: *sprȅmita* (= *sprȅmljena*), *ȍrušit* (= *ȍrušen*), *vr̃šito* (= *vr̂šeno*): *Àndrašovo gȕvno isto još nije vr̃šito; bíla sprȅmita kȍ nȁše Švȁbice što se nȍsile; môst nije bio ȍrušit*; *tê su kȕće tȁm sȁd nȁpravite*; *ȍnda su tȁm bíle ȍne sîlvije narẽdite čȅtir; mõrala si ȉmat ȍtarak ȍbjesit ȕ kujnu.*

Pasiv

Pasiv se upotrebljava u govoru Koritne. Uočeni su sljedeći primjeri pasiva: *tê su kȕće tȁm sȁd nȁpravite; ȍvo su sȁd eto nȍve kȕće prȁvite; kònoplja se sádila; mȅtne se kȍra; níje prȉje se bȁš rȉba prȁvila; mȅtne se ôrma; kúpila se njȅm kȕća*.

Vrlo su česte u pripovijedanju bezlične konstrukcije: *onda se ìšlo sȁm čètir gòdine u òsnovnu škôlu; đȅ se pȕca; umĩša se kokȕruza, jȅčma, žȉta i zôbi; na Sȑce ȉsusovo se ȉšlo u Semélce; mȍže se pȉt vȍda; mĩsi se; đȅ se ložĩ.*

Zamjenice

Osobne zamjenice

Sklonidba osobnih zamjenica *jâ, tî, ôn, òna, òno, mî, vî* u govoru Koritne ista je sklonidbi tih zamjenica u standardnom jeziku. Razlika je u jedino u naglasku te u trima padežima. Osobne se zamjenice u Koritni obično izgovaraju kao *jã, tĩ, õn, mĩ, vĩ.* U instrumentalu jednine osobne zamjenice *jã* govori se *sȁ mnjom,* dok se u standardnom jeziku govori *sȁ mnom*. U dativu jednine tih zamjenica u Koritni se često gubi završno *i* pa se izgovara *mȅn*, *tȅb*, *njȅm*. Zamjenici *òna* u dativu, lokativu i instrumentalu u nekim se primjerima dodaje navezak *e*, primjerice: *do zíme bȕde na njóje*; *đéko je bio s njóme.*

Sklonidba osobne zamjenice *òni* u Koritni razlikuje se od njezine sklonidbe u hrvatskom standardnom jeziku i izgleda ovako:

Tablica 5. Sklonidba osobne zamjenice *òni*

N	òni
G	njȉja, njî, ȉ
D	njȉma, ȉm
A	njȉja, njî, ȉ
V	-
L	njȉma
I	njȉma

U genitivu i akuzativu zamjenice *òni* izostavlja se završno –*h*, primjerice: *ȍtale ȉ vȍdi* (=*ȉh vȍdi*). Uočeni primjeri za sklonidbu osobne zamjenice *òni* su: *jã stálno oko njȉja obȉlazim; jã bȑže ȍdem rȁd njija; ȍtale i vȍdi; nĩ i je bílo vȉše; ȍnda sam i zatvȍrila; ȍnda smo njȉja rãnili ȍvak; kȁd jã dõđem kȍd njija; njȉma se dálo; mȁlo i provũčeš; njî su bíla trî brȁta vȁld; ȉmala je njî dvȍjicu.*

Posvojne zamjenice

Posvojne zamjenice *môj, tvôj* izgovaraju se u Koritni *mõj, tvõj*.

U genitivu jednine izgovara se obično *mõga*, *tvõga* prema standardnom *mòjega* i *tvòjega*. Ponekad se čuje i duži oblik *mòjega*, *tvòjega*, ali je tada naglasak nekad različit od naglaska u standardnom jeziku i glasi *mojẽga*, *tvojẽga*. Naglasak je u svim kosim padežima zavinut. Zabilježen je sljedeći primjer*: jã sam mojõj sȁšila.*

Umjesto posvojne zamjenice *njȉhov, a, o* izgovara se u nominativu *njîv, njîva, njîvo* ili *njȉov*, *njȉova, njȉovo*. Sklonidba te zamjenice u genitivu glasi *njîvoga*, *njîve* ili *njȉovog*, *njȉove*. Uočeni su sljedeći primjeri te zamjenice: *na njîvo gȕvno*; *njȉovo je prȍstrano; tȁm je njîva kȕća; njȉovu smo zȅmlju rádili*.

U dativu, lokativu i instrumentalu izgovara se *njîvom*, *njîvoj* ili *njȉovom*, *njȉovoj*.

Pokazne zamjenice

Sklonidba je pokaznih zamjenica gotovo ista kao i sklonidba tih zamjenica u standardnom jeziku. Iznimke od standardne deklinacije po kojima se govor Koritne razlikuje su:

a) uz uporabu pokaznih zamjenica *tâj, tâ, tô* govori se u Koritni nekad *ȍtaj, ȍta, ȍto*.
   Genitiv zamjenice *ȍtaj* glasi *ȍtoga*, dativ i lokativ *ȍtom*, a instrumental *s ȍtim*: *s ȍtim drȕmom; s ȍtim stãrim; ȍnda s ȍtim omélom*; *i razbȍlila od otoga;*
b) genitiv zamjenice *tâ* umjesto *tê* glasi *ȍte*, primjerice: *ȉz ote nȁše ȍvčare*. Početno *o* dodaje se i u ostalim padežima te zamjenice, primjerice *ȍtu, ȍtoj, ȍtom*: *s ȍtom sȉkericom;*
c) u akuzativu pokazne zamjenica *ònaj, òna* često se izostavlja početno *o* pa se izgovara primjerice: *nà naj* (=*nà onaj)*, *ù ne* (=*ù one*), primjerice: *stào na naj bȅnt*; *tȁmo ȕ ne Požàrike; ù nom krȁju štȍ je;*
d) u genitivu množine pokaznih zamjenica izostavlja se završno *–h*, primjerice: *òni* (=*ònih*), *tî* (=*tîh*), *oko òni bàgrama; ȉz tî sêla; dȍšle su pa su jȅli tî kolâča;*
e) često se govori *tàki, ovàki, onàki* na mjestu standardnoga *–akav*, primjerice: *po kàkim lȉvadama*; *tàki òblak, ma kàki;* čest je genitiv množine *tàkija* od zamjenice *tàki*.

Neodređene zamjenice

Sklonidba je neodređenih zamjenica gotovo ista kao i sklonidba tih zamjenica u standardnom jeziku.

Razlike postoje, one su sljedeće:

a) neodređene zamjenice *nètko*, *nèšto*, *nèki* izgovaraju se u Koritni *njèko, njèšta, njèki*, primjerice: *žíge njèke mãle tȁk bíle*; *njèkad prȉvrate, njèkad njèšta*; *ako njèka zvijêr odnèse; tako je đéko bio njèko vríme; njèšta se nȉ nè sjećam.*

b) neodređene zamjenice *kojekàkav*, *svàkakav* izgovaraju se u Koritni kao *kojekàki*, *svakàki*, primjerice: *u kojekàkim pȍsudama*; *bȕde jȍš kojekàki dùmstovā; bílo je svakàki iménā; njekàka je, ne znam kàka je.*

Pridjevi

Neodređeni su pridjevi u sklonidbi gotovo izjednačeni s određenima. Kada se opisuje promjenjivu osobinu nekoga predmeta često se koristi određeni umjesto neodređenoga oblika pridjeva, primjerice: *pȁ mȉ mètala lãdni òblog (=hladan oblog); a ìde jako vèliki ȍblak, tàki ȍblak (=vèlik ȍblak, tàkav ȍblak); pȕn čokoláde, nĩ šũplji kȍ sȁd što bȕde; tâj dân bȁš níje bȉo, èto da je bȉo njèki lĩpi sùnčani.*

Iza osnove koja završava na nepčani suglasnik dolazi gramatički morfem *–o*, dok se u standardnom jeziku tu nalazi *–e*, primjerice: *Àndrašovo gȕvno, Rȁkušićovi pa Skočìbušićovi*.

Uočava se uporaba nastavka *–eni* u tvorbi pridjeva *zèmljeni: zèmljeni tanjúri.*

U komparativu pridjeva govori se obično *–či*, *-ši*, primjerice: *jȁči*, *tèži*, *gȍri*. Neki pridjevi imaju komparativ na *–iji* tamo gdje je u standardnom jeziku *–ji*, primjerice: *bilȉji*, *crnȉji*.

Prema primjerima kao *skȕplji*, povode se i neki drugi pridjevi pa se izgovara primjerice: *vȉšlji*, *sȕvlji*.

Pridjevi kao *kȑvav-kȑvavo-kȑvava* imaju određeni oblik *krvãvi*, primjerice u Koritni se u crkvenom obredu križnoga puta izgovara: *koji je za nas krvãvi krĩž nosio*.

Brojevi

Obično se govori *dvîsto, trîsto, čȅtrsto, pêsto* itd.

Govori se uvijek *dvî (=dvijê)*, a taj oblik ostaje isti i u kosim padežima, primjerice: *nĩ bilo dvî ženẽ.*

Redni brojevi izgovaraju se ovako: *četvrti, pẽti, šẽsti, sẽdmi, õsmi, devẽti, desẽti, pedesẽti,* itd.

Prilozi

Uz prilog *stvárno* upotrebljava se u istom značenju i prilog *ȉzbiljam*: *òzdravio sam ȉzbiljam ȍd otoga*.

Dok se u standardnom jeziku izgovara prilog *tû*, u Koritni se u istom značenju govori *túde* ili *tũd*: *túde u sȅlu; sȁd ću jã zatvòrit tũd kȍd Andraševī*; *tũd ćemo spávat*; *mĩ ćemo tũd sâme bȉt cĩlu nôć.*

Kao prilog količine upotrebljava se prilog *vàzdan*, nepoznat u standardnom jeziku: *bílo gnjízdā vȁzdan ȕ toj ȍvčari.*

Umjesto *gdjȅ* govori se uvijek *đȅ*. Zabilježeni su sljedeći primjeri: *đȅ ćeš tĩ tũć; čȕjem jã đȅ ȍna kãže; òvamo đȅ se ložĩ; njȅgđe nàšli; jã nȅ znam đȅ smo svi i pȍsjedali.*

Prilog *đȅ* govori se u značenju priloga *kàmo* i *kàko* iz standardnoga jezika, primjerice: *čȕjem jã đȅ ȍna kãže; đȅ ćeš tĩ tũć.*

Zabilježeni su sljedeći primjeri priloga *kȕda, kȕd, nikȕda, nikȕd, njȅkuda*: *kȕd se sàkrila; òtekla njȅkuda; vȉdiš kõlki oblȁčina, kȕd ćemo*; *òtekla njȅkuda; kȕd se tô vȍzilo.*

Često se koriste složeni prilozi, primjerice: *sùtradan, òtale, ovdàle* i drugi. U značenju standardnih priloga *odánde* i *odávde* govori se u Koritni *ondàle*, *òndal* i *ovdàle*, *òvdal*, primjerice: *ȍnda smo ȍtale; ȍtkal smo dȍšli, ȍtale i vȍdi.*

Prema standardnom *dȍlje* izgovara se *dȍle*, a prema *lȍše* izgovara se *lȍšo*. Prilog *lȍšo* najvjerojatnije je, prema Ivšiću[9], nastao analogijom prema prilogu *dȍbro*.

9 Stjepan IVŠIĆ, „Današnji posavski govor„, *RAD,* 196/1913

Uočava se ikavski izgovor u mnogim prilozima kao što su, primjerice: *prîko* (= *prijêko*), *naprĩd* (= *nàprijed*).

Od ostalih vremenskih priloga često se upotrebljavaju: *lãni* (ali i *lãne*), *ȍnda*, *pódne, prȍljetos, sȁda, njȅkad* i drugi. Česti mjesni prilozi su i: *naprĩd* (= *nàprijed*), *ostrãg* (= *otrága*), *ȍdnikale*, *ȍdnikuda*, *odozdõl* (= *òzdol*), *odozgõr* (= *òzgor*), *unũtra*, *õm* (= *óvdje*) i drugi. Zabilježeni su sljedeći primjeri: *ȍnaj sôk unũtri bȉo; odostrága na pȅći*; *a níje tũd, õm blȉže; mȅtneš mêsa unũtra; ljûdi oprĩd, žȅne ostrãg; oprĩd, prȅdnja sȍba, tũd je bȉo bájo i néna.*

Česti su prilozi koji su složeni od završetaka *–put, -der* i *–red*, primjerice: *jedampũt*, *najedampũt*, *jedàred*: *ȍnda kàdgod jedampũt; mȅtne se đègoder; ȍnda kȁd se kàdgoder oládi; jã sam kod njẽ odjedàmput naȕčila.*

Od priloga količine često se upotrebljava prilog *ȍdviše* (u značenju *prȅviše*).

Prijedlozi

Uz prijedlog *pô* u istom se značenju često izgovara i prijedlog *rȁd*. Uočeni su sljedeći primjeri: *dȍšli su pò nās; tî sȁd ȉdu ràd nas*.

Javljaju se i prijedlozi *brȅz (= bȅz) i nȕz (= ȕz)*: *ònak se ȉšlo brȅz mȁrame*; *tô se ȍbjesi nȕz oto đȅ se umĩvaš.*

Pridjev *rȁd* upotrebljava se i kao prijedlog i kao prilog. Primjerice, u rečenici: *Tî sȁd ȉdu rȁd nas. rȁd* je upotrijebljen kao prijedlog, a u rečenici *Nije ràda dõć. rȁd* je upotrijebljen kao prilog.

Umjesto prijedloga *o* uz glagol *lȕpiti* govori se u Koritni *lȕpiti ȍd* nešto, primjerice: *lȕpit ȍd zemlju*. Isto se događa i uz glagol *pripovídati*, primjerice*: õn misli da jã pripovĩdam od njȅg.*

Upotrebljava se prijedlog *ob*, primjerice u riječima *ȍbnoć* i *ȍbdan* u kojima je prijedlog naglašen i izgovoren u cjelini s imenicom. Zabilježena su dva primjera iz govora Koritne: *ȍnda smo spávali ȍbnoć, a ȍbdan smo pȕtovali.*

Kao i u ostalim oblicima riječi, i u prijedlozima dolazi do gubljenja suglasnika. Gubi se završno *d* u prijedlogu *od* pa se taj prijedlog često izgovara kao *o*, primjerice: *to mõra bȉt svȅ isjȅčeno ò tī gròmovā*; *ne znam o čega.* Gubi se završno *u* u prijedlogu *mèđu* pa se izgovara *mȅd*, primjerice: *mȅd nama.*

LEKSIK

Leksik govora Koritne vrlo je bogat i čuva posebnosti toga kraja, života njegovih ljudi. Mogu se čuti brojni turcizmi, germanizmi, arhaizmi. Kako bi leksik Koritne bio što jasniji i što više riječi zabilježeno, riječi su ovdje zapisane u mali rječnik u kojemu su riječi podijeljene prema pojmovnim grozdovima i poredane abecednim redom. Pojmovni grozdovi unutar kojih su bilježene riječi su: kuća, poljoprivreda, kuhinja, odjeća, obitelj (rod), život.

KUĆA:

àmfort, im. m. rod – ulaz u dvorište za kola kroz kuću

àmbar, im. m. rod – dvorišna zgrada koja služi kao spremište za žito, ječam i sl.

àvlija, im. ž. rod – dvorište

bèšika, im. ž. rod – kolijevka

cȍkli, im. m. rod – donji, izbočeni dio kuće

čȁrdak, im. m. rod – drveno spremište izgrađeno na stupovima, služi za spremanje kukuruza

ćȕprija, im. ž. rod – most preko prokopa, pred kućom

drȕm, im. m. rod – cesta posuta kamenom

đéram, im. m. rod – velika poluga na bunaru

fìranga, im. ž. rod – zavjesa

gȁnjak, im. m. rod – trijem uz kuću

kànapet, im. m. rod – kuhinjski ležaj

kìjer (kijẽr), im. m. rod – dvorišna zgrada obično namijenjena mladencima

krȅdenc, im. m. rod – kuhinjski ormar

lũžnica, im. ž. rod – posuda za iskuhavanje i pranje rublja lugom

nȕmera, im. ž. rod – kuća s okućnicom

ȍklica, im. ž. rod – stolica bez naslona

ȍkno, im. s. rod – pregrađeni dio ambara

ȍtarak, im. m. rod – ručnik

pȁtos, im. m. rod – drveni pod u kući

pȅrina, im. ž. rod – prekrivač za zimu punjen guščjim perjem
pȍnjava, im. ž. rod – 1. donja ponjava = plahta, 2. gornja ponjava = prekrivač na krevetu ukrašen čipkom
staklenjãk, im. m. rod – ostakljeni ormar u kojemu se držalo *rȕvo*
šȁmac, im. m. rod – odvodni kanal uz cestu, ispred kuće
šȁmlica, im. ž. rod – niska stolica bez naslona
šifonjẽr, im. m. rod – ormar
špȍret, im. m. rod – peć na drva

POLJOPRIVREDA:
àršov, im. m. rod – štihača
bȁla, im. ž. rod – veliki svežanj sijena ili slame
bâšća, im. ž. rod – vrt
bašćȉca, im. ž. rod – mali vrt uz kuću
báza, im. ž. rod – naziv za biljku bazgu
brȅska, im. ž. rod – breskva
čokȍtina, im. ž. rod – unutarnji dio kukuruznoga klipa
čôrda, im. ž. rod – stado na pašnjaku
čuvȁrkuća, im. ž. rod – biljka koja raste na krovu
jàbučica, im. ž. rod – rajčica
kȁmara, im. ž. rod – stog sijena ili slame
mârva, im. ž. rod – stoka
mȅsara, im. ž. rod – svinjokolja
tȁličke, im. ž. rod – drvena kolica koja služe kao pomoć u radu
tȉtrica, im. ž. rod – kamilica

KUHINJA:
čekmèže, im. s. rod – ladica u kuhinjskom stolu
čórba, im. ž. rod – juha
dȉmstati, gl. nesvrš – pirjati
dȕmst, im. m. roda – ukuhano voće (najčešće višnje i kajsije) za zimnicu

đȉgerice, im. ž. rod – jetra

fȉlovan, pridj. opis. – punjen, primjerice: punjena paprika u Koritni se kaže *fȉlovana paprika*

gombóca, im. ž. rod – knedla, okruglica od tijesta punjena pekmezom

kalȁisan, pridj. opis. – obloženo kalajem (kositrom), najčešće se odnosi na posuđe

kȁpulja, im. ž. rod – grabilica za juhu

kastróla, im. ž. rod – zdjela

kȁšika, im. ž. rod – žlica

kaȕrma, im. ž. rod – jelo od iznutrica (tripice)

kérma, im. ž. rod – kvasac

kisȉca, im. ž. rod – drvena pisaljka za šaranje jaja

kremenádla, im. ž. rod – svinjski odrezak

kȕljen, im. m. roda - kulen

lȉstići, im. m. roda – vrsta kolača od lisnatoga tijesta

lȍpar, im. m. roda – pokolopac

mȁslenica, im. ž. rod – kolač od dizanoga tijesta najčešće s orasima ili makom (orahnjača, makovnjača)

minȉca, im. ž. rod – slatka bundeva od koje se peku kolači

módla, im. ž. rod – kalup za kolače

nȁčve, im. ž. rod – drveno korito za tijesto koje je služilo za pripravu kruha

nòklice, im. ž. rod – tjestenina za juhu, žličnjaci

oklȁgija, im. ž. rod – razvijač za tijesto

ȍšapa, im. ž. rod – suho voće (uglavnom jabuke) nanizano na konac

polȍsmaka, im. ž. rod – okrugla, drvena posuda u koju se stavljao kukuruz (drugi naziv za *polȍsmaku* je *porcijõn*)

pȕcare, im. ž. rod – kokice (*pȕcati pȕcare*= peći kokice)

rúčak, im. m. rod – doručak

sȉnija, im. ž. rod – stol

stȕpka, im. ž. rod – alat za tucanje maka

šôljica, im. ž. rod – šalica

tênfani krȍmpir – gnječeni, restani krumpir
tȑpežnjak, im. m. rod – plastični stolnjak
ùžina, im. ž. rod – ručak
vȁrnjača, im. ž. rod – kuhača

ODJEĆA:
bîlka, im. ž. rod – vrta ženske rubine
bȕmbačica, im. ž. rod – pribadača
čȁkšire, im. ž. roda – muške hlače
đȅndar, im. m. rod – ukrasna ogrlica
fâlta, im. ž. roda – preklop na tkanini
fȑčka, im. ž. roda – kovrča na kosi (*fȑčkava kȍsa* = kovrčava kosa)
frȍsluk, im. m. rod – prsluk
fȕsekla, im. ž. roda – debela, vunena čarapa za zimu
kȉka, im. ž. roda – kosa
knégla, im. ž. roda – način češljanja ženske kose, poput punđe
pantȁfule, im. ž. roda – ženska obuća
potpȅtalo, im. s. rod – šarena tkanina koju su žene nosile u crkvu i na njoj stajale i klečale
rȁjtozne, im. ž. roda – muške hlače
rȍklja, im. ž. roda – bijela podsuknja, dio ženske nošnje
šlàjer, im. m. rod – veo
štrîmfle, im. ž. roda – ženske duge čarape

OBITELJ (ROD, ODNOSI):
ȁldumaš, im. m. rod – čašćenje nakon dobro obavljena posla ili rođenja djeteta i sličnih proslava
čȉča, im. m. rod – stric
đéko, im. m. rod – djed od milja
ȉnoča, im. ž. roda – ženina suparnica, muževa ljubavnica, druga žena
jȅtrva, im. ž. roda – žena udana za muževa brata

néna, *nênka*, im. ž. roda – starija sestra ili sestrična
strìna, im. ž. roda – stričeva žena
svît, im. m. rod – narod
šógor, im. m. rod – šurjak, ženin brat
zàuva, im. ž. roda – muževa sestra

ZANIMANJA:
čávo, im. m. roda – muškarac koji vodi svatove
đãk, im. m. roda – učenik
inđilĩr, im. m. roda – čovjek koji mjeri zemljište
pȍp, im. m. roda – svećenik
rȅduša, im. ž. roda – kuharica, žena koja se brine o kući i kuhanju

ŽIVOT:
ȁntrav, pridj. opis. – nezgrapan
baljȅzgati, gl. nesvrš. – pričati gluposti
Brašáončevo, im. s. rod – blagdan Tijelova
búćkati, gl. nesvrš. – pričati gluposti
cȕnjati, gl. nesvrš. – lutati, vrzmati se
divãn, im. m. roda – razgovor
divãniti, gl. nesvrš. – 1. razgovarati, 2. ljubovati
dočíkati, gl. nesvrš. – dočekivati goste
đípati, gl. nesvrš – skakati
gȕrav, pridj. opis. – pogrbljen, sitan, nedorastao
ȉgrati, gl. nesvrš. – plesati u kolu
ȉntačiti se, gl. nesvrš. – biti uporan, prkositi
kàpara, im. ž. roda – predujam, zalog koji se daje prije kupnje
kériti se, gl. nesvrš. – veseliti se uz pjesmu i glazbu
kȉrbaj, im. m. roda – crkveni god
krȉspan, im. m. roda – božićno drvce
lârmanje, gl. im. – vikanje

lèmojzina, im. ž. roda – milodar crkvi koji se daje na svakoj misi
màntati se, gl. nesvrš. – gubiti ravnotežu, gubiti svijest
mlàdež, im. m. roda – madež
opòćinit, gl. svrš. – odmoriti se
posĩlo, im. s. rod – sijelo
safũn, im. m. roda – sapun
trèskanja, im. ž. roda – sitna drvca za potpalu vatre

ANTROPONIMIJA I TOPONIMIJA

a) Imena, prezimena i nadimci

Hipokoristična imena muškoga roda u Koritni najčešće se tvore gramatičkim morfemom *–o*, međutim mnoga su od njih izgubila svoje hipokoristično značenje, primjerice *Đúro, Stípo, Pávo, Máto, Míjo, Bóžo* itd. Hipokoristična imena muškoga roda mogu se tvoriti i gramatičkim morfemom *–a*, primjerice *Jòza, Màta, Stìpa, Đùka*.

Ženska hipokoristična imena tvore se u Koritni gramatičkim morfemom *–ka*, primjerice *Jêlka, Pâvka, Ânka, Îvka* ili *–ica*, *Rùžica, Bàrica, Kàtica*, no i ta su imena već izgubila svoje hipokoristično značenje.

Učestalo je korištenje polusloženica, primjerice: *bàć-Màta, strìn-Mára*. U sklonidbi prvi dio polusloženice ostaje nepromijenjen, a drugi se sklanja. Uočeni su sljedeći primjeri u govoru Koritne: *tũd jã nãđem čìč-Mârka òn*og *Bláževog; bàj Mârko jès tĩ tô; bàb-Êva nàm dòlazila; pa dâj čìč-Màrka; pà j bìo kòd strìn-Káte Périne*.

Sekereš[10], govoreći o prezimenima u Koritni, nabraja ona koja su u Koritni prisutna još prije Drugoga svjetskoga rata. Od nabrojanih prezimena, u Koritni su još uvijek prisutna sljedeća prezimena: *Augustínović (Bibìćevi, Bláževi), Bláželić (Andrčìni, Ándrini, Đùkini), Brođánac (Lòparčevi), Dùkmanić (Kòlarevi), Èrnješ, Èrvačić (Ívini, Tômčini), Gálac, Gradištánac (Blàžićevi, Mìškovi, Šimìćevi), Gregáčević (Tomašànački), Josípović (Îvkini, Stâjkini), Júrjević (Pètrićevi), Kéreš, Korájac (Andraševi, Jósini, Périni), Kulèšević,*

10 Stjepan SEKEREŠ, „Antroponimija i toponimija Vuke i okolih sela„, *Hrvatski dijalektološki zbornik*, 3/1973, 319 – 331.

Lončárević (Slàvićevi), Marínović (Matȍševi), Miladínović (Bȁrtalovi), Pȁčarić (Bláškovi), Pȁp, Rèbekić (Bláževi), Srémac, Tȁkač, Zȅgnal (Gârčevi). Iz navedenih prezimena vidljivo je da prezimena u Koritni najčešće završavaju na *–ović* i *–ić*, rjeđe na *–ac*. Neka su nastala po očevu imenu (*Marínović*), neka po očevu zanimanju (*Lončárević*), osobinama (*Ȅrvačić*, = *ȅrvač*) ili po mjestu ili kraju odakle potječu (*Brođánac, Brođánci; Gradištánac, Gràdište; Srémac, Srijem*).

Poslije raspadanja kućnih zadruga ili doseljenja nekih obitelji s istim prezimenom, postojalo je više obitelji s istim prezimenom pa se javila se potreba za razlikovanjem tih obitelji. Nastali su obiteljski nadimci koji su se prenosili na potomke[11]. Obiteljski nadimci danas zastupljeni u govoru Koritne navedeni su u zagradama nakon prezimena. Najviše je nadimaka nastalo po očevu imenu (*Pȅtrićevi, Bȁrtalovi, Bláškovi, Mȉškovi, Šimȉćevi*), a puno rjeđe prema majčinu imenu (*Stâjkini, Îvkini*).

Etnici za muški rod u Koritni se najčešće tvore gramatičkim morfemima *–ac* i *–jan*, primjerice: *Seméljac*, *Šȍdolovčan*. Etnici za ženski rod najčešće završavaju na *–ka*. Zabilježeni su sljedeći primjeri: *ȍnda òpet se uključimo sa Semẽljkama, Kèšinkama*.

b) ulice

Selo *Kòritna* dobilo je ime, prema kazivanju starijih stanovnika[12], prema imenu bara koje su se nalazile na mjestu današnjega sela, *Vèliki i Mãli kòritnjak*. Dijelovi sela imaju sljedeće nazive:

Dùgački krâj – naziv je dobio prema svom obliku; danas se zove *Kòlodvorska ȕlica* jer vodi prema željezičkoj postaji;

Mãli krâj – naziv je dobio također prema svom obliku;

Sèmber – naziv je dobio po nekom stanovniku koji je doselio iz Semberije;

Cȉganski ȕtvaj – naziv je dobio po pašnjaku *ȕtvaj* na kojemu su nekada stanovali Romi;

Sèlenča – naziv je dobila po sanovniku koji je doselio iz Selenče (Bačka);

Brèžnica – naziv je dobila po istoimenoj bari koja se nalazi uz taj predjel.

11 S. SEKEREŠ, „Slavonski porodični nadimci„, *Onomastica jugoslavica* 3-4 / 1973/74, 142.

12 S. SEKEREŠ. „Antroponimija i toponimija Vuke i okolih sela„, 324.

Polja kojima je okružena Koritna imaju nazive *Bȅnin bòstan* (po vlasniku kojemu je pripadalo), *Pljóštavina* (po bari koja je bila uz njega), *Àda* (po šumi uz koju se nalazi), *Gájevi*, *Cȑkvište* (po građevini koja je bila uz njega), *Sèlište* (po naselju uz njega), *Požàrike* (po velikom požaru koji se ondje dogodio).

Zaključak

Govor se Koritne ubraja u slavonski dijalekt, posavski poddijalekt. U govor su Koritne prodrli mnogi elementi novoštokavskoga govora pod utjecajem govora doseljenika iz Bosne te pod utjecajem standardnoga jezika. Na temelju provedenoga istraživanja može se zaključiti da govor Koritne uglavnom čuva osobine slavonskoga dijalekta, prije svega zavinuti naglasak, mnoge stare riječi, nekoliko riječi šćakavskoga izgovora, ikavsko-jekavski refleks jata, čuvanje završnoga –l , nepostojanje glasa h, gubljenje suglasnika, gubitak imperfekta i glagolskog priloga prošlog, treću osobu množine prezenta na –aje, izostavljanje glagolskog predikata u pripovijedanju i mnoge druge. Bitno je istaknuti da se u govoru Koritne vrlo dobro očuvao akut, kako među starijim, tako i među mlađim govornicima, što je vrlo bitno s obzirom na činjenicu da se danas akut sve više gubi iz slavonskih govora. Isto je tako dobro očuvan i leksik bogat starim riječima koje svjedoče o nekim prošlim vremenima i nekim drugim prilikama. Očuvanje govora Koritne, kao i ostalih slavonskih govora, važno je za očuvanje hrvatskoga jezičnoga bogatstva.

SUMMARY

Valerija Živković

THE KORITNA DIALECT

This paper describes the linguistic features of the dialect used in Koritna, a village located northeast of Đakovo. Slavonian dialects are increasingly changing under the influence of the standard language. Old linguistic features are kept alive today mostly by the elderly population. The aim of this article is to give an overview of the features of the Slavonian dialect preserved in the Koritna dialect.

Koritna dialect belongs to the Slavonian dialect, Posavina, subdialect. Many elements of the Neo-Shtokavian entered the Koritna dialect under the influence of the dialect of Bosnian immigrants and the standard language. Based on the conducted research, it can be concluded that the features of the Slavonian dialect are still preserved in the Koritna dialect, above all the acute accent, many old words, a few words with the *šćakavski* (Western Shtokavian) pronunciation, the Ikavian-Ekavian reflex of the phoneme *jat*, preservation of the final –l, absence of the sound h, reduction of consonants, loss of the imperfect tense and the perfective verbal adverb (gerund), the third person present plural -aje, the omission of the verbal predicate in storytelling, and many others. It is important to emphasize that the usage of the acute accent is well preserved both among the older and younger speakers, which is very important given the fact that it is increasingly disappearing from the Slavonian dialect. Language rich in old words has also been preserved, bearing witness to the times gone by. The preservation of the Koritna dialect, as well as other Slavonian dialects is important for the preservation of the Croatian linguistic wealth.

Key words: Koritna, Slavonian dialect, Posavina dialect, Koritna dialect

GRAĐA

Osnivanje i pravila „Srpske ratarske čitaonice” u Bračevcima 1920. godine

UDK 027.9:338.43(497.5 Bračevci)
Stručni rad

Vladimir Geiger
Hrvatski institut za povijest, Zagreb

Nedvojbena je prosvjetna uloga i značaj seoskih čitaonica u Slavoniji početkom 20-og stoljeća. No, o čitaonicama u selima Đakovštine i njihovoj ulozi u kulturnom, vjerskom, gospodarskom i političkom prosvjećivanju seoskog stanovništva znamo malo i nedostatno. Osnivanje „Srpske ratarske čitaonice” u Bračevcima 1920. bilo je, kao i drugdje po selima gdje su čitaonice u vrijeme Kraljevstva, odnosno Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca osnivane, nedvojbeno u nakani prosvjećivanja stanovništva. U članku se na temelju Pravila „Srpske ratarske čitaonice” u Bračevcima, te uz nekoliko šturih popratnih spisa (o odobravanju Pravila), pohranjenih u Hrvatskom državnom arhivu u Zagrebu, prikazuje osnutak, članstvo, svrha i djelokrug „Srpske ratarske čitaonice” u Bračevcima.

Ključne riječi: Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca, Slavonija, Đakovština, pravila društava, „Srpska ratarska čitaonica” u Bračevcima

Selo Bračevci (45°25′46″N 18°16′39″E) u Đakovštini smješteno je na prijelazu istočnih ogranaka gore Krndije i nizinske Podravine, uz stari put Đakovo – Našice (jugoistočno su Potnjani, južno Paljevine, jugozapadno Slatinik Drenjski, zapadno Bučje Gorjansko, sjeverozapadno Razbojište i

Podgorač, sjeveroistočno Budimci, te istočno Krndija, Punitovci i Josipovac Punitovački). Bračevci se spominju od srednjeg vijeka kao *praedium Brasewcz*. Naseljeno je slavonskim starosjediocima katolicima (*Sokczones seu Slavi, christiani catholicae fidei*), i u osmanskom razdoblju, ali je naglo u nemirnim vremenima rata za oslobođenje Slavonije opustjelo potkraj 17. stoljeća. Kada su na izmaku 17. stoljeća Osmanlije protjerani iz Slavonije naselilo se u opustjele Bračevce 30-ak obitelji pravoslavnih Srba (*omnes graeci ritus fidei Rasciani*), koje nakon provale austrijske vojske u Bosnu i Sarajevo u masi kršćana, katolika i pravoslavnih, izbjegoše preko Save. Ti pravoslavni rodovi opstali su u Bračevcima do naših dana. Potkraj 18. stoljeća u Bračevcima ima 30-ak naseljenih kuća sa 200-injak stanovnika. Prema popisima stanovništva u Bračevcima je sredinom 19. stoljeća živjelo 300-injak osoba. Broj stanovnika Bračevaca od druge polovice 19. stoljeća znatnije raste. Naseljavanjem katoličkih, hrvatskih, obitelji tijekom 19. i znatnije tijekom 20. stoljeća Bračevci postaju etnički i vjerski mješovito selo.[1]

Bračevci su bili sjedište upravne općine, područja nešto većeg od 9500 jutara, kojoj su pripadala i sela Borovik, Bučje, Paljevine, Podgorje i Potnjani. Prema popisu stanovništva 1921. na području općine Bračevci živjelo je 2398 stanovnika, od čega 1355 rimokatolika, 1042 pravoslavnih 1 grkokatolik. Prema materinjem jeziku najviše je bilo govornika hrvatskog i srpskog – 1777, slovačkog – 273, mađarskog – 266, njemačkog – 78 i ruskog – 4. Srbi su bili naseljeni većinom u Boroviku, Bračevcima, Bučju i Podgorju, Hrvati u Potnjanima, Bračevcima, Podgorju i Paljevinama, Slovaci u Potnjanima i Bučju, Mađari u Paljevinama, Potnjanima, Bračevcima i Podgorju i Nijemci u Bračevcima i Potnjanima. U Bračevcima, selu većinski nastanjenom Srbima,

1 Usp. Mirko Marković, „Đakovo i Đakovština. Prilog poznavanju naselja i naseljavanja", u: *Zbornik Đakovštine*, knj. 1., Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti Centar za znanstveni rad Vinkovci, Zagreb 1976., str. 293.-294.; Mirko Korenčić, *Naselja i stanovništvo Socijalističke Republike Hrvatske 1857-1971.*, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb 1979., str. 254.; Душан Љ. Кашић, *Српска насеља и цркве у сјеверној Хрватској и Славонији*, Савез удружења православних свештеника СР Хрватске, Загреб 1988., str. 250.-251.; Mate Šimundić, *Đakovštinska toponimija*, Matica hrvatska Ogranak Đakovo, Đakovo 1995., str. 149.; *Narodnosni i vjerski sastav stanovništva Hrvatske 1880.–1991. po naseljima*, 2, prir. Jakov Gelo, Ivan Crkvenčić i Mladen Klemenčić, Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske, Zagreb 1998., str. 980.; Mirko Marković, *Slavonija. Povijest naselja i podrijetlo stanovništva*, Golden marketing, Zagreb 2002., str. 240.-241.; „Bračevci", u: Božidar Feldbauer i sur., *Leksikon naselja Hrvatske*, Prvi svezak, Mozaik knjiga, Zagreb 2004., str. 64.; „Bračevci", https://hr.wikipedia.org/wiki/Bračevci.

popis stanovništva 1921. bilježi 592 osobe. U Bračevcima je bilo Općinsko poglavarstvo, Parohija i pravoslavna c*rkva sv. Dimitrija* i Pučka škola; selo je imalo trgovinu, gostionicu, te mlin, pilanu, ciglanu, a i nekoliko obrtničkih radionica. Stanovništvo Bračevaca u to vrijeme, kao i drugdje po selima Đakovštine, pretežito se je bavilo poljoprivredom, najviše uzgojem žitarica i stočarstvom, te i voćarstvom.[2]

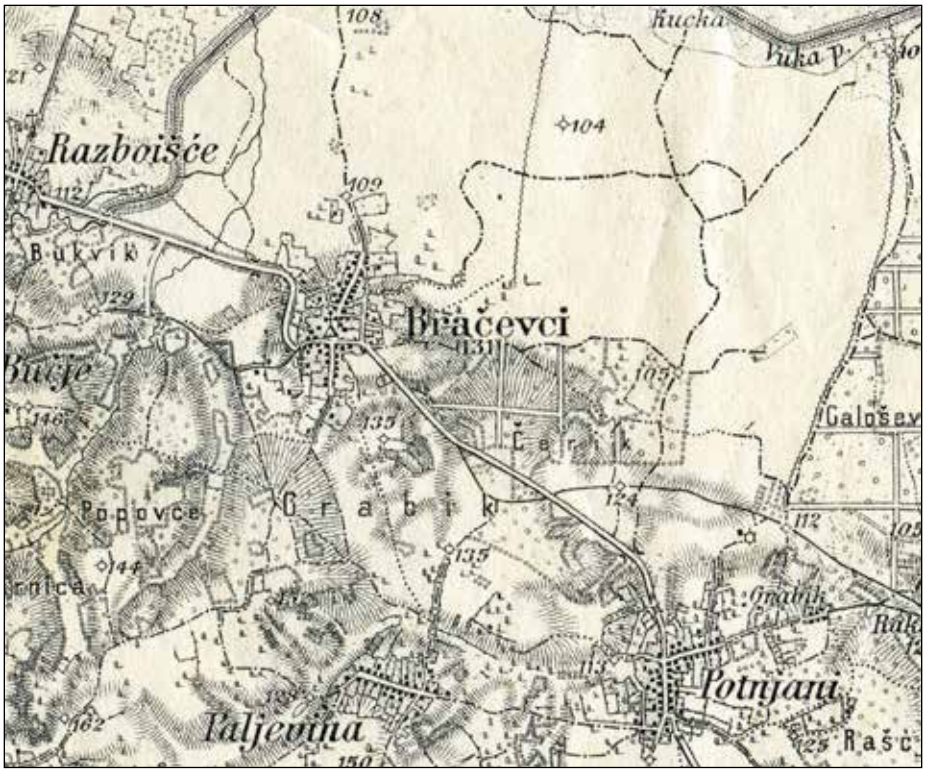

Bračevci na topografskoj karti iz 19. st.

2 Usp. *Kraljevina Jugoslavija. Opšta državna statistika. Definitivni rezultati popisa stanovništva od 31 januara 1921 god.*, Državna štamparija, Sarajevo 1932., 260.-261.; Stjepan Brlošić, *Đakovština u narodnooslobodilačkoj borbi i socijalističkoj revoluciji 1941 – 1945.*, Skupština općine Đakovo, Đakovo 1986., str. 12.-13.; Zdenka Šimončić-Bobetko, „Agrarne promjene u Đakovštini 1918.-1941. godine", *Povijesni prilozi*, 10, Institut za suvremenu povijest, Zagreb 1991., str. 222.-225. ili Zdenka Šimončić-Bobetko, „Agrarne promjene u Đakovštini 1918.-1941. godine", *Zbornik Muzeja Đakovštine*, br. 4, Muzej Đakovštine, Đakovo 1997., str. 58.-61.; *Narodnosni i vjerski sastav stanovništva Hrvatske 1880.–1991. po naseljima*, 2, str. 980.; „Bračevci", https://hr.wikipedia.org/wiki/Bračevci.

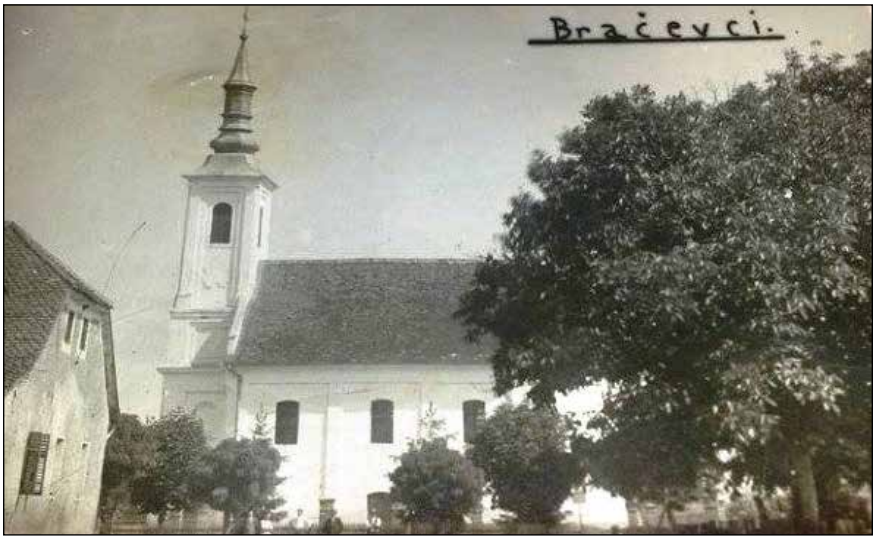

Bračevci početkom 20-og stoljeća

U Bračevcima je 14. ožujka 1920. održana konstituirajuća skupština „Srpske ratarske čitaonice". Na skupštini je nazočilo 20 mještana, i donesena i usvojena su pravila i izabrano je vodstvo „Srpske ratarske čitaonice": predsjednik Sreto Vračarić, potpredsjednik Spasoja Paić, tajnik Aleksandar Čupović i blagajnik Vaso Korovljević; odbornicima su izabrani Milivoj Simić, Panto Popović i Vaso Subotić, a skupštinarima su Teodor Korovljević,

Milovan Danilović, Emil Ličanin, Marko Popović, Čedomir Miletić, Maksim Trbić, Jefto Dvornić, Vlajko Drenovac, Mirko Arsenić, Vaso Radovanović, Ilija Balatinac, Ilija Marić i Pero Cvijanović.[3]

Aleksandar Čupović,
tajnik „Srpske ratarske čitaonice"
u Bračevcima

Nedvojbena je prosvjetna uloga i značaj seoskih čitaonica u Slavoniji početkom 20-og stoljeća. No, o čitaonicama u selima Đakovštine i njihovoj ulozi u kulturnom, vjerskom, gospodarskom i političkom prosvjećivanju seoskog stanovništva znamo malo i nedostatno.

U Đakovštini je do tada svoju čitaonicu osnovalo i imalo tek nekoliko većih i bogatijih sela (Satnica Đakovačka, 1905.; Kešinci, 1908.; Semeljci, 1912.; Mrzović, 1913.; Drenje, 1914.). Gospodarski i kulturni oporavak nakon Prvoga svjetskog rata kojemu se težilo, bio je poticaj i za osnivanje seoskih čitaonica. Tako su osnovane čitaonice, 1919. u Trnavi i Vučevcima, 1920. u Viškovcima, Vrbici i Bračevcima, 1921. u Levanjskoj Varoši i 1923. u Majaru i Punitovcima. Nešto kasnije, tijekom 1930-ih seoske čitaonice biti će osnovane i u Drenjskom Slatiniku, Ivanovcima, Potnjanima, Preslatincima, Vrpolju, Josipovcu Punitovačkom, Selcima Đakovačkim, Đakovačkoj Breznici i Mandićevcu.[4]

---

3 Hrvatski državni arhiv, Zagreb (dalje: HDA), Zemaljska vlada – Odjel za unutarnje poslove (dalje: UOZV) VI-21 17031/1920., Srpska ratarska čitaonica u Bračevcima.

4 Usp. *Pravila društava 1845.-1945. Tematski vodič*, ur. Slavica Pleše, Obavijesna arhivska pomagala, sv. 4, Hrvatski državni arhiv, Zagreb 2000.

Osnivanje „Srpske ratarske čitaonice" u Bračevcima 1920. bilo je, kao i drugdje po selima gdje su čitaonice u vrijeme Kraljevstva odnosno Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca osnivane, nedvojbeno u nakani prosvjećivanja stanovništva. Pravila „Srpske ratarske čitaonice" u Bračevcima, uz nekoliko šturih popratnih spisa (o odobravanju Pravila), sačuvana u prijepisu ovjerovljenom od Općinskog poglavarstva Bračevci 22. lipnja 1920., i pohranjena u Hrvatskom državnom arhivu u Zagrebu[5], omogućavaju nam rekonstrukciju osnutka, članstva, svrhe i djelokruga „Srpske ratarske čitaonice" u Bračevcima.

Pravila „Srpske ratarske čitaonice" u Bračevcima iz 1920. uobičajena su pravila neke čitaonice toga vremena i izuzev nekoliko pojedinosti sadržavaju uobičajene odredbe kao i pravila drugih čitaoničkih društava.

Prema §. 1. Pravila, čitaonica u Bračevcima se osniva na neodređeno vrijeme. „Ime čitaonice glasi: Srpska ratarska čitaonica u Bračevcima". *Zadaća društva* prema §. 2. Pravila „Svrha je društva: širenje obrazovanosti medju članovima, podupiranje narodne književnosti i njegovanje društvenosti. Čitaonica će nabavljati za čitanje, političke beletristične i stručne listove i knjige za narod. Društvo će priredjivati poučna predavanja, zabavna sijela i besjede." *Poslovni jezik i pečat društva* prema §. 3. Pravila „Poslovni jezik ove čitaonice je srpski sa ćirilicom. Pečat društveni sadržava u sredini snop žita, a uokolo natpis Srpska ratarska čitaonica u Bračevcima". *Dohodci društvu* prema §. 4. Pravila, jesu prinosi članova Srpske ratarske čitaonice u Bračevcima, darovi i zavještaji čitaonici, te prihodi od zabava priređenih u društvene svrhe. Prema §. 5. Pravila članovi Srpske ratarske čitaonice u Bračevcima mogu biti redovni, potpomažući i počastni. Redovnim i potpomažućim članom može postati svaki muškarac, koji je navršio 18 godina života, „a pošten je i uredan". Počastne članove bira Glavna skupština Srpske ratarske čitaonice u Bračevcima radi njihovih zasluga za čitaonicu, a o primanju redovnih i potpomažućih članova odlučuje Upravni odbor Srpske ratarske čitaonice. Prema §. 6. Pravila, učlanjeni mora platiti upisninu od 10 kruna [40 dinara] i „da podpiše izvorni primjerak pravila koji se nalazi kod društvenog odbora na čuvanju, čim se obvezuje, da će se podvrgavati svima naredjenjima tih pravila." Prema §. 7. Pravila „Svaki redovni član ima pravo izbora i od odlučujućeg glasa na glavnoj skupštini, ovo se pravo mora vršiti lično i ne može se preneti na drugoga." Prema §. 8. Pravila, „Svaki član je dužan a/ da se

5 HDA, UOZV VI-21 17031/1920., Srpska ratarska čitaonica u Bračevcima.

tačno drži pravila društva i da interese i ugled istoga u svakom pogledu čuva b/ da uplati odredjenu upisninu od 10 Kr.[una] koja se imade upotrebiti za pokriće troškova osnivanja, i ako su ovi troškovi izmireni unosi se u rezervni fond c/ da plate članarinu od 80 Kr.[una] godišnje.- Članarinu može glavna skupština povisiti ili sniziti prema društvenoj potrebi. Članarina se uplaćuje kvartalno unapred,- Redovni članovi plaćaju potpunu svotu. Podpomažući plaćaju trećinu članarine. Počastni članovi nisu dužni plaćati prinosa." U kojim slučajevima dolazi do prestanka članstva u Srpskoj ratarskoj čitaonici u Bračevcima određeno je §. 9. Pravila. Društvene poslove, prema §. 10. Pravila, vodi „1/upravni odbor 2/ glavna skupština.-" *Upravni odbor*, prema §. 11. Pravila sastoji se od sedam odbornika, koji se biraju na jednu godinu, a između odbornika bira skupština predsjednika, podpredsjednika, tajnika i blagajnika. Po isteku dužnosti svi članovi mogu ponovno biti birani. Pravila, §. 12. - 16. određuju kako se sazivaju sjednice Upravnog odbora, kako se donose valjani zaključci, koji je djelokrug Upravnog odbora, predsjednika, tajnika i blagajnika Srpske ratarske čitaonice u Bračevcima. Način i vrijeme sazivanja redovnih i izvanrednih sjednica Glavne skupštine, te na koji se način usvajaju valjani zaključci, kao i djelokrug Glavne skupštine, određeno je §. 17. i 18. Pravila. U slučaju razmirica članova §. 19. Pravila određena je nadležnost Primiriteljskog suda, „Protiv rešenja toga suda nema prigovora." Prema §. 20. Pravila, „Društvo prestaje a/ Ako to glavna skupština zaključi b/ ako ga oblast raspusti. Ako gl. skupština zaključi da se društvo razidje ili ako ga oblast raspusti to da se imade najpre iz društvenog imenika naplatiti društveni dugovi, a preostali imetak imade se predati onivremeno srpskoj pravoslavnoj crkvenoj opštini u Bračevcima i to sve dotle dok se ovakvo društvo vremenom opet ne osnuje." Uz to, određeno je, da ako se u roku od sedam godina ne osnuje slično društvo (čitaonica), imetak Srpske ratarske čitaonice u Bračevcima prelazi Srpskoj pravoslavnoj općini u Bračevcima.

Pravila „Srpske ratarske čitaonice" u Bračevcima upisala je i odobrila 2. svibnja 1920. pod brojem 17031-1920. Kraljevska hrvatsko-slavonska zemaljska vlada, Povjereništvo za unutarnje poslove, u Zagrebu.[6]

O „Srpskoj ratarskoj čitaonici" u Bračevcima nemamo sačuvano, odnosno poznato, drugo arhivsko gradivo, a niti drugih podataka, te bi istraživanja povijesti društava u Đakovštini mogla doprinijeti i novim opširnijim podacima i o djelatnosti „Srpske ratarske čitaonice" u Bračevcima.

6 HDA, UOZV VI-21 17031/1920., Srpska ratarska čitaonica u Bračevcima.

P r e p i s !

P R A V I L A.

srpske ratarske čitaonice u Bračevcima.

§ 1.

I m e i s j e d i š t e.

Ova se čitaonica osniva na neodredjeno vrijeme. Sjedište je čitaonice u Bračevcima. Ime čitaonice glasi: Srpska ratarska čitaonica u Bračevcima.

§. 2.

Z a d a ć a d r u š t v a.

Svrha je društvu: širenje obrazovanosti medju članovima, podupiranje narodne književnosti i njegovanje društvenosti. Čitaonica će nabavljati za čitanje, političke beletristične i stručne listove i knjige za narod. Društvo će priredjivati poučna predavanja, zabavna sijela i besjede.

§ . 3.

P o s l o v n i j e z i k i pečat društva.

Poslovni jezik ove čitaonice je srpski sa ćirilicom. Pečat društveni sadržava u sredini snop žita, a unaokolo natpis Srpska ratarska čitaonica u Bračevcima.

§.4.

D o h o d o i d r u š t v u.

Dohodci društvu jesu: a/ prinosi članova b/ darovi i zavještaji b/prihodi od zabava priredjenih u društvene svrhe.-

§ 5.

Č l a n o v i č i t a o n i c e.

Društveni članovi su a/ redovni b/ podpomažući c/ počastni.. Redovnim članom i podpomažućim može postati svaki muškarac, koji je navršio 18 godina života, a pošten je i uredan Počastne članove bira glavna skupština radi njihovih zasluga po društvo. O primanju za redovnog podpomažućeg člana rešava upravni odbor; ako ovaj molbu odbije može se nezadovoljni

./.

Prva stranica pravila „Srpske ratarske čitaonice" u Bračevcima, 22. lipnja 1920.

./.

imenika naplatiti društveni dugovi, a preostali imetak imade se predati onivremeno srpsko pravoslavnoj crkvenoj opštini u Bračevcima i to sve dotle dok se ovakvo društvo vremenom opet ne osnuje . Ipak ako se u roku od 7 godina ne osnuje slično društvo prelazi ovaj društveni imetak konačno gore spomenutoj općini crkvenoj.

Iz sjednice konstatirajuće skupštine srpske ratarske čitaonice od-ržane u Bračevcima dne 14. marta 1920, godine.

Predsjednik:
Sreto Mračarić v.r.

Tajnik:
Aleksander Čupović v.r.

Podpredsjednik:
Spasoja Paić v.r.

Blagajnik:
Vaso Korovljević v.r.

Odbor:
Milivoj Simić v.r.
Panto Popović v.r.
Vaso Subotić v.r.

Škupštinari:
Teodor Korovljević v.r.
Milovan Danilović v.r.
Emil Ličanin v.r.
Marko Popović v.r.
Čedomir Miletić v.r.
Maksim Trbić v.r.
Jefto Dvornić v.r.
Vlajko Drenovac v.r.
Mirko Arsenić v.r.
Vaso Radovanović v.r.
Ilija Balatinac v.r.
Ilija Marić v.r.
Pero Cvijanović v.r.

Za točnost prepisa jamči

Poglavarstvo općine
u Bračevcima dne 22. lipnja 1920.

OBĆINSKO BRAČEVCI POGLAVARSTVO

Upravitelj:

Zadnja stranica pravila „Srpske ratarske čitaonice" u Bračevcima, 22. lipnja 1920.

Izvori i literatura:

- Hrvatski državni arhiv, Zagreb, Zemaljska vlada – Odjel za unutarnje poslove (UOZV) VI-21 17031/1920., Srpska ratarska čitaonica u Bračevcima
- *Kraljevina Jugoslavija. Opšta državna statistika. Definitivni rezultati popisa stanovništva od 31 januara 1921 god.*, Državna štamparija, Sarajevo 1932.
- Marković, Mirko, „Đakovo i Đakovština. Prilog poznavanju naselja i naseljavanja", u: *Zbornik Đakovštine*, knj. 1., Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti Centar za znanstveni rad Vinkovci, Zagreb 1976., str. 147.-349.
- Korenčić, Mirko, *Naselja i stanovništvo Socijalističke Republike Hrvatske 1857-1971.*, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb 1979.
- Brlošić, Stjepan, *Đakovština u narodnooslobodilačkoj borbi i socijalističkoj revoluciji 1941 – 1945.*, Skupština općine Đakovo, Đakovo 1986.
- Кашић, Душан Љ., *Српска насеља и цркве у сјеверној Хрватској и Славонији*, Савез удружења православних свештеника СР Хрватске, Загреб 1988.
- Šimončić-Bobetko, Zdenka, „Agrarne promjene u Đakovštini 1918.-1941. godine", *Povijesni prilozi*, 10, Institut za suvremenu povijest, Zagreb 1991., str. 221.-247. ili Šimončić-Bobetko, Zdenka, „Agrarne promjene u Đakovštini 1918.-1941. godine", *Zbornik Muzeja Đakovštine*, br. 4, Muzej Đakovštine, Đakovo 1997., str. 57.-81.
- Šimundić, Mate, *Đakovštinska toponimija*, Matica hrvatska Ogranak Đakovo, Đakovo 1995.
- *Narodnosni i vjerski sastav stanovništva Hrvatske 1880.–1991. po naseljima*, 2, prir. Jakov Gelo, Ivan Crkvenčić i Mladen Klemenčić, Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske, Zagreb 1998.
- *Pravila društava 1845.-1945. Tematski vodič*, ur. Slavica Pleše, Obavijesna arhivska pomagala, sv. 4, Hrvatski državni arhiv, Zagreb 2000.

- Marković, Mirko, *Slavonija. Povijest naselja i podrijetlo stanovništva*, Golden marketing, Zagreb 2002.
- Feldbauer, Božidar i sur., *Leksikon naselja Hrvatske*, Prvi svezak, Mozaik knjiga, Zagreb 2004.
- „Bračevci", https://hr.wikipedia.org/wiki/Bračevci

SUMMARY

Vladimir Geiger

ESTABLISHMENT AND THE RULES OF THE "SERBIAN AGRARIAN READING ROOM" IN BRAČEVCI IN 1920

The educational role and the importance of rural reading rooms in Slavonia at the beginning of the 20th century is undeniable. However, we have very little knowledge on the reading rooms in the villages of Đakovo Region and their role in the cultural, religious, economic and political education of the village population. The constitutive session of the "Serbian agrarian reading room" was held on 14th March 1920 in Bračevci. Twenty village inhabitants attended the session during which rules and decisions were adopted and the management of the "Serbian agrarian reading room" was elected. The purpose of establishing the "Serbian agrarian reading room" in Bračevci in 1920 was, as well as in other villages in which the reading rooms had been established during the Kingdom of Yugoslavia, i.e. *Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes, undoubtedly to educate the population. Up to that time, only a few bigger and wealthier villages had established their own reading rooms. Motivation for establishing the rural reading rooms was the economic and cultural recovery which everyone was striving for after the First World War.*

The rules of the "Serbian agrarian reading room" in Bračevci in 1920 were the usual standard rules of reading rooms of that time, and with exception of a few details, they contained the same provisions as other reading rooms. The article gives an overview of the establishment, membership, purpose and scope of action of the " Serbian agrarian reading room" in Bračevci based on the Rules of the "Serbian agrarian reading room" in Bračevci and a few not very detailed supporting files (on the approving of the Rules).

Key words: Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes, Slavonia, Đakovo Region, rules of the society, "Serbian agrarian reading room" in Bračevci

Izvješće o radu i potrebama home care - kućne njege u I.C.G. samostan Đakovo (prilog istraživanju izbjegličke problematike u Izbjegličkom centru Gašinci)

UDK 649.8-054.73(497.5 Gašinci)"1992/1995"
Stručni rad

Ivica Miškulin, Hrvatsko katoličko sveučilište, Zagreb
Nikolina Vuković, Zagreb
Marija Rotim, Zagreb

Autori na temelju neobjavljenog dokumenta „Izvješće o radu i potrebama home care - kućne njege u I.C.G. samostana Đakovo" iz veljače 1995. analiziraju potrebe i način rada izdvojenog objekta Izbjegličkog centra Gašinci u samostanu Milosrdnih sestara Svetog Križa. Dokument pruža uvid u strukturu izbjegličke populacije koja je smještena u đakovačkom samostanu te opisuje njihove potrebe. Zbog toga predstavlja izvrstan izvor za proučavanje izbjegličke problematike u Đakovu.

Ključne riječi: Izbjeglice, Đakovo 1992. – 1995., Samostan Milosrdnih sestara Svetoga Križa

Jedno od glavnih obilježja ratnih sukoba devedesetih godina 20. stoljeća na prostoru bivše Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije su masov-

ne prisilne migracije civilnog stanovništva koje je najveći dio svog utočišta od ratnih zbivanja pronalazio na teritoriju Republike Hrvatske.[1] Nakon završetka otvorene velikosrpske agresije na Hrvatsku, uslijedila je srpska agresija na Bosnu i Hercegovinu (BiH) u prvoj polovici 1992., a što je prouzročilo velike izbjegličke valove upravo prema slobodnom hrvatskom teritoriju. Na taj način se Hrvatska kao ratom pogođena zemlja suočena s problemom vlastitih prognanika, odjednom našla u ulozi zemlje koja omogućuje prihvat velikog broja bosanskohercegovačkih izbjeglica na svom teritoriju. Prema međunarodnom pravu, ratne izbjeglice su osobe koje su prisiljene napustiti svoju zemlju porijekla radi međunarodnih ili nacionalnih oružanih sukoba.[2] Zbog velikog priljeva izbjegličkog kontingenta s prostora BiH hrvatske vlasti započele su s otvaranjem izbjegličkih centara kako bi spriječile eskalaciju humanitarne izbjegličke krize. Tako je na prostoru vojnog poligona bivše Jugoslavenske narodne armije kod Gašinaca nedaleko Đakova osnovan izbjeglički centar u svibnju 1992. s ciljem zbrinjavanja bosanskohercegovačkih izbjeglica. Jedan od razloga odabira vojnog poligona u općini Satnica Đakovačka je i manja izoliranost izbjeglica mahom muslimanske nacionalnosti od domicilnog stanovništva Đakovštine.[3]

Uz najbrojnije muslimanske izbjeglice, u gašinačkom izbjegličkom centru istovremeno je boravio i manji broj Hrvata iz BiH te Roma iz Banja Luke.[4] Izbjeglički centar imao je svoju ispostavu u samostanu Milosrdnih sestara Svetog križa u Đakovu u kojem su bili smješteni bosanskohercegovački Hrvati, a njihov broj je varirao od 200 do 300 izbjeglica.[5] Izbjeglice su bile smještene u samostanskoj zgradi u današnjoj Ulici kralja Tomislava 27 u Đakovu. Samostanska zgrada je bila u vlasništvu časnih sestara još od druge polovice 19. stoljeća i to nakon što im je darovnicu izdao đakovački biskup Josip Juraj Strossmayer kako bi imale prostorije za odgoj djece i mladeži te svoju karita-

---

1 Ovaj rad financiran je iz odobrenog znanstvenog projekta hrvatskog katoličkog sveučilišta „humanitarni rad na području hrvatskih zemalja u ratnim okolnostima 20. stoljeća", HKS-2018-8

2 Ivana Damjanović, Leopoldina Tomičević, „Pravni položaj izbjeglica", *Pravnik* – časopis za pravna i društvena pitanja, Zagreb, 79/2004., br. 2, 71.

3 Vlada Republike Hrvatske (VRH), Ured za prognanike i izbjeglice (UPI), Izvješće o sabirnim centrima u Slavoniji od 4. svibnja 1992.

4 Drago Hedl, „Odiseja duga dva tjedna: Ilidža-Split-Rijeka-Đakovo", *Slobodna Dalmacija* (SD), Split, 5. lipanj 1992., 12.

5 VRH, UPI, Izbjeglički centar Gašinci, Kl. 019-04/95-02/163, Ur. br. 15-951, Pismo voditelja I. C. Gašinci voditeljici Odjela za smještaj i povratak od 18. prosinca 1995.

tivnu djelatnost.[6] Imovina časnih sestara oduzeta je u veljači 1946. u procesu podržavljenja imovine koju je provodila komunistička vlast u skladu s novom doktrinom jugoslavenskog režima.[7]

Nakon sloma komunističke vlasti u Hrvatskoj, započet je proces povrata oduzete imovine pa je Vlada Republike Hrvatske darovnicom od 23. kolovoza 1993. vratila sve prostorije i posjede sestrama Svetog Križa.[8] Konkretno samostanska zgrada je do devedesetih bila vojarna Jugoslavenske narodne armije smještena u samom centru grada. Časne sestre su odmah ustupile svoje prostorije za izbjegličke potrebe te su se stavile u službu pomaganja izbjeglicama u gašinačkom centru. Iako su se u Izbjegličkom centru (IC) Gašinci nalazile većinski muslimanske izbjeglice, časne sestre su im pružale bezuvjetnu pomoć. Njihova uloga bila je nezamjenjiva u pomaganju u Gerijatrijskom centru koji je bio osnovan kao posebna zdravstvena skrb, a u njemu su boravile starije i nemoćne osobe muslimanske vjeroispovijesti.[9] U dislociranom objektu u Đakovu, odnosno u samostanu Milosrdnih sestara Svetog Križa osim hrvatskih izbjeglica iz BiH, časne sestre su se brinule o teško bolesnim i starijim pripadnicima izbjegličkog kontingenta hrvatske nacionalnosti.[10] U đakovačkom samostanu u veljači 1995. boravilo je 276 osoba, od čega njih 66 bolesnih za čije potrebe je organizirana kućna njega koju su provodili socijalni radnici, volonteri izbjeglice, djelatnici Vladina ureda za prognanike i izbjeglice te časne sestre Svetoga Križa pod ingerencijom Crvenog križa. Skrb o teško bolesnim izbjeglicama obuhvaćala je svakodnevne aktivnosti poput kupanja, presvlačenja, nabave lijekova, praćenje na liječničke preglede te posjeta Gerijatrijskom centru u Gašincima te izbjeglicama koji su bili smješteni u osječkoj bolnici.[11] Osim pružanja zdravstvene skrbi, volonteri u programu kućne njege organizirali su različite programe za starije izbjeglice u vidu vjerskih i novogodišnjih druženja.

---

6 s. Hijacinta HOBLAJ, „Samostan Družbe milosrdnih sestara svetog Križa u Đakovu", *Đakovački glasnik*, Đakovo, 29. rujan 1993., 6.

7 Arhiv Družbe milosrdnih sestara sv. Križa u Đakovu, Bilješka, 3.

8 s. H. HOBLAJ, „Samostan", 6.

9 Drago HEDL, „Bosne nema, a Turska daleko", *Slobodna Dalmacija*, Split, 6. rujan 1993., 9.

10 VRH, UPI, Kućni red Izbjeglički centar Gašinci Samostan Đakovo od 25. veljače 1995.

11 VRH, UPI, Izvješće o radu i potrebama home care – kućne njege u I. C. G. Samostan Đakovo od 14. veljače 1995.

Detalji iz Izbjegličkog centra Gašinci

Na koji način se odvijao svakodnevni život u dislociranom objektu IC Gašinci razvidno je iz dokumenta iz veljače 1995. Autorice su voditeljica Nevenka Petrović te socijalna radnica Silvija Perković. Ono što je vidljivo iz priloženog dokumenta je nedostatak medicinskih potrepština za adekvatnu skrb o teško bolesnim izbjeglicama te problem s nabavom dodatne prehrane za osobe u teškom zdravstvenom stanju. Izbjeglice koje su boravile u samostanskom smještaju pripadale su različitim dobnim skupinama. Tako se ondje osim odraslih nalazilo i nekoliko djece jasličke dobi o kojima su se brinuli djelatnici samostana. Prema zapisu najviše im je nedostajalo potrepština za higijenu i adekvatnu prehranu djece tog uzrasta. Iz dokumenta je vidljivo kako se u samostanu sestara Svetog Križa pružala palijativna skrb izbjeglicama, odnosno sveobuhvatna zdravstvena, psihološka, socijalna i duhovna skrb bez obzira na dob i spol. Vrijednost ovog dokumenta se očituje u otkrivanju bliske suradnje lokalnih, civilnih vlasti i crkvenog reda. Suradnja i koordinacija vidljiva je i iz potpisnica dokumenta, ali i njegova sadržaja gdje je Centar za socijalni rad Đakovo važan suradnik u funkcioniranju i radu ispostave IC Gašinci u samostanu Milosrdnih sestara Svetog Križa iz Đakova. Pomoć izbjeglicama u samostanu nije bila samo plod suradnje s lokalnom zajednicom već i s humanitarnom organizacijom Crvenog križa te Vladinog ureda za prognanike i izbjeglice.

Ustupanje prostorija samostana za smještaj izbjeglica pozicionira sestre Svetog Križa uz brojne pripadnike katoličkog klera koji su pomagali i bili aktivni sudionici u akcijama spašavanja i pomoći izbjeglicama s bosansko-hercegovačkog teritorija. Dokument ide u prilog istraživanjima djelovanja časnih sestara te njihovom karitativnom i društvenom djelovanju tijekom Domovinskog rata u gradu Đakovu koji se suočavao s priljevom izbjeglica. Stavljanje objekta koji je tek ratnih godina vraćen u vlasništvo reda u službu najpotrebnijih potrajalo je sve do listopada 1999. kada su sve sastavnice IC Gašinci prestale postojati.

Republika Hrvatska
VLADIN URED ZA PROGNANIKE I IZBJEGLICE
IZBJEGLIČKI CENTAR GAŠINCI SAMOSTAN ĐAKOVO
Đakovo, Kr.Tomislava 27
Tel: 031-845-042
Đakovo, 14.02.1995.

HCK-IFRC Gašinci

IZVJEŠĆE O RADU I POTREBAMA HOME CARE - KUĆNE NJEGE U I.C.G. SAMOSTAN ĐAKOVO

U I.C.G. Samostan Đakovo smješteno je ukupno 276 osoba, a prema dobi i spolu situacija je sljedeća:

STAROST u g	0<1	1<5	5<15	15<45	45<65	>65	UKUPNO
MUŠKI	1	1	10	23	40	28	103
ŽENE	1	4	16	33	48	71	173
UKUPNO	2	5	26	56	88	99	276

Od naprijed navedenog broja ima 50 obitelji (od dva do devet članova) i 91 samac ili samica, psihičkih bolesnika 23 (od čega su svi pod psihijatrijskom paskom, oko 15 ih redovito prima terapiju, a 4 ih je bilo hospitalizirano u posljednjih 6 mjeseci), 17 osoba sklonih alkoholizmu, 13 osoba s oštećenjima (sluha, vida, lokomotornog aparata) i 13 osoba mentalno retardirano (opaska: 7 osoba je ment. retardirano i psih. bol.) HOME CARE – kućna njega je organizirana kao tim u kome uz nositelja aktivnosti sud HCK-IFRC, putem uposlene soc. radnice, sudjeluju još i 4 stalne izbjeglice volonterke te 3 izbjeglice volonterke samo za vrijeme druženja, kao i djelatnici Vladinog Ureda za prognanike i izbjeglice i Časna sestra Samostana Svetog Križa Đakovo.

U okviru svakodnevnih aktivnosti obuhvaćeno je 70-ak osoba. Svakodnevne aktivnosti kućne njege su: obilasci, pomoć pri hranjenju i kupanju,

presvlačenje posteljine, prikupljanje i ovjera izbjegličkih kartona (Centar za socijalni rad Đakovo), odlasci u kupovinu za potrebe štićenika kao i nabavka lijekova izvan naše ambulante, nabavke materijala za druženja (dva puta tjedno), pratnja pri specijalističkim pregledima štićenika izvan zgrade, pomoć pri čišćenju i održavanju soba, uz 2-3 intervencije tjedno izvan ovih aktivnosti (hitne medicinske intervencije u smislu obaviješćivanja i pratnje).

Pored nabrojenih aktivnosti tim kućne njege organizira i provodi (prema skromnim tehničkim mogućnostima posjete Mazalović Kati i Kesedžić Tadi izmještenim na gerijatriju u Gašincima i bolesnicima iz naše zgrade u Bolnici Osijek, vodeći računa da se prednost da rodbini ukoliko je ima.

Osim toga, organizira i provodi prigodne programe za starije osobe, kao što su: novogodišnja i vjerska druženja, tombola, igrokaz djece iz naše radionice dječjeg vrtića (u suradnji sa Suncokretom) i sl.

Do sada je na ime kućne njege od HCK IFRC Gašinci dobiveno stotinu (100 KN mjesečno i 270 KN/mjesec za plaće izbjeglicama volonterkama.

Obzirom da su potrebe daleko veće i da kućna njega s ovolikim brojem osoba kojima treba bilo kakva pomoć, ne može dovoljno kvalitetno skrbiti o obuhvaćenim osobama, a da je tendencija za njegom i pomoći u porastu, dostavljamo svoje potrebe.

POTREBE TIMA HOME CARE I.C.G. SAMOSTAN ĐAKOVO:

I POTREBE ZA TJEDNA DRUŽENJA:

Druženje starijih osoba uz društvene igre provodi se dva puta tjedno (utorak: u blagavaonici na katu, petak: u blagavaonici prizemlje, od 10 do 12h) pri čemu se okupi oko 50 do 60 osoba.

VOĆE .....10 kg/tjedan
KAVA 1/2/tjedan
SOKOVI. .....2l sirupa/tjedan
GRICKALICE .....10 pakovanja/tjedan
SLATKIŠI

II POTREBE ZA PROVOĐENJE NEPOSREDNE NJEGE NEPOKRETNIH I TEŠKO POKRETNIH

Zbog svog teškog zdravstvenog stanja svakodnevno se neposredno njeguje najmanje 15 osoba (kupanje po potrebi, donošenje hrane, presvlačenje, čišćenje sobe i dr.), a za daljnje provođenje neophodno:

GUMENI PODLOŠCI ZA KREVET -
ZA INKOTENTNE OSOBE.....4 kom
SPUŽVE ILI RUKAVICE ZA KUPANJE.....za 70 osoba najmanje
JEDNOKRATNE RUKAVICE ILI
GUMENE RUKAVICE .....za 4 njegovatelji
SUŠIONIK ZA KOSU..... 2 kom
KOMPLET PRIBOR ZA NJEGU RUKU ..... 2 kompleta
KOMPLET PRIBOR ZA ŠIŠANJE .....1 komplet
PELENE ZA ODRASLE INKOTENTNE OSOBE ...2 pakovanja/mje
DONJE RUBLJE prema priloženom spisku
PIDŽAME I SPAVAČICE, hitno 10 muških pidžama, vel. veća i sred
.....10 ženskih spavačica, „ „ „
jastučnice i jastuci

III POTREBE ZA DODATNOM PREHRANOM

Kako je u našem centru dijetalna prehrana zaživjela tek od prije desetak dana (26 osoba obuhvaćeno) i kako je doručak i večera neprimjeren većini od ovih osoba, a 4 osobe su izuzetno lošeg zdravstvenog stanja (2 bolesnika koja dva puta tjedno idu na dijalizu, i dva teža bolesnika koji su u vrlo teškoj novčanoj situaciji jer su samci i bez ikakvih primanja) izražena je potreba za dodatnom prehranom, barem z ove 4 osobe u vidu voća, voćnih sokova, mliječnih proizvoda i sl.

IV POTREBE DJECE JASLIČKE DOBI

Kako su u našem centru 2 bebe mlađe od godinu dana i tri bebe mlađe od dvije godine, ukupno pet beba jasličke dobi, a potrebe su im identične, predlažemo nabavku sredstava za njihovu higijenu i dodatnu prehranu prilagođenu njihovoj dobi, a to su:

DJEČJA KREMA ..... za pet beba jasličke dobi
ŠAMPON ZA KUPANJE
DJEČJE ULJE
GUMENE GAĆICE
PUDER ZA BEBE
ŠTAPIĆI ZA UŠI
BOČICE S DUDICOM ..... 4 kom (2 za dj,hranu i 2 za sok)
HODALICA ..... 1 kom
PARTIKLICE..... 10 kom
VOĆNE KAŠICE ..... za pet beba jasličke dobi
VOĆE SEZONSKO..... 5 kg/tjedan
VOĆNI SOKOVI – PRIRODNI ..... 35 kom./tjedan

Zbog rel. malog broja djece jasličke dobi volonterski dio tima kućne njege nije bio uključen u skrb o njima, već su o njima skrbili dodatno djelatnici I.C.G. Samostana Gašinci.

U prilogu dostavljamo popis djece predškolskog uzrasta.

Obzirom da je veliki broj ljudi staračke dobi obuhvaćen kućnom njegom i da su potrebe još veće nego što može ovakav tim skrbiti, bilo bi potrebno pojačati isti uključivanjem većeg broja izbjeglica volontera i njihovim odgovarajućim plaćanjem na način izjednačavanja s istim u Gašincima.

SOCIJALNI RADNIK
HCK-IFRC Silvija Perković

VODITELJ I.C.G. SAMOSTAN ĐAKOVO
Nevenka Petrović
U Đakovu, 14. veljače 1995.

SUMMARY

Ivica Miškulin, Nikolina Vuković, Marija Rotim

REPORT ON ACTIVITIES AND NEEDS OF THE HOME CARE IN THE REFUGEE CENTRE GAŠINCI OF THE ĐAKOVO MONASTERY (CONTRIBUTION TO THE RESEARCH OF THE REFUGEE ISSUES IN THE REFUGEE CENTER GAŠINCI)

The authors analyse the needs and the activities of a separate object in the Refugee centre Gašinci of the monastery of the Sisters of Mercy of the Holy Cross based on the unpublished document "Report on activities and needs of the home care in the Refugee centre Gašinci of the Đakovo monastery" from February 1995. The document provides an insight into the structure of the refugee population located in the monastery in Đakovo and describes their needs. It therefore represents an excellent source for studying the refugee issues in Đakovo.

Key words: refugees, Đakovo, Monastery of the Sisters of Mercy of the Holy Cross

KRITIKE, OCJENE, PRIKAZI, REAGIRANJA

Borislav Bijelić

Izdanja Muzeja Đakovštine 1959. - 2018.

Muzej Đakovštine, Đakovo, 2018.

Muzej je definiran kao javna neprofitna ustanova koja prikuplja, čuva, istražuje, komunicira i izlaže materijalna i nematerijalna svjedočanstva o ljudima i njihovoj okolini, u svrhu proučavanja, obrazovanja i zadovoljstva. Prezentacije, odnosno izlaganje muzejskih predmeta osnovni je oblik muzejske djelatnosti jer muzejska izložba pruža mogućnost izravnog kontakta s muzejskim predmetima. Međutim, muzejska izložba ograničena je trajanjem, a nakon njezinog zatvaranja gubi se izravni kontakt s izloženim muzejskim predmetima. Zato se muzeji prilikom prenošenja znanja i informacija o samoj izložbi ili pak nekoj drugoj muzejskoj aktivnosti, bave i izdavanjem muzejskih publikacija koje su prateći i trajni dio muzejskih aktivnosti.

Muzej Đakovštine već dugi niz desetljeća pripovijeda povijest kraja, donoseći arheološke, kulturno-povijesne te etnografske artefakte, kontekstualizirajući ih i oslikavajući kroz brojne zanimljive izložbe. Povijest Đakovštine, marno je tako pohranjena u brojne muzejske zbirke, a njihovi ih čuvari - kustosi, tijekom svoga radnoga vijeka nastoje obogatiti, opisati, izložiti, zaštiti…. nastoje, vremenima, ne baš uvijek sklonima baštini, postati i ostati njezini trajni čuvari zaborava.

Jedan od njih, uvaženi kolega, magistar znanosti, muzejski savjetnik i ravnatelj ove cijenjene institucije, Borislav Bijelić, odlučio je muzejsku povijesnu priču ispripovjediti kroz njegovu izdavačku/nakladničku djelatnost, budući i ona progovara o samom muzeju i njegovim predmetima; posrednik je između posjetitelja/čitatelja i predmeta materijalnog svijeta koji se čuvaju u muzejskim zbirkama. Muzejska je publikacija široko primjenjiva i lako dostupna, različitih je vrsta, tema i sadržaja, oblika i formata.

Upravo ovome izazovu odlučio je odgovoriti kolega Bijelić, istražujući povijest muzejske tiskane zbilje, gradeći svojevrsnu bibliografiju, bez knjižničarskog alata, s odgovarajućim muzeološkim okvirom.

A taj okvir otkriva da u razdoblju od 1969. do 1976. nije bilo izdavačke muzejske djelatnosti. I nije tome čuditi se. Sličnu situaciju možemo pratiti i u ostalim našim muzejima. I Muzej Slavonije, najveći kompleksni muzej u nas, nema značajniju izdavačku djelatnost prije osamdesetih godina. Povijesna muzeologija uputit će nas da su to godine isključivog prepoznavanja muzeja kroz njegovu izložbenu djelatnost. Izložba je bila temelj muzejske djelatnosti, kako u prostorima baštinske ustanove, a često i u drugim prostorima. Nalazimo tek deplijan ili presavitak, kako ga autor naziva. Na žalost, dio izložbene aktivnosti spomenutog razdoblja ostao nam je nepoznat. Dnevni tisak, u najčešće, kratkim vijestima iz kulture, daje osvrt na izložbenu aktivnost. No, muzeji vrlo rano počinju izdavati svoje periodike, zbornike ili glasnike koji dijelom nadomještaju neostvarene kataloge, ali progovaraju i o stručnom i znanstvenom radu muzejskih djelatnika koji nužno prati valjani muzejski posao. Muzeje, dakako, valja promatrati i kao stručno-znanstvene ustanove, čije publikacije sve više, uz djelatnike matične ustanove, okupljaju i druge stručnjake koji progovaraju o lokanoj kulturnoj povijesti. *Zbornik Muzeja Đakovštine*, zaživjevši 1978. godine, uz *Osječki zbornik, Valpovački zbornik, Zbornik Muzeja u Belišću* ili pak *Našički zbornik*, započinje tradiciju slavonskoga povijesnoga pisma i drugačijeg promišljanja muzejske djelatnosti. Važno je u spomenuti i bogatu izdavački djelatnost Krešimira Pavića u katalozima muzejskih izložbi, ali i monografijama đakovačke povijesti.

Devedesete godine prošloga stoljeća, kako autor navodi, obilježile su značajne promjene, kako u društvu, tako i u ustanovi. I jedne i druge bitno su se reflektirale, između ostalog, i na planu izdavaštva u Muzeju Đakovštine. Dolaskom današnjega ravnatelja u Muzej nastavlja se tradicija dotadašnjega izdavaštva, posebno *Zbornikom Muzeja Đakovštine*, ali se naglasak stavlja i na ostala muzejska izdanja. No, krajem devedesetih godina i u ostalim muzejima jača svijest o potrebi izdavanja valjanih muzejskih kataloga, koji nastavljaju tijek izložbe i nakon njezina službena zatvaranja. Katalog postaje važan i nužan pratitelj muzejskih događanja, a muzejsko izdavaštvo zauzima svoje mjesto u redovitoj muzejskoj djelatnosti.

Tragovi bogatog izložbenog, stručnog rada, mozaikom publikacija stvaraju stvarnu sliku rada Muzeja Đakovštine, a ta slika iznimno je raznolika,

iznimno je dragocjena za grad Đakovo, Đakovštinu, Slavoniju. Redovito izlaženje *Zbornika Muzeja Đakovštine*, domaće izložbe u kojima se aktualiziraju brojne kulturno-povijesne zbirke, gostujuće izložbe koje Đakovu i Đakovčanima nude uvid u riznice drugih gradova i sredina, monografije, svojevrstan nastavak nakladničkoga niza Đakova i njegove okolice…, Đakovačke ulice, Naše teme…Đakovačke razglednice…do kataloga stalnoga postava arheologije, etnologije.

Nestaju granice malih i velikih muzeja, u kojima oni, uvjetno nazvani, malima, upravo bogatom izložbenom i izdavačkom djelatnošću nastoje ukazati na iznimnost svojih fondova i umješnost svojih kustosa. Valja imati i utočište, uporište i suradnju u svome osnivaču, a Muzej Đakovštine to svojim dostignućima ponajbolje pokazuje. Tamo gdje grad prepoznaje i potiče rad svoga muzeja, on ostvaruje značajne rezultate.

Takav je rezultat i publikacija *Izdanja Muzeja Đakovštine 1959. - 2018*., iznimna i hvalevrijedna kulturno-povijesna priča nastala na temelju bibliografskoga istraživanja đakovačkoga muzeja. Publikaciju je izdao Muzej Đakovštine, a autor Borislav Bijelić potpisuje i dizajn naslovnice. Lektura i korektura povjerena je Hrvoju Miletiću, a računalna obrada i tisak tvrtki Hardy, Đakovo. Recenzenti Marina Vinaj i Branko Ostajmer, uz autora, predstavili su *Izdanja Muzeja Đakovštine 1959. - 2018.* na svečanoj promociji u Muzeju Đakovštine.

Svaka publikacija, određena odabranim elementima opisa, kontekstualizira vrijeme nastanka, dajući svakom naslovu prostor povijesne zbilje, uz stručni komentar samoga autora.

Stoga je ova publikacija daleko više od popisa muzejskih izdanja tijekom šest desetljeća njegove povijesti… oslik je to stručnoga djelovanja u, ne uvijek sklonim vremenima, malog velikog muzeja i njegovih čuvara zbirki, istinskih zaljubljenika u svoju struku.

Marina Vinaj

Jelena Boras

Vodič kroz stalni postav arheologije

Muzej Đakovštine, Đakovo, 2018.

Pred nama je treća knjiga koja nam nakon prethodno tiskanih muzejskih vodiča kroz stalni postav etnografske zbirke Đakovštine Branke Uzelac te kulturno povijesnog razvoja Đakova Borislava Bijelića sada predočava i stalni postav arheologije Muzeja Đakovštine. Mlada, ali agilna i nadasve stručna Jelena Boras, mag. archeol. autorica je ovog jasno - preglednog, kvalitetnog i bogato opremljenog vodiča kojeg kroz dvadeset poglavlja čine i prilozi domicilne kolegice joj Ane Grbeša, a tu su i dr. sc. Tino Leleković, dr. Branka Migotti te dr. sc. Krešimir Filipec, čime se stručnošću uveliko obogatilo ovo izdanje.

Nakon desetljeća marnog prikupljanja građe sa preko 110 arheoloških lokaliteta odabrano je tristotinjak odabranih izložaka predočenih u prapovijesti, antici i odsjeku srednjeg vijeka prezentiranih u Muzeju kroz 11 cjelina. Tako nakon uvodnog dijela slijedi prikaz mlađeg kamenog doba, bakrenog te brončanog i željeznog, naselje Ivandvor je zasebna cjelina kao i Štrbinci te đakovačka župna crkva sa grobljem i naseljem te svi đakovštinski srednjovjekovni lokaliteti. Nakon svakog hrvatskog tekstualnog poglavlja Vodiča slijedi njegov engleski i njemački prijevod Tee Tosenberger koje upotpunjuju vrijedni slikovni materijali, kvalitetne fotografije i prilozi koji jasnoćom daju preglednost, širinu recepcije i pristupačnost većem auditoriju uz stručno vođenje. Vizualizaciji pridonose i grafičke mape, kronološke crte te dosljedne slike i prijedlozi idealnih rekonstrukcija koji potkrjepljuju studiozne opise građe i materijala.

Muzej je ovim načinom i kvantitativno i kvalitativno predstavljen dobro usklađenim vodičem koji vas sigurno i edukativno vodi i usmjerava kroz sadržajno bogati stalni postav arheologije. Tvrdog uveza, srednjeg formata na

oko 140 stranica, grafički visokog standarda na sjajnom papiru i sa slikama u boji, uz mnoštvo nacrta; primjerice grobova sa Štrbinaca; karata iz antičkog doba, srednjovjekovnih lokaliteta u Đakovštini, sjajnih fotografija nakita i novca, kao i preglednih kronoloških povijesnih tablica koje vas vode od avarskih kaganata, preko svih carstava sa ovog područja do monarhija i dvadesetog stoljeća, ovaj Vodič kroz stalni postav đakovačke arheologije vrijedan je i reprezentativan knjiško-slikovni prilog očuvanju i prezentaciji bogate muzejske građe Muzeja Đakovštine.

Na kraju slijedi i Izbor iz literature koji vas usmjerava na stručne izvore, a ne udaljava od pristupačnog načina prezentacije, moderno oblikovanog i grafički usklađenog te nadasve preglednog vodiča koji upotpunjuje đakovačku pisanu kulturološku sliku, obogaćenu i vrsnim prilozima šire stručne zajednice. Izvrsnog je slijeda muzeoloških tema koje vremenski pitko slikovnom muzejskom građom i artefaktima prate narativni tijek prezentacije stručno obrađene materije. Svakako pohvala perspektivnoj autorici Jeleni Boras, ali i kustosu Muzeja mr. Borislavu Bijeliću koji je ovim izdanjem upotpunio i zaokružio grafičku vizualizaciju svoje kuće i sve priredio za moguću buduću objedinjenu katalošku tiskanu monografiju Muzeja Đakovštine. Ovakvim načinom i prezentacijom svoga rada to ova ustanova svakako i zaslužuje.

Hrvoje Miletić

Mato Katalenić

Škola u Budrovcima – od pučke do poduzetničke škole

Osnovna škola Budrovci, Budrovci, 2017.

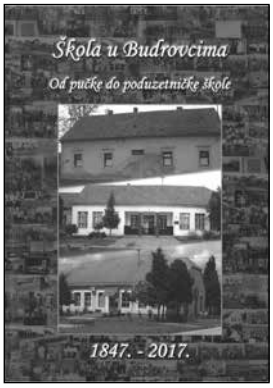

U selima Đakovštine, a tako je to zasigurno i u drugim dijelovima Hrvatske, publikacije o postanku i radu osnovnih škola najčešće su knjige s kojima se propituje postanak i rad mjesnih osnovnih škola, ali u kojima, isto tako, možemo pronaći i vrijedne spoznaje o drugim segmentima života lokalne zajednice. Ovisno o autorskim ambicijama, s jedne, i naputcima uredništava s druge strane, u takvim monografijama suočavamo se sa širokom lepezom različito strukturiranih sadržaja. Osnovni cilj autorima je isti: prikazati rad škole, kako danas, tako i u prošlosti, istaknuti njen značaj za lokalnu zajednicu te odati priznanje svima onima koji su participirali u radu ustanove.

O raspoloživoj građi koja piscima stoji na raspolaganju ovisi da li će se naglasak staviti na prošlost ili sadašnjost, odnosno kako će se između te dvije dimenzije postojanja pronaći optimalni balans. Drugim riječima, autori su suočeni s dilemom kako zadovoljiti kolege, bivše i sadašnje učenike, ali i najširi krug zainteresiranih za ovu problematiku.

Kako će sve to biti urađeno, dakao, ovisi ponajviše o pokretačkim motivima samog autora i njegovim stručnim preferencijama. Knjigu *Škola u Budrovcima - od pučke do poduzetničke škole* potpisao je Mato Katalenić, profesor povijesti. To, da je autor knjige profesor povijesti, vidljivo je već stoga što je najveći dio knjige posvećen pojedinim povijesnim etapama u razvoju školstva u selu, a tek njezin manji dio elaboraciji recentnih gibanja u i oko škole. Takav pristup, dakako, potpuno je legitiman, a autoru ovog teksta i puno bliži od nekih drugih, isto tako potpuno legitimnih pristupa u tretiranju iste problematike.

Iz uvodne riječi autora saznajemo da se ovom knjigom nastoji „rasvijetliti i približiti povijest budrovačkog školstva" kroz sedamnaest desetljeća njegova postojanja te da je ona namijenjena, „osim generacijama koje su kroz školu prošle ili su trenutno njen dio" i „svakoj Budrovčanki i Budrovčaninu koji istinski vole svoje selo i školu kao njegov neodvojivi element."

Nakon što je, u posebnom poglavlju, prikazana povijest Budrovaca, sve do suvremenog doba, autor se bavi društveno-političkim okolnostima u kojima je škola djelovala, činom njezina osnutka i prvim desetljećima rada. Potom nešto detaljnije sa radom škole od kraja 19. st. do Prvog svjetskog rata, periodom između dva svjetska rata i njenim statusom u periodu socijalističke Jugoslavije. Taj dio završit će popisom 33 generacije učenika osmih razreda i svih djelatnika škole, od školske godine 1959./1960. do 1990./1991..

Popis učenika osmih razreda uslijedio je i nakon predstavljanja škole kroz četvrt stoljeća hrvatske samostalnosti. U tom djelu knjige autor je dao naslutiti o poteškoćama s kojima su se zaposlenici škole i učenici susretali u vrijeme trajanja rata, a spomenuti su i djelatnici koji su aktivno sudjelovali u ratnim zbivanjima. Kao centralni događaj vezan za razvoj školstva u Budrovcima istaknuta je adaptacija i dogradnja školske zgrade realizirana početkom tisućljeća, između 2001. i 2003. godine.

Svoj prostor u knjizi dobila je i Područna škola Đurđanci koja se od 1994. godine nalazi u sastavu Osnovne škole Budrovci, baš kao i inicijativa da se škola razvija u smjeru promoviranja poduzetništva. Kao takva škola je postala sudionik međunarodnog projekta *Učenje za poduzetništvo* i dobila, kao jedna od šesnaest odgojno obrazovnih ustanova u Republici Hrvatskoj, službeni status Poduzetničke škole.

Uz već spomenuto treba svakako istaknuti i to da je knjiga korektno grafički uređene te da obiluje mnoštvom fotografija. Unatoč toga, nikako ju ne bi mogli nazvati „slikovnicom". Odnos tekstualnog i slikovno izrazito je dobro izbalansiran, što je za ovakve publikacije od velike važnosti.

I na kraju, sagledavajući značaj knjige Mate Katalenića u cjelini, čini se da nećemo pogriješiti ako kažemo da su Budrovčani dobili ambiciozno pisanu, dojmljivu i instruktivnu knjigu. Ambiciozno pisanu stoga što si je autor dao truda da na osnovu pristupačne literature i povijesnih izvora rezimira dosadašnja znanja o nastanku i razvoju Budrovaca te pojasni pojedine etape razvoja školstva. Uloga i značaj mjesne škole sagledavana je iz perspektive globalnih promjena, kako opće društvenih, tako i onih zakonodavnih, s koji-

ma je školstvo bilo minuciozno programirano i kontrolirano. Tražeći potvrdu za svoje stavove u referentnoj literaturi i izvorima, koje su u bilješkama uz osnovni tekst i navođene, autor je diskretno naznačio i svoje znanstvene pretenzije, bez obzira što je u uvodu knjige konstatirao kako „ona nije znanstveni rad".

Borislav Bijelić

Pavao Matija Sučić biskup bosanski ili đakovački i srijemski (11. siječnja 1767.-13. travnja 1834.)

250 godina od rođenja: zbornik radova s međunarodnog znanstvenog skupa održanog 15. prosinca 2017. u Đakovu i 8. ožujka 2018. u Subotici

Zavod za znanstveni rad u Đakovu, Zagreb- Đakovo, 2018., str. 211.

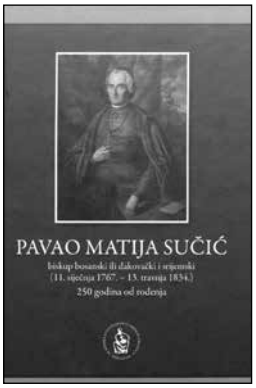

Prošlost Đakovačke i Srijemske biskupije, danas Đakovačko-osječke nadbiskupije obilježili su događaji i biskupi koji su svaki u svom vremenu djelovali u narodu s narodom. Jedan od tih biskupa bio je i Pavao Matija Sučić, čovjek izvrsne naravi, jasnog suda, rječita govora, uzornog i privlačnog vladanja, mudroga djelovanja, čovjek poštovanja i ugleda. Rodio se u Subotici 11. siječnja 1767. godine kao sin plemenitog oca Ivana i majke Rozalije. Školsko obrazovanje stekao je u Stolnom Biogradu. Filozofiju je studirao u Rimu, a teologiju u Egeru, Pešti te u Beču. Za svećenika je zaređen 1790. godine. Službovao je u različitim župama Kalačko-bačke nadbiskupije, bio župnik u Subotici, imenovan kanonikom, pa stolnobiogradskim i konačno đakovačkim biskupom. Preminuo je u Đakovu 13. travnja 1834. i pokopan u kripti stare katedrale.

Međunarodni znanstveni skup održan je 15. prosinca 2017. u Đakovu i 8. ožujka 2018. u Subotici, a plod njegova djelovanja je ovaj zbornik u kojem pisani materijali bivaju dostupni široj javnosti.

Vladimir Nimčević u radu naslovljenom *„Izvori za povijest obitelji Sučić u Subotici (do kraja prve polovice 18. stoljeća)”* nastoji dati što potpuniju predodžbu o najstarijim izvorima na prostoru grada Subotice (Povijesni arhiv, Arhiv Franjevačkog samostana svetog Mihovila) koji se odnose na spomenutu obitelj pri tome ističući kritičku analizu relevantnih izvora u radovima dr. Ante Sekulića i mr. Bele Tonkovića.

Autor Robert Skenderović u radu *„Kapetanska plemićka porodica Sučića u životu Subotice u 18. i 19. stoljeću"* donosi razvoj, ulogu i kontekst djelovanja jedne od najvažnijih (ako ne i najvažnije) subotičke obitelji toga doba. Povijest ove obitelji svjedoči o važnoj vojničkoj, gospodarskoj i političkoj ulozi koju su Hrvati imali na prostoru između Drave i Tise u navedenom razdoblju.

„*Subotilčki župnik Pavao Matija Sučić Pačirski 1804.-1816."* autora Stjepana Beretića govori o trećem po redu svjetovnom svećeniku Pavlu župniku Župe Svete Terezije u Subotici, o njegovom zauzetom pastoralnom i poduzetnom djelovanju, o uređenju i opremanju crkve, o gradnji župnoga doma te o njegovoj ulozi u postavljanu temelja glazbenoga života u Subotici.

„*Tragovi biskupa Sučića u literaturi njegova zavičaja"* autorice Katarine Čeliković govori o bibliografskim jedinicama koje se mogu pronaći u arhivskim zbirkama, monografskim publikacijama i zavičajnoj periodici (staroj i suvremenoj), u povijesnim knjigama nekad i danas. Autorica ističe kako je sve to premalo s obzirom na ono što je ovaj znameniti bački velikan stvorio svojedobno za Crkvu i za narod, za domovinu.

Svećenički put i biskupska djelatnost prikazani su u radu Ladislava Heka *„Pavao Matija Sučić, stolnobiografski i đakovački biskup iz roda bačkih Sučića Pačerskih*" posebno ističući njegov značajan doprinos u organizaciji crkvenoga života u biskupiji, u sjemeništu, u nastavnim programima, u katalogiziranju knjiga buduće biskupijske knjižnice, aktivnom djelovanju u javnom životu.

Pisani tragovi koji se nalaze u dokumentima i knjigama autora: biskupa Strossamyera, Matije Pavića, Milka Cepelića, Emerika Gašića, Stjepana Maroslavca i Nikole Andrića prikazani su u radu Mirka Ćurića „*Biskup Pavao Sučić u djelima đakovačkih autora*". Iščitavajući njihova djela autor osvjetljava lik i djelo biskupa koji je svega tri godine bio na biskupskoj stolici u Đakovu i ostavio više „nego dobar dojam".

Njegov život i djelo kao biskupa bosanskog ili đakovačkog i srijemskog u radu su na temelju arhivskih dokumenta Nadbiskupskog arhiva u Đakovu prikazali Pero Aračić i Anto Pavlović. Biskup je pripadao prvoj generaciji svećenika koja je u cijelosti završila teološko školovanje, prema tadašnjem novom državnom programu teološkog obrazovanja. Za đakovačkog biskupa imenovan je 4. lipnja 1830. godine. Svečano je ustoličen u Đakovu 13. lipnja 1831. i svoju službu obavljao je do 1834. kada je preminuo. Biskup je bio glasoviti pisac propovijedi te jedan od najvećih bibliofila svoga doba.

Radovi autora publicirani u ovom zborniku žele otrgnuti zaboravu osobu, lik i djelo biskupa koji je u Đakovu djelovao tri godine. Njegovo svećeničko služenje u drugim župama i biskupijama ocrtava lik čovjeka koji je svoj život posvetio službi Bogu, čovjeku i domovini.

Zbornik radova u povodu 250. obljetnice rođenja biskupa Pavla Sučića želi potaknuti i druge da se u današnjem vremenu nadahnjuju njegovim životom i djelom. Zbornik je izdala Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti- Zavod za znanstveni rad u Đakovu, a uredili Franjo Šanjek, Pero Aračić i Mirko Ćurić.

Tihonija Zovko

Kamo ide istočna Hrvatska?

Demografsko stanje, prognoze i traženje izlaska iz krize Slavonije, Branje i zapadnog Srijema

Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti - Zavod za znanstveni umjetnički rad u Đakovu, Zagreb - Đakovo, 2018., str. 285.

Demografski procesi koji traju u Hrvatskoj, nisu proizvod trenutne političke i ekonomske politike. Oni traju već nekoliko desetljeća i svaki pojedinac u Hrvatskoj odgovoran je za ovaj trenutak u kojem živimo, ali i za budućnost svih, a pojaviše onih kojima ju ostavljamo. Svakodnevno smo svjedoci različitih promjena i događanja koja utječu na demografsku sliku osobito prisutnu u Slavoniji, Baranji i Srijemu: nedostatna radna mjesta, nedostatno srednjoškolsko i fakultetsko obrazovanje za tržište rada, poljuljane vrijednosti obiteljskog i bračnog zajedništva, veliki broj rastava, rođenje djece izvan obitelji i sl. O ovoj problematici govore radovi autora:

Dr. Alica Wertheimer-Baletić usporedivši *demografske procese u Hrvatskoj s onima koji se događaju u zapadnoeuropskim zemljama ukazuje na razlike, sličnosti i specifičnosti.* Naglasak je na smjeru i intenzitetu promjene pojedinih procesa ukupne depopulacije, prirodne populacije i strukturne demografske bilance s obzirom na različite odnose pojedinih prirodnih i migracijskih sastavnica. Sadašnja demografske slika Hrvatske ukupno i strukturno izrazito je nepovoljna i u sadašnjim ekonomskim uvjetima ima suprotno bitna demografska obilježja - prirodno smanjene stanovništva s tendencijom pogoršanja i negativan migracijski val s tendencijom povećanja.

Anđelko Akrap u radu „*Depopulacijske tendencije u Slavoniji* „ govori o vremenu velikih migracijskih strujanja koja su promijenila demografsku strukturu stanovništva ističući kako su doseljavanja početkom 18. stoljeća, urušavanje postojećih društvenih i gospodarskih struktura te planirano ograničavanje broja djece u obitelji su dugoročno pridonijeli depopulaciji

stanovništva. Domovinski rat, nezaposlenost i egzistencijalna nesigurnost krajem 20. st. ubrzali su već postojeće procese rezultirajući velikim iseljavanjem u zapadne zemlje. Prema autoru iseljavanje je moguće zaustaviti dugoročnom strategijom gospodarskog i demografskog razvoja, a za njihov razvoj potrebna je snažna državna intervencija.

Krešimir Ivanda u radu „*Demografski trendovi u gradovima Slavonije*" analizira kretanje broja gradskoga stanovništva istočne Hrvatske i odabranih demografskih obilježja. Gradovi su nakon procesa deagrarizacije i ubrzane industrijalizacije naglo preuzeli cjelokupni razvojni fokus. Ovakav ekonomski model rezultirao je u demografskom smislu negativnim posljedicama: iseljavanjem i ukupnom depopulacijom. U radu se donose podaci za vremensko razdoblje od 1971. - 2011. te na recentno iseljavanje.

„Prirodno kretanje stanovništva Istočne Hrvatske 1967. - 2016." rad je autora Nenada Pokosa i Roka Mišetića. U radu je analizirano prirodno kretanje stanovništva pet istočno slavonskih županija u navedenom razdoblju. Intenzivan pad broja stanovnika uvjetovan je sve učestalijim iseljavanjem, ali i sve izrazitijim nepovoljnim prirodnim kretanjem stanovništva. Ako se ne zaustave nepovoljni demografski procesi prema statističkim podacima istočna Hrvatska, kao i Hrvatska u cjelini biti će suočena s još ubrzanijim demografskim starenjem, nedostatkom radne snage, gospodarskom stagnacijom te problemima mirovinskog i zdravstvenog sustava.

Josip Jurčević u radu „*Povijesni čimbenici depopulacije (Istočne) Hrvatske*" ukazuje na ključne geopolitičke, političke, ratne, gospodarske i socijalno-psihološke čimbenike koji su utjecali na proces depopulacije u razdoblju od sredine 19. stoljeća do danas. Svemu ovome navedenom treba još pridodati i kontinuirani negativni prirodni prirast stanovništva te iseljavanje kao glavni oblik depopulacije ovog dijela Hrvatske.

Gordan Črpić u radu „*Kakvi su procesi s obzirom na vrednote o bratu, obitelji, i željenoj djeci u Hrvata?"* promišlja i analizira praktična rješenja koja bi mogla uroditi uspostavljanjem dobrih praksi, stabilizacijom institucije braka i obitelji te demografskom revitalizacijom. Rješenje postojeće situacije potrebno je tražiti u odgoju za brak, odgoju za prakticiranje vrijednosti bitnih za uspjeh braka, u međusobnom poštovanju i prihvaćanju, u vjernosti, razumijevanju i toleranciji, u snazi obitelji nasuprot dominantnim trendovima zapadne kulture.

Rad autora Pere Aračića *„Što čini Crkva za brak i obitelj i što bi se moglo i trebalo mijenjati*?" polazi od činjenice da u Hrvatskoj prevladava trend: neženjenja i neudavanja, kasnijeg stupanja u brak, malog broja rođene djece, rastavljenih brakova te djece rastavljenih roditelja. Crkva prati na različitim razinama situaciju i procese vezane uz brak obitelj (održane su dvije sinode o braku i obitelji, izdan jedan dokument 'Radost ljubavi', a Crkva u Hrvata izdala je 'Direktorij za obiteljski pastoral Crkve u Hrvatskoj '2002. godine). Autor predlaže personalizirano praćenje braka na razini župe, kontinuirane programe na razini Crkve u Hrvatskoj te osnivanje Obiteljskoga instituta pri Hrvatskoj biskupskoj konferenciji.

„*Obitelj i tržište rada u svjetlu načela socijalnog nauka Crkve"* autora Vladimira Dugalića donosi pogled iz hrvatske stvarnosti. Niz čimbenika: razaranja u domovinskom ratu, zastarjela postrojenja, zakonski sumnjiva privatizacija, povećan broj nezaposlenih osoba rezultirao je smanjenjem broja rođene djece. Ovome treba dodati i trend iseljavanja cijelih obitelji u druge zemlje u potrazi za boljim životom. Suvremeno tržište rada ukoliko želi zadržati mlade ljude treba ponuditi sigurnost radnog mjesta, rodiljne naknade, ulagati u infrastrukturu koja će pratiti zaposlene roditelje, bolju organizacija rada, neradnu nedjelju, povoljne stambene kredite. Ovo su samo neke od mjera kojima bi se mogla promijeniti slika društva, a time i mentalitet jer dijete se uvijek treba promatrati kao dar, a ne kao ekonomski čimbenik koji će roditeljima osigurati sigurnu starost.

„Hrvatski mediji i bračno-obiteljska problematika – kakav ugođaj i vrijednosna stajališta promiču i stvaraju?" autora Ivice Šole na temelju istraživanja i analiza portala koje financira država donosi podatke da više financijske potpore dobivaju oni mediji koji promiču vrijednosti agresivnih manjinskih skupina dok mediji koji promiču vrijednosti braka i obitelji sustavno bivaju ignorirani. U drugom dijelu rada donosi se metodološki okvir i rezultat istraživanja „Izvještavanje Jutarnjeg i Večernjeg lista o inicijativi „U ime obitelji"- za unošenje definicije braka u Ustav RH".

Autor Stjepan Šterc u svom radu *„Programski i operativni raskorak u provođenju demografske revitalizacije"* želi istaknuti važnost vjerovanja u vlastitu budućnost koju donose i čine mladi ljudi i djeca. Na temelju tri ključna dokumenta prijašnjih vlada Republike Hrvatske te na Strateškim dokumentima RH 2014. - 2020., te na programskim dokumentima političkih stranaka i koalicija analizira što je prijašnja, ali i aktualna vlast poduzimala

i poduzima u demografskim procesima pokušavajući revitalizirati postojeće društvo.

Radovi autora objavljenih u ovom zborniku pokušavaju svatko iz svoje znanstvene i stručne kompetencije ukazati na postojeći problem demografske krize i moguća rješenja ovog dijela lijepe naše.

Zbornik je izdala Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti - Zavod za znanstveni i istraživački rad u Đakovu, a uredili su ga akademik Franjo Šanjek, Pero Aračić i Mirko Ćurić.

Tihonija Zovko

Mirko Ćurić

Vjera Biller – umjetnica u zenitu oluje

Đakovački kulturni krug, Đakovo, 2019.

Velik je broj danas renomiranih umjetnika imao skromne početke ili bio zaboravljen u dužim periodima povijesti. Iako se lako prikloniti dojmu da je kvalitetan umjetnički opus jedina pretpostavka za *vječni* život bez zaborava, često to nije slučaj. Tada nastupa važnost onih koji pišu o umjetnosti; koji pružaju informacije i analize, otvaraju pitanja, potiču dijaloge te djeluju kao posrednici između umjetnika i vlastite sadašnjosti.

Vrijednost monografskog izdanja knjige Mirka Ćurića *Vjera Biller – umjetnica u zenitu oluje* upravo je u njegovoj medijatorskoj ulozi i naporima da se zainteresiranom čitatelju približi život i rad Vjere Biller, rođene Đakovčanke i umjetnice koja je unatoč djelovanju u najvažnijim europskim avangardnim pokretima s početka 20. stoljeća hrvatskim stručnjacima i javnosti ostala relativno nepoznata. Nesretne okolnosti kratkoga života Vjere Biller i činjenica da je od čitava njezina umjetničkog opusa danas poznato tek devet radova, većinski u Narodnom muzeju u Beogradu, rezultirali su oskudnim istraživačkim interesom za nju. Dvije su recentne izložbe u Zagrebu (2007.) i Frankfurtu (2015.) pridonijele afirmaciji Biller na europskoj avangardnoj sceni, a vjerojatno najznačajniji doprinos istraživanju dala je dr. sc. Irina Subotić koja je i stručna suradnica monografije „Vjera Biller - umjetnica u zenitu oluje." Iako skroman, broj pisanih radova o umjetnici nesumnjivo opravdava potrebu za okupljanjem poznatih podataka u monografskom izdanju. Zahvaljujući dugogodišnjem interesu Mirka Ćurića za život Vjere Biller, evidentnom već od 2013. godine u njegovoj zbirci „Braća u poniženju", nova knjiga obogaćena je i dosada neobjavljenim spoznajama na planu umjetničina osobnog života.

Kroz sveukupno 107 stranica, monografija u nakladi Đakovačkog kulturnog kruga obuhvaća dvije podjednako zastupljene tematske cjeline;

kronologiju života Vjere Biller od rođenja u Đakovu 1903. godine do tragične smrti u Hartheimu 1940. godine, i analizu danas poznatih radova u Beogradu i Budimpešti. Prva polovica knjige posvećena je temi djetinjstva u Đakovu i Osijeku te čestoj selidbi i umjetničkom razvoju kroz sudjelovanje s mađarskim aktivistima i Zenitom. Posebno je značajan dio o Billerinom boravku u Berlinu i izlaganju u galeriji Der Sturm, čime se umjetnica istaknula kao „aktivan sudionik u zlatnim danima jednog od najznačajnijih avangardnih pokreta." Naredna poglavlja problematiziraju posebnosti Billerina stilskog izraza i obrađuju najvažnije likovne i sadržajne komponente njezinih radova.

Osim atraktivnog dizajna knjige u cjelini, tekst je popraćen iznimno kvalitetnim reprodukcijama vizualnih i pisanih izvora, kao i svih dosada poznatih likovnih ostvarenja Vjere Biller. Vizualna oprema u kombinaciji sa iscrpnim popisom literature čine izdanje neizostavnim dijelom svakog budućeg proučavanja umjetnice, a četverojezični sažetak na kraju knjige pruža uvid u osnovne informacije čak i stranim istraživačima ili zainteresiranim čitateljima. Za vjerovati je da će monografija poticajno djelovati na to da interes za Vjeru Biller nastavi rasti te da će ju široj javnosti primjereno i kvalitetno prezentirati kao prominentnu avangardnu umjetnicu, ali i rođenu Đakovčanku.

Anja Bijelić

Margareta Turkalj Podmanicki

Barokna sakralna arhitektura Đakovačko-osječke nadbiskupije

ArTresor naklada, Zagreb, 2018.

Knjiga *Barokna sakralna arhitektura Đakovačko-osječke nadbiskupije* doktorska je radnja koja je za potrebe knjiškog izdanja donekle izmijenjena. Ta knjiga dobro je došla ne samo zbog toga što sličnih monografija o problematici barokne sakralne arhitekture gotovo da i nemamo, već posebno stoga što je riječ o iznimno kvalitetnom radu koji problematizira nastanak i razvoj barokne sakralne arhitekture na području istočne Hrvatske.

Već na početku ovoga osvrta ne možemo a da ne istaknemo autoričinu sistematičnost u pristupu proučavanju ove problematike. Nakon predgovora knjizi koji je napisala Katarina Horvat – Levaj i uvoda, u kojem autorica daje pregled dosadašnjih istraživanja i ističe distinkciju između barokne sakralne arhitekture istočne i sjeverozapadne Hrvatske, uslijedila je obrada pojedinih cjelina. Manirom dobrog (klasičnog) povjesničara autorica, na bazi relevantnih radova domaćih i stranih povjesničara, daje prikaz glavnih društvenih i crkvenih procesa početkom 18. stoljeća te prikaz naručitelja sakralne arhitekture prve polovice 18. stojeća na području današnje Đakovačko-osječke nadbiskupije (istočna Slavonija, Srijem i Baranja). Predstavljajući naručitelje, autorica daje instruktivna zapažanja o djelovanju pojedinih crkvenih redova, istaknutih feudalaca te uvaženih vojnih i državnih velikodostojnika koji su djelovali na području današnje Đakovačko-osječke nadbiskupije.

Nakon tih, historiografskim zapažanjima impregniranih dijelova knjige, slijedi iznošenje postavki o baroknoj sakralnoj arhitekturi gledanoj iz rakursa povjesničara umjetnosti. To je dominantni dio knjige koji počinje s poglavljem u kojem je iznesena tipologija sakralne arhitekture s prikazom pojedinih tipoloških skupina. Ta tipologija je zapravo temelj „kojim se prati pravac širenja pojedinog arhitektonskog tipa i (kao takva) čini okvir za valorizaciju istraživanih građevina na području nadbiskupije.”

Slijedi poglavlje u kojemu je prezentirana analiza crkvenih pročelja, potom poglavlje o sakralnoj arhitekturi Đakovačko-osječke nadbiskupije u srednjoeuropskom kontekstu, odnosno u kontekstu hrvatske barokne arhitekture. Svako od poglavlja napisano je izrazito kompetentno, uz korištenje referentne literature na njemačkom i hrvatskom jeziku, a opet čitko, jasno i obogaćeno kvalitetnim fotografijama koje upotpunjuju elaboraciju cjelokupne problematike.

Sve u spomenutim poglavljima problematizirano autorica će sažeti u zaključnim razmatranjima, a potom nas iznenaditi dojmljivim katalogom u kojem je predstavila 27 crkava i kapela relevantnih za sagledavanje barokne sakralne arhitekture na području današnje Đakovačko-osječke nadbiskupije. Među njima su i neke od crkava izgrađenih u našem neposrednom okružju. Tu ponajprije mislim na župnu crkvu Svih svetih u Đakovu, koja je izvorno građena sredinom16. stoljeća kao džamija s trijemom i minaretom te župnu crkvu Preobraženja Isusova koju je u Piškorevcima dao izgraditi Josip Antun Ćolnić 1758. godine. Spomenute crkve, kao i preostalih 25, bile su zapravo autoričino polazište za cjelokupno istraživanje čiji rezultati su predstavljeni u ovoj monografiji. Svaka od crkava i kapela, kao zasebna kataloška jedinica, sadrži dijelove arhitektonske dokumentacije, detaljan opis građevine, rekonstrukciju graditeljskih faza i popis izvorne građe i literature korištene pri izradi pojedinih kataloških jedinica.

Knjiga završava sažetkom na engleskom jeziku, popisom izvora i literature, autoričinim životopisom, kazalom imena, lokaliteta i spomenika, popisom ilustracija i zahvalom.

Na kraju ovoga kratkog prikaza knjige dr. Margarete Turkalj Podmanicki *Barokna sakralna arhitektura Đakovačko-osječke nadbiskupije* treba istaknuti kako je riječ o polivalentnoj monografiji koju će zasigurno sa velikom pažnjom morati čitati ne samo povjesničari umjetnosti, iako oni ponajprije, već i povjesničari, teolozi, turistički radnici, zapravo svi oni kojima je stalo da shvate pod kakvim je uvjetima i zašto je u našem okružju nastajala baš takva sakralna arhitektura tijekom prve polovice 18. stoljeća, tko ju je financirao, arhitektonski osmišljavao i gradio. Ako je suditi po ovoj knjizi, koju vam dakako toplo preporučam, mislim da sa nestrpljenjem trebamo očekivati i sljedeće monografije iste autorice. Uistinu bi bila šteta da ih ne napiše.

Borislav Bijelić

Tamara Bjažić Klarin

Ernest Weissmann: Društveno angažirana arhitektura, 1926.–1939.

Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti - Hrvatski muzej arhitekture, Zagreb, 2015.

Godine 2015. u Zagrebu je objavljena knjiga arhitektice i povjesničarke arhitekture Tamare Bjažić Klarin *Ernest Weissmann: Društveno angažirana arhitektura, 1926.–1939. / Ernest Weissmann, Socially Engaged Architecture, 1926–1939*. Posrijedi je dvojezično, hrvatsko-englesko izdanje, a objavljeno je u nakladi Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti – Hrvatskoga muzeja arhitekture, u okviru edicije *Arhictectonica*. Urednik knjige je Andrija Mutnjaković, voditelj Hrvatskoga muzeja arhitekture Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, koji je ujedno i autor uvodne riječi „Weissmannove simfonije / Weissmann's symphonies" (9.-11.), dok „Predgovor / Preface" potpisuje Ákos Moravánszky s Instituta za povijest i teoriju arhitekture ETH u Zürichu. Nizu osnovnih podataka o ovoj luksuznoj, bogato ilustriranoj monografiji, valja dodati i to da je riječ o knjizi nastaloj na temelju doktorske disertacije obranjene na Odsjeku za povijest umjetnosti Filozofskog fakulteta u Zagrebu (2011. godine), kao i to da je autorica od 2002. zaposlena u Hrvatskom muzeju arhitekture HAZU.

Kako je vidljivo iz naslova, knjiga obrađuje prvu fazu stvaralaštva jednoga od najznačajnijih hrvatskih arhitekata, Ernesta Weissmanna. O vrijednosti knjige mjerodavno su se očitovali članovi povjerenstva za obranu disertacije, recenzenti knjige i autori osvrta na knjigu iz redova povjesničara umjetnosti, a na ovomu mjestu, na stranicama *Zbornika Muzeja Đakovštine*, knjiga zavređuje biti ukratko predstavljena (barem) iz razloga što je njezin „junak" rođeni – Đakovčanin. Istina je da Ernesta Weissmanna pored tog biografskog podatka (za što nisu zaslužni ni on ni Đakovo), malo što drugoga vezuje uz

naš grad, ali i to je dovoljno da ga možemo smatrati (i) Đakovčaninom, i to jednim od najglasovitijih.

O povezanosti Ernesta Weissmanna s Đakovom, odnosno o đakovačkim godinama obitelji Weissmanna dosad je malo pisano, a oskudnost podataka – arhiva mjesne Židovske općine, zajedno s matičnim knjigama uništena je 1941. godine – onemogućuje da se o toj tematici nešto iscrpnije i napiše, ali autorica Tamara Bjažić Klarin ipak je uspjela usustaviti dosadašnje spoznaje te ih obogatiti i nekim novim detaljima pa utoliko ova likovnjačka monografija postaje dijelom (i) đakovačke bibliografije. Uzgred, nemoguće je ne uočiti da je Weissmannova priča po mnogim elementima usporediva s pričom o Erichu Šlomoviću, još jednom đakovačkom židovskom velikanu, s tim da kod potonjega još uvijek uz Đakovo kao mjesto rođenja dodajemo znak pitanja. Weissmannov životni put ipak je bio sretniji i duži od života njegova nešto mlađeg vršnjaka (Šlomović je nastradao u holokaustu) pa i stoga niz njegovih sačuvanih osobnih dokumenata nosi upisano Đakovo kao mjesto rođenja.

Đakovački će se pogled na ovu knjigu, dakle, usredotočiti ponajprije na različite spone Weissmannovih s Đakovom pa evo sažetka tih spona kao preporuke za eventualno daljnje čitanje. Ernest Weissmann rođen je 11. studenoga 1903. u Đakovu, u obitelji kantora đakovačke sinagoge Josipa Weissmanna, rodom iz Tarnova te Regine rođ. Handler iz Heveša. Uz Ernesta, obitelj je imala još troje djece – Adolfa, Ljudevita i Herminu.

Nedugo po Ernestovu rođenju obitelj je preselila u Požegu gdje je Josip Weissmann nastavio istu, kantorsku službu. Ondje će Ernest Weissmann provesti dječačku i mladenačku dob te pohađati osnovnu školu i gimnaziju. Kada godine 1922. otac primi službu kantora zagrebačke općine, obitelj će preseliti u hrvatsku prijestolnicu gdje će Ernest započeti svoju stručnu naobrazbu na Arhitektonskom odjelu Tehničke visoke škole.

Jedna od najstarijih obiteljskih fotografija prikazuje oca Josipa Weissmanna u sinagogi u Požegi i snimljena je oko 1905. godine, ali na žalost nije poznato da bi bilo sačuvano nešto sličnog iz đakovačkih godina obitelji Weissmann (čime bismo, pored ostalog, stekli barem nekakav dojam o nutrini nekadašnje đakovačke sinagoge, također uništene 1941.). Autoru ovih redaka je poznato da je autorica prilikom istraživanja provođenih u svrhu izrade doktorata nastojala saznati nešto više o Weissmannovoj obitelji i njegovu rodnom zavičaju, ali takve potrage često, čak ni uz najbolju volju i najveći trud, ostaju bez (ikakva) uspjeha. Iznimka pritom često nisu ni obitelji koje se ubrajaju

među viši sloj židovske zajednice (a kantorska obitelj to svakako jest). Ono što je, međutim, razvidno jest da Ernestov otac Josip nije bio isključivo posvećen kantorskoj službi te da je bio sklon uklapanju u đakovačku društvenu sredinu. Potvrđuje nam to, pored ostaloga, činjenica da je bio član mjesnoga pjevačkog društva „Preradović" (tako ga navodi i Mato Horvat u *Spomenici Hrvatskog pjevačkog društva „Sklad-Preradović" u Đakovu 1863-1939*. iz 1939. godine).

Ne možemo znati je li Weissmann kao dječak možda promatrao đakovačku katedralu, je li ona kod njega izazivala udivljenje te potaknula ljubav prema arhitekturi, no ono što iz knjige Tamare Bjažić Klarin saznajemo jest da važan utjecaj na mladog Weissmanna ostvarila njegova majka Regina koja je kao samouka kiparica odmalena poticala sinovljeve umjetničke sklonosti. Majka Regina preminula je 1940. godine, a strahote Drugoga svjetskog rata pogodile su ostatak obitelji Weissmann; otac Josip uhićen je u kolovozu 1942. godine i život je izgubio u nekom od njemačkih koncentracijskih logora, a braća su se uspjela spasiti emigriravši iz Jugoslavije preko Kube i Meksika u Sjedinjene Američke Države. Ključnu ulogu pritom odigrao je njihov brat Ernest koji je preko Udruženja jugoslavenskih Židova i jugoslavenske ambasade uspio osigurati vize.

Najstariji brat Ljudevit (Lujo) Weissmann postao je odvjetnik, a potom i istaknuta osoba zagrebačkoga javnog života (između ostaloga, predsjednik Prvoga hrvatskog moto kluba. Bio je poznat kao „neumorni zaštitnik i pravni branioc prognjenih" te nije samo politički utjecao na Ernesta, nego je također bio u mogućnosti financijski podržavati nadarenog brata, kako tijekom zagrebačkoga studija, tako i tijekom kasnijih usavršavanja u Parizu, gdje će mladi Weissmann u razdoblju 1926.-1927. naći zaposlenje u uredu velikoga Adolfa Loosa, a potom u atelijeru Le Corbusiera i Pierrea Jeannereta. Ondje je Ernest ostao do 1930. i povratka u Zagreb, kada se prijavljuje na adresi odvjetničkoga ureda brata Ljudevita.

Brat Ljudevit je uspio preživjeti holokaust, nakon Drugoga svjetskog rata bio je direktor jugoslavenske državne novinske agencije Tanjug u New Yorku te se njegovu političkom utjecaju pripisuje Weissmannov ulazak u međunarodni stručni odbor za projektiranje sjedišta Ujedinjenih naroda u funkciji predstavnika Jugoslavije. Tada se Ernest Weissmann, nakon jednog desetljeća, ponovno susreo s Le Corbusierom, a na traženje potonjega bio uključen u uži projektantski tim s Le Corbusierom, Oscarom Niemeyerom i Vladimirom Bodianskym.

I drugi brat, Adolf (Adika) Weissmann, odabrao je također odvjetničko zvanje, kruh je zarađivao u Zagrebu te svojim političkim (bio je, pored ostaloga, urugvajski konzul u Zagrebu) i svakim drugim utjecajem podržavao brata koji je pošao putem mnogo većih izazova.

Ernest Weissmann bio je čovjek za kojega su – kako autorica zaključuje – arhitektura i urbanizam bili i ostali sredstvo u službi izgradnje pravednijeg društva. Posljednje rečenice daju nagovijestiti autoričinu namjeru da u nekoj drugoj knjizi obradi i drugi, poslijeratni dio Weissmannova života i rada. Nadajmo se da će se ta namjera i ostvariti.

Branko Ostajmer

AKTIVNOSTI MUZEJA ĐAKOVŠTINE

Izvješće o radu Muzeja Đakovštine za 2017. godinu

1. SKUPLJANJE GRAĐE

Kupnja

Tijekom godine kupljeno je 19 starih razglednica Đakova te nekoliko knjiga iz zavičajne i opće povijesti. Također, kupljena je i slavonska narodna nošnja s kraja 19. stoljeća vezena svilenim koncem te jedna muška šubara.

1.2. Terensko istraživanje

U veljači i ožujku provedeno je zaštitno arheološko istraživanje prilikom rekonstrukcije Trga J. J. Strossmayera u Đakovu, koje je vodila kustosica Jelena Boras. Građa prikupljena istraživanjem je u procesu obrade.

Tijekom godine provedeno je nekoliko arheoloških nadzora:

- prilikom rekonstrukcije Trga J. J. Strossmayera u Đakovu
- prilikom rekonstrukcije ceste u ulicama P. Preradovića i Pavićevoj u Đakovu
- prilikom zemljanih radova pri izgradnji obiteljske kuće u Osijeku, Kolodvorska 27

- prilikom rekonstrukcije parkirališta u Cesarčevoj ulici u Đakovu
- prilikom obnove nadbiskupijskog predvrta na Trgu J. J. Strossmayera u Đakovu

Provedena su i dva rekognosciranja:

- pregled trase buduće ceste između Kondrića i Gašinaca
- pregled trase za izgradnju odvodnje otpadnih voda na relacijama Mrzović – Vrbica te Mrzović – Kešinci

Navedene arheološke djelatnosti vodila je kustosica Muzeja Đakovštine Jelena Boras.

U sklopu priprema za izložbu „Sjedi drvo na drvo" provedena su pregledna terenska istraživanja u Semeljcima, Selcima Đakovačkim i Vrpolju. Istraživanje i prikupljanje građe provela je kustosica etnografske zbirke Marija Gačić.

Darovanje

Ajka Jakobović poklonila je Muzeju 11 fotografija Hrvatskog orla, Kata Bogdanović lentu s natpisom „Hrvatski katolički orao Gorjani", Krunislav Stojanovski 3 slike, Kristina Marić 4 fotografije, a po jednu grafiku: Mirna Petrović, Ana Beljan i Dajana Karas. Po jednu sliku poklonili su i Dražen Budimir, Josip Kaniža i Josip Brandis. Nadbiskupija je na 50 godina ustupila Muzeju sedam (7) zastava (Katoličkog orla, Pripomoćnog društva, Pjevačkog društva „Preradović" te 4 procesijske zastave).

Graditelj glazbala Marinko Žeravica poklonio je alate za izradu glazbala i dijelove glazbenih instrumenata.

Općina Semeljci darovala je dva drvena nadgrobna spomenika.

Pavka Horniš darovala je dijelove narodne nošnje: 2 ženske svilene bluze, 3 marame za glavu, 1 maramu s rojtama i 1 pregaču.

Katica Zetović darovala je 4 vunene pokrivke (ponjavca).

Mirko Damjanović darovao je 2 ukrasa za muški šešir od guščjeg perja.

1.6 Ustupanje

Zavičajnom muzeju Stjepana Grubera iz Županje ustupljeno je za potrebe izložbe 9 šaranih tikvica.

2. ZAŠTITA

2.1 Preventivna zaštita

Provođene su mjere klasične preventivne zaštite predmeta u svakoj od muzejskih zbirki.

3. DOKUMENTACIJA

Fototeka

Terenski rad svih djelatnika popraćen je fotografijama. Bilježene su i sve značajnije promjene u gradu. Nastavljeno je praćenje završnih radova na Strossmayerovom trgu kao i sve za javnost prezentne aktivnosti Muzeja.

3.6 Hemeroteka

Popunjava se gotovo isključivo iz priloga koji izlaze u Glasu Slavonije.

3.9 Ostalo

Sve za javnost prezentne aktivnosti Muzeja Đakovštine zabilježene su na DVD-u.

4. KNJIŽNICA

4.1 Nabava

Broj svezaka povećava se najčešće razmjenom i darovanjem drugih muzeja, galerija i znanstvenih instituta. Kupujemo knjige koje su potrebne djelatnicima za realizaciju zacrtanih programa, odnosno knjige za koje držimo da predstavljaju kapitalna izdanja na društveno-humanističkom planu. Trudimo se prikupiti i sve značajnije naslove vezane za Đakovo i Đakovštinu.

4.2 Stručna obrada knjižnog fonda

Muzej još uvijek nema knjižničara pa, shodno tome, nema ni stručne obrade knjižnog fonda.

4.4 Služba i usluge za korisnike

Naš knjižni fond dostupan je svima, a koriste ga najviše studenti, učenici i kolege različitih struka.

5. STALNI POSTAV

5.1 Novi stalni postav

Nakon dugogodišnjih priprema u travnju ove godine otvorili smo stalni postav arheologije. Tim činom smo, nakon više godina mirovanja, „zaokružili" stalni postav Muzeja Đakovštine. Autori muzejske koncepcije stalnog postava su Ivo Pavlović, Ana Grbeša i Jelena Boras dok je prostornu koncepciju i likovno oblikovanje potpisao mr. sc. Mario Beusan. Na oko 110 m² izloženo je približno 300 predmeta.

6. STRUČNI RAD

6.2 Identifikacija/determinacija

Identifikacija i procjena vrijednosti učestala je, a najčešća ona vezana za stari novac, knjige, narodne nošnje i potencijalno umjetničke predmete.

Posudbe i davanje na uvid

Građu smo posuđivali kolegama iz drugih muzeja za popunjavanje njihovih izložbi (npr. Muzeju Stjepana Grubera iz Županje), a knjišku građu ponajprije srednjoškolcima i studentima za maturalne i diplomske radnje, odnosno istraživačima različitih struka u obradi njihovih znanstvenih tema.

Za potrebe doktorske disertacije kandidata Borisa Magdića na Sveučilištu u Zagrebu, Odsjek za arheologiju, pružen je uvid u građu s antičkog lokaliteta Štrbinci koja je pohranjena u Muzeju Đakovštine.

Publicistička djelatnost stručnih djelatnika

Borislav Bijelić: Zdenko Šarčević – Miškov: Novi Perkovci, RĐV, 51/2017., 123-124.

Jelena Boras: Stalni postav arheologije u Muzeju Đakovštine, RĐV, 51/2017., 127-129.

Jelena Boras: Arheološka topografija Đakovštine – uloga geovizualizacije u interpretaciji podataka, ZMĐ 13, 19 – 45.

Jelena Boras: Ivan Balen - Od stoljeća sedmog…, ZMĐ 13, 345-346.

Jelena Boras: Stalni postav arheologije u Muzeju Đakovštine, ZMĐ 13, 401-403.

Marija Gačić: Josip Vinkešević (ur.) – Narodni plesovi Slavonije, Baranje i zapadnog Srijema, ZMĐ 13, 347-349

Marija Gačić: Sjedi drvo na drvo - katalog izložbe

Borislav Bijelić: Djelovanje Hrvatskog orla u Đakovu od 1923. - 1929. godine, ZMĐ 13, 93-126.

Borislav Bijelić: Mirko Ćurić – Križni put u Strossmayerovoj katedrali akademskog kipara Luje Lozice, ZMĐ 13, 350-352

Borislav Bijelić: Miro Lay – Kilimanjaro 1981. …, ZMĐ 13, 353-354.

Borislav Bijelić: Petar Šimić – Slobodna Vlast …, ZMĐ 13, 359-360.

Borislav Bijelić: Zdenko Šarčević (Miškov) – Novi Perkovci, ZMĐ 13, 360-362.

Borislav Bijelić: Odgovor Aleksandru Jovanoviću, ZMĐ 13, 374.

Borislav Bijelić: Izvješće o radu Muzeja Đakovštine za 2015. godinu, ZMĐ 13, 377-388.

Borislav Bijelić: Izvješće o radu Muzeja Đakovštine za 2016. godinu, ZMĐ 13, 389-400.

6.8 Stručno usavršavanje

Marija Gačić položila je stručni ispit i stekla zvanje kustosa u prosincu 2017., a u lipnju 2017, je polazila edukaciju „Digitalna humanistika i digitalizacija etnografske baštine" u organizaciji Hrvatskog etnološkog društva.

6.9 Stručna pomoć i konzultacije

Stručna pomoć i konzultacije permanentni su poslovi stručnog muzejskog osoblja, a manifestiraju se u suradnji s pojedinim kulturno umjetničkim društvima, u pomoći pri osmišljavanju i pisanju učeničkih i studentskih radova, preporukama vezanim za uporabu muzejske i druge građe te literature relevantne za obradu pojedinih tema.

Urednički poslovi, recenzije knjiga i članaka

Marija Gačić, Jelena Boras i Borislav Bijelić članovi su Uredništva ZMĐ. Potonji je recenzirao knjigu Miroslava Bauera i Mate Glavačevića: NK Šokadija 2002-2017.

Djelovanje u strukovnim društvima

Pojedini djelatnici Muzeja članovi su Muzejske udruge istočne Hrvatske, ali i nekih drugih udruga (Hrvatsko arheološko društvo, Hrvatsko etnološko društvo, Međunarodno udruženje etnologa i folklorista – SIEF, Društvo ljubitelja starina, Matica hrvatska). Marija Gačić je članica upravnog odbora Hrvatskog etnološkog društva.

Informatički poslovi muzeja

U nedostatku službenog informatičara za administraciju muzejske stranice zadužene su kustosice Marija Gačić i Jelena Boras. Iste obavljaju i najveći dio drugih informatičkih poslova.

7. ZNANSTVENI RAD

7.1 Tema i nositelji projekta

Marija Gačić nastavlja istraživanja vezana za temu „Javne uporabe narodnih nošnji u istočnoj Slavoniji od 1990. do danas".

7.3 Znanstveno usavršavanje

Marija Gačić pohađa poslijediplomski doktorski studij etnologije i kulturne antropologije na Filozofskom fakultetu u Zagrebu.

9. IZLOŽBENA DJELATNOST

Naziv izložbe: **Marija Adrić Soldo - Ogledi o samopromatranju**
Mjesto održavanja i prostor: Muzej Đakovštine
Vrijeme trajanja: siječanj – veljača 2017.
Autor stručne koncepcije: Borislav Bijelić – Marija Adrić Soldo
Autor likovnog postava: Borislav Bijelić – Marija Adrić Soldo
Opseg: 9 slika
Vrsta izložbe: umjetnička, tuzemna, informativna, samostalna

Naziv izložbe**: Ljupki čuvari uspomena**
Mjesto održavanja i prostor: Muzej Đakovštine
Vrijeme trajanja: 17. 3. – 17. 4. 2017.
Autor stručne koncepcije: Andreja Šimičić
Autor likovnog postava: Andreja Šimičić
Opseg: 40 slika (minijatura)
Vrsta izložbe: umjetnička, tuzemna, edukativna, skupna

Naziv izložbe: **Lokalni izbori u Đakovu 1990. – 2001.**
Mjesto održavanja i prostor: Muzej Đakovštine
Vrijeme trajanja: 19. 4. – 25. 5. 2017.
Autor stručne koncepcije: Borislav Bijelić
Autor postava: Borislav Bijelić – Anja Bijelić
Opseg: 75 plakata i letaka
Vrsta izložbe: povijesna, tuzemna, informativna

Naziv izložbe: **Stalni postav arheologije**
Mjesto održavanja i prostor: Muzej Đakovštine
Vrijeme trajanja: permanentno
Autor stručne koncepcije: Ivo Pavlović, Ana Grbeša, Jelena Boras
Autor likovnog postava: Mario Beusan
Opseg: 300 predmeta
Vrsta izložbe: arheološka, tuzemna, edukativna

Naziv izložbe: **Sjedi drvo na drvo**
Mjesto održavanja i prostor: Muzej Đakovštine
Vrijeme trajanja: 29. 6. – 31. 8. 2017.
Autor stručne koncepcije: Marija Gačić
Autor postava: Marija Gačić
Opseg: 80 predmeta
Vrsta: etnografska, tuzemna, edukativna

Naziv izložbe: **Hrvatski (katolički) orao**
Mjesto održavanja i prostor: Muzej Đakovštine
Vrijeme trajanja: 15. 9. - 1. 11. 2017.
Autor stručne koncepcije: Borislav Bijelić
Autor postava: Borislav Bijelić
Opseg: 42 predmeta
Vrsta: povijesna, tuzemna, edukativna

Naziv izložbe: **Svijet kristala patera Marija Crvenke**
Mjesto održavanja i prostor: Muzej Đakovštine
Vrijeme trajanja: 8. 11. – 15. 12. 2017.
Autor stručne koncepcije: Ivana Maruščak
Autor postava: Ivana Maruščak
Opseg: 138 predmeta
Vrsta: prirodnoslovna, tuzemna, edukativna

Naziv izložbe: **Donirane zastave Muzeju Đakovštine**
Mjesto održavanja: Muzej Đakovštine
Vrijeme trajanja: 15. 12. 2017. – 20. 1. 2018.
Autor stručne koncepcije: Borislav Bijelić
Autor stručne koncepcije: Borislav Bijelić
Opseg: 7 zastava
Vrsta: povijesna, tuzemna, informativna

10. IZDAVAČKA DJELATNOST

10.1 Tiskovine

Ogledi o samopromatranju
Lokalni izbori u Đakovu 1990. – 2001.
Sjedi drvo na drvo
Hrvatski (katolički) orao
Svijet kristala patera Marija Crvenke
Zbornik Muzeja Đakovštine 13
Etnološki postav MĐ (deplijan)
Arheološki postav MĐ (deplijan)
Luka Juriša, Matea Matić i gosti: Tamburaško-klavirski recital

11. EDUKATIVNA DJELATNOST

11.1 Vodstva

Redovita vodstva za škole i organizirane grupe građana.

11.2 Predavanja

Jelena Boras sudjelovala je i ove godine u provedbi projekta Arheološkog muzeja u Zagrebu „Arheološki susreti". U sklopu istog održala je nekoliko predavanja u školama u Đakovu, Viškovcima i Piškorevcima. Također, za Noć muzeja, održala je i predavanje „Uvertira stalnom postavu arheologije". Prilikom arheološkog istraživanja na lokalitetu Viškovci – Gradina ista je sudjelovala u programu upoznavanja učenika Gimnazije A. G. Matoš iz Đakova s radom na arheološkom terenu.

11.3 Radionice i igraonice

U sklopu Noći muzeja Marija Gačić organizirala je radionicu „Kako nastaje glazba?”. Ista je, zajedno s Jelenom Boras, osmislila i održala dvije radionice kreativnog tkanja pomoću tkalačke daščice. Prvu za vrijeme održavanja Đakovačkih vezova, a drugu povodom proslave Dana ergele. U prostoru Muzeja održana je i radionica autentičnih hrvatskih igračaka.

12. ODNOSI S JAVNOŠĆU

12.1 Objave u tiskanim i elektroničkim medijima

Sve za javnost prezentne aktivnosti muzeja najavljene su i komentarom popraćene na stranicama „Glasa Slavonije”, na lokalnim radio stanicama, na facebooku i muzejskoj web stranici.

12.2 Sudjelovanje u televizijskim i radijskim emisijama

U više navrata kustosi muzeja sudjelovali su u emisijama lokalnog i regionalnog radija te u HTV-ovim televizijskim i radijskim emisijama.

12.4 Promocije i prezentacije

Krajem godine promoviran je Zbornik Muzeja Đakovštine 13. U promociji Zbornika sudjelovali su Jelena Boras i Borislav Bijelić, a kao gost nadbiskup Marin Srakić. Borislav Bijelić sudjelovao je i u promociji knjiga „NK Šokadija" i recentnih izdanja Hrvatskog instituta za povijest iz Slavonskog Broda, a zajedno s Marijom Gačić i u predstavljanju knjige Narodni plesovi Slavonije, Baranje i zapadnog Srijema

12.5 Koncerti i priredbe

Za Noć muzeja cjelovečernji koncert imala je Lidija Bajuk, a potkraj godine Luka Juriša, Matea Matić i gosti.

12.7 Ostalo

Etnologinja muzeja, Marija Gačić, sudjelovala je u pripremi i realizaciji Đakovačkih vezova.

13. MARKETINŠKA DJELATNOST

Marketinška djelatnost je uobičajena. Za sve naše manifestacije šaljemo pozivnice i tiskamo plakate. Aktivnosti nam se najavljuju i komentiraju na lokalnim radio stanicama, dnevnim tiskovinama i na internetu. Muzej posjeduje web stranicu koja se redovito ažurira.

14. UKUPAN BROJ POSJETITELJA

Tijekom 2017. godine muzej je posjetilo oko 5 500 posjetitelja.

15. FINANCIRANJE

15.1 Izvori financiranja

Lokalna samouprava: 86%

Ministarstvo kulture: 11%

Vlastiti prihodi: 3%

16. OSTALO

16.2 Ostalo

Muzej Đakovštine ostvario je suradnju sa svim institucijama koje su vodile arheološka istraživanja na području Đakovštine tijekom 2017. godine. Omogućeno je korištenje prostorija u depou za pranje i obradu pokretnih nalaza prilikom istraživanja u Gorjanima na lokalitetu Kremenjače (Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu i Muzej Slavonije) te prilikom istraživanja na lokalitetu Viškovci – Gradina.

Izvješće o radu Muzeja Đakovštine za 2018. godinu

1. SKUPLJANJE GRAĐE

Kupnja

Tijekom godine kupljena je slika (ulje na platnu) Ivana Germovšeka „Svinjokolja" te nekoliko knjiga iz područja etnologije, povijesti i povijesti umjetnosti.

1.2. Terensko istraživanje

Jelena Boras sudjeluje kao zamjenica na sustavnom istraživanju lokaliteta Viškovci-Gradina.

Pod vodstvom dr. sc. J. Balen uključena je i u ostala arheološka istraživanja na prostoru Đakovštine (Gorjani, Đakovo…)

1.7. Ostalo

Muzeju je odobrena trajna pohrana materijala prikupljenog istraživanjima na Trgu J. J. Strossmayera od 2011. do 2014. godine.

Darovanje

Nadbiskupija je poklonila Muzeju ispravu pape Pija XI. o dodjeli križa „Pro Ecclesia et Pontifice" gospodinu Josipu Böhm. Marija Kovač darovala je arhivski materijal udruge „Riječ ravnice" te petnaestak knjiga u nakladi iste. Reza Drenjančević poklonila je žabičare (cipele) i plišanu maramu za glavu. Davor Klobučar poklonio je dio ostavštine svoga oca, Željka Klobučara, veterinara u PIK-u Đakovo: 3 plakete, nekoliko fotografija i primjeraka starih đakovačkih novina, više desetina dijapozitiva i mali projektor. Muzej Slavonije ustupio nam je *Glas Slavonije* od 1946. do 2007. godine.

1.6 Ustupanje

Kolegama iz slavonskih muzeja posuđivali smo tehničku opremu (postamente, kubuse) za njihove recentne izložbe. Isto tako, posudili smo i nekoliko slika za potrebe pojedinih likovnih izložbi izvan Đakova i Republike Hrvatske.

2. ZAŠTITA

2.1 Preventivna zaštita

Provođene su mjere klasične preventivne zaštite predmeta u svakoj od muzejskih zbirki.

3. DOKUMENTACIJA

Fototeka

Terenski rad svih djelatnika popraćen je fotografijama. Bilježene su i sve značajnije promjene u gradu. Nastavljeno je prošlogodišnje praćenje radova na Strossmayerovom trgu kao i sve za javnost prezentne aktivnosti Muzeja. Fotografijama su zabilježeni i radovi na uređenju Preradovićeve ulice.

3.6 Hemeroteka

Popunjava se gotovo isključivo iz priloga koji izlaze u *Glasu Slavonije.*

3.9 Ostalo

Sve za javnost prezentne aktivnosti Muzeja Đakovštine zabilježene su na DVD-u.

4. KNJIŽNICA

4.1 Nabava

Broj svezaka povećava se najčešće razmjenom i darovanjem drugih muzeja, galerija i znanstvenih instituta. Kupujemo knjige koje su potrebne djelatnicima za realizaciju zacrtanih programa, odnosno knjige za koje držimo da predstavljaju kapitalna izdanja na društveno-humanističkom planu. Trudimo se prikupiti i sve značajnije naslove vezane za Đakovo i Đakovštinu. Muzej Slavonije iz Osijeka ustupio nam je *Glas Slavonije* od 1946. do 2007. godine, i to u pravilu cijela godišta.

4.2 Stručna obrada knjižnog fonda

Muzej još uvijek nema knjižničara pa, shodno tome, nema ni stručne obrade knjižnog fonda.

4.4 Služba i usluge za korisnike

Naš knjižni fond dostupan je svima, a koriste ga najviše studenti, učenici i kolege različitih struka.

5. STALNI POSTAV

5.2 Izmjene stalnog postava

Etnologinja muzeja osmislila je radikalniju transformaciju postojećeg stalnog etnološkog postava (multimedija…), ali kako nismo dobili financijsku podršku Ministarstva kulture od toga projekta, zasada, prisiljeni smo odustati.

6. STRUČNI RAD

6.2 Identifikacija/determinacija

Identifikacija i procjena vrijednosti učestala je, a najčešća ona vezana za stari novac, knjige, narodne nošnje i potencijalno umjetničke predmete. U situacijama kada zainteresiranima nismo u situaciji pomoći upućujemo ih u matične muzeje, kolegama specijaliziranim za pojedine teme.

Posudbe i davanje na uvid

Građu smo posuđivali i davali na uvid kolegama iz drugih muzeja za popunjavanje njihovih izložbi (npr. Muzeju Slavonije), a knjišku građu ponajprije srednjoškolcima i studentima za maturalne i diplomske radnje, odnosno istraživačima različitih struka u obradi njihovih znanstvenih tema. Posuđen je arheološki materijal sa Štrbinaca Muzeju antičkog stakla za izložbu „Staklene svjetiljke kroz vrijeme” te materijal sa Grabovca Arheološkom muzeju u Zagrebu za izložbu „Povratak u prošlost”.

Publicistička djelatnost stručnih djelatnika

Borislav Bijelić: Suvremeni đakovački umjetnici u fundusu likovne zbirke Muzeja Đakovštine (katalog izložbe)

Borislav Bijelić: Jesen protkana knjigama, radionicama i zanimljivim izložbama, Đakovački list, rujan 2018., 24.

Borislav Bijelić: Muzej Đakovštine / izdanja 1959. – 2018., Muzej Đakovštine, 2018.

Borislav Bijelić: Mi smo i Vaš muzej, Đakovački list, prosinac 2018., 33.

Jelena Boras: Priručnik za totalnu stanicu (suizdavač AMZ)

Jelena Boras: In vila que vocatur Diaco (katalog izložbe)

Jelena Boras (ur.): Vodič kroz stalni postav arheologije, Muzej Đakovštine, 2018.

6.8 Stručno usavršavanje

Jelena Boras položila je stručni ispit i stekla zvanje kustosa u lipnju 2018. godine.

6.9 Stručna pomoć i konzultacije

Stručna pomoć i konzultacije permanentni su poslovi stručnog muzejskog osoblja, a manifestiraju se u suradnji s pojedinim kulturno umjetničkim društvima, u pomoći pri osmišljavanju i pisanju učeničkih i studentskih radova, preporukama vezanim za uporabu muzejske i druge građe te literature relevantne za obradu pojedinih tema.

Urednički poslovi, recenzije knjiga i članaka

Marija Gačić, Jelena Boras i Borislav Bijelić članovi su Uredništva ZMĐ.

Djelovanje u strukovnim društvima

Pojedini djelatnici Muzeja članovi su Muzejske udruge istočne Hrvatske, ali i nekih drugih udruga (Hrvatsko arheološko društvo, Hrvatsko etnološko društvo, Međunarodno udruženje etnologa i folklorista – SIEF, Društvo ljubitelja

starina, Matica hrvatska). Marija Gačić je članica upravnog odbora Hrvatskog etnološkog društva.

Informatički poslovi muzeja

U nedostatku službenog informatičara za administraciju muzejske stranice zadužena je Jelena Boras. Ista obavlja i najveći dio drugih informatičkih poslova.

9. IZLOŽBENA DJELATNOST

Naziv izložbe: **Suvremeni đakovački umjetnici u fundusu likovne zbirke MĐ**

Mjesto održavanja i prostor: Muzej Đakovštine

Vrijeme trajanja: siječanj – veljača 2018.

Autor stručne koncepcije: Borislav Bijelić

Autor likovnog postava: Borislav Bijelić

Opseg: 20 radova

Vrsta izložbe: umjetnička, tuzemna, informativna, skupna

Naziv izložbe**: Šibice (etikete) iz kolekcije V. Markovčića**
Mjesto održavanja i prostor: Muzej Đakovštine
Vrijeme trajanja: 20. 4. – 20. 5. 2018.
Autor stručne koncepcije: Borislav Bijelić
Autor likovnog postava: Borislav Bijelić
Opseg: 650 etiketa
Vrsta izložbe: povijesna, tuzemna, edukativna, samostalna

Naziv izložbe: **Izložba Gordane Bakić**
Mjesto održavanja i prostor: Muzej Đakovštine
Vrijeme trajanja: 25. 5. – 2. 6. 2018.
Autor stručne koncepcije: Gordana Bakić
Autor postava: Gordana Bakić
Opseg: prostorna instalacija
Vrsta izložbe: umjetnička, tuzemna, informativna, samostalna

Naziv izložbe: **150 godina zaJedno**
Mjesto održavanja i prostor: Muzej Đakovštine
Vrijeme trajanja: 5. 6. – 1. 9. 2018.
Autor stručne koncepcije: Estera Radičević
Autor likovnog postava: Estera Radičević
Opseg: 76 predmeta
Vrsta izložbe: povijesna, tuzemna, edukativna,

Naziv izložbe: **Zaviri ispod**
Mjesto održavanja i prostor: Muzej Đakovštine
Vrijeme trajanja: 14. 9. – 14. 10. 2018.
Autor stručne koncepcije: Slavica Moslavac
Autor postava: Slavica Moslavac
Opseg: 47 predmeta
Vrsta: etnografska, tuzemna, edukativna

Naziv izložbe: **Biti učenik u Hrvatskoj u dugom 19. st.**
Mjesto održavanja i prostor: Muzej Đakovštine
Vrijeme trajanja: 26. 10. – 26. 11. 2018.
Autor stručne koncepcije: Dinko Župan
Autor postava: Borislav Bijelić
Opseg: 10 panoa
Vrsta: povijesna, tuzemna, edukativna

Naziv izložbe: **In vila que vocatur Diaco**
Mjesto održavanja i prostor: Muzej Đakovštine
Vrijeme trajanja: 14. 12. 2018. – 20. 1. 2019.
Autor stručne koncepcije: Jelena Boras
Autor postava: Jelena Boras
Opseg: 110 predmeta
Vrsta: arheološka, tuzemna, edukativna

10. IZDAVAČKA DJELATNOST

10.1 Tiskovine

Izdanja Muzeja Đakovštine 1959. - 2018.

Suvremeni đakovački umjetnici u fundusu Likovne zbirke Muzeja Đakovštine

Šibice (etikete)

150 godina zaJedno

Vodič kroz stalni postav arheologije

In vila que vocatur Diaco

11. EDUKATIVNA DJELATNOST

11.1 Vodstva

Redovita vodstva za škole i organizirane grupe građana.

11.2 Predavanja

Jelena Boras održala nekoliko predavanja u Gimnaziji „A. G. Matoša" u Đakovu u sklopu programa „Arheološki susreti".

11.3 Radionice i igraonice

U sklopu Noći muzeja Jelena Boras organizirala je radionicu izrade predmeta iz stalnog muzejskog postava. Replike predmeta izradio je majstorski kovački obrt „Vinković". Ista radionica ponovljena je i u listopadu mjesecu tekuće godine. Jelena Boras organizirala je i radionicu srednjovjekovnog streličarstva.

12. ODNOSI S JAVNOŠĆU

12.1 Objave u tiskanim i elektroničkim medijima

Najveći broj za javnost prezentnih aktivnosti muzeja najavljene su i komentarom popraćene na stranicama *Glasa Slavonije*, a ponekad i na regionalnim

i lokalnim radio stanicama. Sve vijesti oglašavamo na facebooku i muzejskoj web stranici.

12.2 Sudjelovanje u televizijskim i radijskim emisijama

U više navrata kustosi muzeja sudjelovali su u emisijama lokalnog i regionalnog radija te u HTV-ovim televizijskim i radijskim emisijama.

12.4 Promocije i prezentacije

Borislav Bijelić sudjelovao je u promociji knjige Mate Katalenića „Škola u Budrovcima 1847.-2017.", i to u dva navrata. U Đakovu i u Budrovcima. Isti je, zajedno s Marinom Vinaj i Brankom Ostajmerom, promovirao i knjigu „Muzej Đakovštine / izdanja 1959.-2018.".

Jelena Boras je, zajedno s Borislavom Bijelićem i Marijom Beusanom, promovirala „Vodič kroz stalni postav arheologije Muzeja Đakovštine".

12.5 Koncerti i priredbe

Za Noć muzeja organiziran je cjelovečernji koncert Zrinke Posavec.

13. MARKETINŠKA DJELATNOST

Marketinška djelatnost je uobičajena. Za sve naše manifestacije šaljemo pozivnice i tiskamo plakate. Aktivnosti nam se, doduše samo povremeno, najavljuju i komentiraju na lokalnim i regionalnim radio stanicama a o njima izvještavaju regionalni i lokalni listovi. Muzej posjeduje web stranicu koja se redovito ažurira.

14. UKUPAN BROJ POSJETITELJA

Tijekom 2018. godine muzej je posjetilo oko 4 600 posjetitelja.

15. FINANCIRANJE

15.1 Izvori financiranja

Lokalna samouprava: 84%
Ministarstvo kulture: 10%
Vlastiti prihodi: 6%

IN MEMORIAM

Marinko Zirdum (1940. – 2019.)

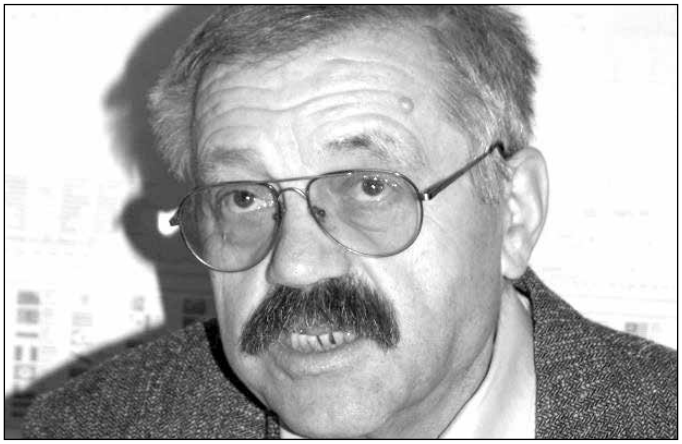

U Rastovači fra Grge Martića, pored Posušja u Hercegovini rođen je 28. siječnja 1940. Marinko Zirdum, od oca Ilije i majke Dome rođene Čutura. Uz Marinka u obitelji su bile tri sestre i dva brata. Teško je bilo tada znati da će se i Marinkove životne staze ispreplesti sa stazama fra Grge, njegova suseljanina, koji je često boravio u Đakovu kao gost biskupa Stossmayera.

Sretne dane ranog djetinjstva prekinuo je Drugi svjetski rat sa svojim pratiteljicama glađu i bijedom. Mlada obitelj odlazi u Slavoniju u selo Vukojevce između Đakova i Našica. Marinkov otac Ilija bio je kao dječak u Velikoj Kopanici za vrijeme Prvog svjetskog rata, kada je fra Didak Buntić vodio akciju spašavanje hercegovačke djece. Ocu Iliji Slavonija nije bila nepoznata i ponovio je ono što je kao dječak proživio. Težak je život na ovim prostorima jer u razdoblju od 30 godina čovjek mora napustiti svoj zavičaj dva puta. Obitelj kasnije prelazi u Podgorač gdje Marinko završava četiri razreda osnovne škole. Peti razred morao je pohađati u Našicama. Svaki je dan zajedno sa dva dječaka pješačio u Našice i nazad. Predavači su mu bili gospođa i gospodin Abramović koji će poslije prijeći u Đakovo. Pri kraju prvog polugodišta

1951. obitelj se preselila u Đakovo gdje su u Ulici biskupa Mandića kupili kuću. Marinko je puno puta pričao kako se dolaskom u Đakovo preporodio jer je do škole trebalo jako malo hodati. U školi je postizao odlične rezultate. Hvalio se kako mu je likovni odgoj predavao slikar Franjo Arpad Mesaroš (njegova je slika zauzimala počasno mjesto u Marinkovoj kući). Isticao se u sportskim aktivnostima. Posebno je volio nogomet u školi i na ledini pored „Podružnice". Imao je izvrsno pamćenje i uvijek je za svoj imendan Svijećnicu pričao kako su tada zime bile jake i sa puno snijega. Tako je godine 1954. bio na Svijećnicu takav snijeg da je na blagoslov svijeća došlo samo osmero vjernika. Naravno, jedan od njih bio je i naš Marinko. Sve to govori kakav je duh vladao u obitelji. Bio je prva generacija đakovačke Gimnazije. Rijetko se nađe čovjek koji je toliko volio svoje razredne kolege, i poticao njihovo okupljanje. Veliku ulogu u tom okupljanju imao je Marinko. Iz gimnazijskih dana rado se sjećao spomenutih Abramovića i profesora Borislava Milića - Bore. Često je pričao kako je dr. Ivan Ribar otkrivao ploču u spomen svojih sinova na zgradi „stare" Gimnazije 27. studenoga 1958. godine. Tada je s gimnazijalcima pjevao Internacionalu, a dirigirao je omiljeni prof. Boro Milić. Godine 1959. otkriven je spomenik Ivi Loli Ribaru u Malom parku. Marinko se sjećao kako je dr. Ribar čestitao Vanji Radaušu na uspješnom djelu, a gimnazijalci su pjevali Hej Slaveni i Lijepu našu. Ovo sam spomenuo zbog toga jer nije bilo našeg susreta pod konac njegova života da se nije govorilo o ta dva događaja.

Poslije mature 1960. Marinko se upisuje na Poljoprivredni fakultet Sveučilišta u Zagrebu. Profesori primjećuju njegove kvalitete i kao student poslan je na stručnu praksu u Švicarsku. Taj dio studija ostavio je na njega velik utisak. Uspješno je završio studij, a diplomu diplomiranog poljoprivrednog inženjera dobio je 29. srpnja 1964. Vojni rok odslužio je u Pivki, Slovenija.

I tada počinje njegovo „zlatno razdoblje". Počinje raditi u PIK-u Đakovo. Volio je posao koji je radio i bio sretan u tom okruženju. Prvo radno mjesto bio je Štrosmajerovac. Kao mladi inženjer posjetio je SAD. Postaje upravitelj Topolika, ekonomije u Gorjanima. Pokušao je i vizualno napraviti ono što je vidio u SAD-u, uredili su ekonomiju u stilu američkog ranča. Još uvijek su tu ostali drvoredi topola i drvene obojane ograde.

Dana 26. prosinca 1970. sklopio je brak sa gospođom Božicom rođ. Herman. U braku su odgojili kćerku Mirelu i sina Ivana. Marinko je bio zahvalni sin svojim roditeljima i brižan otac svojoj djeci.

Kao obrazovani mladi čovjek uključio se i u društveni život grada. Rado je igrao nogomet u „Jedinstvu" i bio biran u upravu kluba. Obavljao je i službu predsjednika kluba. Marinko je bio organiziran i sistematičan čovjek i stručnjak. Te karakteristike primjećivali su ljudi njegove okoline pa je bio često izabiran na razne dužnosti. Svagdje je djelovao savjesno i odgovorno. Bio je član MH i u onim teškim trenucima sedamdesetih godina. Družeći se s njime, mislim da smijem reći, da je bio veliki rodoljub, ali i čovjek koji je sve narode poštivao i uvažavao. To potvrđuju i njegova prijateljstva s ljudima drugih vjera i nacija.

Bio je veliki stručnjak u svojoj struci i u drugom dijelu svog radnog vijeka bavio se sjemenarstvom, tj. proizvodnjom sjemenskog materijala. Oko sebe je često okupljao mlade kolege i neki se još uvijek sjećaju njegovih uputa i savjeta. Sjećaju se i savjeta kako piti vino: „Diviti se ljudskom radu koji je vino proizveo, njegovoj zlatnoj ili crvenoj boji, zvuku kucanja čašama i na kraju njegovom okusu." Svi ga se oni rado sjećaju i Marinko je uvijek mogao doći na njihova vrata. To mu je omogućilo da uz njihovu pomoć spasi đakovački Ogranak MH kad je upao u poteškoće nakon obnove te potom i organizira Đakovačke susrete književnih kritičara.

S velikom radošću dočekao je stvaranje Republike Hrvatske. Odmah se uključio u obnovu Matice Hrvatske u Đakovu. Na žalost u tim euforičnim danima obnovljen je đakovački Ogranak, ali su u njegovu upravu došli ljudi koji nisu bili na visini zadatka te su financijski opteretili Ogranak. Bila je velika opasnost da Ogranak propadne, ali je Marinko uz pomoć svojih kolega iz bivšeg PIK-a spasio Ogranak. Zbog tih i drugih zasluga do smrti je ostao počasni predsjednik našeg Ogranka.

Bio je strastveni navijač „Hajduka" i svi pamte natpis na njegovom balkonu „Sretan ti rođendan Hajduče" (2011.).

Godine 2016. primio je Nagradu Grada Đakova. Zbog bolesti nije ju mogao osobno primiti, ali bio je radostan i sretan kao malo dijete. Meni će ostati zauvijek u sjećanju u svojoj radnoj sobi, u podrumu njegove kuće, okružen knjigama, slikama, reprodukcijama, papirima MH. Sve je bilo sistematično složeno i roku par sekundi našao je ono što je trebalo. Bio je okružen slikama iz cijele domovine. Bila je tu slika rodne kuće Grge Martića, Konavoska svadba, Dubrovnik, Zagreb, reklamni pano PIK-a Đakovo sa Šokcima i Šokicama u narodnoj nošnji. Ugodno sam se osjećao u tom ambijentu i u razgovoru s njime. Pamtim neke razgovore, npr. da je grožđe u Trnavi imalo

barem dva stupnja veći slador nego ono u Mandićevcu. Upamtio sam i da se u njegovom prisustvu ne može kritizirati niti hrvatska politika, umjetnost, niti kultura, ništa hrvatsko.

Zdravstveno stanje bivalo je sve teže, a zadnju godinu završio je i u bolesničkoj postelji. Uvijek bi rado pogledao *Vijenac* i *Hrvatsku reviju*. Za sve velike blagdane imao bi odgovarajuće ukrase: Betlehem za Božić, uskrsna jaja i naranče za Uskrs. Druženje s Marinkom jako me je obogatilo i puno sam naučio u razgovorima s njime. Veselio se svakoj izdanoj knjizi našeg Ogranka i pratio sve naše aktivnosti.

U vrućini žetvenih dana mjeseca srpnja, kada žitni klasovi pjevaju najljepšu pjesmu novoga kruha, Marinko nas je napustio 6. srpnja 2019. Nadamo se da je njegov životni klas spremljen u žitnicu njegova Gospodara i da je našao počinak i mir. Njegov lik nastojat ćemo zadržati u sjećanju i hvala mu za sve što je učinio.

Vlado Filić

Upute suradnicima

Molimo suradnike da svoje radove šalju na adresu Muzeja Đakovštine na elektroničkom mediju. Nije obvezno, ali uz elektronički medij radove je poželjno slati i u ispisu. Prilozi ne bi trebali biti veći od 25 strojopisnih kartica. Uz tekst je moguće priložiti i fotografije, i to samo one koje ga dodatno pojašnjavaju ili s njim stoje u izravnoj korelaciji. Ako se slikovni prilozi šalju u elektroničkom obliku treba ih slati odvojeno, a ne uklopljene u tekst. Odnosno, one mogu biti u tekstu, ali ih svakako treba dostaviti i posebno, kao grafičke dokumente. Priloge treba pisati na književnom hrvatskom jeziku, gramatički i pravopisno korektno. Uredništvo časopisa posao lektoriranja preuzima na sebe.

Rukopis treba sadržavati apstrakt od najviše pola strojopisne kartice, sažetak od cca. jedne kartice koji će biti preveden na engleski jezik i kao takav objavljen, nekoliko ključnih riječi, podatke o svojoj akademskoj tituli te naziv i adresu ustanove u kojoj je autor zaposlen.

Autori priloga mole se da pri izradi fusnota slijede ove primjere:

Bilješke se pišu ispod teksta, na dnu stranice. Npr.:

Vladimir GEIGER, *Nijemci u Đakovu i Đakovštini*, Zagreb, 2001., 14.

Prezime autora citirane knjige ili članka treba pisati velikim slovima. Ako se ista knjiga uzastopno citira dovoljno je pisati samo V. GEIGER, *Isto*, 12.(broj stranice), odnosno V. GEIGER, *Nijemci u Đakovu i Đakovštini*, 12 ako nije riječ o uzastopnom citiranju. Naslov knjige treba pisati u italiku. Navoditi nakladnika nije potrebno, potrebno je navesti samo mjesto izdanja i godinu.

Stanko ANDRIĆ, „Velikaška obitelj Gorjanski: skica političke povijesti„, *Zbornik Muzeja Đakovštine*, 12/2015, 7-40.

Kod citiranja pojedinih radova objavljenih u časopisima prezime autora pišemo velikim slovima. Pojavljivanje istog rada po drugi puta navodi se kao i u prethodnom slučaju. Naziv rada pišemo obično i u navodnicima, a naziv časopisa italikom.

Ivan KENFELJ, „Sokoli i Orlovi (drugi nastavak)", *Đakovačke pučke novine*, 19. 06. 1921., 1.

Pozivanje na radove iz novina gotovo je identično gornjem primjeru. Naziv novina piše se italikom, a naziv rada obično i u navodnicima.

Narodnosni i vjerski sastav stanovništva Hrvatske 1880.-1991. po naseljima, 2, priredili: Jakov Gelo, Ivan Crkvenčić, Mladen Klemenčić, Zagreb, 1998.

Ako navodimo knjigu ili zbornik koji je netko priredio prvo, italikom, pišemo naziv publikacije, a potom ime ili imena priređivača.

Nadbiskupski arhiv Đakovo, fond Biskupske kancelarije, spis 1242-1945

Kod navođenja arhivske i muzejske građe treba prvo navesti ime ustanove, zatim naziv fonda ili muzejske zbirke te naziv spisa, odnosno predmeta s njegovim inventarnim brojem.

Kod citiranja u tekstu citirani dijelovi moraju se nalaziti među navedenim znakovima, i to bez kurziva. Kurzivom treba pisati samo izrazi na stranim jezicima i stilski istaknute riječi.

Uz ponuđene radove nije potreban popis literature. Osim u nekim specifičnim slučajevima u pravilu ga ne objavljujemo.

Autori priloga u ovom broju Zbornika

BIJELIĆ, Anja, apsolventica Filozofskog fakulteta u Rijeci

BIJELIĆ, mr. sc. Borislav, Muzej Đakovštine, Đakovo

BORAS, mag. archaeol. Jelena, Muzej Đakovštine, Đakovo

ĆURIĆ, Mirko, prof., Srednja strukovna škola Antuna Horvata, Đakovo

FILIĆ, Vlado, prof., Osnovna škola Ivana Meštrovića, Vrpolje

GEIGER, dr. sc. Vladimir, Hrvatski institut za povijest, Zagreb

LEKŠIĆ, Željko, dipl. iur., Đakovo

MILETIĆ, Hrvoje, prof., Gimnazija A. G. Matoša, Đakovo

MIŠKULIN, dr. sc. Ivica, Hrvatsko katoličko sveučilište, Zagreb

OSTAJMER, dr. sc. Branko, Hrvatski institut za povijest, Zagreb

ROTIM, mag. his. Marija, Zagreb

VINAJ, dr. sc. Marina, Muzej Slavonije, Osijek

VUKOVIĆ, mag. his. Nikolina, Zagreb

ZOVKO, Tihonija, dipl. teolog, Katolički bogoslovni fakultet, Đakovo

ŽIVKOVIĆ, mag. paed.Valerija, Osnovna škola Satnica Đakovačka, Satnica Đakovačka